

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ

Наталя БУЛИК

ЛЬВІВСЬКА АРХЕОЛОГІЯ
ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ:
ДОСЛІДНИКИ, НАУКОВІ УСТАНОВИ, МУЗЕЇ

Львів 2014

УДК 902.03:930.2

Б 90

ББК 63

Рекомендувала до друку:

Вчена рада Львівського інституту економіки і туризму

(протокол № 2 від 29 січня 2014 р.)

Вчена рада Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

(протокол № 5 від 29 травня 2014 р.)

Булик Наталя. Львівська археологія XIX – початку XX століття: дослідники, наукові установи, музеї. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський інститут економіки і туризму, 2014. – 304 с.

У книзі висвітлено історію львівської археології XIX – початку XX ст. Відображено процес формування археології як науки на теренах Галичини, накопичення музейних збірок; прослідковано археологічну діяльність окремих наукових товариств, музеїв, персональний внесок краєзнавців, пошановувачів старовини та археологів. Особливу увагу звернуто на відомі пам'ятки, дослідження яких триває від XIX ст. і дотепер, зокрема Львів, Галич, Звенигород, Пліснесько, наскельна фортеця Тустань та ін. Вже понад століття вони не перестають приваблювати не лише дослідників, а й туристів.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор історичних наук, професор *Олександр Ситник*

кандидат історичних наук, доцент *Наталія Білас*

кандидат архітектури *Юрій Лукомський*

ISBN 978-966-02-7251-4

© Н. Булик, 2014

© Львівський інститут

економіки і туризму, 2014

© Інституту українознавства

ім. І. Крип'якевича НАН України

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
РОЗДІЛ I	
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	13
Стан дослідження та періодизація	13
Формування основних концепцій в археології та їх відображення у Галичині.....	22
<i>Основні риси романтичної археології</i>	22
<i>Позитивізм – формування основних наукових теорій в археології</i>	25
<i>Культурно-історична школа в археології.....</i>	29
Львів – науковий і культурний центр Галичини.....	30
РОЗДІЛ II	
ВІД КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ДО НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ: “НАУКОВЕ ЧУДАЦТВО” ЧИ НАУКА ПРО НАЙДАВНІШЕ МИНУЛЕ ЛЮДСТВА?.....	39
Колекціонування старожитностей.....	39
Перші дослідники викопних знахідок.....	42
<i>Зоріан Доленга-Ходаковський (1784–1825).....</i>	43
<i>Жегота Паулі (1814–1895).....</i>	46
Формування археологічних колекцій у Львові	48
<i>Оссолінеум і музей Любомирських</i>	49
<i>Виставка старожитностей 1861 року у Львові.....</i>	56
<i>Початки музею Дідушицьких.....</i>	57
На шляху до наукового опрацювання матеріалів.....	59
<i>Археологія у зацікавленнях діячів “Руської трійці”.....</i>	59
<i>Початки археології у Львівському університеті.....</i>	68
<i>Збруцький ідол.....</i>	69
<i>Перші польові роботи Антоні Шнайдера</i>	74
<i>Ранні археологічні дослідження Антона Петрушевича.....</i>	80
Охорона пам’яток (до 1873 року).....	86

РОЗДІЛ ІІІ

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ АРХЕОЛОГІЇ: НАУКОВІ УСТАНОВИ, ТОВАРИСТВА, МУЗЕЇ ТА ЇХ ДІЯЛЬНІСТЬ94

Археологічні дослідження Ставропігійського інституту	96
<i>Музей Ставропігії</i>	121
Крайове археологічне товариство.....	124
Охорона археологічних пам'яток у Східній Галичині	142
<i>Законодавство 1873 року</i>	142
<i>Гроно консерваторів і кореспондентів Східної Галичини</i>	148
Природничий напрям в археологічних дослідженнях.....	156
Львівські музеї – осередки розвитку археології	159
<i>Музей Народного дому</i>	159
<i>Музей Дідушицьких</i>	162
<i>Національний музей</i>	173

РОЗДІЛ ІV

ПЕРІОД КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ У ЛЬВІВСЬКІЙ АРХЕОЛОГІЇ.....180

Наукове товариство імені Шевченка.....	180
<i>Музей НТШ</i>	204
Археологічна наука у Львівському університеті.....	209
<i>Академічний гурток любителів археології</i>	229
<i>Кабінет-музей доісторичних знахідок</i>	231
<i>Смерть професора К. Гадачека</i>	233
<i>Кафедра антропології Львівського університету</i>	235

ПІСЛЯМОВА.....	238
----------------	-----

БІБЛІОГРАФІЯ.....	244
-------------------	-----

SUMMARY.....	286
--------------	-----

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	293
-----------------------	-----

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	304
-------------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Останні роки принесли багато позитивних змін у дослідження історії. На цьому етапі розвитку історичної науки назріла потреба створення узагальнюючих праць, не є винятком і історія археології. Доступ до окремих архівних фондів і згадка у літературі певних імен тривалий час була під заборону. Лише після проголошення незалежності України стало можливим дослідження окремих аспектів розвитку науки, у тому числі археологічної. Не дивно, що у наших близьких сусідів ці проблеми досліджені значно краще, опубліковано низку монографій не лише загальних, а й присвячених окремим постатям археології. В українській історіографії ці проблеми піднімаються лише останні два десятиліття, тому заповнити всі “білі плями” доволі важко.

Впродовж останнього часу досліджено велику кількість пам'яток різних археологічних культур та епох, щороку публікується багато збірників і монографій за результатами польових досліджень, натомість дещо в тіні продовжує залишатися *дослідник* – сама історія науки. Сучасний розвиток археології спонукає до пошуків передумов, які мали безпосередній вплив на накопичення джерельної бази і виокремлення археології в окрему наукову дисципліну. Адже не буде відкриттям те, що велика кількість відомих сьогодні археологічних пам'яток, була виявлена і досліджена у XIX ст. Окремі пам'ятки було локалізовано, що розв'язало низку проблем, які постали перед дослідниками того часу. На сьогодні ж, відчувається потреба самоусвідомлення кожного теперішнього науковця-археолога частиною спадкоємного і неперервного розвитку археології.

З огляду на те, що у досліджуваний період Львів був частиною імперії Габсбургів, питання розвитку археології на теренах Східної Галичини неодноразово розглядали зарубіжні автори. Однак донедавна була помітна певна диспропорція у вивченні історії археології польськими та українськими дослідниками. У польській історіографії існує чимало узагальнюючих праць про початки археології у Галичині в XIX ст., в той час як з боку української науки ці питання до останнього часу залишалися малодослідженими. Власне аспекти розвитку археологічної науки у Львові українськими науковцями та установами в XIX – на початку XX ст. є винятково актуальними у сьогоднішній археологічній науці як в Україні, так і поза її межами.

Запропонована читачу робота охоплює історію становлення та еволюцію археології лише одного невеликого регіону – українську частину Галичини (чи Східну Галичину). Львів розглядається як важливий археологічний центр, який почав формуватися з часу зародження археології як окремої наукової дисципліни. У Львові виникли наукові осередки, у яких від початку XIX ст. плідно працювали дослідники, які стояли біля витоків західноукраїнської археології. Незважаючи на те, що у назві задекларована “Львівська археологія”, територіально монографія охоплює терени Східної Галичини*, оскільки дослідники, які творили львівське археологічне середовище, проводили наукові пошуки на території історичної Галичини (колишнє Руське воєводство), яка після першого поділу Польщі займала більшу, східну частину Королівства Галичини і Льодомерії [Грицак, 1996, с. 22]. Археологічні артефакти львівських музеїв теж репрезентують всю Галичину.

Хронологічно робота окреслює період від початку XIX ст. – до 1914 р. Нижня межа доволі умовна і пов'язана з романтичним захопленням старожитностями, першими польовими роботами, які досить умовно можна назвати археологічними дослідженнями, нагромадженням приватних колекцій, музейних збірок. В цей час починається формування львівського археологічного осередку. Верхньою межею є Перша світова війна, яка на деякий час припинила археологічні роботи в краї, а після її завершення розпочинається новий і відмінний етап.

Львівська археологія пройшла шлях від примітивного зацікавлення знахідками і до виокремлення її в окрему науку зі своєю методикою досліджень, потужною джерельною базою і низкою талановитих фахівців, які сприяли розвитку археології у сучасному розумінні цього поняття. Археологічна література XIX ст. дає змогу прослідкувати впровадження нових методик, нові знахідки і польові дослідження, а також відстежити наукові контакти. Велика частина цих публікацій зараз зберігається у відділі археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Якщо одним реченням окреслити територію і хронологічні межі, то у роботі йдеться про австрійський період історії Львова і львівської археології в межах української частини Галичини.

*Напівофіційна назва східної, переважно заселеної українцями, частини “Королівства Галичини і Льодомерії” у межах Австрії у 1772–1918, на відміну від західної, заселеної поляками. Межу між обома частинами становила границя Львівського і Краківського апеляційних судів [Енциклопедія, 2000, т. 8, с. 3116]. Східна Галичина сьогодні обіймає Львівську та Івано-Франківську області України цілком, а також Тернопільську область без її північної частини, яка включає Кременецький, Шумський, Лановецький райони і північ Збаражчини.

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ

Історію львівської археології дозволяють відтворити архівні документи, зосереджені у архівах Львова, Кракова, Варшави, Торуня, Вроцлава та ін. Ці документи “пережили” війни, зміни політичних режимів, однак збереглися у такому обсязі, що дають змогу досліднику по крупинці відтворити витоки львівської археології та її найяскравіші сторінки у період становлення науки.

Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДІАУ у Львові). Тут збереглися документи Галицького намісництва (Ф. 146), Ставропігійського інституту (Ф. 129), Народного дому (Ф. 130), Наукового товариства імені Шевченка (Ф. 309), Крайового археологічного товариства у Львові (Ф. 192), Греко-католицького митрополичого ординаріату (Ф. 408), Товариства “Коло консерваторів пам’яток старовини Східної Галичини” (Ф. 616), Українського національного музею (Ф. 750); особові та родинні фонди Антона Петрушевича (Ф. 765), Андрея Шептицького (Ф. 358), Дідушицьких (Ф. 64), Любомирських (Ф. 835) та ін.

Державний архів Львівської області (далі ДАЛО). У плані формування та розвитку археологічної науки у Львові важливу роль відігравав Львівський університет, у якому найраніше розпочали викладати теоретичний курс археології. Аналіз матеріалів фонду “Львівський університет” (Ф. 26) дає змогу простежити процес виокремлення археології з числа інших навчальних дисциплін, її трансформацію від релігійно-догматичного до науково-практичного викладу, появу окремих теоретичних курсів. Значною мірою викладацька робота археологів Львівського університету відображена в особових справах професорів І. Шараневича (спр. 2091), К. Гадачека (спр. 336), М. Грушевського (спр. 510).

Важливою віхою у розвитку археології в університеті було заснування окремої кафедри класичної археології та праісторії під керівництвом Кароля Гадачека (1905) та Академічного гуртка любителів археології при ній. Процес заснування гуртка, кількісний склад, мету його діяльності було відтворено на основі документів, що зберігаються у фонді Львівського університету (Ф. 26, оп. 7, спр. 601).

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (відділ рукописів).

Для вивчення наукової діяльності окремих львівських археологів використано матеріали іменних бібліотечних фондів, які знаходяться у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (далі ЛННБ України), зокрема, І. Шараневича (Ф. 170), А. Петрушевича (Ф. 77), А. Шнайдера (Ф. 144) у яких поміщені різні за змістом, характером та значенням рукописні матеріали особистого листування з науковими, культурно-освітніми установами та закладами, дослідниками, священиками, адміністративними органами та інші документи.

Окремої уваги заслуговує 26 фонд ЛННБ України “Управління консервації Львівського воєводства”, який містить різні урядові документи, пов’язані з охороною пам’яток, але найціннішими для історії археологічної науки є листування консерватора доісторичних пам’яток Кароля Гадачека.

Важливими є колекції рукописів, що зберігаються у наукових установах Кракова*. Зокрема, фонди архіву *Краківського археологічного музею (Muzeum Archeologiczne w Krakowie – МАК)* збагатили роботу новими фактами діяльності К. Гадачека, вдалося прослідкувати контакти польських археологів В. Антоневича та В. Деметрикевича з львівським осередком (МАК SP8/36). Цікавими є листи Богдана Януша до краківських колег.

У *Державному архіві у Кракові (Państwowyj Archiwum w Krakowie (PAK))* опрацьовано матеріали, присвячені діяльності консерваторських служб у Галичині (Grono Konserwatorów. Sygn. 2, 3). Ще одна збірка з цього архіву, що має безпосереднє відношення до історії львівської археології, зберігається у відділі на Вавелі – це відомі “Теки Шнайдера” (PAK TSchn. Sygn. 1050, 1054).

Важлива група документів знаходиться у Архіві Польської академії наук (*Archiwum Nauki PAN I PAU w Krakowie*). Тут варто звернути увагу на рукописи В. Дідушицького. Цікавими є документи, що супроводжували знахідку Збруцького ідола та ін.

Архів Державного археологічного музею у Варшаві (*Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie*) збагатив нашу роботу унікальною фотографією Кароля Гадачека (Ze zbiorów Dokumentacji Naukowej. – m/3293). Варто відзначити, що це одна з двох, відомих сьогодні світлин вченого (друга знаходиться у Відні).

У *Архіві Археологічного музею у Торуні* поміщені документи Готфріда Оссовського, в тому числі раннього етапу його діяльності, які дають змогу прослідкувати його наукові контакти з Львовом ще до приїзду у Краків і початку досліджень у Східній Галичині.

Документи архівів дають змогу простежити еволюцію археологічних досліджень та значення археологічної науки у системі історичних знань, а також відтворити загальне тло життя Львова та Галичини у XIX – на початку XX ст.

Зрозуміло, що незважаючи на обсяг джерельної бази, добитися повноти її неможливо. Така доля дослідника, навіть коли здається, що опрацьовано усі можливі документи, відкривається щось нове, невідоме раніше. І в цьому ховається весь процес дослідження. Однак, досліджуючи львівську археологію, вивчаючи документи, безпосередньо пов’язані з нею, можемо

*Дослідження у польських архівах стало можливим завдяки стипендіям Каси Мянвського і фонду Королеви Ядвіги Ягеллонського університету, за що автор висловлює щире вдячність фондам та науковим опікунам – професорам Яцеку Леху і Болеславу Гінтеру.

стверджувати, що львівська археологія розвивалася в тому ж руслі, що й західноєвропейська археологічна наука. Вона пройшла ті ж етапи формування, починаючи від колекціонування і до поступового вироблення методики досліджень, розробки класифікаційних схем, підготовки фахівців і, врешті, зайняла окреме місце серед історичних дисциплін.

Під час написання подібних робіт дослідник наштовхується на низку проблем. На перше місце виходить принцип викладу матеріалу. В історії науки це питання особливо актуальне, оскільки маємо справу насамперед з постатями, які дуже складно помістити у заздалегідь заготовлену схему. Людям притаманно переміщатися, поєднувати свою діяльність у різних установах, змінювати політичні, наукові чи інші погляди, зрештою, вступати у конфлікти з оточенням і шукати шляхи виходу з них. Всі ці чинники треба брати до уваги. Тому, пишучи історію археологічної науки, на перше місце ми ставимо конкретного дослідника і одночасно намагаємось притримуватись наукових установ міста, які стали осередками, навколо яких ці дослідники зосереджували свою діяльність. Не останню роль відіграє і еволюція поглядів дослідника. Багато археологів починали як дослідники-романтики, а згодом підхопили ідеї позитивістської археології і більш пізні їхні роботи проводилися уже в дусі позитивізму. Цей аспект також брався до уваги під час написання монографії.

У роботі застосовано проблемно-хронологічний принцип викладу матеріалу. Іноді хронологія порушується, що зумовлено специфікою теми досліджень.

Виходячи зі специфіки Львова у XIX ст., мусимо акцентувати увагу на ще одному важливому моменті – існуванні двох наукових середовищ – українського та польського. Археологія поступово стає одним із засобів, за допомогою якого відбувався процес самоусвідомлення українців. Схожі тенденції спостерігаються й в інших народів, які не мали власної держави. Старожитності виступали символом вираження своєї національної ідентичності [Sklenář, 1983, s. 78]. Що стосується співіснування в умовах міста цих середовищ, то, як свідчать документи, були між ними певні серйозні протиріччя і непорозуміння (на чому ми зупинимось у основному тексті), однак здебільшого спостерігається доволі тісна співпраця. Вирішальну роль відігравав людський фактор і на перше місце у наукових контактах виходили стосунки між людьми незалежно від релігії, національності чи наукових переконань. Виходячи з цього, у тексті археологічна діяльність двох наукових середовищ Львова переплітається і лише такий підхід вважаємо єдиною можливим у розкритті теми.

Історію археології можна ділити на періоди за різними схемами: археологічними епохами, великими вченими, прив'язувати до загально-історичної періодизації чи філософського розвитку. Серед найбільш прийнятних періодизацій для львівської археології XIX–початку XX ст. видається поділ на три основних етапи: романтична археологія, археологія позитивізму і культурно-історична археологія. Такого принципу

дотримуються більшість сучасних істориків археології і він є найбільш прийнятним для застосування на львівському ґрунті.

Робота підготовлена у рамках виконання наукової теми Львівського інституту економіки і туризму “Дослідження історії, світової і вітчизняної культури та застосування їх результатів в туризмі” (2012–2014) та планової теми відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України “Поселенські структури населення Прикарпаття і Волині в доісторичний та ранньосередньовічний час: еволюція та динаміка культурних трансформацій” (2012–2014).

Хочу подякувати усім моїм друзям і колегам, які знаходили слова підтримки і давали корисні поради під час написання роботи. Насамперед висловлюю слова глибокої вдячності своєму науковому керівнику, доктору історичних наук, професору Роману Бересту. Під його керівництвом підготовлена і захищена кандидатська дисертація на тему “Археологічна наука у Львові у XIX – на початку XX ст.” і без його сприяння, критичних зауважень та підтримки вихід у світ цієї праці був би неможливим.

За корисні поради і конструктивну критику дякую своїм колегам з відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України: доктору історичних наук, професору Олександрю Ситнику, кандидату історичних наук Вірі Гупало, кандидату архітектури Юрію Лукомському, кандидату географічних наук Олені Томенюк, науковим співробітникам Володимиру Петегиричу, Дмитру Павліву та Руслану Коропецькому.

Опрацювання фондів та інвентарних книг Львівського історичного музею стало можливим завдяки люб’язній допомозі завідувача відділу археології Емілії Зарубій.

Особливу подяку адресую своїм польським колегам, які впродовж багатьох років є для мене добрими радниками у дослідженні проблем історії археології заходу України. Дякую професорам Яцеку Леху, Стефану Козловському, Яну Махніку, Богуславу Гедізі, Міхалу Парчевському за консультації, люб’язно надані матеріали і підтримку. Велике спасибі моїй приятельці Мажені Возьни з Археологічного музею у Кракові, завдяки якій вдалося залучити до роботи великий пласт документів цієї установи. Дякую усім моїм польським колегам, які підтримували і допомагали під час багаторазових наукових відряджень у різних містах з метою збору матеріалів.

І на завершення, вважаю за свій приємний обов’язок висловити слова особливої вдячності своїм рідним, які, перебираючи на себе побутові тягари, дарували мені час та умови для праці, були надійною опорою та підтримкою.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЯ

Приставаючи до огляду літератури з предмету досліджень, мусимо обумовити деякі аспекти. Історію львівської археології не можна розглядати як щось окреме і зовсім незалежне від світових тенденцій у галузі. Будучи частиною імперії Габсбургів, Львів розвивався як європейське місто. Це стосувалося повною мірою і археології. Тому вважаємо за доцільне, перш, ніж звернутися до праць, присвячених історії археології Львова та галицьких земель, зробити короткий огляд основних праць, які побачили світ у різних країнах не лише Європи.

Одна з кращих робіт з історії археологічної думки (“*A history of archaeological thought*”) належить перу канадського археолога Б.Тріггера [Trigger, 1989]. Дослідник, дотримуючись доволі специфічного підходу в еволюції археологічної думки, зокрема, не застосовуючи єдиного критерію, виділяв популярні, інтелектуальні, соціальні та постмодерністські історії археологій.

Важливе місце в історіографії проблематики належить працям англійця Гліна Деніела [Daniel, 1963; 1975; 1976]. Автор з великою обережністю називав різноманітні концепції і теорії, що існували з ХІХ ст., *моделями* [Daniel, 1971, р. 140–153]. Однак важливого значення він надавав постатям, які творять науку, і саму історію археології дослідник трактував як “*довгий календар ексцентричних особистостей*”. Це виправданий підхід, адже, як би не старався дослідник під час написання історії науки знайти якісь інші шляхи, всерівно людина виходить на перший план, бо саме особистості творили цю історію.

Чеський археолог К.Скленарж у праці “Археологія в Центральній Європі: перші 500 років” (“*Archeology in Central Europe: the First 500 Years*”) застосовує періодизацію, яку до певної міри використовують сучасні дослідники. Початковий етап він окреслює як “період антикварів і

романтичний синтез” (до 1868); позитивістичний аналіз (до 1899) і типологічний синтез (бл. 1914, а в окремих моментах до 1945) [Sklenář, 1983, р. 6; 62; 102; 130].

З числа праць, що вийшли в останні роки, і охоплюють історію світової археологічної думки, чи не найбільшою за обсягом і змістом є двотомне видання російського вченого Льва Клейна [Клейн, 2011]. Автор подає еволюцію археологічних знань у різних країнах світу, дотримуючись основних течій, які виникали і розвивалися в археології. Ранні етапи історії археології Л. Клейн розбиває на періоди, а більш розвинуті – на течії і школи, вважаючи такий підхід найбільш прийнятним [Клейн, 2011, с. 36].

Ближчими до наших теренів є праці польських колег. В одній із перших робіт, присвячених історії археології, в тому числі і Східної Галичини, автор Ю. Костжевський ділить XIX ст. на добу романтизму (до 1850 р.), “закладення фундаментів” (1850–1873), “битву системи трьох епох” (1873–1894) і “боротьбу за самостійну роль археології” (1894–1918) [Kostrzewski, 1949].

Чи не найбільше відображення знайшла львівська археологія на сторінках численних праць А. Абрамовича [Abramowicz, 1967; 1983; 1987; 1991; 1998]. В *“Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek”*, що побачила світ у 1991 р. автор ділить XIX ст. на “романтичні старожитності”, “преісторичну археологію позитивістичну” і “від антропології до преісторії” [Abramowicz, 1991]. Схожої періодизації дотримується і сучасний історик археології, професор Я. Лех [Лех, 2006, с. 17–53; Lech, 2006, s. 5–60]. Він розглядає історію археології через призму доби романтизму, позитивізму і культурно-історичної школи.

Цю періодизацію беремо за основу для написання історії львівської археології. Відразу підкреслимо, що ці періоди не можемо виділити чітко. Діяльність установ, основні напрямки їх досліджень та і, зрештою, погляди людей проходять певну еволюцію і не завжди чітко прив’язуються до якогось певного періоду. Тому ще раз підкреслимо, що будь-які періодизації є доволі умовні і радше дослідник намагається втиснути певний ланцюжок подій у розроблену ним, зручну схему. З цього приводу чи не найкраще висловились чеські дослідники Ю. Маліна і З. Вашішек у праці, присвяченій історії археології “Археологія вчора і сьогодні. Розвиток археології в природничих і гуманітарних науках” (*“Archaeology Yesterday and Today. The Development of Archaeology in the Sciences and Humanities”*), які з долею скепсису пропонують “міряти археологів тим же аршином, яким вони міряють інших, тобто побудуємо типологію, типологічні ряди, вертикальну стратиграфію, встановимо географічне середовище, впливи середовища і міграції, і все це застосуємо не для артефактів, а до поглядів археологів” [Malina, Vašíček, 1990, р. 103–104].

Коли стільки місця у роботі, присвяченій львівській археології, займають світові та європейські тенденції у історіографії археологічної науки, то виникає закономірне запитання: де українська історіографія цього

питання? І відповідь на нього ховається в історії нашої держави. Тут варто пригадати, спочатку приналежність різних частин України до складу іноземних держав, що залишило свій відбиток на специфіці не лише розвитку науки, але й на підходах до висвітлення її історії; згодом мала місце несприятлива для написання праць з історії археології радянська доба. Велика частина прізвищ українських і польських дослідників була заборонена для наукового вжитку, архівні документи – недоступні і розділені кордоном, висвітлення окремих наукових проблем було небезпечним заняттям з огляду на каральні заходи системи.

Тому в українській історіографії маємо доволі помітну прогалину в питаннях дослідження історії археології, в тому числі й львівської. Коли йде мова про розвиток археології у Львові, то історіографія представлена невеликими розвідками першої половини ХХ ст., які були частинами більших археологічних праць. Насамперед, варто відзначити історичні екскурси відомого львівського дослідника Богдана Януша, який в своїх найбільших працях “Доісторичні пам’ятки Східної Галичини” (*“Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej”*) та “Доісторична культура Галицького Поділля” (*“Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego”*) подав детальну характеристику здобутків попередників і захопив праці своїх сучасників [Janusz, 1918, s. 5–38; 1919, s. 1–34].

В наступні роки не спостерігалось поживлення у дослідженнях історії археології. З’являються хіба що поодинокі статті чи розділи в монографіях, присвячені окремим постатям львівської археології. З таких праць увагу заслуговують розвідки Люції Харевичової, присвячені А. Шнайдеру, Б. Янушу [Charewiczowa, 1938, s. 73–76; 1938a].

До проблем історії археології звертався у своїх працях відомий український археолог Ярослав Пастернак. У монографії, присвяченій Галичу, що побачила світ 1944 р., вчений з притаманною йому деталізацією подав історію археологічних досліджень княжого Галича у ХІХ ст. Автор дає високу оцінку своїм попередникам, які працювали не один польовий сезон у пошуках місцезнаходження княжого міста. Зокрема, у роботі зустрічаємо відомості про роботи А. Петрушевича, І. Шараневича, Л. Лаврецького, Й. Пеленського та ін. дослідників [Пастернак, 1944].

У вступі до фундаментальної монографії “Археологія України”, яка вийшла 1961 р. в Торонто [Пастернак, 1961], автор у загальних рисах окреслив діяльність львівського археологічного осередку. Власне Я. Пастернак вже на початок ХХ ст. за рівнем наукового розвитку ставить львівську археологічну науку в одну наукову площину з одеською та київською археологічними школами. Навіть в умовах австро-угорського панування львівська археологічна наука визначала основні та пріоритетні напрямки археологічних досліджень в Україні. Не залишає поза увагою автор праці археологічну діяльність таких відомих дослідників, як І. Шараневич, В. Деметрикевич, А. Петрушевич, А. Шнайдер, М. Грушевський та ін.

Окремим видатним постатям української археології кінця XIX–початку XX ст. Я. Пастернак присвятив спеціальні науково-популярні розвідки, які опублікував у низці періодичних видань [Пастернак, 1929; 1962, с. 7–12].

Після публікацій Я. Пастернака в археологічній літературі тривалий час фактично не було робіт, присвячених історії науки. Така ситуація зумовлена радянською суспільно-політичною системою. Щоправда, львівські археологи 70–80-х рр. XX ст. у публікаціях, присвячених відкриттю й дослідженню окремих археологічних культур та пам'яток, робили невеликі екскурси в історію і намагалися показати відкриття, а також перші успішні наукові роботи на пам'ятках того чи іншого археологічного періоду.

Сприятливий ґрунт для вивчення історії археологічної науки в Галичині, дослідження напрямів археологічних робіт, вивчення життєвого й творчого шляху науковців, аматорів-археологів, краєзнавців та вирішення різних проблематичних питань, пов'язаних із розвитком археології, з'явився лише на початку дев'яностих років минулого століття, тобто, після здобуття Україною незалежності.

Перші наукові публікації з історії археологічних досліджень, які проводилися у Галичині, зокрема у Львові, розкривають історію українського археологічного середовища. Вони присвячені археологічній діяльності Наукового товариства імені Шевченка, формуванню музейних колекцій НТШ, окремим особистостям, що зробили вагомий внесок у розвиток археології [Бандрівський, 1990; 1994; Петегирич, 1990; 1994; Петегирич, Павлів, 1991; 1995]. У статтях подано детальну характеристику археологічних збірок Музею НТШ, на основі значної джерельної бази відображено основні проблеми та напрямки археологічних досліджень [Петегирич, Павлів, 1991, с. 412–426; Берест, Таравська, 2000, с. 228–231].

Питання формування та розвитку археологічної науки у Ставропігійському інституті наприкінці XIX–на початку XX ст. торкалася О. Киричук [Киричук, 2000, с. 214–227]. Однак, автор залишила поза увагою археологічні колекції музею Ставропігійського інституту, які відіграли помітну роль у формуванні львівської археології кінця XIX ст.

У плані історіографії на увагу заслуговують статті, присвячені формуванню музеїв чи музейних збірок археологічного профілю. У статті З. Лильо-Откович предметом опрацювання стала археологічно-бібліографічна виставка 1888–1889 рр., яка переросла у музей Ставропігійського інституту [Лильо-Откович, 2000, с. 605–613]. Дослідниця робить акцент на бібліографічній частині виставки, розглядає археологію як усю сукупність давніх пам'яток, а не лише викопні знахідки, і тому робота має більше значення у галузі музейництва, ніж археології. Поза увагою автора залишилися каталоги пам'яток, у яких робиться особливий акцент на експонатах, отриманих під час археологічних робіт на теренах Галичини.

На підставі аналізу доступних джерельних матеріалів, певного знання бібліографії археології України український вчений-емігрант П. Курінний [Курінний, 1994] зробив спробу визначити окремі віхи розвитку археологічної науки в Україні. У роботі П. Курінного звернено увагу на археологічну діяльність НТШ, Національного музею, натомість зовсім не розглядається польська археологія Львова.

В останні роки спостерігається помітне загострення наукового інтересу до діяльності окремих діячів, які творили археологічну науку на західноукраїнських землях. Чимало подвижників археологічної науки знайшли своє належне висвітлення у збірнику “Постаті української археології”, що побачив світ у видавництві Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України у 1998 р. Автори статей відкрили нові сторінки життя та діяльності археологів ХІХ–початку ХХ ст. Загалом у збірнику висвітлено основні напрямки археологічної діяльності К. Гадачека, І. Шараневича, А. Кіркора, А. Шнайдера, Г. Оссовського, подано цікаві факти з діяльності І. Франка в царині археології. У науковий обіг було введено велику кількість нових джерел, фактологічного матеріалу [Постаті..., 1998].

Серед публікацій, присвячених окремим постатям, які стояли біля витоків західноукраїнської археології ХІХ–початку ХХ ст., важливе місце займають статті про наукову діяльність І. Шараневича [Бандрівський, 1998, с. 95–97; Білас, 2002, с. 152–156; Булик, 2009, с. 307–321], про археологічні зацікавлення А. Шнайдера [Думанська, Сковчиляс, 1995, с. 82–86; Крушельницький, 1998, с. 84–86; Булик, 2010, с. 440–453], про нові аспекти науково-дослідницької та організаційної діяльності К. Гадачека [Берест, 1998, с. 78–79; Булик, 2005, с. 151–157; Булик, Lech, 2009, р. 59–89]. Увагу привертають роботи про археологічні зацікавлення І. Франка, який, не будучи археологом, мав певні напрацювання у цій галузі [Крушельницька, 1990, с. 177–179; 1998, с. 101–102; Берест, 2006, с. 11–16]. Важливе значення для історіографії питання мають статті про життєвий шлях і наукову діяльність Володимира Гребеняка [Романюк, 2007, с. 716–725].

На сторінках “Львівської газети” часто друкуються статті І. Чорновола про відомих львів’ян. Не останнє місце у цьому списку займають цікаві і змістовні розвідки з життя І. Шараневича, К. Гадачека, А. Шнайдера [Чорновол, 2004, № 12 (336); 2004, № 54 (378); 2005, № 48 (614)]. Велику публікацію згаданий історик приділив постаті В. Антоновича, В. Дідушицького та українсько-польському з’їзду 1885 р., які розглядає у контексті суспільно-політичних проблем тогочасної Галичини [Чорновол, 2005, с. 212–230].

В останні роки спостерігається винятковий інтерес до питань становлення та розвитку археологічної науки у Львівському університеті. Яскравим свідченням цього є дисертаційна робота Наталі Білас, у якій висвітлено процес формування та еволюцію археологічної науки у Львівському університеті в другій половині ХІХ–30-х роках ХХ ст. [Білас, 2004; 2005, с. 46–114]. Однак, поза увагою автора залишилася організація та діяльність

археологічного гуртка, що діяв при кафедрі класичної археології та праісторії; окремі сторони наукової діяльності засновника кафедри Кароля Гадачека. Цій же тематиці присвячена стаття О. Ситника, в якій особливу увагу звернуто на дослідників, які творили університетську археологію впродовж столітнього існування кафедри (1905–2005). Значне місце автор відводить львівській археологічній школі кінця XIX–початку XX ст. [Ситник, 2005, с. 11–45].

Помітні зміни в українській археологічній історіографії можемо прослідкувати за останні десять років. За цей час питання історії археології неодноразово ставали тематикою окремих збірників і конференцій. Насамперед привертають увагу “Археологічні дослідження Львівського університету” (Львів, 2005; 2006), “Професор Леон Козловський” (Львів, 2010), “Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники і наукові центри” (Київ, 2012), “Наукові студії: Збірник наукових праць” (Львів, 2013). Рубрика “Історія археології” є практично в усіх археологічних збірниках, що виходять в Україні, і з кожним роком вона наповнюється.

Позитивно і те, що археологи під час написання монографій все більше уваги відводять історії дослідження предмета свого зацікавлення. Серед останніх робіт варто відзначити праці Романа Береста про середньовічні монастирі Галичини [Берест, 2011, с. 16–63], Миколи Бандрівського та Лариси Крушельницької про Михалківські скарби [Бандрівський, Крушельницька, 2012, с. 11–30] та інші, у яких значну увагу приділено попередникам.

І на завершення огляду української історіографії слід звернути увагу на монографічні роботи, присвячені як окремим постатям археології заходу України, так і історії науки в цілому. Досить повно висвітлена діяльність одного з кращих українських археологів XX ст. Ярослава Пастернака, якому присвятив низку праць І. Коваль [Коваль, 1999; Коваль, Миронюк, 2006]. Варто згадати опубліковане нещодавно Ларисою Крушельницькою листування Ярослава Пастернака, у якому відображена також наукова діяльність вченого [Крушельницька, 2013, с. 5–62]. Археологічна наука у Львові у першій половині XX століття стала об’єктом дослідження Олександра Ситника [Ситник, 2012].

Важливе місце у плані історіографії питання, формування та розвитку археологічної науки Львова в другій половині XIX–на початку XX ст. належить *польській літературі*. Історично склалося так, що у XIX ст. поляки і західні українці проживали в межах однієї імперії. Це сприяло тому, що з початку XIX ст. вчені двох адміністративних центрів Галичини – Львова та Кракова – тісно співпрацювали. Розвиток археології у них відбувався фактично по одній траєкторії. У більшості випадків вони користувалися однаковою методикою досліджень, часто брали участь у одних наукових форумах, обмінювалися літературою та археологічними знахідками. Імена

окремих археологів зустрічаються у львівському та краківському археологічних осередках.

З числа перших праць заслуговує на увагу розвідка Й. Талько-Гринцевича, у якій на основі писемних джерел, археологічних знахідок, спогадів та рідкісних публікацій зроблено спробу висвітлити історію археології в Галичині. Центральне місце у роботі відведено розвитку археологічної науки у Львові. Автор намагався показати лише позитивні сторони формування археології. Він уникав критичного аналізу, бачив лише здобутки в діяльності З. Доленги-Ходаковського, А. Кіркора, А. Шнайдера, Г. Оссовського та інших відомих дослідників [Talko-Hryniewicz, 1923, s. 176–190].

Серед перших монографічних досліджень, у яких значна увага відведена Львову, відзначається узагальнююча робота Ю. Костжевського [Kostrzewski, 1949]. Археолог не міг оминати історію львівської археології ще й тому, що колись габілітувався у Львові і мав пропозицію очолити кафедру археології у Львівському університеті, однак її не прийняв.

У зазначеній праці наголошується на значній ролі наукового потенціалу Східної Галичини австрійського періоду в процесі вивчення прадавньої історії. Важливо, що Ю. Костжевський акцентував на тому, що на початку ХХ ст. Львів набув офіційного визнання як європейський науковий археологічний центр. Автор на прикладі музейної установи імені Любомирських звернув увагу на тривалий та складний процес формування музейних збірок, шляхи нагромадження археологічних матеріалів, виділення музейних відділів тощо.

Із числа монографій польських істориків 60-х років ХХ ст. виділяється робота історика та археолога А. Абрамовича. На основі найновіших архівних напрацювань, аналізу цілої низки наукових публікацій автор зробив вдалу спробу осмислити та по-новому оцінити внесок археологів ХІХ–початку ХХ ст. Він виділяє основні віхи формування археології як самостійної науки, детально розглядає діяльність різних археологічних шкіл, напрямів, окремих осіб. У плані нашої роботи на увагу заслуговує те, що А. Абрамович виділяє львівський археологічний осередок і розглядає його паралельно з краківським та варшавським [Abramowicz, 1967].

Спробу оцінити розвиток археологічної науки на галицьких землях у 60-х роках минулого століття також зробив інший польський дослідник – С. Носек [Nosek, 1967]. Проте він абсолютизує роль польських учених у процесі формування археологічної науки у Львові, розглядаючи процес формування археологічних колекцій в окремих музеях Львова, уникає питання етнокультурної давньоруської приналежності багатьох речових матеріалів, не надає значення писемним джерелам як вагомому чиннику висвітлення історичного минулого.

Детальний аналіз періодичних видань, що виходили у Варшаві в другій половині ХІХ ст., здійснила І. Вронська. На конкретних матеріалах зі сторінок періодичних видань вона намагалася показати роль і особливе

значення археологічної науки у системі формування джерельної бази для вивчення давньої історії. Аналізуючи опубліковані матеріали, дослідниця відзначала, що столична періодика багато уваги надавала археологічним дослідженням на теренах Східної Галичини [Wrońska, 1989].

На особливу увагу заслуговує серія праць А. Абрамовича, які присвячені історії розвитку археологічної науки в Польщі [Abramowicz, 1987; 1991; 1998]. Автор основну увагу звернув на польські наукові установи міста. Так, на початку XIX ст. в процесі нагромадження артефактів та з огляду на їхню об'єктивну наукову інтерпретацію автор відзначив Національний заклад імені Оссолінських (або Оссолінеум), музейну установу Любомирських та Наукове товариство у Кракові. Важливо, що А. Абрамович розглянув наукові контакти між археологами Львова, Кракова, Відня, Будапешта, що сприяли загальному розвитку археологічних знань. Вагомим показником еволюції археологічної науки стало проведення археологічних виставок, з'їздів археологів, наукових семінарів, конференцій та інших заходів.

Розвиток археологічної науки у Львові відбувався паралельно із суспільно-політичними процесами в Галичині. Аналізуючи зміст доповідей на археологічну тематику, представлених на Другому з'їзді істориків (Львів, 1890), А. Абрамович відзначив занепад археології, що відбувався внаслідок суспільних непорозумінь, які переживало галицьке суспільство у 1890-х рр. Однак з такою думкою не можна погодитись, оскільки тоді у Львові спостерігається ріст археологічної діяльності, на що вказують роботи І. Шараневича, М. Грушевського. Значна кількість нових пам'яток потрапляє на археологічну карту Східної Галичини. Теза автора щодо занепаду викликана, очевидно, занепадом науки у польському археологічному середовищі, натомість піднесення та значні наукові здобутки українських вчених він намагається не помітити, применшуючи роль української археологічної школи у процесі формування археології як науки у Галичині.

Окреме місце у працях А. Абрамовича займає питання становлення археології у Львівському університеті. Поряд з цим дослідник відзначає низку причин та обставин, які тривалий період гальмували процес виділення археологічної науки у Галичині в окрему дисципліну. Загалом робота охоплює широке коло проблем археологічної діяльності на теренах Львова у XIX–початку XX ст., які в українській історіографії практично не піднімалися. Заслуговує на увагу висновок польського вченого про те, що становлення та розвиток археологічної науки в першій половині XIX–початку XX ст. сприяв закладенню спільних підвалин, на яких згодом відбувалося формування археологічної науки у Польщі та в Україні.

Значні напрацювання з історії археологічної науки має сучасний польський археолог Я. Лех. У статті про створення Археологічного товариства у Торуні автор змальовує історичне тло, на якому відбувається формування торунської археології, і у той же час проводить порівняння з діяльністю Крайового археологічного товариства у Львові [Lech, 2002, s. 18–28].

Серед найближчих до Львова є стаття цього ж автора “З історії польсько-українських зв’язків в археології (кінець XVIII ст. – 1939 р.)”, у якій добре змальовано загальнополітичну ситуацію в межах Австро-Угорщини, відображено наукові контакти львівських археологів польської школи з вченими інших археологічних шкіл [Лех, 2006, с. 17–53].

Одним з цікавих надбань досліджуваної тематики є монографія польської дослідниці Е. Ляшак, яка присвячена Олександрові Чоловському (1865–1944). Автор на основі великої кількості джерел подає детальний аналіз його наукової діяльності. Важливими у плані нашої проблеми є розділи праці про консерваторську і археологічну роботу О. Чоловського. Дослідниця у загальних рисах відображає внесок державних служб в охорону пам’яток минулого, де не останню роль відводено археологічним пам’яткам [Laszak, 2004]. У роботі подано детальний аналіз археологічних напрацювань О. Чоловського, зокрема показано його роль у вивченні княжого Галича.

В останні роки з’явилося кілька монографій варшавського археолога Стефана Кароля Козловського. Особливу увагу на питання львівської археології звернуто у праці “Володимир Антоневич – професор з Варшави”. Автор вводить у науковий обіг чимало документів з архівів Варшави і Кракова, які стосуються контактів В. Антоневича з львівськими археологами (В. Гребеняком, Б. Янушем) [Kozłowski, 2009]. Ще одна праця С. Козловського, що охоплює 1905–1928 роки, приурочена відомим постатям, в т. ч. і львівській археології [Kozłowski, 2012].

Коротко підсумовуючи історіографічний огляд, слід зазначити, що історіографія проблеми формувалася впродовж останнього століття. За цей час вийшла низка праць, які у поєднанні з архівними документами та працями археологів XIX ст. дають змогу відтворити процес формування археології як окремої наукової дисципліни у Східній Галичині. Аналіз літератури предмету засвідчує, що львівська археологія XIX–початку XX ст. не була темою окремих монографічних робіт, що підкреслює актуальність запропонованої праці.

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ В АРХЕОЛОГІЇ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ГАЛИЧИНІ

ОСНОВНІ РИСИ РОМАНТИЧНОЇ АРХЕОЛОГІЇ

Перша половина XIX ст. в Європі – це період зародження нового напрямку в літературі, мистецтві та науці – романтизму, становлення якого у Східній Галичині відбувалося паралельно з розвитком таких галузей історичної науки, як етнографія та археологія. Виявом цього були збір етнографічних та фольклорних матеріалів, археологічних знахідок, формування приватних колекцій, виникнення музеїв та наукових товариств. Звернення до свого минулого, зокрема до побуту, мови, звичаїв, було одним із характерних явищ цієї епохи. Археологія стала невід’ємною частиною у пошуках “романтиків”, оскільки дослідження матеріальної культури попередніх поколінь давало змогу виявляти неповторні риси історичного розвитку різних етнічних спільнот.

Львівська археологія не могла бути чимось відокремленим і замкнутим. Вона розвивалася у тому ж напрямку, що й європейська наука. Можемо аргументовано стверджувати, що львівські вчені були знайомі з передовими досягненнями того часу, знали археологічні новини, спілкувалися й обмінювалися досвідом між собою.

Сьогодні часто чуємо, що наука не має кордонів. Аналізуючи документи XIX ст., переконуємось, що для археологічної науки це твердження було справедливим впродовж її історії.

Перші зв’язки львівських археологів з європейською археологією слід пов’язувати з етапом колекціонування. Те, що стало модним і невід’ємним атрибутом аристократії, дуже швидко знайшло відображення і на наших теренах. У Галичині під впливом європейських просвітницьких ідей поширюється інтерес до різноманітних речових знахідок.

Цей процес мав доволі тривалу передісторію, а у XVIII ст. хвиля колекціонування охопила всю еліту Європи. Великі колекції старовинних речей існували у Парижі, Мадриді, Празі, а також у невеликих провінційних містечках. Наприклад, 1726 р. у коледжі містечка Надьєньєд (сучасне місто Аюд в Румунії) було зібрано багато старожитностей, які згодом переросли у музей [Монгайт, 1973, с. 11–12; Берест, 1996, с. 6].

З етапом колекціонування слід пов’язувати і перші зв’язки Львова з європейською археологією. Найзаможніші представники аристократії подалися в Італію, а згодом у Грецію. Однак були і незаможні антиквари, які не могли собі дозволити витратні подорожі до Італії. Тому вони намагалися вивчати місцеві старожитності. Так, у період, який прийнято в історії археологічної думки окреслювати романтизмом, відбувається зародження “національної археології”, яка протистояла класичній. Романтично налаштовані антиквари зверталися здебільшого до середньовічних

старожитностей – рун, культури друїдів, курганів, замків, як до засобу самоствердження і піднесення національної самосвідомості [Клейн, 2011, с. 210].

Якщо йдеться про романтичну археологію, то насамперед слід відзначити, що ключовим для романтиків був принцип історизму (це стосується різних галузей). Однак, історизм – це не просто заклик: *“Любителі старовини – об’єднуйтесь!”* [Тош, 2000, с.16]. Його прихильники стверджували, що історія – це ключ до розуміння світу. Романтики зосереджували увагу на самобутності та унікальності у національній історії та культурі [Репина, Зверева, Парамонова, 2006, с. 153–154]. Ці особливості пов’язували з рисами притаманними кожній нації, у співвідношенні з якими відбувався розвиток національних держав.

Романтизм співпав в часі з піднесенням національних рухів у багатьох європейських державах, що кінцевим результатом призвело до формування національних держав. Романтична археологія ототожнювалася з національною археологією і була безпосередньо пов’язана із дослідженням місцевих культур і народів, зверненням до їх автохтонності та героїчності [Лех, 2006, с. 21]. Не чужими для романтиків були поховальні та культові пам’ятки, могили, городища, печери тощо.

Ці питання знайшли яскраве відображення у художніх творах, з яких чи не найпомітніше місце належить Тарасу Шевченку. Будучи одним з найяскравіших представників романтизму, він також не залишав поза увагою археологію. Чи не головною темою, якою просякнута його рання поезія, були кургани. Варто підкреслити, що 1845 р., працюючи співробітником Археографічної комісії, Шевченко мав змогу познайомитися з археологічними пам’ятками наживо. З цих подорожей збереглися детальні описи пам’яток Переяслава, Чернігова, Лубен, Миргорода. Ось приклади його археологічних нотаток: *“По Киевской дороге в пяти верстах от Переяслава, над самой дорогой, три высокие курганы, называемые трибратны могилы.... По Золотоношской дороге в семи верстах от города высокий курган, называемый Богданова могила. И тут же недалеко впадает в древнее русло Днепра бесконечный вал, неизвестно когда и для чего построенный”* [Шевченко, 2003, с. 215]. Однак, чи не найкраще відображає ставлення до археології та археологічних знахідок короткий запис поета у *“Щоденнику”* 13 серпня 1857 р., де наголошує: *“Я люблю археологию. Я уважаю людей, посвятивших себя этой таинственной матери истории. Я вполне сознаю пользу этих раскапываний”*. Ці Шевченкові слова можуть уособлювати весь зміст романтичної археології.

Суспільно-політичні процеси в Європі на початку XIX ст. дали поштовх інтенсивному розвитку наукових знань, у тому числі і археологічних. Значний вплив на розвиток археологічної науки у Львові в першій половині XIX ст. мали наукові досягнення та відкриття багатьох європейських дослідників. Цей період позначений багатьма сенсаційними відкриттями, здійсненими в ході розкопок у різних країнах. Наприклад,

досліджень на острові Егіна (експедиція німецьких, датських та англійських вчених-археологів у 1811–1812 рр.) [Bruce, 1815], 1808–1813 рр. – розкопки на території Італії французького архітектора Мазуа [Mazois, 1831]; 1819 р. – розкопки В. Берха на Північному Уралі у Росії [Берх, 1821, с. 89–118].

Поряд із цим у Європі уже на початку ХІХ ст. з'являються невеличкі за обсягом публікації, в яких автори намагаються на новому теоретичному рівні розглядати археологічну проблематику. Робляться спроби планово та цілеспрямовано обстежувати території, закладаються основи фіксації пам'яток, окремих об'єктів, знахідок.

У Варшаві 1800 р. засновано “Товариство приятелів наук”. Активну участь у заснуванні товариства брав Хуго Коллонтай (рис. 1), який ще на переломі ХVІІІ–ХІХ ст. наголошував на необхідності проведення систематичних наукових досліджень пам'яток минулого [Janusz, 1919, s. 5].

Важливе місце у дослідженнях він відводив Галичині. Його науковий проект, у першу чергу, передбачав активний збір археологічних матеріалів та їхню акумуляцію у спеціальних науково-дослідних установах. Другим кроком мав стати детальний опис знайдених речових матеріалів [Janusz, 1919, s. 5–6]. Це стало поштовхом до того, що у Кременці, Львові та ін. містах почали виникати товариства любителів науки і формувалися приватні колекції [Antoniewicz, 1953, s. 15].

Рис. 1. Хуго Коллонтай (1750–1812) (Tygodnik Ilustrowany, 1861)

В цей час в Галичині відбувається низка подій. У 1817 р. у Кракові засновано Краківське наукове товариство. Членами товариства стали вихідці із різних установ Галичини, які мали різні професії, але їх об'єднало глибоке зацікавлення давньою історією [Abramowicz, 1967, s. 98]. Діяльність Краківського наукового товариства на початковому етапі орієнтувалася лише на вивчення давніх писемних актів. Вона поширювалася також і на Львів. Місцем збору писемних джерел у Львові в той час став Оссолінеум. У контексті вивчення документів, дослідники розглядали археологічні знахідки як другорядний, доповнюючий історичні факти, матеріал. Через брак досвіду роботи з археологічними джерелами, вивчення речових матеріалів проводили поверхнево. В багатьох описах здебільшого лише зазначалося місце виявлення, а датування обмежувалось терміном “старовинна річ” [Czasopism naukowy..., 1828, r. I, z. 1, s. 5].

Загалом, аналізуючи стан археології в Галичині на період 30-х років ХІХ ст., А. Абрамович виділяв кілька наукових осередків на галицьких землях, які могли вплинути на подальший розвиток археологічної науки.

Перш за все, це Львівський та Краківський університети, Народний заклад імені Оссолінських та Краківське наукове товариство [Abramowicz, 1967, s. 98]. У 40-х роках XIX ст. у Галичині спостерігаються певні якісні зміни. Археологічна тематика, зокрема, окремі цікаві артефакти, знаходять відображення на сторінках місцевих часописів [Wrońska, 1989, s. 63].

Серед перших дослідників старожитностей на теренах Східної Галичини одна з головних ролей належить поетам-романтикам. Добрим прикладом служать З. Доленга-Ходаковський, Ж. Паулі, І. Вагилевич, кожен з яких, окрім того, що писав вірші, збирав народну творчість, досліджував і археологічні пам'ятки.

Отже, романтизм був нерозривно пов'язаний із суспільно-політичним життям, національно-визвольними рухами та спробою дати відповідь на актуальні питання історії. В умовах відсутності власної держави в українців романтична археологія слугувала насамперед відстоюванню національних інтересів.

ПОЗИТИВІЗМ – ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ТЕОРІЙ В АРХЕОЛОГІЇ

У другій половині XIX ст. на зміну романтизму приходять позитивізм. У Європі починають формуватися наукові товариства, які мали вирішальний вплив на розвиток науки. Не стала винятком і археологія. Навпаки, для цієї молоді дисципліни це був час розквіту. Дослідники пов'язують становлення археологічної науки з формуванням національних держав, зокрема, відзначають, що саме *“націоналізм вивів археологію на якісно новий рівень і сприяв її інституціоналізації”* [Kohl, 1998, p. 227]. Навколо наукових товариств гуртуються вчені, які проводять дослідження на більш-менш фаховому рівні, засновуються часописи, на сторінках яких публікуються результати досліджень, археологічні колекції поступово перетворюються у музеї, які одночасно наповнюються матеріалами з розкопок, проведених членами товариств, з'являється низка документів спрямованих на охорону пам'яток. Схожі тенденції відбувалися у всій Європі. Не була винятком і Галичина, у якій формувалося два наукові центри – це Львів і Краків.

Окремі засади позитивістичної археології витікали з доби романтизму. Насамперед йдеться про культивування власних пам'яток, охорону історико-культурних об'єктів, формування колекцій, але з ретельною фіксацією артефактів і наступним їх науковим опрацюванням.

Якщо у загальних рисах говорити про добу позитивізму, то слід насамперед підкреслити, що в середині XIX ст. відбувається стрімкий прогрес природничо-наукових знань, що внесло корективи у світобачення, у наукову картину світу. Багато нових ідей змушували дослідників по-новому дивитися на конкретні галузі життя. Серед них була й ідея еволюції [Зашкільняк, 1999, с. 125].

Рис. 2. Крістіан Томсен (1788–1865)

Рис. 3. Якоб Ворсо (1821–1885)

Після публікації Ч. Дарвіна “Походження видів шляхом природного відбору” (1859) змінилось відношення між історією, предметом дослідження якої виступав розвиток, і природничими науками, предмет дослідження яких раніше вважався незмінний. Поняття “еволюції” стало для них спільним, а методи досліджень, які використовувалися у природничих дослідженнях, виявились прийнятними для вивчення історичних процесів [Репина, Зверева, Парамонова, 2006, с. 178].

Позитивісти дуже прискіпливо ставилися до історичних джерел. Відхилення від джерела чи не достатньо ретельне його вивчення вважалося мало не “зрадою” науці. Власне продовження традицій романтизму в поєднанні з залученням методів природничих дисциплін і акценту на ролі джерельної бази позитивно вплинуло на розвиток археологічної науки, оскільки з одного боку не відкидалася увага до курганів, городищ, залишків замків, а з іншого – за цим всім дослідники шукали історичний процес і взаємозв’язки, намагалися побудувати логічні ланцюжки розвитку культур та цивілізацій. Накопичення джерельної бази, яке спостерігається з початку XIX ст. почало відігравати дещо іншу роль. Тепер для відтворення дописемної історії археологічні матеріали відігравали роль єдиного джерела і вже не залишалися на маргінесі досліджень.

На середину XIX ст. відбувається значний прогрес у європейській археології.

Саме з цього часу можемо говорити про археологію як наукову дисципліну. Серед головних віх, які мали вплив на формування та розвиток науки, варто відзначити прийняття *системи трьох віків*, яку розробив і основні засади якої опублікував 1836 р. в “*Ledetraad for nordisk Oldkyndighed*” датський вчений Крістіан Томсен (1788–1865) (рис. 2) [Tomsen, 1936; Клейн, 2011, с. 218]. Дослідник запропонував поділ музейних колекцій на такі, що походили з епохи каменю, бронзи і заліза. Дуже швидко вчені всієї Європи прийняли таку класифікацію. Застосовуючи метод порів-

Рис. 4. Буше де Перт (1788–1868)

Рис. 5. Джон Лаббок (1834–1913)

няльного аналізу, К. Томсен зауважив, що в залізному віці для виготовлення прикрас також використовувалась бронза, але ці прикраси відрізняються формою та орнаментом від прикрас бронзового віку. Це зауваження лягло в основу датування стародавніх речей. Потім наукові ідеї К. Томсена поглибив та розвинув його учень, датський археолог Якоб Ворсо (1821–1885) (рис. 3). У 1843 р. він опублікував працю “Минуле Данії в світлі переказів і курганів”. На основі дослідження поховальних пам’яток бронзового віку Ворсо помітив, що вони відрізняються між собою не лише змістом поховального інвентаря, але й звичаєм захоронення. Він вводить поняття типології і дифузії [Брей, Трамп, 1990, с. 51]. Г. Деніел називає ці дві праці найважливішими здобутками археології першої половини XIX ст., оскільки в них викладено принципи доісторичної археології [Daniel, 1975, p. 46].

Ще одним важливим моментом були дослідження археолога-аматора Буше де Перта (1788–1868) (рис. 4), завдяки відкриттям якого утвердився новий погляд на історію людства. Сам дослідник твердо вірив у всесвітній потоп. Він опублікував працю, у якій розглянув зібрані ним палеолітичні знаряддя і хронологічно пов’язав їх з кістками вимерлих тварин, на основі яких доводив існування людини задовго до біблійного потопа [Монгайт, 1973, с. 20; Renfrew, Vach, 2002, s. 24]. Ці погляди добре гармоніювали з відкриттями Чарльза Дарвіна (1809–1882) і його ідеями еволюції. Окреме місце у розробці теорії

еволюції у геології належить Чарльзу Лайелю (1797–1875), який у праці “Принципи геології” доводить, що структура земних відкладів не припиняє розвиватися, а зміни в геологічних шарах потрібно пояснювати певними процесами, а не всесвітніми потопами та катастрофами [Монгайт, 1973, с. 20; Берест, 1999, с. 11].

В скорому часі після 1859 р. англійські дослідники Огастес Генрі Пітт-Ріверс (1827–1900) і Джон Еванс (1823–1908) почали організовувати артефакти в еволюційні ряди, що поклато початок застосуванню типологічного методу в хронологічних побудовах і дало змогу простежити спадковість культур. Ця ідея була у наступні роки розвинута шведським вченим Оскарм Монтелиусом (1843–1921) [Renfrew, Bach, 2002, s. 25].

Коли йдеться про західноєвропейську археологію, то важливо згадати ще один момент. Власне звідси бере початок термін “преісторія” (чи “праісторія”), який у археологічній літературі доволі часто вживається як тотожний доісторичній археології? За дату постановня преісторії беруть 1859 р. – рік оголошення теорії Дарвіна і відкриття Й. Буше де Перта [Lech, 1992 (1993), s. 270–277]. Вперше застосував його британський енциклопедист Джон Лаббок (1834–1913) (рис. 5) 1865 р. у праці “Доісторичні часи або первісна епоха людства” [Lubbock, 1865].

Отже, новий погляд на старожитності людства Буше де Перта, теорія еволюції Ч. Дарвіна і прийняття “системи трьох віків” К. Томсена створили остаточне підґрунтя для археологічних досліджень і виділили археологію як наукову дисципліну.

Поступове накопичення археологічної джерельної бази сприяло впровадженню нових методів та способів виконання пошуково-розвідкових робіт, стаціонарних наукових досліджень, наукового опрацювання знайдених артефактів. При цьому накопичення археологічної джерельної бази обумовило впровадження нових методів наукового опрацювання артефактів: порівняльного, який вперше застосував геолог Г. Кюве, стратиграфічного (К. Томсен), типологічного (шведський археолог О. Монтелиус) та картографічного (жєневський археолог А. Бонштетен) [Пастернак, 1861, с. 13]. З’являються перші, невеликі за обсягом публікації, в яких автори намагаються на новому теоретичному рівні розглядати археологічну проблематику. В той же час робляться спроби цілеспрямовано обстежувати значні території, закладаються основи фіксації пам’яток, окремих об’єктів, знахідок. В цьому складному процесі поступово зростає роль та значення археології у системі наук.

Цей перелік можна продовжити, але тут важливе інше: чи знали львівські дослідники про ці “новинки” в археології, чи послуговувалися новими методами досліджень, і, зрештою, чи мали особисті контакти з провідними археологами світу.

Джерела дають підстави стверджувати, що з науковими відкриттями, зробленими в Європі, львівські дослідники були ознайомлені, користувалися європейською літературою і застосовували на львівських пам’ятках сучасні методики досліджень. Свідченням цього є відбитки статей з різних країн у картотеці Л. Козловського, надіслані Каролу Гадачеку, листування Ф. Вовка з М. Грушевським з якого чітко простежується, що Ф. Вовк надсилав багато літератури з Парижу та інших міст. На кафедрі К. Гадачека була збірка

літератури, куди входили роботи В. Деметрикевича, Л. Нідерле, Х. Обермайера, М. Хоернеса. Непогано наповнювались археологічними виданнями і львівські бібліотеки, зокрема, Львів не був позбавлений праць Г. Коссіні, П. Райнеке, В. Городцова, О. Уварова, Г. де Мортільє [Козловський, 2006, с. 92, 95]. Окрім того, джерела дають змогу прослідкувати доволі строкаті особисті контакти львівських дослідників [Булик, 2012, с. 478–503], що свідчить про розвиток львівської археології у загальноєвропейському контексті.

Аналіз друкованих матеріалів, звітів, кореспонденції дає змогу говорити, що з середини–останньої чверті XIX ст. львівське археологічне середовище було не лише знайоме з європейською археологією через літературу, а й чимало дослідників брали безпосередню участь в археологічному житті Європи.

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ШКОЛА В АРХЕОЛОГІЇ

Наприкінці XIX ст. у Центральній Європі, насамперед, у Відні та Берліні, зародилася культурно-історична археологія, головними постулатами якої були окрема археологічна культура, ареал її поширення і зв'язки [Trigger, 1989, s. 148–206]. Відень у цей час був одним з головних центрів розвитку світової науки та культури, більшість відомих у майбутньому вчених мали за честь навчатися у цьому місті.

Індивід творить історію – це головне гасло культурно-історичної школи, яка виникла на ідеях позитивізму. Увага її представників зверталася на вивчення просторового розповсюдження культурних явищ [Левин, 1973, с. 599]. Кожній окремій території притаманне певне поєднання матеріальної і духовної культури, що дає змогу конструювати культурний круг. Уся історія культури зводилася до переміщення і нашарування декількох культурних кругів, відірваних від конкретних народів – творців культури. Згодом термін “культурний круг” було замінено терміном “археологічна культура”.

Значний внесок у розвиток культурно-історичної археології зробив німецький вчений-патолог, антрополог Рудольф Вірхов (1821–1902). Серед головних постулатів його теорії слід відзначити: кожна культура походить від іншої культури, в світі культур існує спадковість; життя окремої культури автономне і не існує універсальних законів; кожна проблему слід розв'язувати як проблему окремої культури [Клейн, 2011, с. 348].

Культурно-історична теорія формувалася одночасно в етнографії, антропології, археології. Представники різних наукових дисциплін мали своє бачення “культур” і “культурних кіл”, зокрема, один з основоположників культурно-історичної школи Фріц Гребнер вважав, що під час вироблення її засад слід керуватися принципами історичної науки і критикував прихильників природничих методів.

Одночасно теоретичні підвалини культурно-історичної школи розробляв і французький вчений Іпполіт Тен. В основі його концепції лежить

постулат позитивізму про єдність законів і причин, що породжують явища фізичні й моральні [Гарасим, 1999, с. 14].

Культурно-історична археологія увібрала в себе елементи різноманітних концепцій, проте головним її інструментом стала *археологічна культура*. Однак це не центральна ідея всієї теорії. Для археолога важливим є, окрім виокремлення самої культури, ареал її поширення, культурні зв'язки, міграції, її історія. Тому в історії археологічної науки, наукові школи, які використовували такий підхід і всю археологію цього періоду називали культурно-історичними [Trigger, 1989, s. 148–206].

Що стосується Віденської культурно-історичної школи, яка різними шляхами проникала на наш ґрунт, то тут головний акцент робився на конкретну археологічну культуру, на територіальні взаємозв'язки культур і їх історичну долю. Саме ці критерії стали основними в археологічних дослідженнях останніх років XIX–початку XX ст. Львівська археологія не відставала від нових концепцій у науці. Дві наукові установи, навколо яких формувалася академічна наука у Львові, – це НТШ і Львівський університет завдяки насамперед науковим контактам були добре ознайомлені з цими новими віяннями в науці. НТШ завдяки Ф. Вовку і М. Грушевському було в курсі подій, натомість до університету ці новинки переніс Кароль Гадачек, який саме в цей час проходив студії у Відні, і те, чого навчився в столиці, послідовно застосовував у наукових дослідженнях.

Підводячи підсумки відзначимо, що всі хронологічні межі є доволі умовними, для кожної країни є певні відмінності, які базуються на значущих подіях, що відбувалися на місцевому ґрунті. На датах до кожного періоду, і чому саме використано такий поділ, ми зупинимось у відповідних розділах роботи. Такий підхід у висвітленні історії львівської археології, на нашу думку, виправданий насамперед тим, що він дає змогу висвітлити процес формування археології від примітивного захоплення викопними знахідками до виокремлення її в наукову дисципліну; дозволяє розглядати львівську археологію у загальноєвропейському контексті. Аналізуючи стан археологічної науки впродовж XIX ст., можемо ствердно сказати, що Східна Галичина швидко засвоювала і розвивала світові тенденції у студіях над праісторією.

ЛЬВІВ – НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР ГАЛИЧИНИ

Досліджуючи розвиток археологічної науки у Львові, не можемо розглядати його окремо від загального стану міста у XIX ст. Тому вважаємо за доцільне визначити основні події у історії Львова, які мали вплив на формування у ньому археологічних осередків.

У літературі Львів досліджуваного періоду часто називають “австрійський Львів” чи “габсбурзький Львів”. Хронологічно це 1772–1918 рр. Коли йдеться про його загальний розвиток, то можна твердити, що у XIX ст. місто у дуже короткі терміни перетворилося з середньовічного 20-тисячного

міста у одне з кращих і найбільших міст Центрально-Східної Європи (1772 – 20 тис. мешканців, 1918 – 318 тис. мешканців) (рис. 6). Наприкінці XIX ст. Львів став п'ятим за розміром містом Австро-Угорщини після Відня, Будапешта, Трієста і Праги [Аркуша, <http://together.lviv.ua/index.php?id=1302>]. Це столиця Королівства Галичини і Льодомерії, у якій працювали відомі вчені, літератори, кращі європейські архітектори.

Важливу роль у культурному та освітньому житті міста відігравала церква. Львів був осередком кількох релігійних конфесій. Розвитку української науки та культури прислужилася греко-католицька церква. Після відновлення Галицької митрополії у 1807 р. церква стала своєрідним оплотом українства. Вона відігравала визначальну роль у збереженні української мови, охороні пам'яток культури, в тому числі й археології. З числа церковних діячів вийшло чимало вчених, які зробили помітний вклад у розвиток української археології. Варто лише пригадати діяльність митрополита Михайла Левицького (рис. 7) і радника митрополичої консисторії Антона

Рис. 6. Панорама Львова XIX століття

Петрушевича. Серед головних заслуг митрополита є плекання і відстоювання прав української мови як мови викладання у навчальних закладах Східної Галичини, підтримка української науки. Добрим прикладом служить наукова робота А. Петрушевича, який частину своїх археологічних досліджень провів, перебуваючи при митрополиті в Унівському монастирі (рис. 8) [Аристовъ, 1916, с. 238].

У XIX–на початку XX ст. характерною ознакою Львова був його багатий поліетнічний характер. Тут мешкали українці, поляки, німці, вірмени, євреї. Саме суміш різних національностей вирізняла місто, надавала йому величезну культурну цінність й різноманітність [Осередчук, 2013, с. 119].

“Простір цей ділили між собою в спосіб, який, окрім неминучих конфліктів і озлобленості, може становити модель толерантності і співіснування” [Grodziska, 2007, s. 8].

Коли Галичина увійшла до складу Австрійської імперії, у Відні не дуже орієнтувалися у національному складі її населення. Першим, хто звернув увагу австрійського уряду у Відні, що населення Галичини не є польським і не говорить польською мовою, був австрійський урядник чех Вацлав Коранда [Верига, 1996, с. 138]. У 1774 р. Йосиф II відвідав Галичину і переконався, що польською тут є лише шляхта, а більшість населення – українці.

На перешкоді національному відродженню українців стояло дві обставини. Це розірваність українських земель, їх тривала приналежність до різних державних організмів і близькість української мови з мовою безпосередніх сусідів росіян і поляків, які в силу різних історичних причин

Рис. 7. Митрополит Михайло Левицький.
Літографія А. Рейхана

Рис. 8. А. Петрушевич у роки перебування в Унівському монастирі

дещо раніше сконсолідувалися у новочасні нації і прагнули асимілювати українців як у склад своїх націй, так і в межах державних організмів [Зашкільняк, 1998, с. 387].

Українська інтелігенція Львова шукала шляхів виходу з непростой ситуації. Не виключено, що саме тому в Галичині серед корінного українського населення набирають значного поширення русофільські ідеї [Турій, 1996, с. 106–112; Кугутяк, 1993, с. 12–14]. У Львові виник гурток прихильників етнічної та мовної єдності Галицької Русі з Російською імперією. Цей гурток є відомим також під назвою “Погодинская колония”

[Макарчук, 1997, с. 82–98; Аркуша, Мудрий, 1999, с. 231–268; Турій, 1993, с. 36–43].

Вже у першій половині XIX ст. під вплив ідей русофілів потрапило чимало відомих галицьких діячів. Для прикладу, можна навести львівського історика, етнографа та архівіста, автора “Хроніки міста Львова” (1844) Дениса Зубрицького (1777–1862) (рис. 9). Д. Зубрицький працював у Ставропігійському інституті директором друкарні, керував архівом, бібліотекою, впорядковував архів Львова. На особисті замовлення та кошти М. Погодіна він не тільки відшукував у Галичині, але й за потреби викупував у приватних осіб, колекціонерів старовинні писемні пам’ятки, нумізматичні знахідки, археологічні матеріали, які відсилав у Росію [Тишинська, 1912, с. 101]. Ще більшого поширення москвофільський рух у

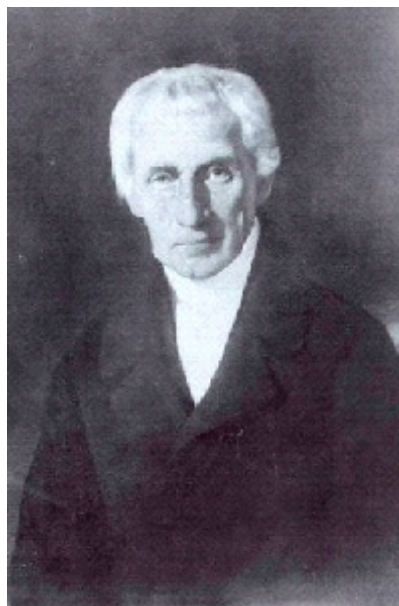

Рис. 9. Денис Зубрицький

середовищі львівської української інтелігенції набрав після того, як було відкинуто всі ілюзії за допомогою Габсбургів отримати політичну перевагу на етнічно українській території Східної Галичини.

Фактично перша половина XIX ст. в історії Львова пов’язана насамперед з українським національним відродженням і діяльністю підпільних гуртів прибічників польської незалежності [Стеблій, 2007, с. 138].

Українці в міру поширення національної свідомості з 1846 р. наполегливо висували ідею офіційного поділу Галичини на польську (західну з центром у Кракові) та українську (східну з центром у Львові). З 1 серпня 1848 р. відбувся офіційний поділ краю на дві провінції [Стеблій, 2007а, с. 164]. Цікавою у цьому контексті є карта “Королівство Галичини” (1849), на якій вперше відділено кордоном “Східну Галичину” (або Львівську губернію) від “Західної Галичини”. Цей кордон проходив західною межею Перемишльського, і, відповідно, східною – Ряшівського округів [Драк, 2006, с. 316]. З цього часу українсько-польські взаємини почали ускладнюватися, набираючи характеру політичного протистояння. Як зауважує львівська дослідниця Олена Аркуша, “...на зламі XIX–XX ст. дискусії між українцями і поляками про національний характер та майбутнє Східної Галичини перетворилися на щоденний діалог. Участь у ньому брали політики, історики, публіцисти, а нерідко і звичайні люди, яких політичні тенденції змушували замислюватися над власною національною ідентичністю” [Аркуша, <http://together.lviv.ua/index.php?id=1302>].

З другої половини XIX ст., окрім політичних змін, відбувається низка подій у економічному, культурному та науковому житті міста, що впливало як на загальний розвиток Львова, так і на формування в ньому наукових осередків. Серед важливих етапів у розвитку Львова слід відзначити будівництво залізниці, яка сполучала Львів з іншими містами. Потяг Відень–Львів вперше здійснив свій рейс у листопаді 1861 р. [Лазечко, 1996, с. 3]. Звісно, що таке сполучення мало позитивний вплив на розвиток міста,

Рис. 10. Перші українські депутати Галицького сейму. А. Петрушевич – сидить крайній зліва (Чорновол, 2010)

оскільки, *“разом з імпортом товарів і грошей відбувався імпорт нових ідей... Цим ідеям було де вкорінитися завдяки виникненню в останній третині XIX століття добре розбудованого публічного простору, з численними громадськими інституціями, культурними центрами, видавництвами, бібліотеками, читальнями”* [Грицак, 2006, с. 30]. Розгалуженню гілок залізниці передували земляні роботи, в результаті яких відкрито та обстежено і археологічні пам’ятки.

Впродовж другої половини XIX ст. у Львові можемо знайти безліч прикладів протистояння і співпраці між представниками двох найчисельніших націй краю. Як приклад протиріччя, можемо використати насипання кургану з приводу 300-ліття Люблінської унії на Високому замку. Українці не підтримували цей захід. Підготовці до урочистостей передували земляні роботи, в ході яких виявлено величезну кількість археологічного матеріалу. Однак українських дослідників до них залучено не було, зрештою, і археологів взагалі. Напрошується думка, що це робилося свідомо, щоб не показати найдавнішого минулого історії Львова. Детальніше на цих роботах зупинемось у наступному розділі, а повертаючись до святкування, варто відзначити, що українські установи повністю проігнорували цей захід.

Рис. 11. Будинок Галицького сейму у 1880-ті роки

Цікавий факт наводить М. Мудрий з цього приводу, *“що на заклик організаторів влаштувати “ілюмінацію”... далеко не у всіх вікнах горів вогонь. Залишилися неосвітленими українські інституції (Народний дім, Ставропігійський інститут, Греко-католицька духовна семінарія...)”* [Мудрий, 2007, с. 232–233]. Таких прикладів впродовж ХІХ ст. було чимало. Однак для розкриття нашої теми більше значення мало культурне та наукове життя міста, яке розвивалося навколо чималої кількості установ.

Рис. 12. Театр Скарбека у Львові. Літографія К. Ауера

Гідний розвиток науки та освіти забезпечували Університет та Політехніка, у яких працювали кращі професори. В другій половині ХІХ ст. спостерігається помітний поступ у гуманітарних дисциплінах, саме гуманітарні знання часто служили інструментом формування національної свідомості українців і поляків в Галичині. Тут варто відзначити відому в науковому світі Львівсько-варшавську філософську школу, засновником якої був знаменитий вчений Казимир Твардовський. Розвиток історичної науки забезпечували польські історики Ксаверій Ліске, Людвік Фінкель, Освальд Бальцер, а також українські – Денис Зубрицький, Ісидор Шараневич, і звісно, Михайло Грушевський. Паралельно розвивалися природничі науки.

Гідний розвиток науки та освіти забезпечували Університет та Політехніка, у яких працювали кращі професори. В другій половині ХІХ ст. спостерігається помітний поступ у гуманітарних дисциплінах, саме гуманітарні знання часто служили інструментом формування національної свідомості українців і поляків в Галичині. Тут варто відзначити відому в науковому світі Львівсько-варшавську філософську школу, заснов-

Окрім відомих археологічними дослідженнями Ставропігійського інституту, Народного дому, НТШ у Львові активно діяли “Просвіта”, русофільське Товариство ім. М. Качковського тощо.

Європейськість Львова виразно підкреслювали театри (“Театр Скарбека”, відкритий у березні 1842 р. на момент відкриття був третім за розмірами театром Європи (рис. 12). У 1864 р. виникає перший український професійний театр “Руської бесіди”); музеї (Дідушицьких і Любомирських, Народного дому, Ставропігії, Національний, Художньо-промисловий, Міська галерея); книгозбірня Оссолінеум, заснована 1817 р. у Відні і через десять років перевезена до Львова. Тут зберігався відділ рукописів (понад 7 тис. одиниць) та унікальні польські та українські стародруки.

Джерела свідчать, що цю бібліотеку використовували для своїх наукових праць українські дослідники, які стояли біля джерел формування археологічної науки, зокрема І. Шараневич, А. Петрушевич [Шах, 1956, с. 5].

Рис. 13. Львівська Політехніка на листівці кінця XIX ст.

Внаслідок отримання повнішої автономії наприкінці 1860-х років столиця коронного краю помітно змінює архітектурне обличчя. Лише наприкінці XIX–на початку XX ст. у Львові було зведено імпазантні споруди Галицького крайового сейму (рис. 11), Львівської політехніки (рис. 13), міського театру, Наукової бібліотеки Львівського університету, Картинної галереї, залізничного вокзалу, управління Львівської залізниці, Крайового банку, Львівського банку (на розі вул. Галицької і Валової), банку українського крайового товариства “Дністер”, кредитного товариства “*Assecurazioni generali*” на вул. Коперника, акційного банку на вул. Смольки, готелю “Жорж” [Макарчук, map.lviv.ua/statti/makarchuk.html], реконструйовано палац губернатора (рис. 14). З 1861 р., коли було створено Галицький крайовий сейм, Львів став центром самоуправлінської системи провінції. Львівські вчені часто ставали послами до сейму і австрійського

Рис. 14. Губернаторські вали. Літографія К. Ауера

парламенту, і, займаючи державні посади, намагалися відстоювати інтереси Львова, а окремі українці і української науки у Львові (рис. 10).

Львів славився своїми кав'ярнями. Варто зазначити, що саме в кав'ярнях доволі часто відбувалося спілкування львівських професорів зі своїми студентами, творилися і обговорювалися нові наукові теорії (рис. 15). Там відбувалося читання

свіжої львівської преси і обмін новинами. Торкаючись теми преси, відзначимо, що у Львові друкувалося багато українських та польських газет, журналів, наукових збірників.

Чимало україномовних видань набули загальноукраїнського значення. Серед них варто відзначити газети "Зоря", "Правда", "Дѣло", а також наукові збірники "Записки НТШ" та "Літературно-науковий вісник". З числа польських видань на увагу заслуговує "Gazeta Lwowska", "Kosmos", "Lud", "Kwartalnik Historyczny", "Eos", "Przegląd Archeologiczny". Всі ці часописи є безцінним джерелом для вивчення історії археологічної науки на теренах заходу України, оскільки на їх шпальтах відображалися чи не всі найяскравіші знахідки і відкриття.

Загалом на кінець XIX–початок XX ст. Львів мав обличчя європейського столичного міста. Як відзначає відомий історик археології Стефан Кароль Козловський, "це місто, про що сьогодні зовсім забуто, в ті часи було на голову вище Кракова Станіслава Виспяньського і Вавеля!" [Козловський, 2006, с. 90].

Рис. 15. Кав'ярня Шкоцька – улюблене місце львівських математиків

Адміністративно-політичне життя Львова проходило навколо Намісництва та Крайового сейму; наукове та освітнє пов'язане з ушлякненим Університетом, Політехнікою та Академією ветеринарії, Народним домом, Ставропільським інститутом; культурне – музеями, театрами та кав'ярнями. І чи не найголовніше, що саме у Львові виникла академічна установа, з якою пов'язаний розвиток української науки впродовж багатьох десятиліть – Наукове товариство імені Шевченка, яке об'єднало навколо Львова не лише провідних українських вчених, але й відомих діячів науки Європи, які були дійсними членами НТШ. Тому можемо твердити, що у ХІХ ст. Львів стає центром, у якому складаються сприятливі умови для розвитку археологічної науки.

У рамках дослідження розглядаємо Львів як важливий археологічний центр, а всередині виділяємо окремі осередки, у яких формувалася археологічна наука.

У місті існували українське і польське наукові середовища, які впродовж ХІХ–поч. ХХ ст. однаковою мірою співпрацювали і мали певні непорозуміння наукового (чи політичного?) характеру. Розглядаючи археологічну науку у Львові, робимо особливий акцент на польових дослідженнях на території Східної Галичини, що дасть змогу відтворити сферу наукових зацікавлень дослідників та створити археологічну карту пам'яток, відкритих та обстежених працівниками різних наукових осередків міста.

ВІД КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ДО НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ:

“НАУКОВЕ ЧУДАЦТВО” ЧИ НАУКА ПРО НАЙДАВНІШЕ МИНУЛЕ ЛЮДСТВА?

КОЛЕКЦІОНУВАННЯ СТАРОЖИТНОСТЕЙ

З середини XVIII ст. з'являється дедалі більше інформації про знахідки різноманітних викопних речей. Епоха Просвітництва внесла свої корективи у погляди на пам'ятки минулого. Археологія в цей час стає предметом зацікавлення аристократів та інтелектуальної еліти Європи. Ще в XVII ст. китайський мудрець і колекціонер Дун Цичан робив акцент на важливості антикварних речей для духовного збагачення людини. У трактаті “Діалоги про старі речі” читаємо: *“Усі люди однакові в тому, що знаходять підтримку в речах, а речі слугують підтримкою одна одній... І чи не стародавні речі допомагають нам отримати душевний спокій і (через наслідування славетним взірцям минулого) створити власну долю? Радість зустрічі зі старовинними речами пом'якшує ображене серце і зміцнює ослаблений дух. Ось чому той, хто тішиться старовинними речами, може вилікуватись від хвороб і подовжити роки власного життя”* [<http://uk.wikipedia.org/wiki/Колекціонування>]. Такий підхід до старожитностей став гаслом заможних прошарків населення в усій Європі на зламі XVIII/XIX ст.

З поширенням ідей Просвітництва у Європі розпочинається формування приватних збірок. До таких колекцій ставлення двояке. З однієї сторони вони акумулювали предмети “музейної вартості” здебільшого без прив'язки до місця походження, часу виявлення та іншої необхідної інформації, а з іншої – переходили у спадок від покоління до покоління і ставали основами приватних музеїв, які згодом, переходили у публічне користування.

Загострення інтересу до власного минулого, зокрема, пошуки коріння свого народу, проблеми походження слов'ян, вивчення історії княжої доби

було предметом зацікавлень і істориків початку XIX ст. Дослідники бачили, що лише звертаючись до власних старожитностей, можна розв'язати багато наукових проблем, які були актуальними в умовах відсутності власної держави. Археологія поступово перетворювалась на один із засобів, за допомогою якого відбувався процес самореалізації українців. Схожі тенденції спостерігаються й в інших народів, які не мали власної держави. Старожитності виступали символом вираження національної ідентичності [Sklenář, 1983, s. 78]. Романтизм був нерозривно пов'язаний з національно-визвольними рухами з одного боку і реакцією на революції – з іншого.

Не залишились осторонь від цих процесів і терени Східної Галичини, які були надзвичайно багатими на історико-культурні пам'ятки різних епох. В елітних колах вважалося добрим тоном збирати старовинний посуд, предмети побуту, картини, зброю тощо. Початково такі “трофеї” потрапляли в Галичину з екзотичних подорожей до Близького Сходу, Єгипту, Греції, Риму [Pawłowicz, 1904, s. 7]. Експонати зберігалися в приватних колекціях, наприклад, зі старожитностей в збірці Любомирських згадується двораменний хрест, привезений з Єрусалиму [Siarczyński, 1828, s. 152].

Розвитку колекціонування сприяли люди, які намагалися заробити на пам'ятках мистецтва, скульптурі та археологічних знахідках. Вони забезпечували таким “товаром” ринки, які виникали головно у великих європейських містах, в тому числі у Львові. Надання цісарем Йосифом II указом від 13 грудня 1785 р. місту Львову права на проведення щорічного чотиририжневого ярмарку сприяло розвитку колекціонерства [Привілеї міста Львова, 1998, с. 507–509].

З початку XIX ст. спостерігається заострення інтересу до власного минулого, пошуків коріння свого народу, походження слов'ян та звернення до княжої доби. Такі тенденції мали місце в усіх гуманітарних дослідженнях. Не стала винятком і археологія, яка в цей час робить перші кроки до виокремлення в самостійну науку.

Старожитності пов'язували із проживанням на цих теренах слов'ян. В XIX ст. до питань слов'янської історії була прикута увага численної когорти дослідників. Це було явище не лише українське. Представники різних слов'янських народів зверталися до вивчення ранньої історії слов'ян, спираючись на письмові джерела, усну народну творчість та викопні знахідки [Лех, 2006, с. 28; Зашкільняк, 2007, с. 43]. Поступово колекціонери зауважили, що старовинні предмети знаходяться і у себе дома, зовсім поруч. Таким чином, починається зацікавлення власним минулим через живих свідків цього минулого – археологічні знахідки.

В міру формування колекцій і зростання попиту на археологічні речі поширюється скарбошукацтво. Історичні предмети приносили скарбошукачам значні доходи, тому увагу їх, перш за все, привертала городища, кургани, стародавні кладовища. У першій половині XIX ст. з'являються статті, що застерігають від нищення історичних пам'яток.

Колекціонування у XIX ст. само собою не мало б важливого значення, якби воно не стало передумовою наукового вивчення археологічних матеріалів, опису та публікацій проведених спостережень. Усе це загалом створювало особливий “дух старовини”, що стимулював подальший розвиток науки [Ситник, 2005, с. 12]. Як наслідок, починають виникати музеї, однією з характерних рис яких є їх довговічність. На відміну від приватних колекцій, які в більшості випадків занепадали після смерті їх творця або когось з нащадків, які захоплювалися минувшиною, музей переживає своїх засновників і розвивається незалежно від конкретної людини, оскільки навколо музеїв згуртовуються дослідники, які по іншому починають дивитися на експонати. Відбувається це незалежно від його офіційного статусу, оскільки музей стає публічною установою [Román, 1996, s. 60]. Такі тенденції спонукали еліту до передачі приватних колекцій у суспільно-громадську власність. Наприклад, сім'я Грабовських у 1835 р. передала до музею Оссолінських велику кількість монет та старовинних речей [ДАЛО ф. 1185, оп. 1, спр. 520]; сім'я Садовських, починаючи з кінця XVIII ст., нагромаджувала пам'ятки старовини і зберігала їх у своєму маєтку. Не останнє місце у реєстрі старожитностей займали амфори, горщики, прикраси тощо. За їхнім заповітом від 2 червня 1854 року збірку було передано до монастиря Сестер Милосердя.

Серед найвідоміших колекціонерів Львова першої половини XIX ст. помітно виділяються С. Вроновський, Г. Павліковський, Л. Сапега, М. Потоцький [Naczewska, 1997, s. 53]. Загалом, коли мова йде про збірки старожитностей цього часу, то варто відзначити, що місто користувалося славою щодо найбільших та найбагатших колекцій, які згодом стали надбаннями громадськості, оскільки перейшли у власність львівських музеїв.

Нагромадження артефактів, проблеми їх збереження, наукової інтерпретації, загалом загострення інтересу до свого минулого у місцевого населення сприяли створенню музеїв, які приблизно в один час виникають по всій Європі. Перший музей такого типу виник у Луврі в 1793 р., згодом з'являються колекції К. Потоцького у Вілянові біля Варшави (1804), Й. Оссолінського – Варшаві (1814), Любомирських – у Львові (1823). На збереження старожитностей була спрямована низка указів австрійського цісаря, виданих у 1818 і 1827 роках [Demetrykiewicz, 1886, s. 48–51].

Етап “колекціонування” мав важливе значення для подальшого розвитку археології, оскільки поступово почалося вивчення власного минулого через археологічні знахідки, що заклало підґрунтя для виникнення науки. З епохи романтизму на теренах Східної Галичини бере початок історія вивчення більшості об'єктів, які досі є однаково привабливими для письменника, історика, археолога, а також туриста.

Якщо в загальних рисах окреслювати романтичну археологію, то насамперед відзначимо, що на цьому етапі розвитку науки знахідки почали прирівнювати до історичних документів, однак до критичної інтерпретації

джерел було ще далеко. Добрий приклад, з яким важко не погодитись, наводить Ю. Костжевський, який пише: *“Романтичне сприйняття епохи спричинилося до того, наприклад, що знайдений поблизу Галича угорський бронзовий меч окреслено в 1818 р. як двосічний ніж для принесення в жертву тварин”* [Kostrzewski, 1949, s. 19]. Більшість знахідок і місцезнаходжень, відкритих на початку XIX ст., пов'язували з перебуванням на цій території слов'ян. Однак у порівнянні з XVIII ст. це вже був значний поступ. Наприклад, археологічні знахідки збирали, ретельно фіксували, робили їх зарисовки, тобто відбувався перехід до сприйняття артефактів не просто як речей “музейної вартості”, а як носія історичної інформації, повноцінного джерела. Ще однією новинкою було зацікавлення імпортованими речами, насамперед монетними скарбами, як свідченнями доісторичної торгівлі.

Подібні процеси спостерігаємо у різних країнах Європи. Кожна з країн мала свої місцеві відмінності, зазнавала впливів, запозичувала досвід. Не була винятком і львівська археологія. У XIX ст. на її розвиток помітний вплив мали різні наукові школи. Чи не на перший план виходить школа Еразма Маєвського*, що існувала у Варшаві. На увагу заслуговує такий напрям його діяльності, як колекціонування і музейне експонування старовинних предметів, зокрема археологічних.

ПЕРШІ ДОСЛІДНИКИ ВИКОПНИХ ЗНАХІДОК

Дуже важко відслідкувати перехід від зацікавлення предметами старовини до зародження археологічної науки. Початковий етап розвитку археології як науки *“слід бачити не в тому, що любителі старовини колекціонували і описували різні об'єкти, які ми сьогодні називаємо археологічними. Початок науки знаходиться там, де схожі пошуки носили цілеспрямований характер...”* [Генинг, Левченко, 1992, с. 8]. У Львові такі цілеспрямовані пошуки розпочинають добу романтизму, яку окреслюємо приблизно 1818–1875 роками. У цей відтинок часу в археології Східної Галичини відбулося достатньо подій, щоб говорити про те, що саме відтоді розпочинається становлення науки.

Нижня хронологічна межа доби романтизму пов'язана з виходом у світ праці Зоріана Доленги-Ходаковського *“Про слов'янщину дохристиянську”* *“O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem”* (1818), а верхня – з виникненням у Львові наукових товариств, зокрема, Крайового археологічного товариства та зміною напряму діяльності Ставропігійського інституту, з яких починається інституціоналізація археології, що є характерною ознакою для наступного етапу – позитивістичної науки.

*Еразм Маєвський (1858–1922) – один з перших фахових польських преісториків, в сферу наукових зацікавлень входили методика археологічних досліджень, археологічне музейництво. Одним з перших виступав з гострою критикою поглядів Густава Коссіні щодо походження індоевропейців [Kozłowski, Lech, 1996, s. 7–8].

ЗОРІАН ДОЛЕНГА-ХОДАКОВСЬКИЙ (1784–1825)

Серед перших дослідників-аматорів, що зверталися до археологічних пам'яток на увагу заслуговує постать Зоріана Доленги-Ходаковського (справжнє ім'я Адам Чарноцький) (1784–1825) (рис. 16). Він однаково відомий як фольклорист, археолог, етнолог, збирач старовини. А. Чарноцький не був львівським дослідником, однак терени Галичини завжди входили у сферу його зацікавлень. Народився у с. Підгайному Мінського воєводства у бідній сім'ї. 1800 р. закінчив Слуцьке повітове училище. Працював адвокатом, багато подорожував, збираючи матеріали слов'янської старовини. Підтримував зв'язки з культурно-освітніми осередками Варшави, Кракова, Києва, Львова, Перемишля. Автор досліджень з історичної географії, топоніміки, археології, етнографії, історії та культури давніх слов'ян [Fischer, 1946].

З біографії А. Чарноцького відомо, що археологією зацікавився близько 1816 р., раніше збирав пісні і вивчав народну культуру [Blombergowa, 1993, с. 14].

Рис. 16. Зоріан Доленга-Ходаковський (1784–1825)

Визначальну роль у долі А. Чарноцького відіграв князь Адам Чарторийський, який відіслав його у Краківський університет “знайомитися з історичною наукою”. Починаючи з 1812 р., З. Доленга-Ходаковський подорожував слов'янськими землями [Talko-Hryniewicz, 1923, s. 177]. Сучасники відзначають, що від нього “починалися подорожі по краю не як забавка, а як наукові дослідження” [Pamiętnik Wincentego..., 1866, s. 193]. З цих мандрівок залишилось багато нотаток про городища і кургани на території Галичини [Maślanka, 1965, s. 82; Gaśowski, 1970, с. 39].

Для А. Чарноцького “слов'янщина” була цілісністю, яку не можна було досліджувати фрагментами. Вже в часі наукових подорожей по Волині і Поділлі (1813/1814–1817) він звертав увагу на пам'ятки, що мали ознаки на місцевості. На думку А. Чарноцького, городища, оборонні споруди, давні поховання є свідченнями проживання слов'ян на цих теренах. Метою його пошуків була локалізація та опис таких пам'яток [Chodakowski Dołęga, 1819, s. 17–48].

Станіслав Кунасевич* писав, що З. Доленга-Ходаковський є першим, найяскравішим галицьким шукачем старожитностей, котрий “з кийком в руці і з торбиною на плечах почав обходити села і містечка, ведучи розмови з старцями й, розкопуючи старожитні могили, відшифровуючи запліснявілі документи і рукописи, словом зі всіляких можливих користався способів, аби тільки відкрити загублені часом сліди давньої минувшини” [Kunasiewicz, 1872, s. 6–7].

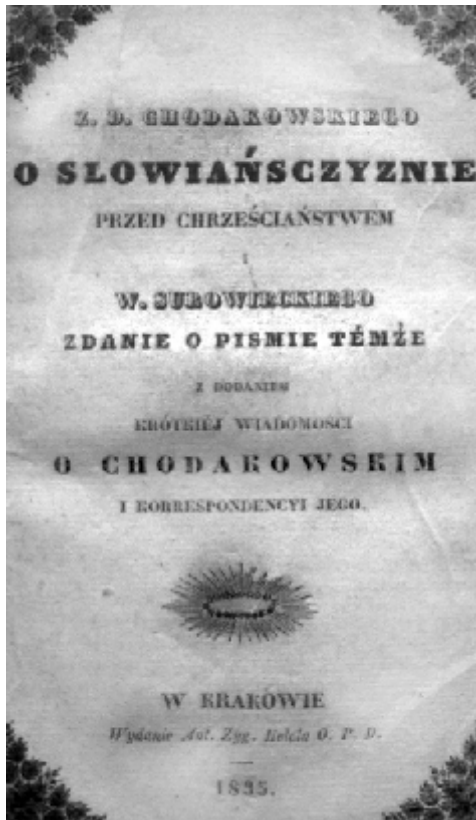

Рис. 17. Титульна сторінка праці З Доленги-Ходаковського. Перевидання 1835 р.

і валах старовинних, де була б потреба, аби можна було пошукати ознаки ким, в якому столітті і з якою метою були насипані; зняти плани з деяких археологічних об'єктів, зокрема у Червонограді і Галичі над Дністром, поблизу Чорткова і Тереховлі... і нарешті, щоб можна мені було в будь-який

“Трофеями” дослідника часто ставали випадкові знахідки різних археологічних епох, яким він надавав важливого значення. 1818 р. З. Доленга-Ходаковський писав: “Збережемо... відкриття, які робляться в землі, – ці різні статуєтки, зображення, металеві знаряддя, посуд, горщики з попелом. Полічимо і точно виміряємо всі великі могили. Збережемо від нищення написи на підземних скелях. Знімемо плани із розташуванням місцевостей, які мають пам'ятки минулого” [цит. за: Пыпин, 1891, с. 76].

Деякий час дослідник провів у Галичині, зокрема, на Львівщині. Інформація про його мандрівки підтверджується багатою епістолярною спадщиною. У одному з листів до намісника Галичини читаємо: “...прошу дозволити провести дослідження на території Королівства Галицького і продовжити свої пошуки. З цією метою прошу дати свій дозвіл: щоб мені можна було їхати по всій Галичині і Буковині і збирати подання у співах, обрядах... в могилах

*Станіслав Кунасевич (1842–1879) – львівський історик та археолог-аматор, редактор “Kuriera Polskiego” та “Gońca Lwowskiego”. Його діяльність насамперед пов'язана з охороною пам'яток [Ляска, 2009, с. 188–203].

час приїхати до Галичини і рушити в будь-якому напрямку, як того буде вимагати предмет зацікавлення” [Dołęga Chodakowski, 1967, s. 214–215]. Власне такий підхід до вивчення минулого був однією з характерних рис романтичної археології.

У 1818 р. вийшла праця “*O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem*” (рис. 17). Однією з основних тез роботи був заклик до самостійних пошукових робіт, зокрема, автор писав: “Коли менше будемо очікувати на результати від іноземних дослідників, менше покладалися на них, і передусім на себе, і в нашому власному просторі, в землі наших батьків шукати всі відповіді, зможемо знайти більше, ніж будь-коли було написано” [Dołęga Chodakowski, 1835, s. 5]. У названій праці автор звернув особливу увагу на племінну окремішність слов’ян і неприйняття духу християнського універсалізму. Аналізуючи знайдені речі, дослідник намагався довести навіть на артефактах кам’яного віку слов’янську праісторичність галицьких земель. Такі погляди автора не поділяло багато сучасників. Нерідко, інтерпретуючи знайдені речові матеріали, З. Доленга-Ходаковський допускався помилок. Його найбільшим недоліком було те, що за наявним речовим матеріалом він не бачив довготривалого історичного процесу. Загалом пошукові роботи З. Доленги-Ходаковського з одного боку мали надзвичайно широкий діапазон у хронологічному плані, а з іншого – відзначалися обмеженістю досліджуваних площ, епізодичним характером досліджень. Однак відмінність від робіт попередників зауважили ще сучасники, зокрема, В. Поль зазначав: “Зоріан Ходаковський відрізнявся тим від усіх інших дослідників слов’ян, що мав іншу методичку досліджень; бо якщо до цього часу документи, старі книги і збірки дохристиянських старожитностей були матеріалом, то він перший подорожує по землях слов’янських, і читає з них, як з книжок, писану історію” [Pamiętnik Wincentego..., 1866, s. 191–192]. Ще один сучасник К. Тишкевіч наголошував на великих заслугах А. Чарноцького власне в археології, але зазначав, що ці роботи він проводив трохи зарано, археологія не мала достатньої методичної бази і всі думки А. Чарноцькому доводилося відстоювати у дискусіях, лише “після його смерті визнано його слова і важливість його задумів” [Tyszkiewicz, 1868, s. 28–29].

Даючи оцінку діяльності З. Ходаковського, сучасний історик археології Я. Лех зазначає: “Злегковажений одними, цінований іншими, цей піонер слов’янської археології і слов’янознавства зафіксував на папері – завдяки чому зберіг для нащадків – чисельні народні пісні українського населення Західної України, записані кирилицею українською мовою” [Лех, 2006, с. 21]. І з цим твердженням важко не погодитися, можна лише додати, що незважаючи на усі критичні зауваження, листи з детальним описом пам’яток з подорожей ілюструють поступ у археології у порівнянні з етапом колекціонування, коли бралися до уваги лише знахідки.

ЖЕГОТА ПАУЛІ (1814–1895)

Ще одна постать нерозривно пов'язана з львівською археологією на етапі становлення науки – Жегота Паулі (1814–1895) (рис. 18) – польський етнограф, археолог, літератор, знавець народної культури.

Про дослідника маємо не так уже й багато інформації. З біографії відомо, що народився у Новому Сончі, 1832 р. розпочав навчання на філософському факультеті Львівського університету [Antoniewicz, 1914, r. 5, s. 472–476]. З молодих років цікавився цими галузями науки, які можна окреслити терміном “краєзнавство”. Свої перші наукові подорожі по Галичині проводив ще учнем гімназії. Від 1843 р. брав активну участь у культурному та політичному житті Львова.

У 1840 р. у Львові Ж. Паулі опублікував невеличку роботу під назвою “*Starożytnosci Galicyjskie*” (рис. 19), яка стала важливою віхою у львівській археології. Цей невеличкий за розміром (всього 49 сторінок) каталог пам'яток вмістив чимало відомостей з археології, якій присвячено чотири розділи із двадцяти. Як писав Ж. Паулі на початку своєї книжки: “*Старожитності, як першооснова історії кожного народу, належать, безперечно, до найцікавіших, найважливіших предметів наукового вивчення. Саме вони знайомлять дослідника з багатьма цікавими подробицями минулого і дають чи письменнику, чи художнику вірне уявлення про приватне і публічне життя предків*” [Pauli, 1840, s. 1].

У другому і третьому розділах подано відомості про зброю та знаряддя, що виявлені на території Галичини, у четвертому – про урнові поховання в Галичині (рис. 20). Дослідник зробив наголос на тому, що інформація про поховальний обряд (зокрема, про урни з трупопаленнями) слов'ян може дати цікаві наукові висновки [Pauli, 1840, s. 37–39].

Позитивним моментом роботи є те, що автор звертався до пам'яток Львова. У першій половині XIX ст. на горі Шембека (Вроновських) він виявив і описав у роботі “*Starożytnosci Galicyjskie*” залишки поганського культового комплексу: кам'яні плити, постать ідола, бронзові оздобы, урни та перепалені людські кістки [Pauli, 1840, s. 5].

Рис. 18. Жегота Паулі (1814–1895)
(Kostrzewski, 1949)

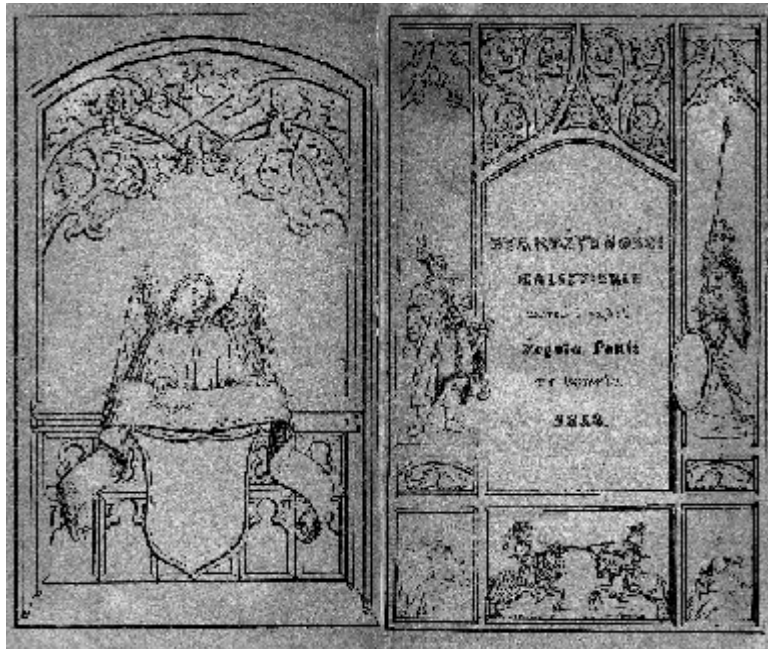

Рис. 19. Титульна сторінка праці Жеготи Паулі

Незважаючи на те, що молодий дослідник присвятив археології лише кілька сторінок, запропонований читачу матеріал він представив доволі ретельно. Варто звернути увагу на те, що Ж. Паулі багато подорожував, більшість матеріалів представлених в книжечці, яку археологи називають одним з перших каталогів пам'яток, отримана автором під час таких подорожей. Окремі знахідки, описані в каталозі Ж. Паулі, знаходились у музеї Любомирських [Pauli, 1840, s. 26–27].

Рис. 20. Археологічні знахідки з Галичини (Pauli, 1840)

Однак методи дослідження, які застосовував Ж. Паулі, і особливо доволі часте уникання аналізу археологічних матеріалів вимагають критичного ставлення до наукових праць дослідника. Наприклад, автор поза увагою залишав хронологію багатьох описуваних пам'яток. З іншого боку, таким був стан археології у цей час, і чи можна вважати за недолік загальне незнання – також питання риторичне.

Значення роботи Ж. Паулі полягає в тому, що з числа наукових розвідок дослід-

ників першої половини XIX ст. його праця практично залишається єдиною роботою, у якій поміщено перелік проведених розкопок у Галичині, подано опис виявлених пам'яток, а також наведено зображення окремих знахідок.

ФОРМУВАННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ У ЛЬВОВІ

На початку XIX ст., коли починає зароджуватися археологічна наука, відбувається і формування перших музейних збірок у Львові. У руслі розвитку праісторії на особливу увагу заслуговують музеї Любомирських та Дідушицьких. З огляду на те, що ці установи були першими і відіграли поважну роль впродовж всього XIX ст., вважаємо за доцільне зупинитися на родині, яким завдячуємо їх появі.

Любомирські – польський князівський рід, що з XVI ст. володів великими маєтками в Україні, у культурному житті Галичини відомі як меценати та колекціонери. До найяскравіших представників роду належали Генріх та його син Юрій (Єжи). До заслуг першого відноситься закладення музейної збірки, другий же був попечителем Оссолінеуму і продовжувачем справи батька у формуванні музею. Музейна установа виникла на основі приватної колекції Генріха Любомирського. Її основи закладено у XVIII ст. У ній знаходилися королівські грамоти, дорогоцінна холодна та вогнепальна зброя, ікони, картини, монети та ін. Поступово колекція поповнювалася різними випадковими археологічними знахідками.

Оссолінські – шляхетський рід, який посідав багаті маєтки в Галичині, а їх родинним гніздом була Моравиця коло Кракова. Виводять свої корені від старого середньовічного роду Топорчиків. Слава роду Оссолінських припадає на період з першої половини XVII до середини XIX століття, коли основні аристократичні сімейні лінії вимирають. В історії Львова сім'я залишила свій слід у вигляді Національного закладу ім. Оссолінських (чи Оссолінеуму), засновником якого був один з останніх представників Юзеф Максиміліан Оссолінський (1754–1826).

Дідушицькі – одна з найбільших аристократичних родин, яка вела свій родовід з часів середньовіччя. Вони часто підкреслювали своє “руське” походження (згідно з генеалогічною легендою їхній рід бояр Дідушичів, котрі з XV ст. осіли в околицях Стрия на Львівщині, походив від брата короля Данила – Василька). До XIX ст. всі гілки родини були полонізовані. Однак, наприклад, Володимир Дідушицький був свідомий свого українського походження, свідченням чого є його спроба 1848 р. перейти на грецький обряд чи переговори у його палаці на Курковій (зараз Лисенка) 1861 р. між українськими та польськими політиками про можливість створення у австрійському парламенті єдиної галицької фракції.

Представники зазначених родів належали до колекціонерів у кращому розумінні цього поняття і саме вони подарували Львову перші музеї з археологічними експонатами. На їх історії зупинимось детальніше.

ОССОЛІНЕУМ І МУЗЕЙ ЛЮБОМИРСЬКИХ

У 1827 р. у Львові відкрито Національний заклад імені Оссолінських, фундатором якого десять років раніше у Відні був Юзеф Максиміліан Оссолінський (1748–1826) (рис. 21). Це був яскравий представник епохи “колекціонування”, “ерудит, глибокий знавець історії та літератури ... чуйний, неймовірно, попри сліпоту, рухливий, користав з кожної нагоди, щоб збільшити улюблену колекцію” [Gębarowicz, Tyszkowski, 1926, с. 9].

Перш, ніж перевести до Львова свої збірки, Ю. Оссолінський купив будинок колишнього монастиря сестер-кармеліток (рис. 22). Засновнику так і не судилося дочекатися переїзду збірки до Львова. Він помер роком раніше у Відні.

Рис. 21. Юзеф Максиміліан Оссолінський (1748–1826)

Варто зауважити, що це був польський заклад і ставлення українців до нього було неоднозначним. Як відзначає Р. Голик: “З одного боку, читачі з числа української (руської) інтелігенції відвідували Оссолінеум та цінували його книжкові та рукописні фонди й публікації, активно використовували їх у власній праці тощо. Водночас вони розглядали Заклад ім. Оссолінських як “польську національну Установу” та “польську бібліотеку й музей” [Голик, 2010, с. 686]. Оцінюючи Оссолінеум з висоти сьогодення, можна стверджувати, що без нього швидкий прогрес освіти і науки в Галичині був би неможливий.

Першим директором установи став історик та географ Францішек Сярчинський (1827–1829) (рис. 23), який також має певні заслуги перед археологією. Саме він започаткував видання “*Czasopism Księgozbioru Publicznego im. Ossolińskich*”, на сторінках якого знаходимо невеличкі археологічні нотатки. Серед інших публікацій заслуговує на увагу його стаття “*Ślady wału Trajana w Galicyi i Rusi*”*. Дослідника зацікавили оборонні укріплення “траянові вали”, котрі, на його думку, на переломі I–II ст. н. е. були насипані за вказівкою римського імператора Траяна для захисту від набігів на землі Римської імперії варварських племен.

*Траянові вали – система укріплених валів на території України, Молдови, Румунії. Спорудження їх пов’язують з римським імператором Траяном, який збудував укріплення для захисту римських провінцій від набігів варварів.

Рис. 22. Східне крило будинку Оссолінеуму, у якому знаходився музей
 Фото Е. Тшемеського (Котлобулатова, 2006)

Рис. 23. Францішек Сярчинський

У статті автор аналізував попередні роботи з проблеми і зауважував, що проведені дослідження у Галичині не дали жодного результату. Він зазначає, що прослідкував за валами від Магерова (селище міського типу у Жовківському районі Львівської обл.) до Сатанова на р. Збруч і одночасно ознайомився з усіма джерелами, в тому числі легендами та переказами, і переконався у безрезультатності цієї роботи, відзначаючи, що їх можна використовувати у наступних дослідженнях на пам'ятках минулого [Siarczynski, 1828, s. 120].

25 грудня 1823 р. за домовленістю Юзефа Оссолінського і Генрі Любомирського до Оссолінеуму на автономних правах ввійшов музей Любомирських [Przewodnik, 1909, s. 6]. Музейна установа виникла на основі приватної колекції

Г. Любомирського у XVIII ст. У ній знаходилися королівські грамоти, зброя, ікони, картини, монети, і ін. Поступово колекція доповнювалася археологічними знахідками. У параграфі 3 угоди говорилося, що *“частина ця і зібрані в ній предмети носитимуть у всі часи ім'я Музей Любомирських”*. Мабуть таке об'єднання було важливим для обох установ. Серед документів збереглося спеціальне графічне зображення цієї події (рис. 24).

Рис. 24. Об'єднання Музею Любомирських з Оссолінеумом

Після перенесення Г. Любомирським всіх колекцій з Пшеворська до Львова вони зайняли відреставроване східне крило Оссолінеуму (рис. 22). Назва музею Любомирських продовжувала існувати впродовж усього XIX–початку XX ст. [Кротоус, 1997, с. 3]. Керівником музею тривалий час був Генрі Любомирський (1777–1850) (рис. 25).

Рис. 25. Генрі Любомирський

З цього часу Оссолінеум складався з бібліотеки, музею старожитностей і невеликої друкарні [Czasopism naukowu..., 1828, t. I, z. 1, s. 5–6; Литвин, Науменко, 2001, с. 541–542]. Розвитку археології прислужився музей. На його діяльності зупинимось детальніше. Музейні працівники одними з перших зайнялися археологічним вивченням теренів Східної Галичини, а також збирали, каталогізували та опрацьовували випадкові знахідки, а саме: монети, ліпні посудини, теракотові керамічні фігурки, кам'яні, кістяні та крем'яні знаряддя.

Музей Любомирських складався з п'яти відділів, всередині яких експонати розміщувались хронологічно. У першому, що мав назву “Археологічно-історичний відділ”, експонувалися археологічні знахідки, поділені на дві групи. У першу групу включено знахідки кам'яної доби, доби бронзи та залізного віку, представлені кам'яними та кістяними знаряддями, керамікою.

Другу групу репрезентували середньовічні матеріали із розкопок, здебільшого літописних пам'яток [Pawłowicz, 1904, s. 6]. Наступний відділ, що мав назву “Предмети історично-пам'яткові”, представляв особисті речі відомих державних осіб, дорогоцінний одяг, грамоти, клейноди, релігійну атрибутику та ін. [Vadecki, 1932, s. 14; Кротоус, 1997, с. 3]. Важливе місце у експозиції відводилося колекції монет, яка була найбільшою в Галичині. Поповнювалася вона значною мірою завдяки пожертвам таких відомих колекціонерів, як С. Вроновський, Г. Павліковський, Л. Сапега та ін. [Haczewska, Korczyńska, 1997, s. 52]. У 1876 р. Г. Любомирському спільно з директором музею В. Кетжинським вдалося домогтися передачі до

Рис. 26. Археологічні знахідки виявлені у Кам'янці Великій 1826 р. Музей Любомирських (Przybysławski, 1906)

Оссолінеуму монетних скарбів, виявлених на території Галичини [Haczewska, Korczyńska, 1997, s. 52]. Право експонування та зберігання монет мали Народний заклад імені Оссолінських та Львівський університет. Більшою прихильністю з боку влади користувався Оссолінеум і найцінніші та рідкісні скарби осідали в його колекціях [Шуст, 2003, с. 433]. Різьба по дереву та іконопис представлені у третьому відділі. Серед предметів різьби найбільшу групу склали ручні дерев'яні хрести та невеликі різьблені скульптурки, фрагменти іконостасів. Четвертий відділ експонував холодну та вогнепальну зброю. У п'ятому – виставлені різноміснні старовинні предмети, походження яких невідоме. З 1828 р. за вказівкою директора започатковано науковий опис речових матеріалів, класифікацію і впорядкування музейних предметів [Ossowski, 1890, s. 19].

Завдяки об'єднанню двох установ у Львові утворилася добре укомплектована збірка. Проте археологія займала невелике місце в експозиції. Лише незначна частина археологічних знахідок була виставлена у

Рис. 27. Бронзовий меч з кургану під Галичем (12). Музей Любомирських (Pauli, 1840)

двосічний бронзовий ритуальний ніж”) (рис. 27), що походив з кургану під Галичем став надбанням музею у 1828 р. [Pauli, 1840, s. 26–27]. Цей факт, що експонати передано на зберігання та наукове вивчення до Народного закладу імені Оссолінських, підкреслює значення зростання його як археологічного осередку у Львові.

Серед скупих повідомлень знаходимо, що наприкінці 20-х років XIX ст. музей Любомирських провів археологічні роботи на Високому Замку та у недалеких околицях Львова. Під час розкопок на Підзамчі виявлено родинний гербовий камінь з написом “*Nikolaus a Mielec etc. Loci praefectus A. D. 1564*”, який згодом розміщено в експозиційному залі [Przewodnik..., 1909, s. 8].

У 1828 р. майбутній директор Оссолінеуму Адам Клодзінський (1793–1858)** (рис. 28) провів польові обстеження та зробив детальний опис залишків оборонних укріплень городища у Глинянах, яке помилково вважав

першому відділі, який відтворював найдавнішу історію. Більшість археологічної колекції осідала у фондах. Експонати репрезентували різні регіони західноукраїнських земель [S[iarczyński], 1828, s. 151–152].

На кінець 20-х років XIX ст. у фондах установи зосереджено велику колекцію стародруків, рукописів, особисті речі, культові предмети, зброю, монети, велику колекцію старожитностей. З числа цікавих археологічних експонатів варто відзначити унікальну знахідку, виявлену 1826 р. у могилі біля Кам’янки Великої Коломийського повіту, до якої входили: урна, оперезана металевим мечем, фрагменти зброї, металевий наконечник (рис. 26). Передав її музею 1837 р. Л. Яблоновський*. На таблиці французькою мовою зазначено, що рисунок виконаний з оригінальних артефактів [Przybysławski, 1906, s. 38, табл. VII]. Інша знахідка, що мала неабияку музейну цінність, – бронзовий меч (“великий

* Людвік Яблоновський (1810–1887) – польський поет, власник маєтків у Великому Любіні.

**Адам Клодзінський (1793–1858) – вчитель, бібліотекар, студював право у Львівському університеті, директор Оссолінеуму в 1839–1849 рр. [Fras, 1999, s. 98].

похованням. Щоправда, автор сам виражав сумнів, що це могила, зауважуючи: *“Призначення могили, що знаходиться під Глинянами було інше, аніж обстежених раніше, на що виразно вказує зовсім інший спосіб її насипання у порівнянні з відомими раніше... тому акцентую увагу для дослідників старожитностей, щоб дізналися про його призначення та час насипання”*, – писав у листі, датованому 2 вересня 1828 р. до Адама Росцішевського* [Rościszewski, 1829, s. 85]. Це були не єдині археологічні роботи Оссолінеуму, але систематичних досліджень ця установа не проводила. У вересні 1839 р. А. Клодзінський став директором закладу і хоча

Рис. 28. Адам Клодзінський

археологія була його далеко не єдиним заняттям, періодично він повертався до старожитностей і всякими способами сприяв розвитку цієї науки у ввіреній йому установі.

Національний заклад ім. Оссолінських доволі швидко налагодив співпрацю з різними науковими установами. Це сприяло поповненню бібліотеки і музею. Прикладом є колекція фрагментів ліпної кераміки, яку з Познані передало місцеве Товариство приятелів наук через наукового співробітника музею М. Третера [Katalog..., 1877, s. 7].

Наприкінці 1820-х років музей Любомирських був чи не єдиною осередком навколо якої розвивалася львівська археологія. Оссолінеум став першою установою міста, у

якій не лише зберігали археологічні матеріали, але проводили їхню наукову та камеральну обробку. Для зберігання знахідок створено спеціальні фондові приміщення. Опис предметів і їх впорядкування відбувалися за вказівкою головного консерватора [Ossowski, 1890, s. 19].

У 40-х роках XIX ст. охоронцем фондів музею був Іван Вагилевич. Саме з його іменем пов'язані археологічні роботи, на яких ми зупинимося далі.

Цікавою була колекція знахідок з Високого Замку. Ці експонати мали прив'язку до місцевості, частина з них мала інвентарні номери і були виставлені у окремій шафі (рис. 29). Зображення знахідок з Високого Замку знаходимо на сторінках праці О. Уварова, присвяченій археології Галичини [Уваров, 1910, с. 32]. До слова, автор кілька разів особисто відвідував Львів і був добре знайомий з музейними колекціями та місцевими археологами.

* Адам Росцішевський (1774–1844) – шляхтич, виховувався у Львові, був колекціонером рукописів, книг, старожитностей. Присвятив кілька розвідок старожитностям з території Галичини. Всі доходи витрачав на своє хобі, колекцію книг передав Оссолінеуму, останні роки доживав у злиднях.

Рис. 29. Археологічні експонати музею Любомирських (Уваров, 1910)

Рис. 30. Посуд з Великого Любіня. Музей Любомирських (Janusz, 1913)

Значну кількість археологічних матеріалів передали у фонди музею колекціонери, зокрема Мечислав Потоцький (1810–1878), відомий у середовищі археологів завдяки знахідці Збруцького ідола та публікаціям, присвяченим цьому язичницькому божеству. Якщо звернутися до постаті М. Потоцького, то необхідно згадати його роботу впродовж 1860-х років на посаді консерватора пам'яток, завдяки якій він здійснював теренові подорожі з метою фіксації історичних та археологічних об'єктів. Власне посада, яку обіймав, та значний інтерес до археологічних знахідок сприяли поповненню не лише його приватних археологічних колекцій, а й фондів музею Любомирських. Серед переданих матеріалів помітний науковий інтерес викликав металевий клинок та крем'яне долото, які знайдено у похованні поблизу села Хоросткова Гусятинського повіту, знахідки із замку у Тереховлі, керамічні вироби з Любіня під Львовом (рис. 30). Документація з інформацією про ці дари зберігається у вигляді листів в Оссолінеумі Вроцлава [Archiwum Ossolineum №6841/III]. Знаряддя з кременю передали музею львівські колекціонери З. Радзімінський, К. Мацієвіч та ін. [Katalog..., 1877, s. 2]. Цікавий експонат подарував музею намісник Гали-

чини А. Голуховський. Це знахідка, що мала в каталозі номер 435 – великий меч, інкрустований з обох сторін, викопаний під Белзом [Katalog muzeum..., 1877, s. 22].

Загалом на 1877 р. у музеї під рубрикою “розкопки” було 507 експонатів. Зрозуміло, що музей в цілому не мав археологічного профілю і збірка старожитностей не була основною у експозиції, але те, що установа збирала та науково опрацьовувала археологічні знахідки, засвідчує, що в XIX ст. цій новій і цікавій науці відводилось вагоме місце серед історичних дисциплін.

ВИСТАВКА СТАРОЖИТНОСТЕЙ 1861 РОКУ У ЛЬВОВІ

Серед важливих заходів, що вплинули на поповнення збірок музею та стали поштовхом до подальшого археологічного вивчення території Східної Галичини, було проведення першої археологічної виставки у Львові, яка відбулася в Оссолінеумі. Ідея організації виставки виникла 1860 р. На сторінках першого тому “Бібліотеки Варшавської” поміщено відозву М. Дідушицького про намір 1861 р. організувати для населення Галичини виставку старожитностей [Biblioteka Warszawska, 1861, s. 171]. В результаті проведення виставки опубліковано путівник (рис. 31).

Відкриття її відбулося у будинку Національного закладу імені Оссолінських. Археологічна експозиція знаходилася у п'ятому залі, розміщувалася в п'яти габльотах і демонструвалася під склом. На жаль,

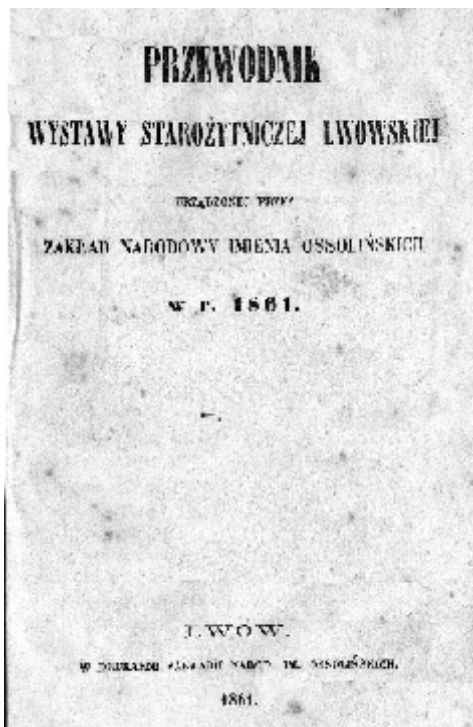

Рис. 31. Титульна сторінка каталогу виставки 1861 р. у Львові

артефактів, виявлених під час розкопок львівськими дослідниками, було подано обмаль [Przewodnik wystawy, 1861]. Більшість вітрин організатори виставки заповнили випадковими знахідками, значна частина яких не мала етикетажу [Abramowicz, 1991, s. 17–19]. Експонати для огляду були згруповані за територіальним принципом. Окрему групу становили керамічні вироби зі Звенигорода над Дністром, срібні вироби з Олеська, два золоті перстені зі Звенигорода під Львовом (рис. 32), шведські остроги, викопані на Знесінні у Львові [Przewodnik wystawy..., 1861, s. 30]. Всі зібрані для виставки матеріали залишилися в експозиції музею Любомирських [Wystawa..., 1861, s. 690–698].

Слабкою стороною виставки 1861 р. було випадкове походження багатьох експонатів, представлених для огляду, відсутність належної хронологічної інтерпретації та

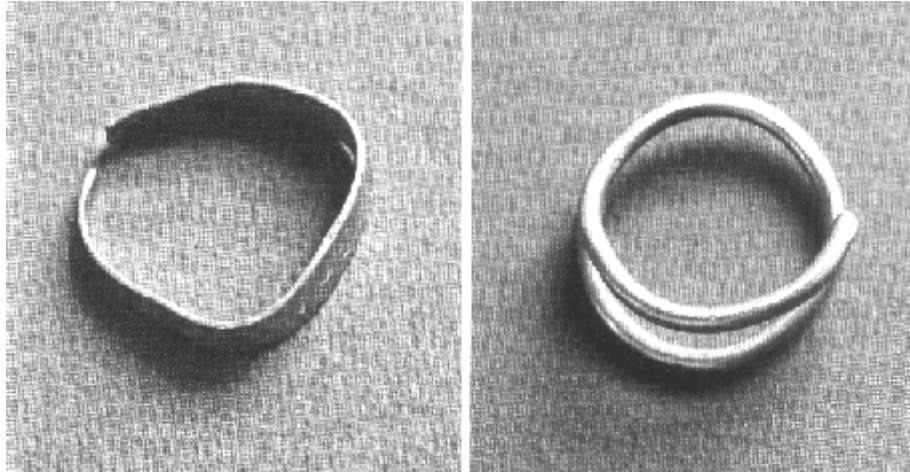

Рис. 32. Золоті перстені з Звенигорода. Музей Любомирських (Зарубій, 2009)

прив'язки до конкретної пам'ятки. З іншого боку виставка мала багато позитивного. Для громадськості Львова та його околиць вона стала важливим кроком на шляху до глибшого зацікавлення старовиною. Організаторам вдалося залучити для експонування матеріали із різних куточків Галичини і Волині та продемонструвати їх у Львові. Обмаль документів, що залишилися після проведення виставки, не дає змоги повною

Рис. 33. Володимир Дідушицький у молоді роки

мірою розкрити усі сторони її проведення. Однак після завершення виставки спостерігалось збільшення надходжень артефактів у фондів збірки музеїв, що було відображенням помітного росту інтересу населення до доісторичних знахідок.

Виставка старожитностей 1861 р. показала, що недостатньо уваги відводилося проблемам обліку експонатів, прив'язки їх до місцевостей, наявності етикеток тощо. В наступні десятиліття ці недоліки старались ліквідувати при формуванні музейних колекцій.

ПОЧАТКИ МУЗЕЮ ДІДУШИЦЬКИХ

У першій половині XIX ст. виникає ще один музей, який мав неабияке значення для розвитку львівської археології, – Музей Дідушицьких. Його засновником був граф Володимир Дідушицький (1825–1899) (рис. 33).

Ще з раннього дитинства він захоплювався різноманітними рослинами, комахами і під час дитячих прогулянок лісами й парками почав збирати першу колекцію. Світогляд та захоплення графа формувалися під впливом найближчого оточення. З раннього дитинства він зростав в атмосфері, притаманній епосі колекціонування. Батько Володимира був відомим книголюбом, за життя зібрав величезну збірку книг, стародруків, рукописів, картин.

Народився В. Дідушицький в Яричеві поблизу Могилева, молоді роки пройшли у Поториці недалеко Сокаля (рис. 34). Першою вчителькою була мама, водночас батьки наймали відомих педагогів. Варто відзначити, що основ географії вчив графа талановитий географ, етнограф та поет Вінцентій Поль, історії та літератури – Август Бельовський. Тепло згадував В. Дідушицький своїх вчителів ботаніка Г. Лобажевського та зоолога Е. Шауера.

Рис. 34. Маєток Дідушицьких у Поториці

Отримавши добру домашню освіту, молодий граф багато подорожував країнами світу, де найбільше замилювання в нього викликали природничі музеї. Одна з прижиттєвих карикатур на графа зображає, як він на колінах зізнається у коханні соловейкові [Чорновол, 2005]. Після відвідин Відня і Парижа аматорське захоплення переросло у щось значно більше, у справу всього життя, яка принесла В. Дідушицькому славу, великий авторитет у суспільстві і закарбувала його ім'я у пам'яті нащадків.

У родинному маєтку в Поториці поряд із батьковою бібліотекою, яка налічувала тисячі оригінальних рукописів та картин, В. Дідушицький близько 1845 р. розпочав формувати музейну збірку. Згодом зазначав сам фундатор,

“Про час закладення чи виникнення музею Дідушицьких у Львові важко щось сьогодні нового сказати, навіть чітко означити час його заснування” [Dzieduszycki, 1895, s. 7].

У 1857 р. фундатор музею переніс свої колекції до Львова і розмістив їх у головному маєтку Потурицько-Заріцької ординації, купленому роком раніше на вул. Курковій, 15, а з 1869 р. розташував їх у спеціально відреставрованому і пристосованому для експозиції будинку на вул. Театральній, 18. Музей Дідушицьких був найбагатшою інституцією такого роду у Східній Європі. На початках музей складався з експонатів природничого характеру. Пізніше В. Дідушицький зосередив увагу на археологічних знахідках, що стало поштовхом до створення потужної археологічної збірки у рамках музею. Це був унікальний приклад цілісного подання природи, геології та побуту Галичини. У путівнику по музею В. Дідушицький писав про заснування музею: *“...і виникла думка створення музею 50 років тому, щоби зробити і залишити музей, який би давав загальний образ того всього, що природа має і мала в минулому на нашій землі. Так утворилися відділи зоологічний, геологічний, палеонтологічний, ботанічний і пізніше добавилися етнологічний та археологічний”* [Włodzimierz Dzieduszycki..., 1899, s. 3]. На етапі формування музею археологія зосереджувалася в геологічно-палеонтологічному відділі і її основу становили бивні та кістки мамонта, а також керамічні вироби, знайдені під час розкопок. До матеріалів, що мали чітко встановлене місце походження, належали знахідки з Городниці [Шухевич, 1892, ч. 75].

Музей Дідушицьких відігравав помітну роль у розвитку археології і в наступні десятиліття. Пік розквіту музею припадає на останню чверть ХІХ ст. Тому на його діяльності в новому приміщенні і з новими правилами зупинимось в наступному розділі, оскільки в 1870-х роках музей перетворюється у потужний науковий осередок, який розвивається у дусі позитивістської науки.

НА ШЛЯХУ ДО НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ МАТЕРІАЛІВ

АРХЕОЛОГІЯ У ЗАЦІКАВЛЕННЯХ ДІЯЧІВ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ”

У 1830–40-х роках Львів стає центром національного життя українців. Тут виникає і починає діяти громадсько-культурне об’єднання романтиків “Руська трійця”, від якого започатковується українська орієнтація в національному відродженні у Галичині [Грицак, 1996, с. 49]. Засновниками та активними діячами гуртка стала талановита молодь з числа вихованців Львівської греко-католицької духовної семінарії та Львівського університету [Стеблій, 2001, с. 609]. Молоді семінаристи займалися збиральницькою, дослідницькою, видавничою й публіцистичною діяльністю в сфері широкого кола гуманітарних наук (народознавства, фольклористики, мовознавства, літературознавства, історіографії тощо). Не залишилася поза їхньою увагою нова і, до певної міри, “модна” археологія. Варто відзначити, що археологію в

Рис. 35. Іван Вагилевич (1811–1866)

Рис. 36. Павел Шафарик (1795–1861)

Будучи людиною з енциклопедичними знаннями і всебічними зацікавленнями, він захопився вивченням “рунічних написів”, святинь друїдів, курганів тощо. Ці зацікавлення прослідковуються з кінця 1830-х років. І. Вагилевич намагався зрозуміти сучасну йому дійсність через призму минулого, для чого звертався до народної творчості, писемних та археологічних джерел, мови. Його роботам притаманний критичний підхід до джерел і власне бачення проблеми.

XIX ст. трактували значно ширше, ніж в сучасному розумінні. Вона охоплювала усі знання про старожитності та їх охорону.

На чолі гуртка було троє майбутніх священників – Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький. Доля кожного з них склалася нелегко і подеколи трагічно. У їхній діяльності були і перешкоди, і важкі недуги, і розчарування. Однак зараз не про це. Як уже зазначалось, однією із рис епохи романтизму, яскравими представниками якої вони були, є вивчення минулого краю у всіх його проявах.

Історичній науці найбільше прислужилися Іван Вагилевич та Яків Головацький, які проводили численні етнографічні та археологічні дослідження. Вони фактично започаткували експедиції, під час яких було досліджено чимало цікавих об’єктів.

Варто відзначити, що дослідники зверталися до випадкових знахідок, а також самостійно проводили розкопки. Звісно, що методика їхніх робіт мала свої упущення. Але, якщо врахувати, що у першій половині XIX ст. археологія лише починає формуватися як наука, то роботи, які проводили діячі “Руської трійці”, цілком відповідали своєму часу.

На теренах заходу України одним з перших до романтичного вивчення старожитностей вдався Іван Вагилевич

Працюючи над проблемами, які були актуальними у різних куточках Європи, І. Вагилевич наприкінці 1830-х років веде кореспонденцію з відомим словацьким вченим Павлом Шафариком (1795–1861) (рис. 36). Не останнє місце у цьому спілкуванні зайняли старожитності. Спершу дослідник вдавався до випадкових знахідок. У 1839 р. в періодиці з'явилася інформація про давньоруську (за визначенням І. Вагилевича) медаль, виорану в с. Саджаві поблизу Богородчан (зараз Івано-Франківська обл.). У розвідці “Руська медаль” (1842) дослідник розповідає про цю давню монету із зображенням Архангела Михаїла зі списом у руці [Тимів, 2013]. У листі до П. Шафарика він датував знахідку кінцем XII ст., висловивши при цьому припущення, що вона могла бути привезеною з Києва в часи правління Романа Мстиславовича [Вагилевич, 1928, с. 945].

Перші науково зважені теренові пошуки припадають на час закінчення духовної семінарії. Збереглася інформація про його розвідки у Стрийському та Золочівському повітах. Пов'язані вони з дослідженням кургану поблизу Олеська. Підтвердженням цього є інформація ректорату Львівської духовної семінарії від 27 жовтня 1841 р., у якій читаємо: “Вагилевич Іван з часу закінчення навчання (1839 – Н. Б.) подорожував... він направився до одного поміщика поблизу Олеська Золочівського округу з метою взяти на себе обов'язки вчителя його дітей, щоб таким чином мати можливість проводити розкопки великого кургану, який знаходився там. З такою самою метою він направився пізніше у Монастириська, далі на деякий час до свого батька і до священика Петрушевича в Стрийському окрузі” [Русалка Дністрова, 1989, с. 191–192]. На жаль, не відомо чи відбулися ці розкопки і якими були їх результати.

Рис. 37. Галич часів Івана Вагилевича (Przyjaciel Ludu nr. 4 z. 23.07.1836)

Рис. 38. Скельний монастир в Розгірчі. Літографія М. Стенчинського (Stęczyński, 1847)

Зацікавлення Вагилевича одночасно археологією, лінгвістикою, звичаями та фольклором не були простою даниною моді. Всестороння обізнаність – одна із характерних ознак епохи, у якій він жив. Не випадково І. Вагилевича називали “живою енциклопедією” [Зашкільняк, 2006, с. 147].

У наступних дослідженнях І. Вагилевича прослідковуються зацікавлення історико-культурними пам'ятками, які й досі ваблять дослідників та туристів і щоразу відкривають нові сторінки свого минулого. Початково І. Вагилевич виявляв особливий інтерес до вивчення княжих міст. Одним із перших у його науковій біографії варто відзначити Галич (рис. 37). У 1839 р. він опублікував невелику розвідку “Місто Галич” [Дем'ян, 1993, с. 46]. Зроблені автором спроби окреслити територію Галича, а також визначити рештки архітектурних пам'яток старовинного міста, поклали початок його історико-археологічному дослідженню.

Рис. 39. Михайло Погодін

У науковій розвідці “Місто Галич” автор використовує літописні джерела про виникнення міста, а також подає опис руїн решток оборонних укріплень Галича, робить спроби визначити його територію, провести локалізацію споруд. У рукописі багато уваги відведено опису життя караїмів, які були нащадками давніх тюркських племен, що в X–XII ст. входили до складу Хазарського каганату, а потім переселились із Криму до Галича.

1841 р. він зустрічався з їхнім рабином Леоновичем, з яким оглянув руїни замку і караїмське кладовище.

Важливе місце у наукових пошуках І. Вагилевич відводив дослідженню пам'яток біля сіл Розгірче, Урич, Бубнище. Про ці захоплення згадує його близький друг Я. Головацький, який зазначає, що після літніх канікул 1835 р., І. Вагилевич *“отправился в Карпаты для открытия каких-то*

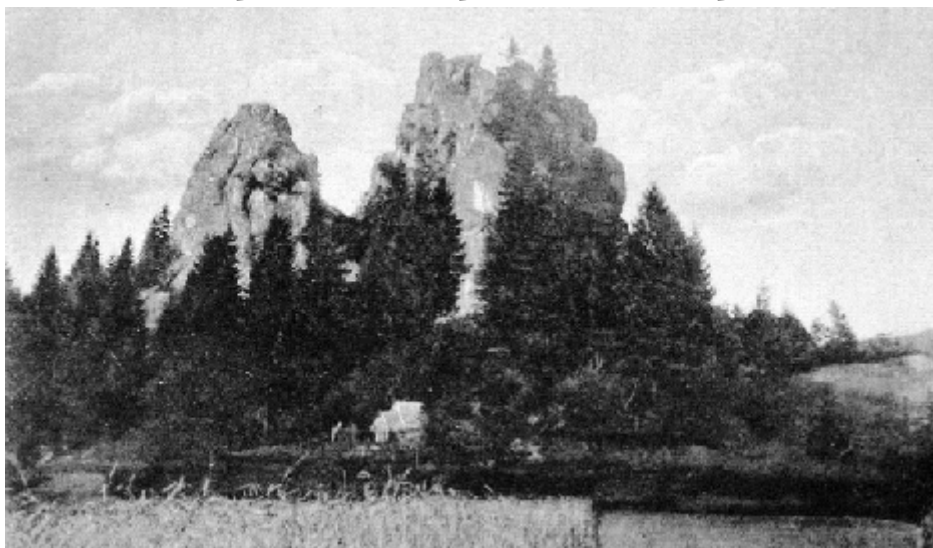

Рис. 40. Скелі в Уричі

доисторических памятников зодчества и рунических надписей. Открытие старославянских рунических надписей было постоянным желанием Вагилевича, которое всегда волновало его душу и наводило на фантастические мечты. Слыша рассказы о пещерах в скалах Карпатских гор, Вагилевич давно мечтал об открытии памятников древнего языческого культа, т. е. языческих идолов, капищ или жертвенников, и находящихся на них надписях ... Через недели две Вагилевич возвратился во Львов полный радости от того, что открыл доисторические памятники в скалах вытесанных храмов, а на стенах древние рунические надписи. Он показывал всем копии многих найденных им надписей, к прочтению которых он не мог найти ключа, так как его знаки не подходили ни к каким до сих пор известным письмам, и с восторгом рассказывал о своих открытиях” [Письменники..., 1965, с. 260–261].

Він одним із перших опублікував результати досліджень цих пам'яток. У 1838 р. в “Часописі Чеського музею” надруковано працю “Розгорецькі яскині”, яка є чи не найповнішою й досі роботою про Розгірче на Стрийщині (рис. 38). Вперше про свої пошуки в Розгірчі він повідомив у листі Михайлу Погодіну (рис. 39) 8 березня 1836 р. Аналогічну звістку він надіслав відомому археологу та славісту Павлу Шафаріку. Зацікавлення викликала інформація

про, начебто, старослов'янські написи. Вперше їх опублікував М. Погодін у журналі *“Московский наблюдатель”* і зазначив, що вони є подібними до письмен давніх русів [Московский..., 1836, с. 289].

Ця точка зору наштовхнулася на значну критику, в тому числі з боку його друзів М. Шашкевича та Я. Головацького [Головацький, 1863, с. 5]. Після довгих роздумів ще до публікації статті про Розгірче у листі до П. Шафарика І. Вагилевич визнав, що його погляди на пам'ятки старослов'янських написів були необґрунтованими.

Про свої зацікавлення історичними пам'ятками краю І. Вагилевич неодноразово наголошував у кореспонденції. У листі до М. Погодіна від 3 січня 1842 р. писав *“Пам'ятники ваянія слов'янського”*; виємок із него: *“Ущовби в Розгірчи”* були печатані в *“Муз[еї] чеськ[ім]”* під заглавієм *“Розгорецькі яскині”*; окрім того, маю опис бовдів в Поляниці і дупл в Стенці; проче в гадці і вісті, де що маю іскати” [Письменники..., 1965, с. 171].

Важливе місце у науковій біографії І. Вагилевича займає наскельна фортеця в Уричі (Густань), залишки якої знаходяться у Східних Бескидах. (рис. 40). Їй присвячена окрема стаття, яка побачила світ 1843 р. під назвою *“Берди в Уричі”*. Цей твір є виразним прикладом романтичного історіописання [Wagilewicz, 1843]. Наприклад, до своїх історико-археологічних досліджень автор всебічно залучив зібрані у навколишніх місцевостях легенди та перекази. Історію пам'ятки він намагався пов'язати з легендою про плем'я велетнів; в уламках руїн пам'ятки він бачив залишки якихось древніх скульптур, а в його підземних печерах – місце вшанування язичницьких богів та заховання скарбів опришків. Ці погляди І. Вагилевича спростував М. Рожко у статті *“Чи велетнів се, чи розбійників дім...?”* [Рожко, 1988, с. 28–34].

І. Вагилевич багато уваги приділив романтичному опису печер. *“Велике крило берда складається з двох великих скель пісковіку. Скеля справа – нижча, більш шерхава. З подвір'ям вона з'єднана на зразок величезної вежі. На ній немає жодних слідів обробки, крім залишків дев'яти східців, що ведуть у вхід печери в підземелля”* [Вагилевич, 1993]. Далі дослідник дуже ретельно описав зовнішній вигляд скель, всі ознаки, які, на його думку, носили сліди давньої культури.

Він припускав, що первісне призначення споруд на скелях мало ритуальний характер, що підтверджувалося знахідками в печерах кісток, кераміки, монет. І. Вагилевич один із перших висловив гіпотезу про рукотворність слідів на скелі та її оборонне значення.

На основі дослідження печерних порожнин Прикарпаття І. Вагилевич відзначав їхнє надзвичайне значення у процесі освоєння цього регіону в стародавні часи.

І остання пам'ятка, до якої звертаємось, коли йдеться про археологічні зацікавлення І. Вагилевича, – це Бубнище (рис. 41). Робота про Бубнище під назвою *“Bołdy w Polanicy”* (1862) опублікована в *“Альбомі Львівськiм”*,

Рис. 41. Бубнище часів Івана Вагилевича

редактором якого був Генрік Новаковський [Wagilewicz, 1862, s. 307–315]. Сам дослідник зазначає, що він двічі відвідував ці скелі, а також черпав інформацію про них у З. Доленги-Ходаковського.

Коли відбувся перший візит на пам'ятку, не відомо. Свої наукові пошуки І. Вагилевич продовжив 1861 р. поблизу с. Бубнище в ур. Вішальниця, коли здійснив археологічне обстеження невідомої раніше культової споруди. Залишки ритуального вогнища, спалені людські кістки та незначний супровідний матеріал дали підстави Вагилевичу висловити припущення, що досліджувана споруда могла служити дохристиянською святинею [Wagilewicz, 1862, s. 315; Рожко, 1996, с. 35; Дем'ян, 1993, с. 42].

Зібрані матеріали про залишки фортифікаційних будівель у Бубнищі* на Івано-Франківщині дослідник планував опублікувати у великій монографії "Пам'ятки слов'янського будівництва", рукопис якої зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника.

Набутий досвід у галузі археологічних досліджень сприяв тому, що Національний заклад імені Оссолінських запросив Івана Вагилевича на посаду кустоша (хранителя) музею Любомирських [Кубійович, 1993, с. 203]. З музеєм його поєднували і раніші контакти, він неодноразово займався впорядкуванням музейних збірок. Працюючи на посаді кустоша, з 1851 р. І. Вагилевич проявив себе дуже працьовитим і відповідальним музейником.

* Наскельний оборонний печерний комплекс між селами Бубнище та Поляниця (Івано-Франківська обл., Долинський р-н) датують XII–XVI ст. Складові пам'ятки: городище пізнього середньовіччя; два скельні комплекси зі слідами дерев'яної забудови; печери; цистерна з коридором та мурованим склепінням; вали та рови із фрагментами мурування; залишки греблі [Рожко В., 2013, с. 6].

Близький друг і соратник Івана Вагилевича Яків Головацький (рис. 42) – людина напрочуд талановита, ініціативна і працьовита. Він залишив після себе вагомий творчий спадок, у якому не останнє місце посідає вивчення археологічних пам'яток.

У 1841–1842 роках у опубліковано його “Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля у Л. ”, у якій подано опис чи не всіх мандрівок автора, здійснених у 1832–1840 роках. Найбільше його вражало те, що в українських селах і містечках зазвичай не має людини, яка б знала минуле свого краю, могла б поінформувати подорожнього про пам'ятки історії та культури. Я. Головацький своїми розвідками намагався заповнити цю прогалину, він знайомився з пам'ятками під час мандрівок, вивчав старі документи, цікавився археологією і публікував результати своїх спостережень. Цікавими є його листи до приятеля, з яких черпаємо і інформацію про археологічні знахідки. Так, у листі з Коломиї від 27 липня 1839 р. читаємо: *“Тут треба нагадати, що недалеко від Стрия у Добрянах викопано з глибини у півтора сажня срібний гріш царя Трояна, вогнище та черепки глечиків тощо. Це доказ того, як давно заселили ці місця наші предки”* [Головацький, лист 3].

Рис. 42. Яків Головацький (1814–1888)

Очолюючи кафедру руської словесності Львівського університету (1848–1867), він продовжував цікавитися археологічними пам'ятками нашого краю, стародавніми речами, випадковими знахідками. Завдяки проведень польовій роботі дослідник зібрав велику кількість археологічних матеріалів і оформив їх у каталог, який побачив світ у 1863 р. на сторінках львівського часопису *“Галичанинъ. Литературный сборникъ”* [Головацький, 1863, с. 1–24]. Він описав печери в Бубнищі й Розгірчі, подав їхні розміри та записані в околицях перекази і легенди, намагався спростувати позицію І. Вагилевича про те, що ці місця пов'язані з ідолопоклонством і язичництвом слов'ян [Головацький, 1863, с. 4–5].

Окрім того, Я. Головацький звертався до випадкових археологічних знахідок. Частина з них, виявлена у XIX ст., і досі залишається об'єктом уваги дослідників. Це, зокрема, Збруцький ідол (1848), золоті перстені з княжого Звенигорода, а також прикраси з Теремовлі. Всі перелічені знахідки зберігалися в музеї Любомирських.

Результати своїх археологічних пошуків Я. Головацький оприлюднив 1869 р. у Москві на I Археологічному з'їзді, який скликало Московське

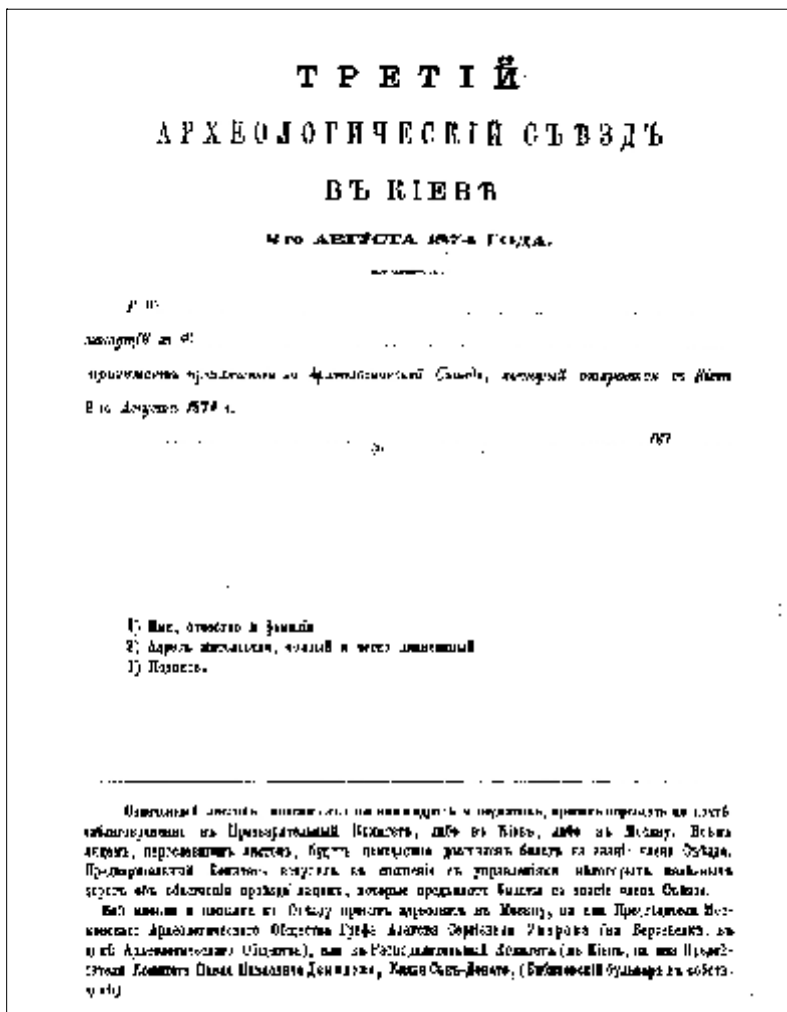

Рис. 43. Запрошення на ІІІ Археологічний з'їзд у Києві 1874р.

археологічне товариство*. Він був єдиним представником від Східної Галичини. Доповідь “Об исследовании памятников Русской старины, сохранившихся в Галичине и Буковині”, окрім власного польового матеріалу, була сперта на інформацію, почерпнута з робіт І. Ступницького**, досліджень та матеріалів А. Петрушевича, а також І. Вагилевича, С. Кунасевича та ін.

*Археологічні з'їзди скликалися Московським археологічним товариством, яке виникло з ініціативи графа О. Уварова у 1864 р. За період 1869–1911 рр. відбулося п'ятнадцять з'їздів, шість з яких проведено на території України [Скирда, 2003, с. 15].

**Іван Ступницький (1816–1890) – церковний діяч, аматор-археолог та нумізмат. З 1871 р. греко-католицький перемиський єпископ.

[Головацький, 1871, с. 219–242; Kostrzewski, 1949, s. 47]. Я. Головацький на початку виступу наголошував: *“Мне хотелось бы напомнить о моей родной земле, незабвенной для меня Галичине, чтобы на русском археологическом съезде не осталась забытою Галицкая или Подкарпатская Русь”* [Головацький, 1871, с. 219].

На Археологічний з'їзд, що відбувся у Києві 1874 р. Я. Головацький також отримав запрошення (рис. 43). Цікава деталь: на час проведення з'їзду дослідник мав пільги на проїзд залізницею [ЛННБ України Гол. 410/п. 20]. Він брав участь у цьому науковому форумі, збереглося його прізвище в переліку учасників, а також посвідчення [Труды..., 1878, с. 10].

Окрім проведених археологічних пошуків І. Вагилевич та Я. Головацький здійснювали численні піші мандрівки територією Галичини. Вони фіксували старожитності, збирали фольклор та інші етнографічні джерела Ці мандрівки, а також дослідження історико-культурних ресурсів стали добрим фундаментом для розвитку не лише науки, а й туризму в Україні. А про заслуги І. Вагилевича та Я. Головацького засвідчують численні посилання на їхні науково-краєзнавчі розвідки.

ПОЧАТКИ АРХЕОЛОГІЇ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У добу романтизму археологія починає займати також помітне місце у навчальному процесі Львівського університету. Однак спочатку її викладали лише на теологічному факультеті, що відображало специфіку підготовки майбутніх спеціалістів. Тобто студентам читали курс християнської (чи біблійної) археології. Варто пригадати, що в першій половині XIX ст. священики загалом відігравали далеко не останню роль у пошуках пам'яток минулого, адже іноді вони були єдиними освіченими людьми в селі, і зазвичай місцеві жителі одними з перших зверталися саме до священиків у випадку виявлення якихось старожитностей, а дещо пізніше саме через священиків поширювалися відозви зберігати, збирати чи надсилати до музеїв знахідки. Знайомлячись з навчальними курсами університету, можемо ствердно сказати, що теологи були одними з перших спеціалістів, які вивчали археологію.

Теоретичний курс біблійної археології у Львівському університеті запроваджено 1836 р. у навчальних програмах при кафедрі Біблії Старого Завіту та східних мов. Богослови розглядали археологію як допоміжну дисципліну, яка мала завдання підтверджувати істинність релігійного писання. Першим викладачем біблійної археології в університеті став Ян Кухарський. Згодом археологічні виклади для студентів продовжили Лукаш Солецкий, Клеменс Сарніцкий, Юзеф Більчевський та ін. [Finkel, Starzyfski, 1894, s. 306–307; Білас, 2007, с. 81–83].

В основі богословського лекційного курсу церковної археології лежали лише вибіркові археологічні відкриття та результати наукових досліджень у Єгипті, на землях Дворіччя, у Східному Середземномор'ї та в Малій Азії.

Знову ж таки захоплення привізними колекціями і перші виклади археології тут нерозривно пов'язані. Переходу до слов'янських християнських старожитностей передував тривалий процес вивчення класичних пам'яток, оскільки в умовах формування археологічної науки ще не було досліджених об'єктів, як і фахівців, які б цим займалися.

Важливіше значення під час дослідження питань формування археологічної науки у Львові має викладання археології на філософському факультеті. Молода наука, якою на початок XIX ст. була археологія, не відразу посіла належне місце у системі навчальних курсів. Перша спроба запровадження археології у програму філософського факультету датується 1826 р. Це була доповідна записка губернаторству про потребу викладання археології у Львівському університеті, однак позитивного вирішення не було досягнуто [Білас, 2005, с. 49]. З іншого боку, серед професорів університету не було спеціалістів, які б могли читати цей курс. Лише з 1870-х років з'являється кілька вчених, які привертають увагу студентів до пам'яток археології і залучають їх до викладання історії. Окремої уваги заслуговують К. Ліске, Л. Цвіклінський, І. Шараневич, на діяльності яких зупинимось у наступному розділі.

ЗБРУЦЬКИЙ ІДОЛ

Нова сторінка в розвитку археології у Галичині відкривається у середині XIX ст. В серпні 1848 р. поблизу с. Городниця в річці Збруч знайдено кам'яну статую невідомого язичницького божества, яка увійшла в історичну літературу під назвою Збруцький ідол (або Святовид)* (рис. 44).

Рис. 44. Річка Збруч в Городниці. Фото XIX ст.

* Ця назва закріпилася за знахідкою від часу її виявлення, однак сама скульптура не є зображенням одного бога Святовіда.

Найчастіше скульптуру датують переломом IX/X ст.* [Pradzieje..., 2005, s. 222]. Докладно місце знахідки 1883 р. описав А. Кірко “... гора Соколиха, якої крутий скалистий виступ майже перпендикулярно впадає до Збруча. У півніжжі цього виступу, в долині Збігла, на першому звиві Збруча на південь ... витягли в 1848 р. з Збруча статую Святовита” [Kirkor, 1883, s. 53].

Історія виявлення цієї пам’ятки оповита різними переказами, які доволі часто різняться між собою. Г. Ленчик, який опрацював чимало джерел, зазначав: “Хлопці-пастухи натрапили на залитого водою ідола, рельєфів не зауважили і потрактували його як один з прибережних каменів. Лише коли Збруч вийшов з берегів вода підняла з дна кам’яного ідола, коли рівень води понизився в річці винирнула його голова, яка виглядала як утопленик. Це викликало зацікавлення серед простого люду, який так легко піддавався ілюзіям і був схильний до творення легенд...” [Leńczyk, 1964, s. 5–6].

З ініціативи власника Личківців Костянтина Заборовського взимку 1849 р. Збруцький ідол потрапив до любителя старовини, майбутнього консерватора пам’яток Мечислава Потоцького із сусідніх Коцюбинчиків [Sawa-Sroczyńska, 1981, s. 171]. Новий власник мав намір поставити скульптуру край дороги біля в’їзду до села, однак місцеві жителі погрожували знищити “божка” [Zaitz, 2001, s. 230–231]. Тоді М. Потоцький звернувся до Краківського наукового товариства з інформацією про ідола. У

Рис. 45. Теофіл Жебравський

Рис. 46. Зображення, нанесені на Збруцькому ідолі (Leńczyk, 1964)

* У 2011 р. з’явилася стаття присвячена Збруцькому ідолу, автори якої висловлюють думку, що пам’ятка походить з доби романтизму і пов’язана вона з поетом-романтиком Т. Заборовським з Личковець [див.: Комар, Хамайко, 2011, с. 166–217].

листі від 15 листопада 1850 р. він назвав кам'яного ідола Святовидом, подав детальний опис пам'ятки та рисунок [List o odkryciu Światowita, z dn. 15 listopada 1850]. Наступним листом від 10 лютого 1851 р. М. Потоцький обумовлював умови, на яких він погоджується передати пам'ятку, зокрема, якщо хтось колись вирішить перемістити ідола, то його слід повернути одному з родини Потоцьких [List Potockiego, 10.02.1851].

Зображення, нанесені на чотиририликій язичницькій статуї ідола, викликали інтерес у наукових колах (рис. 46). У відповідь М. Потоцького запрошено стати членом товариства, а також визначено місце для експонування знахідки – це мала бути Ягеллонська бібліотека. Відразу зроблено відповідне клопотання до ректора Ягеллонського університету з проханням надіслати М. Потоцькому диплом члена товариства. У лютому 1851 р. Товариство прийняло рішення відрядити до Коцюбинчик Теофіла Жебравського* (1800–1887) (рис. 45), який мав визначити історичну вартість пам'ятки. Він не лише оглянув знахідку і підготував її до транспортування, а й разом з М. Потоцьким відвідав місце і склав детальний план місцевості, що правда, без зазначення місця, де було знайдено Святовіда [Kuśnierz, 2008–2010]. У 1851 р. Т. Жебравський перевіз статую ідола у фонди музею Краківського наукового товариства при Академії наук [Kirkor, 1876, s. 38–39].

Таким чином, всесвітньо відома пам'ятка Збруцького ідола стала експонатом Краківського музею (рис. 47) [Potocki, 1851, s. 3–16]. У Львові в музеї Любомирських залишилась лише копія Святовіда [Pawłowicz, 1904, s. 7].

Знайдена статуя невідомого язичницького божества виявилася надзвичайно великим стимулом, котрий сприяв появі низки різних за характером наукових праць. Дослідники старовини на сторінках періодики поспішали висловити своє бачення цього феноменального скульптурного творіння. Як згодом твердив Богдан Януш, “дата відкриття Світовіда (Збруцького ідола) є початком вивчення та пошуку археологічних знахідок у Галичині” [Janusz, 1918, s. 11]. На сторінках багатьох місцевих видань середини XIX ст. з'являються різного

Рис. 47. Збруцький ідол.
Експозиція Археологічного музею в Кракові

* Теофіл Жебравський – польський архітектор, природознавець, археолог. Автор праць з техніки, математики, археології, історії, літератури.

роду застереження та заклики уважного ставлення до старовинних речей [Зоря Галицька, 1854; Слово, 1862].

Цікаво, що кожен раз з'являлися нові й нові версії трактування поверхневих зображень скульптури. Зокрема, К. Гадачек дійшов висновку, що ідола вирізьбив з каменю майстер, який звик працювати з деревом.

З чотирьох зображень облич, на думку автора, двоє належало чоловікам, двоє – жінкам [Nadaczek, 1904, s. 116–118]. Автор стверджував, що ідея такого ідола могла виникнути тільки на сході Європи, серед давніх слов'ян. Постійно на публічних оглядах кам'яну скульптуру Святовида супроводжували різні археологічні речі.

Знахідка Святовида стала найвидатнішою серед інших, що були випадково відкриті робітниками та селянами при будівництві жител, господарських споруд, храмів, нових доріг або під час звичайних землеробських робіт [Пастернак, 1961, с. 12]. Під впливом суспільних емоцій, які викликав Збруцький ідол, Краківська Археологічна комісія видала відозву до населення краю про необхідність збирання пам'яток старовини.

Привертає увагу і те, що саме статті, присвячені Збруцькому ідолу, були першими з археологічних публікацій друкованих українською мовою (до того вся археологічна література виходила іншими мовами), наприклад, статті українських дослідників О. Левицького (1850), А. Петрушевича (1851) та ін. [Пастернак, 1962, с. 9].

Одна з перших таких статей належить перу А. Петрушевича. Вона побачила світ у віденській газеті “Вѣстник для русинов Австрийской держави”. Початково її вихід у світ намагалися притримати у редакції часопису. Інтереси А. Петрушевича відстоював тодішній редактор Іван Головацький*.

У редакції збірника відповідальний редактор не мав права приймати одноосібні рішення. Саме редакційна колегія в складі ще трьох редакторів створювала наукове і політичне обличчя збірника [Кулинич, 2011, с. 22].

А. Петрушевич припускав, що це східнослов'янське божество Дажбог або Хорс, і категорично відкидав Святовида, якому поклонялися західні слов'яни. На основі топонімів дослідник вважав Збруцького ідола скульптурою бога Хорса. Стаття отримала доволі схвальні відзиви і користувалася попитом.

Навколо знахідки Збруцького ідола спостерігаємо і налагодження наукових контактів між дослідниками, зокрема, з Т. Жебравським. Статтю А. Петрушевича відразу надіслано до Кракова для Т. Жебравського. У листуванні Івана Головацького з Антоном Петрушевичем збереглася інфор-

* *Іван Головацький (1816–1899)* – вчений, лікар, громадський діяч. Молодший брат Якова Головацького. У 1850–1852 роках очолював редакцію часопису “Вѣстник для русинов Австрийской державы” (виходив у Відні). Відстоював ідеї русофільства.

мація про обмін публікаціями стосовно пам'ятки між двома дослідниками [Кріль, 1999, с. 350–372, лист 2–3].

У колекції А. Петрушевича* зберігається примірник праці “*Wiadomość o bożyszczu słowiańskiem znalezionem w Zbruczu r. 1848*”, опублікованої у Кракові 1858 р. з автографом автора: “*Wielmożnemu Panu Petruszewiczowi T. Żebrowski*” [цит. за: Кріль, 1999, с. 372].

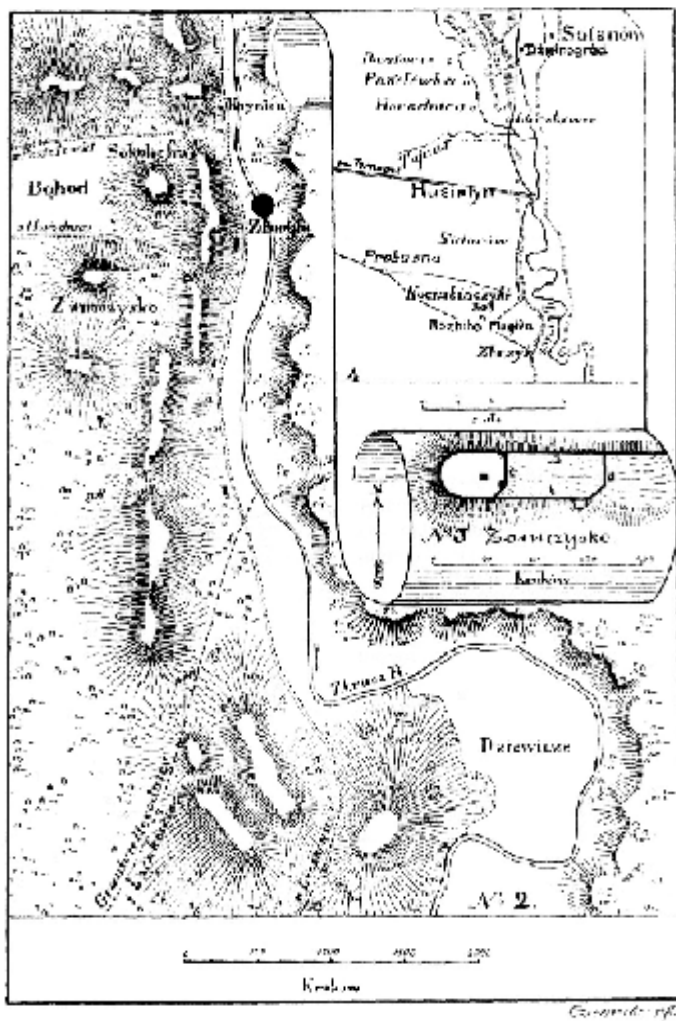

Рис. 48. Карта місцевості, на якій виявлено Збруцького ідола (Kuśnierz, 2008–2010)

* Зараз належить відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

Усвідомлення наукової ваги відкриття пожвавило інтерес до інших археологічних знахідок. Однак важко погодитися із тезою, яку досить активно підтримує багато дослідників щодо вирішального впливу знахідки Збруцького ідола на розвиток планових польових археологічних робіт у Східній Галичині. Як свідчать результати досліджень, для археологічної науки Львова від початку 50-х аж до середини 70-х років XIX ст. відзначається тією ж інертністю, що й попередні десятиліття. Тобто, розвиток археології далі нерозривно пов'язаний з випадковими знахідками, легендами, переказами, які іноді підсилюють літописні матеріали.

Ймовірно, підставу для думки про стрімкі зміни в археологічній науці після знахідки Збруцького ідола дала загальна кількість нововиявлених знахідок. Але переважна більшість їх мала випадковий характер, що пов'язано швидше із масштабними земельними, будівельними та іншими роботами. Так чи інакше, Збруцький ідол відіграв далеко не останню роль у еволюції львівської археології. Такі події, що ставали певними віхами в історії науки, залишили свій відбиток на загальному стані археології не лише в Галичині, а й загалом у Європі.

ПЕРШІ ПОЛЬОВІ РОБОТИ АНТОНІ ШНАЙДЕРА

З числа археологів-аматорів, що працювали в епоху романтизму над вивченням найдавнішого минулого Галичини помітно виділяється постать Антоні Шнайдера (1825–1880)* (рис. 49), який відомий у літературі як краєзнавець, археолог-самоук, член кількох львівських товариств.

Народився А. Шнайдер 12 червня 1825 р. у с. Вільшаниця, що поблизу Золочева на Львівщині, у сім'ї вихідців з Баварії. Закінчив народну школу в Жовкві, в 1836–1842 рр. навчався у Львівській гімназії. На цьому його освіта закінчилася і почалися пошуки роботи, щоб здобути шматок хліба для сім'ї [AGAD, zb. O. Czołowskiego, sygn. 466, s. 17].

Перше знайомство зі старожитностями відбулося у Жовкві. Там, у канцелярії восьмого гусарського полку на посаді писаря він і отримав перше місце праці [Charewiczowa, 1938a, s. 60]. В цей час А. Шнайдер починає працювати над старожитностями Галичини. Перш за все, його зацікавив замок Собеських (особливо його архів). Як згодом А. Шнайдер сам писав у спогадах: *“Використовуючи нагромаджені акти архіву Собеських і Радзивилів, почав збирати документи і робити з них виписки для своєї майбутньої збірки”* [AGAD, zb. O. Czołowskiego, sygn. 466, s. 13].

Під час революції 1848 р. він служив у війську, потім перейшов на сторону повстанців, був поранений і потрапив у полон. Ув'язнення відбував разом з угорським істориком Й. Телекімом [Lech, 2006, s. 16; Puchała, 2008, s. 479]. Від нього А. Шнайдер почув думку, що існує шляхетніший спосіб

* Антоні Шнайдер використовував псевдоніми A. Sartoriusz, Сарторіус.

служіння вітчизні, аніж зі зброєю в руках, – досліджувати її минуле [AGAD, zb. O. Czołowskiego, sygn. 466, s. 13].

Це остаточно визначило його подальшу долю, тим паче, що певні напрацювання у дослідженні історії у нього вже були. Повертаючись після трирічного ув'язнення, А. Шнайдер йшов від одного населеного пункту до іншого, збираючи старі документи, відвідуючи архітектурні та археологічні пам'ятки. В 1850 р. повернувся у Броди, а через три роки (після смерті матері) знову переїхав у Жовкву, де працював рахівником на будівництві дороги Жовква–Сокаль. Службові поїздки по Галичині в цей час використовував для археологічних, етнографічних та краєзнавчих досліджень, збирав матеріали для створення архіву краєзнавства Галичини, краєзнавчої енциклопедії і археологічної карти краю [Charewiczowa, 1938, s. 74; 1938a, s. 61].

Antoni Schneider

Рис. 49. Антоні Шнайдер (1825–1880)
(Charewiczowa, 1938)

1858 р. А. Шнайдер знову переїхав до Львова, на цей раз остаточно. У 1862–1864 роках науковець працював у редколегії “Літературного щоденника” (“*Dziennik Literacki*”). Однак невдовзі власник журналу розорився і йому знову довелося шукати роботу. На цей раз його прийняли на посаду коректора польських та німецьких текстів у Краєвий Відділ [Podgórski, 1875, s. 115].

Перебуваючи у Львові, дослідник не мав постійного місця праці. Грошей, зароблених на посаді коректора, на проживання не вистачало. Останні заощадження він витрачав на купівлю археологічних матеріалів та документів. До цього додалися проблеми з житлом. На щастя, йому потрапило до рук оголошення, що будинок Оссолінських здає в оренду приміщення. Skorиставшись з цього, А. Шнайдер отримав за 5 гульденів велику кімнату. Після знайомства з куратором Оссолінеуму Єжи Любомирським та його заступником А. Малецьким, якому дослідник передав колекцію археологічних знахідок з Високого замку, його було звільнено від оплати помешкання і надано в користування ще одну кімнату для розміщення стародруків та рукописів.

Пасією всього життя А. Шнайдера були старі документи. Сучасники наголошували на тому, що Антоні міг цілі дні проводити на горищах і в пунктах прийому макулатури з однією метою – отримати нові, поживклі від

часу документи, які він сподівався використати для наукових досліджень. Часто йому доводилося за це захоплення віддавати останні гроші і жити по кілька днів впроголодь. У 1874 р. колекція А. Шнайдера налічувала 18 шаф з 1537 теками [Дашкевич, 1965, с. 74]. Однак сподівання колекціонера не виправдалися. Грошей на продовження досліджень катастрофічно не вистачало. Видання енциклопедії та археологічної карти Галичини залишилося нездійсненою мрією і привело до того, що він, остаточно зневірившись, 1878 р. частину свого великого архіву передав Краківській Академії наук взамін на невелику пенсію. Під назвою “Теки Шнайдера” ці матеріали зберігаються в архіві на Вавелі. Щоправда, він не залишив свого захоплення і, передавши матеріали до Кракова, розпочав збирати нову колекцію.

25 лютого 1880 р. А. Шнайдер позбавив себе життя, вистріливши з пістолета. У день смерті він склав заповіт, в якому наголошував, що *“залишає цей світ через махінації і чортівські інтриги”* [AGAD, zb. O. Czołowskiego, sygn. 466, s. 13].

Згідно з його останньою волею, документи, що зберігалися у приватному архіві дослідника у Львові, передано до бібліотеки Оссолінських. Серед них знаходяться матеріали з археології.

Про смерть цього відомого львів'янина знаходимо повідомлення у пресі. Зокрема, газета “Діло” повідомляла, що *“причиною (смерті – Н. Б.) була манія переслідування, котра його вже від котрогось часу мучила, через котру він підозрював і обирав за свого ворога всякого чоловіка”* [Антоні Шнайдер, 1880]. “Львівська газета” наголошувала, що *“якби мав змогу вчитися у молодості, якщо б не жив у злиднях, чого б він тільки не зробив у своєму житті, наділений такою волею і працездатністю”* [Gazeta Lwowska, 1880].

Так закінчився земний шлях людини, яка цілком себе посвятила служінню історії Львова та Галичини і, на превеликий жаль, залишилася призабутою нащадками.

Зацікавлення старожитностями А. Шнайдера сягає початку 40-х років XIX ст. А. Шнайдер, захопившись минулим свого краю, в першу чергу розпочав подорожі теренами Східної Галичини, щоб зібрати інформацію про наявність курганів, городищ та інших археологічних пам'яток. В роботі 1878 р. А. Шнайдер згадував про подорож, яка здійснювалася з метою збору археологічного матеріалу. Місцезнаходження об'єктів він ретельно фіксував, творячи тим самим канву для археологічної карти Галичини.

У 1845 р. він провів детальне обстеження у повітах Тернопіль та Заліщики, де виявив численні поховальні пам'ятки. Там він також познайомився з багатими археологічними колекціями у місцевих поміщиків [Шнейдер, 1995, с. 85], наукова цінність яких була невеликою, адже вони здебільшого не мали точного місця виявлення.

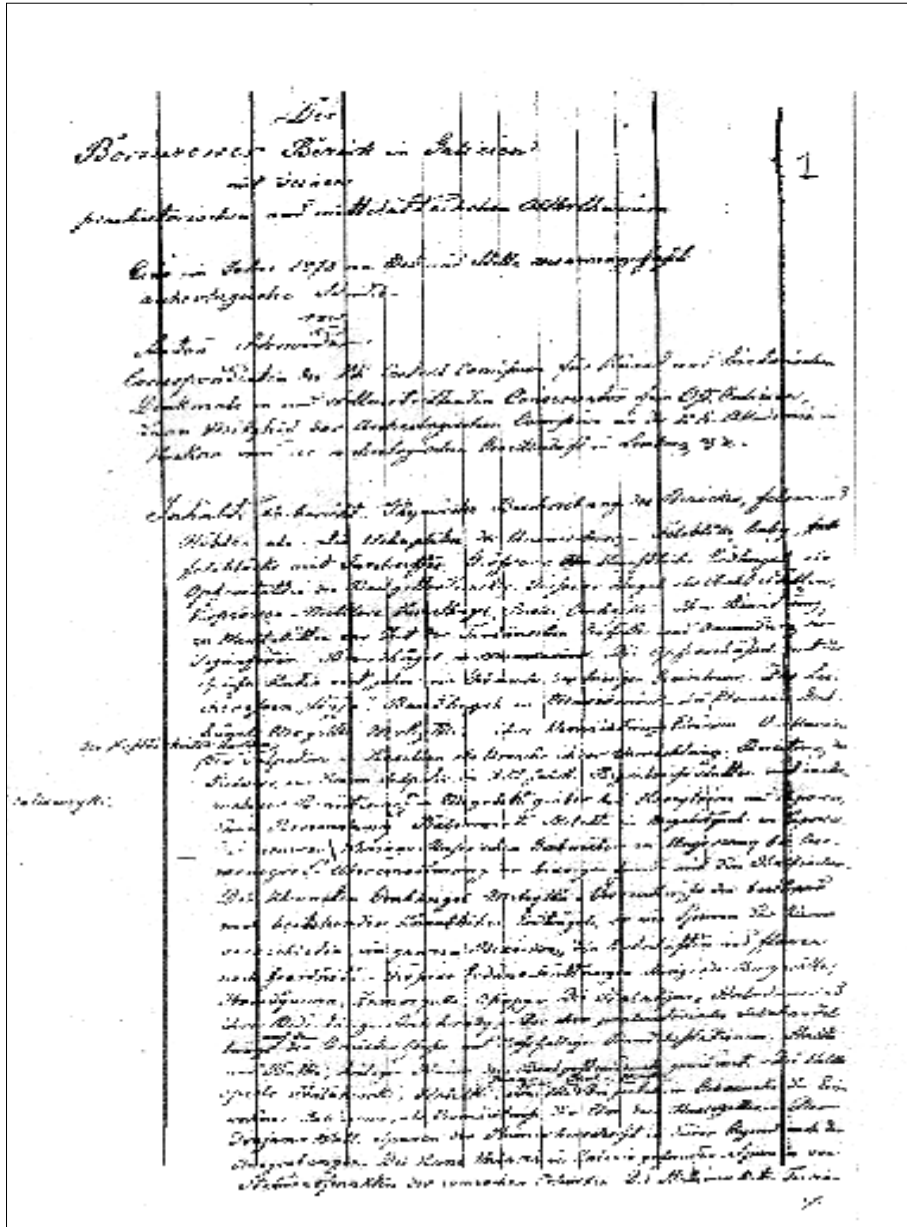

Рис. 50. Перша сторінка рукопису праці А. Шнайдера "Борщівський повіт", 1878

В цей же час спостерігається зростання інтересу не лише до речей, але й до інформації, яка супроводжувала їх, що сприяло формуванню археологічної науки. З метою ґрунтовного дослідження пам'яток паралельно відбувається перехід до системного пошуку й аналізу артефактів, до збору історичних відомостей. Поступове зростання значення археології для вивчення історичного

Рис. 51. Земляні роботи на Високому Замку у 1869 р. (Czołowski, 1910)

минулого уже на початку 60-х років XIX ст. сприяло поширенню наукової співпраці між дослідниками. Саме в цей час поживалася робота А. Шнайдера. Власне упродовж 1862–1864 років він виконав ґрунтовні розвідкові археологічні роботи у придністерській частині Галицького Поділля [Стефанович, 2002, с. 320–329; Думанська, Скочилас, 1995, с. 82–86].

Окрім розвідок на Тернопільщині, А. Шнайдер, починаючи з 1866 р., слідкував за земляними роботами у Львові. Тут свідомо робимо акцент на земляні, бо археологічними назвати роботи, що проводилися напередодні насипання кургану Люблінської унії, не маємо підстав. Ні археологів, ні істориків до них залучено не було. Лише А. Шнайдер цілі дні проводив на замку, аби вберегти бодай частину знахідок, що нещадно нищилися. Він залишив інформацію про ці роботи на Високому замку (рис. 51). З публікації на сторінках *“Przeglądu Archeologicznego”* довідуємося, що археологічні знахідки, виявлені в ході земляних робіт, осіли в основному у трьох збірках.

Рис. 52. Глиняний горщик з Високого Замку у Львові (Janusz, 1913)

Першу з них створив Францішек Смолька, який здійснював керівництво насипання кургану, інша частина знахідок опинилася в урядника будівельного міського управління Альфреда Боярського, який ніби-то збирав артефакти для заснування музею старожитностей. Остання найчисельніша збірка, зібрана А. Шнайдером. *“Він єдиний відчував вандалізм свого покоління, переживав за кожну знахідку і щоденно багато годин проводив при цих роботах, не одна річ завдяки цьому виціліла і це єдиний, хто, хоч і не науково, залишив про них інформацію”* [Czołowski, 1910, s. 107]. Вона складалася із залізних виробів, кераміки та

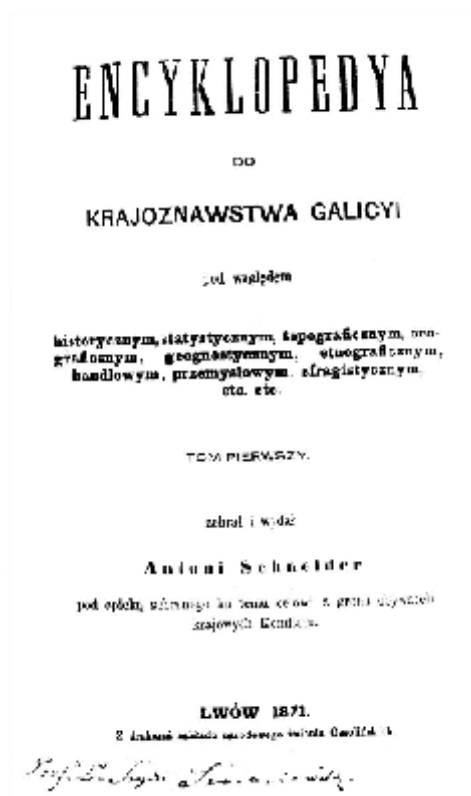

Рис. 53. Титульна сторінка “Енциклопедії...” А. Шнайдера

“Енциклопедія до краєзнавства Галичини” (рис. 53). На цьому творі доцільно зупинитися детальніше. Для забезпечення повноти інформації він публікував питальник, який охоплював 32 теми, що стосувалися археології, історії та сучасності Галичини. Це мало розширити базу даних до енциклопедії [Więtkowski, 1987, s. 194–195]. Паралельно А. Шнайдер вів листування зі своїми колегами з Кракова, іноді надсилав рукописи до енциклопедії. Так, у одному з листів Ю. Лепковський писав, що “отримав сімнадцятий зошит Енциклопедії Галичини. Справило це на мене приємне враження. Дивує титанічна праця Пана Шнайдера” [РАК, TSchn 1050].

На підставі зібраних матеріалів 1868 р. А. Шнайдер розпочав публікувати енциклопедію. Перший том видано без жодної фінансової підтримки тиражем 1000 примірників; тираж другого – 500 [Puchała, 2008, с. 481]. “Енциклопедія...” видавалася окремими зошитами. Перший том складався з п’яти, а другий – з чотирьох зошитів. Майже у кожного зошита був різний наклад.

скла, монет (рис. 52) [Schneider, 1876, s. 19]. Ці знахідки передано до музею Любомирських, де їх було розміщено у двох шафах археологічної частини експозиції [Schneider, 1875, s. 76]. На цьому прикладі бачимо, що всередині ХІХ ст. велика частина археологічних знахідок вціліла завдяки ентузіазму любителів минулого Львова, до когорти яких належав і А. Шнайдер.

Залишається незрозумілим, де був в цей час охоронець пам’яток М. Потоцький і чому не зумів чи не захотів запобігти руйнуванню пам’ятки? Адаже з документів відомо, що інші земляні роботи на території міста консерватором контролювалися, але на цьому зупинимось нижче.

У 1864 р. на сторінках львівського “*Dziennika Literackiego*” А. Шнайдер надрукував одну з перших історико-краєзнавчих розвідок “*Міста і містечка в Галичині*”, у якій подав власний польовий матеріал. Цим самим автор представив широкому загалу апробацію свого головного витвору, яким мала бути “Енци-

У документах знаходимо іншу інформацію. 14 червня 1870 р. інтелігенція Львова з ініціативи заступника куратора Оссолінеуму А. Малецького (рис. 54) видала відозву до громадськості Львова у справі підтримки видання “Енциклопедії...” і надіслала відповідне прохання до Крайового відділу Сейму. У звіті Крайового відділу Сейму від 16 жовтня 1871 р. про видання енциклопедії читаємо, що уряд “зобов’язувався виплачувати 600 злотих в рік автору поки буде тривати робота над енциклопедією, орендувати приміщення для зберігання архіву, поки він не перейде у власність держави, забезпечити всі необхідні речі для утримання архіву та заробітну плату для одного співробітника А. Шнайдера” [ЛННБ України, ф. 144, оп. V, спр. 6 (2), арк. 27].

Рис. 54. Антоні Малецький

У свою чергу А. Шнайдер зобов’язувався впорядкувати архів і листом від 2 серпня 1872 р. просив Крайовий відділ запросити А. Петрушевича та В. Лозінського оцінити наукову вартість архіву. На основі огляду останні рекомендували поділити архів на три групи: топографічні, статистичні та історико-археологічні матеріали. Для цього А. Шнайдеру необхідно було зробити відповідні каталоги.

На жаль, вийшло лише два томи цього видання (1871, 1874). Описи місцевостей було доведено до гасла “Bal”. Робота дослідника мала важливе значення у плані археологічного вивчення Галичини. Гасло “Археологічні знахідки і колекції в Галичині” дає уяву про стан археологічних пам’яток та джерела інформації. Поряд подано список зі 157 місцезнаходжень, у яких зафіксовано пам’ятки археології [Енциклопедія..., 1871, s. 140–144].

У наступні роки свого короткого життя А. Шнайдер співпрацював з науковими товариствами, брав участь у наукових форумах, був задіяний до діяльності консерваторських служб, на чому зупинимося у наступному розділі.

РАННІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТОНА ПЕТРУШЕВИЧА

З числа перших українських археологів Львова на увагу заслуговує Антін Петрушевич (1821–1913) (рис. 55), становлення якого як польового дослідника припадає на 1840-ві роки. Мальовнича місцевість у передгір’ї Карпат, у якій народився, та епоха, просякнута духом минулого, у яку жив, залишили відбиток на все життя дослідника. З ранньої молодості і до

глибокої старості А. Петрушевич займався вивченням давньоруської проблематики. Він досліджував історію церкви, літописні міста, збирав матеріали до історії Галицько-Волинської держави. Загалом ці проблеми лежали в основі розробок більшості українських вчених. Зумовлено це, перш за все, політичною ситуацією. В умовах відсутності власної держави, абсолютним домінуванням чужої мови та культури українські дослідники прагнули показати традиції й історію свого народу. Завданням археологів було довести прадавність заселення українських теренів, дослідити витоки власної держави.

Для історії української археології постать А. Петрушевича має особливе значення головно через те, що він стояв біля витоків науки. Можливо, його роботи мали аматорський характер, але виходячи з того, що в середині XIX ст. ця галузь науки тільки формувалася і професійних археологів ще не було, то Антона Петрушевича зачисляємо до когорти археологічного середовища Львова поза всяким сумнівом.

Коротко зупинимось на його біографії. Народився А. Петрушевич 18 січня 1821 р. у с. Добряни Стрийського повіту в багатодітній сім'ї незможного сільського священика. Першим учителем був батько Степан. Початкову освіту здобував у Стрию. У 1839 р. закінчив шестикласну гімназію, після чого вступив на філософський факультет Львівського університету. Однак за бажання батька перевівся на теологічний факультет (1841).

Навчаючись в університеті, А. Петрушевич став улюбленцем відомого історика Дениса Зубрицького, що до певної міри визначило його шлях в науці.

Після закінчення студій висвятився у целібаті (1847). Короткий час працював у церкві села Перегінська Долинського повіту. Згодом став капеланом* митрополита Михайла Левицького, а з 17 січня 1851 р. був радником митрополичої консисторії. Впродовж 1847–1858 років жив і працював в Унівському монастирі [Аристовъ, 1916, с. 238].

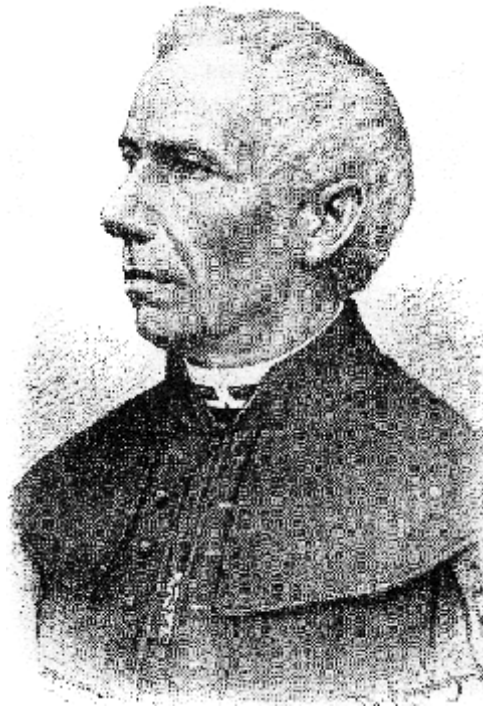

Рис. 55. Антін Петрушевич (1821–1913)

* *Капелан* (від лат. – *capellanus*) – священик при каплиці, також – помічник священика.

У 1856 р. А. Петрушевич одержав парафію в с. Новиці Калуського деканату, але продовжував працювати головним радником митрополита. 1861 р. священник отримав титул почесного каноніка* митрополичої консисторії і з цього часу постійно мешкав на Святоюрській горі у Львові та керував митрополичою канцелярією в соборі Св. Юра, з 1873 р. – охоронець й бібліотекар митрополичого архіву.

Антін Петрушевич займав державні посади, зокрема, він був послом до Галицького сейму (1861–1877), де обстоював права української мови, послом австрійського парламенту (1873–1878). Однак і на державних посадах він не переставав бути вченим. Сучасники та політичні опоненти вважали, що А. Петрушевич використовував *“своє посольство у Відні... більше як наукову експедицію, працюючи у віденських бібліотеках, ніж як політичну задачу”* [Франко, 2010, с. 247].

Не маючи великих прибутків, А. Петрушевич купував книжки, картини, ікони, монети. Півстоліття присвятивши формуванню бібліотеки і архіву, він зібрав унікальну колекцію з історії, філософії, археології, етнології. Не останнє місце у архіві дослідника посідали рукописи, карти, рисунки. Багато сучасників наголошували що мали нагоду користати з цієї унікальної збірки.

Однак І. Франко у одній з праць залишив дещо іншу інформацію, зокрема, він наголошував, що А. Петрушевич нікому не хотів позичити матеріалів зі своєї колекції, *“те, що попало в його бібліотеку, на довгі літа, щонайменше до його смерти, зробилось зовсім мертвим капіталом, недоступним для науки”* [Франко, 1901, с. 187].

Щодо особистих якостей вченого, то варто звернутися до оцінки І. Франка, який пише *“що з природи о. А. Петрушевич наділений досить живим умом, даром критичної аналізи і комбінації, і незвичайною, дійсно феноменальною пам'яттю, яка не покинула його й тепер, у глибокій старості”* [Франко, 2010, с. 247]. Не був особливо вибагливим А. Петрушевич у побуті. *“Жив він скромно, скромний був його стіл, а розвагою його були книги та наукові предмети”*, – зауважував автор одного з некрологів [http://www.ukrstor.com/ukrstor/petrusevic-pv.html, с. 200–201].

Помер А. Петрушевич у вересні 1913 р., знайшовши вічний спочинок на Личаківському кладовищі у Львові.

Найтриваліший і найбільш плідний період його діяльності пов'язаний з Народним домом, заснованим з ініціативи Головної Руської Ради на зразок польського Оссолінеуму. Завдяки праці історика при установі сформовано цінну бібліотеку і відділ рукописів. Він був не *“тільки теоретичним вченим, але й вчителем свого народу”*, адже добре розумів, яку роль відіграє Оссолінеум для збереження польської національної ідеї і хотів, щоб

* Канонік – термін грецького походження, κανονικός – назва священнослужителя, внесеного в список (тобто канон) єпархії.

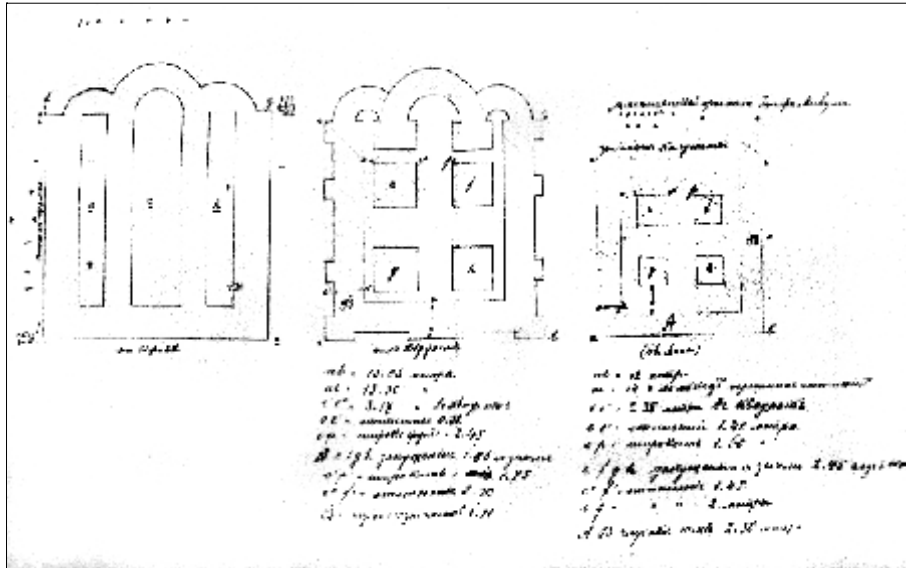

Рис. 56. Копія рисунку Ю. Захарієвича з досліджень у Галичі, виконана А. Петрушевичем (ЛННБ України)

Народний дім відігравав таку ж роль у культурно-освітньому житті українців [Свистунь, 1913, с. 101].

Народний дім перебував у правовій залежності від Ставропігійського інституту, що відобразилося на науковій діяльності А. Петрушевича. Для історії української археології важливою є польова діяльність дослідника.

Антін Петрушевич був одним із перших українських вчених, які проводили археологічні роботи. Розвідки він розпочинав у княжому Галичі. Варто відзначити, що в цей час почалися наукові дискусії щодо локалізації княжої столиці. А. Петрушевич вважав, що центр столиці співпадав з територією сучасного Галича, саме місто займало “широку територію між Лімницею і Луквою, закриту з доступної, південної сторони частоколом. Периметр контурів таким чином території міста становив близько 22 км, а площа – більше 30 км²” [Аулих, 1980, с. 135].

У 1847–1850 рр. А. Петрушевич детально ознайомився із фундаментами церков княжих часів, провів там незначні археологічно-архітектурні обстеження і зарисував залишки руїн цих культових споруд (рис. 56, 57) [ЛННБ України, АСП 576/п.16, оп. IV; Петрушевич, 1884; Фіголь, 1997, с. 10]. Чи проводив власне розкопки А. Петрушевич впевнено стверджувати не можемо. Однак те, що неодноразово виїжджав до Галича, знайомився з археологічними знахідками і архітектурними об’єктами, виконував рисунки на пам’ятках, засвідчують документи [ЛННБ України, АСП 576/п.16, оп. IV].

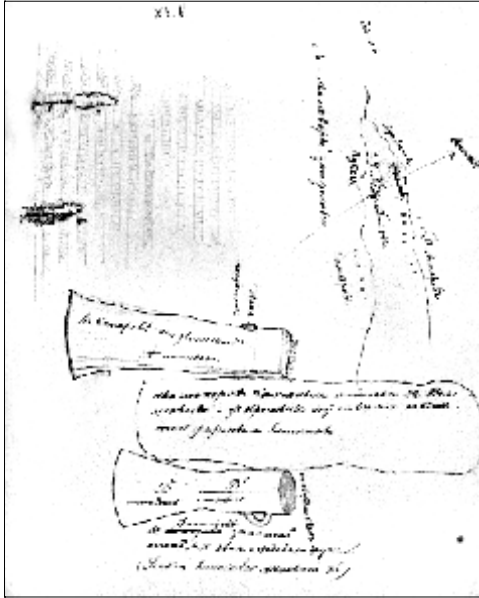

Рис. 57. Зарисовки з розкопок в Галичі А. Петрушевича (ЛННБ України)

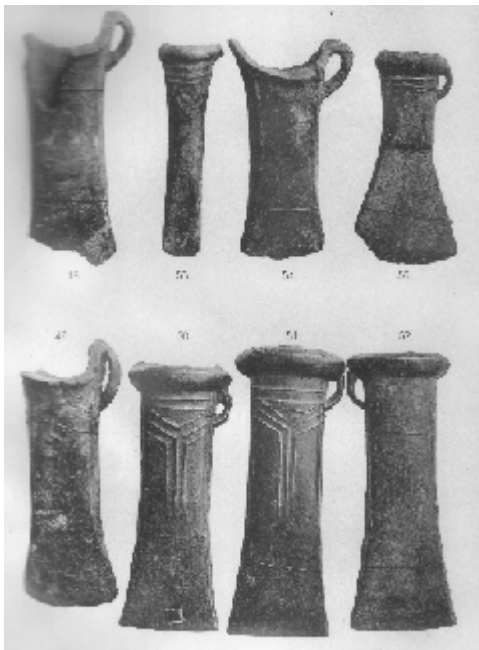

Рис. 58. Сокири-кельти з церкви св. Миколая в Галичі (Уваров, 1910)

Дослідник помилково прийняв Старостинський замок за замок галицьких князів, а церкву Різдва Христового назвав столичною Богородичною церквою галицьких митрополитів (рис. 59). З цього приводу Я. Пастернак писав, що *“саме таке ставлення до справи, що його боронив він завзято до кінця свого життя, було причиною цілого спору між ним і всіма іншими дослідниками топографії Старого Галича”* [Пастернак, 1944, с. 24]. А. Петрушевич був добре ознайомлений з тогочасними публікаціями та результатами польових досліджень колег і на сторінках своїх наукових праць вступав у дискусії з опонентами, зокрема, з І. Шараневичем і О. Чоловським.

Майбутні дослідження довели, що А. Петрушевич помилявся, однак Галич, з його пам'ятками, в тому числі і дослідженими в середині XIX ст., продовжує залишатися привабливим містечком Галичини не лише для археологів, а й для туристів.

У 1850 р. А. Петрушевич оглянув костел св. Станіслава. Він наголошував на тому, що той час серед багатьох назв, креслень і знаків бачив каменярський знак, схожий до літери “з”, яких у ході повторного огляду у 1878 р. не було виявлено, він припускав, що їх замальовано під час реконструкції [Peleński, 1914, s. 36].

В церкві св. Миколая побудованій з дерева, *“в 1102 году при реставрации около 1870 года открыто под помостомъ шесть кельтов”* [Петрушевич, 1882, ч. 1. с. 7]. Чи розкопки проводив А. Петрушевич, чи це була одна з випадкових знахідок – достеменно не відомо.

Згодом їх опублікувала графиня Уварова у збірнику, присвяченому 25-й річниці з дня смерті Олексія Уварова (рис. 58) [Уваров, 1910, с. 32].

На підставі відкритих фундаментів церков св. Спаса, св. Іллі, На Цвинтариськах, Полігон, Під Дібровою, Благовіщення, Воскресення та господарських забудов городища Антон Петрушевич зробив першу словесну спробу реконструювати стародавнє місто Галич [Петрушевич, 1884, с. 6]. У Львові зберігаються його креслення і зарисовки з польових розвідок у княжій столиці (рис. 57) [ЛННБ України, АСП 576/п.16, оп. IV]. Графічні матеріали згодом були використані під час археологічної виставки 1888–1889 років у Ставропігійському інституті. Дмитро Дорошенко називав його *“авто-дидактом на полі археології та історії”* [Дорошенко, 1996, с. 181].

Рис. 59. Старостинський замок і Церква Різдва Христового у Галичі. Сучасне фото

Незважаючи на те, що гіпотези А. Петрушевича не підтвердилися, не варто відкидати його ролі у дослідженнях пам'яток Галича. Насамперед він був першим серед українських дослідників, який проводив розкопки та розвідки, зафіксував свої спостереження графічно, опублікував результати досліджень і до кінця наукової кар'єри відстоював свою версію про місце розташування Галича.

Ще одним важливим об'єктом досліджень А. Петрушевича був Львів. Саме за допомогою археології він мав надію отримати матеріал, який би підтвердив побутуючу серед багатьох дослідників історії Львова версію про первісне розташування міста у районі Знесіння [Максимчук, 1967, с. 122]. Оскільки дослідження Львова проводилися спільно зі Ставропігійським інститутом на чолі з І. Шараневичем, на них ми детальніше зупинемось у наступному розділі.

Окрім розкопок у центральній частині Львова, А. Петрушевич проводив розвідки. Як сам вчений наголошував, для дослідження найраніших періодів історії Львова він перш за все покладається на дані археології: *“Приняв город Львов, и окрестности его за исходную точку моихъ*

археологическо-исторических исследований, и делая отсюда, въ округе на разстояніи шести или больше миль, географическія и археологическія поиски, думаю, та-кимъ способомъ определити отношеніе города Львова къ древнейшимъ отъ тогоже мес-тностямъ, и темже систематически означити причину позднейшого возникновенія теперешней нашей столицы” [Петрушевич, 1889, с. 5].

А. Петрушевич відводив виняткову роль археологічним джерелам, за що наштовхувалося на критику дослідників, які або не розуміли археології, або недооцінювали її ролі в дослідженні історичного процесу. І. Франко вважав, що лише через те, що А. Петрушевич *“не мавши ніякої школи яко історик, він зупиняє свою увагу на одній стороні історичного життя: на матеріальних пам’ятках (археології і бібліографії)”* [Франко, 2010, с. 250].

В цьому розділі ми зупинилися лише на початковому етапі наукової діяльності А. Шнайдера та А. Петрушевича, яка нерозривно пов’язана з романтичною археологією, зокрема, з тим її етапом, коли привізні колекції починали відігравати менш помітну роль, натомість представники різних галузей шукали німих свідків минулого в себе вдома. Цю роль найкраще виконували археологічні пам’ятки, на яких були зосереджені наукові пошуки, в тому числі А. Шнайдера та А. Петрушевича.

ОХОРОНА ПАМ’ЯТОК (ДО 1873 РОКУ)

Наприкінці XVIII ст. спостерігається формування музейних колекцій, в тому числі людьми, наближеними до австрійських імператорів. Тоді ж з’являються і перші законодавчі акти, які пов’язані з охороною пам’яток. Стосувалися вони лише випадкових знахідок. Тоді ж. Паралельно з’являється низка декретів для привілейованих музеїв, за якими місцева адміністрація на усіх рівнях мала повідомляти ці музеї про кожну виявлену на їх території знахідку, незалежно від матеріалу виготовлення. Право першості у придбанні таких знахідок належало саме таким музеям, причому вони користувалися пільговими цінами. В міру зацікавлення пам’ятками старовини зростання інтересу до предметів “музейної вартості” значних масштабів набрало скарбощуацтво, оскільки це був засіб непоганого заробітку.

На початку XIX ст. цей процес “пошуків” набуває свого піку. Реальний стан речей викликав серйозне занепокоєння в наукових, культурних та мистецьких колах. До охорони археологічних пам’яток звертаються не лише науковці, а й діячі культури.

Перші відомості про збереження історичної спадщини на наших теренах на більш-менш офіційному рівні пов’язані з іменем Ернеста Кортума (1742–1811), губерньського радника, адміністратора державної скарбниці в Галичині, який в урядових листах наголошував на потребі опіки над пам’ятками минулого [Widmann, 1869, s.1]. У першій половині XIX ст. з’являються свого роду статті-відозви, що застерігають від варварства над пам’ятками. Так, письменник Ян Ліппоман просить людей задуматись над

тим, чи варто обкрадати могили, гробниці, нищити стародавні культурні цінності, і просить населення зрозуміти, що в *“такий спосіб ми обкрадаємо себе і назавжди знищуємо свою історію”* [Lippoman, 1832, s. 8–12]. Скуповування старожитностей, тим не менше, сприяло формуванню приватних збірок, які, набуваючи характеру колекцій, передавалися у спадок нащадкам. Не останнє місце у реєстрі старожитностей займали речі, отримані з археологічних розкопок чи випадкових знахідок (амфори, горщики, прикраси тощо). Нагромадження артефактів, проблеми їхнього збереження, наукової інтерпретації, загалом загострення інтересу до свого минулого у місцевого населення сприяли створенню музеїв. У процес формування музейних колекцій, з одного боку, та розорення археологічної спадщини грабіжниками, з іншого, – важливо було залучити законодавство, оскільки такі пошуки предметів виключно *“музейної вартості”* завдавали нищівної шкоди більшості археологічних пам'яток.

У 1811 р. в Австрійській імперії прийнято Цивільний кодекс, який з 1 січня 1812 р. введений в дію. Друга частина кодексу мала назву *“Про речові права”* і об'єднувала вступ *“Про речі та їх класифікацію”* та тридцять розділів. У них містилися норми про види речових прав, а також способи їх набуття. Параграфи 398–401 містили тлумачення про необхідні дії у разі віднайдення *“скарбу”*, а саме, особи, які зробили відкриття, мали повідомити про нього місцеву владу. Зокрема, людина, яка знаходила скарб, мала право на 1/3 його вартості, інші дві частини розподілялися між власником землі, на якій його знайдено, і державою. У випадку замовчування цього факту знайдені речі конфісковували. У жовтні 1821 р. підписано *“надвірний декрет”*, який лише підтверджував ці положення і наголошував, що будь-які спроби ігнорування повідомлення про знахідки карається відповідно до 400-го параграфу кодексу [ЦДІАУ, ф. 616, оп. 1, спр. 8, арк. 28 зв]. Цих постанов дотримувалися до 1846 р. [Demetrykiewicz, 1885, s. 3–4].

Володимир Деметрикевич (1859–1937)* відзначав, що уряд дуже скоро зрозумів, що в такому підході до скарбів криється велика помилка і шкода, оскільки більшість аматорів не хотіли ділитися знахідками і просто нищили скарби, переплаваючи їх і змінюючи зовнішній вигляд [Demetrykiewicz, 1885, s. 4–5].

Така тенденція розвитку притаманна для різних частин Європи. Як наслідок, у першій половині XIX ст. охорона археологічної спадщини стала одним з актуальних питань серед наукових кіл Європи, де на державному рівні робилися спроби захистити пам'ятки від розорення та руйнування. Необхідним стало створення законодавчої бази і призначення охоронців пам'яток.

* Володимир Деметрикевич (1859–1937) – археолог, консерватор пам'яток Галичини, професор Ягелонського університету, проводив археологічні дослідження на теренах Східної Галичини, зокрема, в печері Вертеба.

В. Деметрикевич у одній із праць, присвячених охороні пам'яток на теренах Польщі, виділив дві основні моделі для заснування консерваторських служб, які, на його думку, можна брати за основу для розробки відповідних законодавчих актів у Галичині [Demetrykiewicz, 1886]. Перша модель т. зв. “влоська” (охоплює Грецію, Угорщину, Єгипет), на законодавчому рівні сформована 22 травня 1834 р. Суть її зводилась до того, що всі знахідки стародавніх речей вважаються спільною власністю всього народу країни, підкреслювалась заборона вивозу їх за кордон. Друга модель (притаманна Данії і Швеції) надавала перевагу охороні археологічних знахідок з-поміж усіх історичних пам'яток [Blombergowa, 1999, s. 115]. Власне ці два критерії бралися до уваги під час підготовки відповідних документів, спрямованих на охорону пам'яток минулого у Галичині.

Дослідники розуміли, що лише держава відповідними постановами і законами може захистити історичну спадщину від розорення. Тому питання охорони пам'яток доволі часто у XIX ст. піднімалося серед археологів, істориків мистецтва та інших вчених. Підвищена увага у суспільстві до пам'яток минулого вилилась у низку постанов австрійського уряду про охорону археологічних знахідок.

Важливим моментом у розвитку археології у Львові в XIX ст. стало виникнення консерваторських комісій. Саме у цей час з'являються укази, що мали забезпечити збереження артефактів, виникають консерваторства, основною метою діяльності яких є виявлення та збереження історичних та доісторичних пам'яток. Перші законодавчі акти, що стосувалися охорони доісторичних пам'яток на теренах Східної Галичини, підписані австрійським урядом 28 грудня 1818 р., 3 квітня 1827 р. та 15 червня 1846 р. Дві перші постанови спрямовані на заборону вивозу за кордон предметів історичної спадщини, а це насамперед *“картини, старожитності, рукописи... і взагалі будь-які предмети мистецтва та літератури, володіння якими приносить державі славу і гордість, оскільки усі ці предмети є творінням майстрів і творців, котрих уже немає в живих”* [Demetrykiewicz, 1886, s. 59]. У випадку порушень відбувалася конфіскація експонату і накладання штрафу в розмірі, який вдвічі перевищував його вартість.

Постанова 1846 р. була ще одним кроком вперед, вона передбачала відмову держави від третьої частини вартості скарбу, а також було відмінено привілей окремих музеїв купувати старожитності за зниженою ціною, однак більший наголос робився на тому, аби інформувати місцеву владу про виявлені знахідки, щоб музеї вчасно могли їх викупити [ЦДІАУ у Львові, ф. 616, оп. 1, спр. 8, арк. 28 зв]. Такий підхід до артефактів позитивно вплинув на формування джерельної бази археології у Львові, на захист пам'яток від скарбошукачів та аматорів давньої історії.

31 грудня 1850 р. на державному рівні видано постанову про охорону пам'яток історії та культури у межах володінь Австрійської імперії. Цього дня цісар видав декрет про утворення Центральної комісії для вивчення і

збереження історичних будівель, яка повинна опікуватися архітектурними пам'ятками [Demetrykiewicz, 1885, s. 11]. Комісія підпорядковувалась Міністерству торгівлі і будівництва, а з 1859 р. Міністерству освіти [Janusz, 1924, s. 6–7].

Зазначена постанова австрійського уряду послужила вагомою підставою для майбутнього створення нових структурних одиниць, державних посад в галузі контролю за охороною історичної спадщини. Відповідно до закону засновано Центральну цісарсько-королівську комісію для дослідів і консервації пам'яток.

Наступною віхою в охоронній діяльності археологічних пам'яток та знахідок був 1853 р. Спеціальна інструкція, видана для врегулювання діяльності консерваторів, передбачала їх тісну співпрацю зі священниками, чиновниками усіх рангів, а також приватними особами [ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 68, спр. 1946, арк. 29–30]. Саме тоді у Відні виник перший консерваторський орган, влада якого поширювалась на всю Галичину [Demetrykiewicz, 1885, s. 14–15]. Згідно з новою постановою австрійського уряду призначено двох консерваторів для охорони пам'яток науки та культури краю [Kostrzewski, 1949, s. 42].

Зауважимо, що в літературі є певні розбіжності щодо дати призначення першого консерватора пам'яток для Східної Галичини. Так, Й. Костжевський подав 1853 р. як дату призначення першого консерватора для Східної Галичини [Kostrzewski, 1949, s. 42]. Натомість А. Абрамович твердив, що призначення консерваторів для двох частин Галичини відбулося 1864 р., і в своїх твердженнях спирається на “Енциклопедію...” А. Шнайдера [Abramowicz, 1991, s. 84]. Врешті крапку над “і” в цьому питанні дають змогу поставити документи, що збереглися у львівських архівах, з яких довідуємося, що 1864 р. першим консерватором пам'яток Східної частини Галичини став Мечислав Потоцький (1810–1878) (рис. 60) [ЦДІАУ у Львові, ф. 616, оп. 1, спр. 2, арк. 53]. Він доволі ретельно вів документацію, яка досі залишається чи не найкращим джерелом для дослідження питань охорони пам'яток у Галичині. Зокрема, зберігся щоденник, який охоплює час перебування на посаді консерватора і дає змогу відтворити усі виконані проекти, наукові контакти та ін. [ЛННБ України, ф. 26, оп. 1, спр. УК-1].

З цього часу розпочало активну роботу львівське відділення Центральної комісії охорони пам'яток. М. Потоцький розпочав свою діяльність з ціленаправленого збору пам'яток та їх каталогізації. Щоб максимально забезпечити збір даних, він звернувся до усіх товариств,

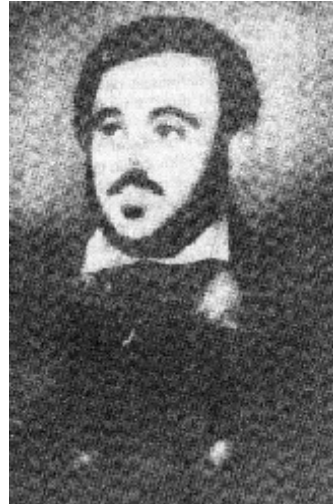

Рис. 60. Мечислав Потоцький (1810–1878)

чиновників на місцях, священників з проханням збирати і надавати інформацію про пам'ятки, які збереглися у Східній Галичині. Варто пригадати, що обов'язкова співпраця з державними і недержавними установами та організаціями, а також з духовенством була передбачена спеціальною інструкцією, виданою Центральною комісією 24 червня 1853 р. для регулювання діяльності консерваторів [ЦДДАУ у Львові ф. 146, оп. 68, спр. 1946, арк. 29–30 зв.].

Зважаючи на те, що територіально Східна Галичина охоплювала доволі велику площу і була багатою на археологічні та історико-культурні пам'ятки, на прохання консерватора Відень призначив двох кореспондентів – майбутнього Перемишльського єпископа Івана Ступницького (1816–1890) та поета Вінцентія Поля (1807–1872) (рис. 61). І. Ступницький від 1863 р. входив до складу міністерської Археологічної комісії у Відні, проводив археологічні дослідження в Галичині.

Рис. 61. Вінцентій Поль (1807–1872)

Використовуючи свій археологічний краківський досвід, письменник та географ В. Поль, активно включився у роботу. На одному із засідань Оссолінеуму 1864 р. він наголошував, що *“...ми дуже пізно взялися до узагальнення археологічних збірок, і справді образливо, що інші міста нас у цій справі випередили”* [Przemówienie..., 1865, s. 389].

Він закликав до активних, але зважених дій у здійсненні подальших наукових археологічних досліджень, зокрема, відзначав: *“Якщо хтось забажає на наших теренах шукати пам'ятки, нехай їде на Покуття, яке є суцільно вкрите пам'ятками, нехай розкопує могили і збере нам знахідки з доби каменю, з доби золота, срібла і бронзи ...; нехай відзначить на карті лінію на північ від Дністра, поза якою не зустрічаються вже грецькі, римські і візантійські монети...”* [Przemówienie ..., 1865, s. 390–391]. Такий підхід, з одного боку, свідчив про поступовий розвиток власне романтичної археології, де на перше місце ставилися знахідки, а з іншого – бачимо, що В. Поль не слідував за археологічною літературою і зовсім не орієнтувався у археологічній періодизації.

У 1867 р. у Галичині проведено адміністративно-територіальну реформу, внаслідок якої в окрузі виділено повіти. У зв'язку з цим

М. Потоцький звернувся до Галицького намісництва з проханням уточнити, які саме повіти становлять Східну Галичину, і отримав відповідь, що до його консерваторського округу належать 49 повітів східної частини краю, а саме: Бережани, Бжозув, Бібрка, Богородчани, Борщів, Броди, Бучач, Городенка, Городок, Гусятин, Добромилі, Долина, Дрогобич, Жидачів, Жовква, Заліщики, Збараж, Золочів, Калуш, Кам'янка-Струмилова (тепер Кам'янка-Бузька), Коломия, Косів, Кросно, Леско, Львів, Мостиська, Надвірна, Перемишль, Перемишляни, Підгайці, Рава (тепер Рава-Руська), Рогатин, Рудки, Самбір, Скалат, Сокаль, Снятин, Станіслав (тепер Івано-Франківськ), Сянок, Старе Місто (тепер Старий Самбір), Стрий, Теревовля, Тернопіль, Тлумач, Турка, Цеханув, Чортків, Яворів, Ярослав [ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 68, спр. 1946, арк. 107–108].

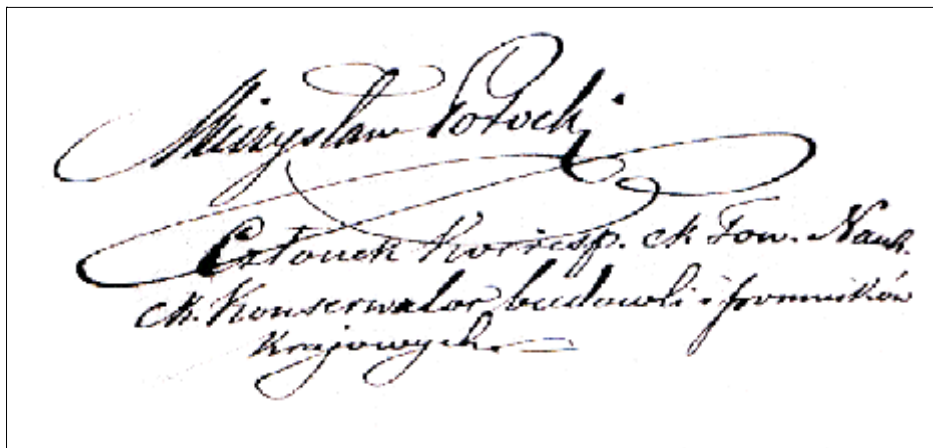

Рис. 62. Підпис охоронця пам'яток Мечислава Потоцького (Kuśnierz, 2008–2010)

Упродовж 1860-х років XIX ст. на посаді консерватора М. Потоцький здійснював теренові подорожі з метою фіксації пам'яток [Sawa-Sroczyńska, 1981, s. 171–177]. Дуже швидко він отримав підтримку різних установ свого округу, які обіцяли сприяти його пам'яткоохоронній роботі. Зокрема, він домігся від повітових старост видання заборони на розкопки курганів на території Східної Галичини [Kuśnierz, 2008–2010, s. 100]. М. Потоцький робив доповіді на засіданнях Оссолінеуму та публікував результати своїх пошуків.

Не останнє місце консерватор відводив археологічним пам'яткам. Зокрема, в цьому часі велося будівництво колії Львів–Чернівці. Він письмово звертався до керівництва колії з проханням, у разі виявлення археологічних пам'яток призупинити земляні роботи і повідомити його [ЦДІАУ у Львові, ф. 616, оп. 1, спр. 2, арк. 44–44 зв.]. Йому належать статті, присвячені доісторичним пам'яткам. Цікавою для археологів є розвідка про поховання в Хоросткові біля Чорткова, про яку згадував у некролозі, виголошеному на

засіданні Крайового археологічного товариства, С. Крижанівський [AMCzK, Mięczyślów..., 1878].

З важливих об'єктів, які відреставровано і збережено стараннями М. Потоцького, варто відзначити пам'ятки Жовкви. Зокрема, впродовж 1860-х років відреставровано парафіяльний костел. До його відновлення долучився і В. Дідушицький. Ще до призначення М. Потоцького консерватором пам'яток для реконструкції і збереження місцевого костелу

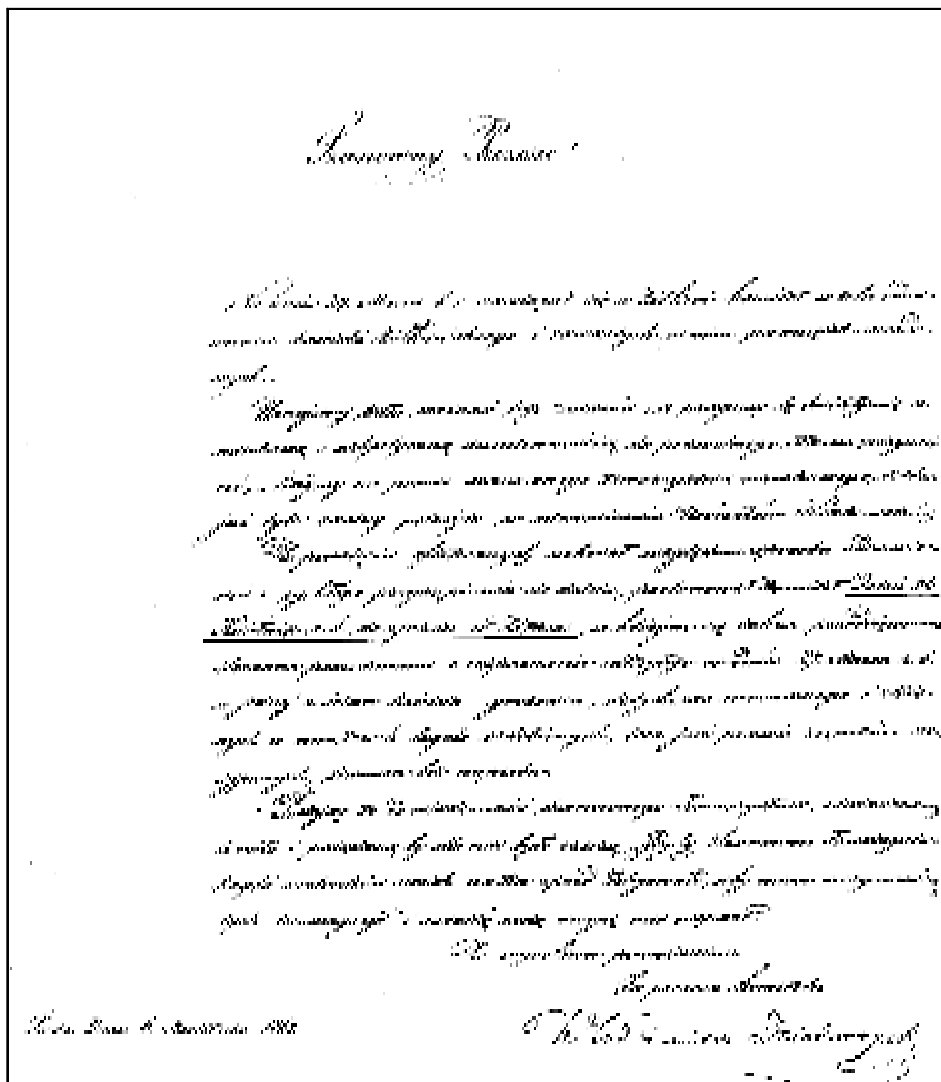

Рис. 63. Лист Володимира Дідушицького до Юзефа Маєра у справі охорони пам'яток Жовкви. 1862 (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie)

був створений у 1862 р. спеціальний комітет, у якому В. Дідушицький виступав заступником голови [Archiwum Nauki PAN I PAU, TNK 80, k. 125]. В архівах Кракова збереглося його листування з головою наукового товариства Юзефом Маєром (1808–1899), у якому відображено проблеми охорони пам'яток Жовкви (рис. 63).

Консерваторська діяльність Потоцького продовжувалась до його смерті 1878 р. Особливу увагу, окрім археологічних пам'яток, консерватор відводив охороні стародавніх мурів, надгробків, пам'яток архітектури. Діяльність М. Потоцького у галузі охорони пам'яток археології підсилювалась тим, що він належав до членів Крайового археологічного товариства у Львові, більше того, після виникнення у товаристві окремих секцій М. Потоцький очолив секцію археології та антропології. Всі ці заходи сприяли збору інформації, оскільки консерваторська служба мала на меті провести інвентаризацію археологічних пам'яток на теренах Східної Галичини.

Підводячи підсумки розвитку романтичної археології у Галичині, варто відзначити, що впродовж цього часу Львів поступово перетворюється у доволі потужний археологічний центр. У першій половині XIX ст. спроби залучати до реконструкції історичного процесу археологічні джерела наштовхувалися на критику, а сама археологія сприймалася як *“наукове чудацтво”*, без якого повністю може обійтися історична наука”. Однак, саме тоді відбувається формування перших музейних збірок, їхнє наукове опрацювання, популяризація старожитностей через археологічні виставки і, що найважливіше для розвитку науки, з'являються люди, які не просто формують колекції археологічних матеріалів, а проводять наукові подорожі з метою фіксації пам'яток, перші польові дослідження, з яких залишилися нотатки та зарисовки, а знахідки поповнили львівські музеї.

Ідеї романтизму привернули увагу до вивчення культурної спадщини власного народу; зацікавлення старожитностями спричинилося до зародження української археології, що мало важливе значення впродовж усього наступного часу.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ АРХЕОЛОГІЇ:

НАУКОВІ УСТАНОВИ, ТОВАРИСТВА, МУЗЕЇ ТА ЇХ ДІЯЛЬНІСТЬ

XIX століття – це час виникнення наукових товариств і їх великого впливу на розвиток досліджень, в тому числі археологічних. Одночасно це період творення публічних колекцій і музеїв. У Галичині поряд з цими процесами мали місце політичні негаразди. Тому під тиском обставин еліта народів, що жила в одному коронному краї Австрійської імперії, була змушена шукати дієвих шляхів для вирішення національних проблем. Львів у XIX ст. був ареною реалізації цих національних проектів, тому і не дивно, що власне навколо Львова зосереджувалась діяльність різних товариств, організацій, вчених.

У питаннях розвитку археології у Львові чітко прослідковується формування двох наукових середовищ: українського та польського. Археологічний Львів другої половини XIX–початку XX ст. мав кілька наукових осередків, які спричинилися до розвитку науки і навколо яких зосередили свою діяльність фахові археологи не лише зі Львова, але й з інших міст Європи. Українська археологія Львова представлена діяльністю Ставропігійського інституту, Народного дому, Наукового товариства ім. Шевченка та Національного музею, натомість, польська – Оссолінеуму, музею Дідушицьких, Львівського університету, Крайового археологічного товариства. Їх виникнення і наукова діяльність ілюструє окремішність наукового життя обох спільнот.

Однак таке розмежування доволі умовне, оскільки історію творять особистості. Для розгляду нашої проблематики першочергового значення слід надавати не політичним акцентам, а науковим контактам та інтересам археологів Галичини. Як показує історія, наукове спілкування, з одного боку, значно виходило за ці доволі умовні для археологічної науки межі, а з іншого – за допомогою археологічних досліджень вчені шукали історичні корені власного народу, прагнули довести його автохтонність на

досліджуваних теренах. Таким чином, археологія у ХІХ ст. була інструментом для легітимізації обох національних ідей.

Необхідно звернути увагу також на те, що до останньої чверті ХІХ ст. завершується епоха романтизму, для якого характерним було культивування минулого через старожитності, настає епоха позитивізму, однією з ознак якого є інституціоналізація науки, яка пов'язана, насамперед, з переходом до професійної діяльності, з появою наукового професійного співтовариства, спеціальних професійних установ і розвитком нормативно-ціннісних систем їхнього функціонування.

В цей час Європа переживала цивілізаційний розквіт. Політика в Європі поступово стає суспільною справою, а на історичну арену виходить новий суб'єкт – нація. Націоналізм вимагав нову версію минулого, у якій головним актором виступала б не династія, а народ [Михайлов, 2013, с. 44]. Новий напрям у дослідженнях вимагав від істориків ґрунтовного вивчення джерел та їх обережної інтерпретації. *“Соціальним групам необхідні свідчення свого існування в минулому, але їм потрібна така картина минулого, яка служить поясненню чи виправданню сучасності, часто за рахунок історичної правди. Механізм соціальної пам'яті найбільш чітко проявляється в цих суспільствах, де не можна апелювати до документів”* [Тош, 2000, с. 14]. Діяльність вчених в добу позитивізму звернута перш за все на вивчення історичних коренів свого народу, але уже за різноманітними джерелами, в тому числі археологічними. Спостерігалось стрімке культивування власних традицій, дослідження і охорона пам'яток – історичних та передісторичних старожитностей, застосовуючи методи історичних дисциплін.

Не була винятком і Східна Галичина, у якій в останній чверті ХІХ ст. спостерігався значний розвиток краєзнавства, археології та музейництва. У цей час визначилися основні напрямки та методика археологічних досліджень. Пожвавлення інтересу до викопних решток ставило археологію на рівень з іншими науками, підштовхувало дослідників до вивчення та наукової інтерпретації давніх поселень, курганів, городищ. У той же час робилися спроби цілеспрямованого обстеження значних територій, закладалися основи фіксації пам'яток, окремих об'єктів, знахідок.

Кінець ХІХ–початок ХХ ст. можна характеризувати як становлення львівського археологічного осередку, свідченням чого є діяльність товариств та музеїв, які професійно займаються вивченням минулого краю. Дослідники по-новому підходять до археологічних джерел, а розкопки проводяться комплексно, з залученням фахівців різних галузей і використанням нових методик. Власне аналіз їхньої археологічної діяльності і лежить в основі цього розділу.

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВРОПІГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ

Пристаючи до розгляду розвитку археології у Ставропiгiйському інституті, насамперед варто відзначити, що багатолітній сеньор інституту Ісидор Шараневич значився одночасно професором Львівського університету, матеріали з розкопок передавали у фонди Ставропiгiї і університетського музею, документи цього періоду також поміщені у фондах Ставропiгiйського інституту та Львівського університету. Виходячи з цього, що І. Шараневич був чи не єдиним фаховим археологом у цей час, окремі моменти у діяльності цих установ в останній чверті ХІХ ст. будуть переплітатися.

Це час, коли археологія у стінах університету робила перші несмілі кроки з ініціативи викладачів історії Ксаверія Ліске та Людвіка Цвіклінського; долучився до цього грона і український професор І. Шараневич. Тому досліджуючи археологічну діяльність Ставропiгiї торкаємось археології і у Львівському університеті, оскільки зосереджувалася вона навколо постаті Ісидора Шараневича. Історія науки твориться, насамперед, навколо конкретних людей, і тому не рідко доводиться “перетягувати ковдру” між різними закладами, щоб висвітлити ті чи інші події.

Головний акцент робимо на Ставропiгiйському інституті, навколо якого зосереджували свою роботу українські вчені Львова з середини ХІХ ст., і який відіграє важливу роль в становленні археології. В цей час наукову роботу установи визначала програма, спрямована на вивчення пам’яток минулого рідного краю, закладена дещо раніше на Соборі руських вчених 21 жовтня 1848 р. Вона передбачала комплексний підхід до письмових, археологічних та етнографічних джерел у вивченні історії [Киричук, 2000, с. 141]. Приводом для зацікавлення Ставропiгiї археологією послужила дискусія навколо знайденого у 1848 р. Збруцького ідола. За статутом 1863 р. Інститут отримав право на світську діяльність. Цього ж року почав виходити його друкований орган – щорічник “Врѣменник Ставропiгiйського інституту”. У дочірній залежності від Ставропiгiйського інституту перебувала культурно-просвітницька установа Народний дім.

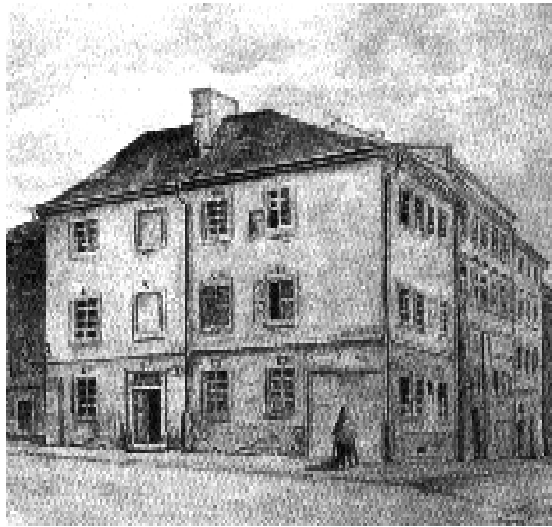

Рис. 62. Будинок Ставропiгiйського інституту на вул. Руській

Стосовно історії археологічних досліджень Ставропігійського інституту на увагу заслуговує період 1860–1890-х років. Тоді спостерігаються певні зміни в усіх гуманітарних дослідженнях, які спрямовані на введення у науковий обіг усього пласту джерел. В цьому напрямі особливо відзначається наукова діяльність Антона Петрушевича, про якого вже йшла мова у попередньому розділі та сеньйора інституту Ісидора Шараневича (рис. 63), якого можна вважати першим і найвідомішим археологом Ставропігійського інституту. Не випадково Я. Пастернак називав його *“піонером української археології”* [Пастернак, 1929]. Археологічну діяльність вченого, яка була плідною та результативною, доцільно розглянути детальніше. Однак це не применшує внесок у науку інших його сучасників.

Рис. 63. Ісидор Шараневич (1829–1901)
Портрет Теодора Демківа

Життєвий шлях І. Шараневича знайшов певне відображення у науковій літературі. Перші роботи, присвячені відомому археологу, з'явилися ще за його життя [Finkel, Starzynski, 1894, s. 129–130, 236].

Рис. 64. Могила І. Шараневича на
Личаківському кладовищі

Коротко нагадаємо основні віхи його життя. Народився майбутній вчений у сім'ї священика 16 лютого 1829 р. у с. Церківна Рогатинського повіту на Станіславщині, через кілька місяців сім'я переїхала у с. Козарі, де він був хрещений. Закінчив гімназію в м. Бережани на Тернопільщині. І. Шараневич пройшов традиційний для української інтелігенції Галичини ХІХ ст. шлях до науки. Після закінчення навчання у гімназії 1847 р. він став студентом богословського факультету Віденського університету, через рік перевівся до Львова, де продовжив студії у духовній семінарії. Професійну роботу розпочав з викладання у гімназії в Перемишлі, а з 1856 р. – в Академічній гімназії у Львові.

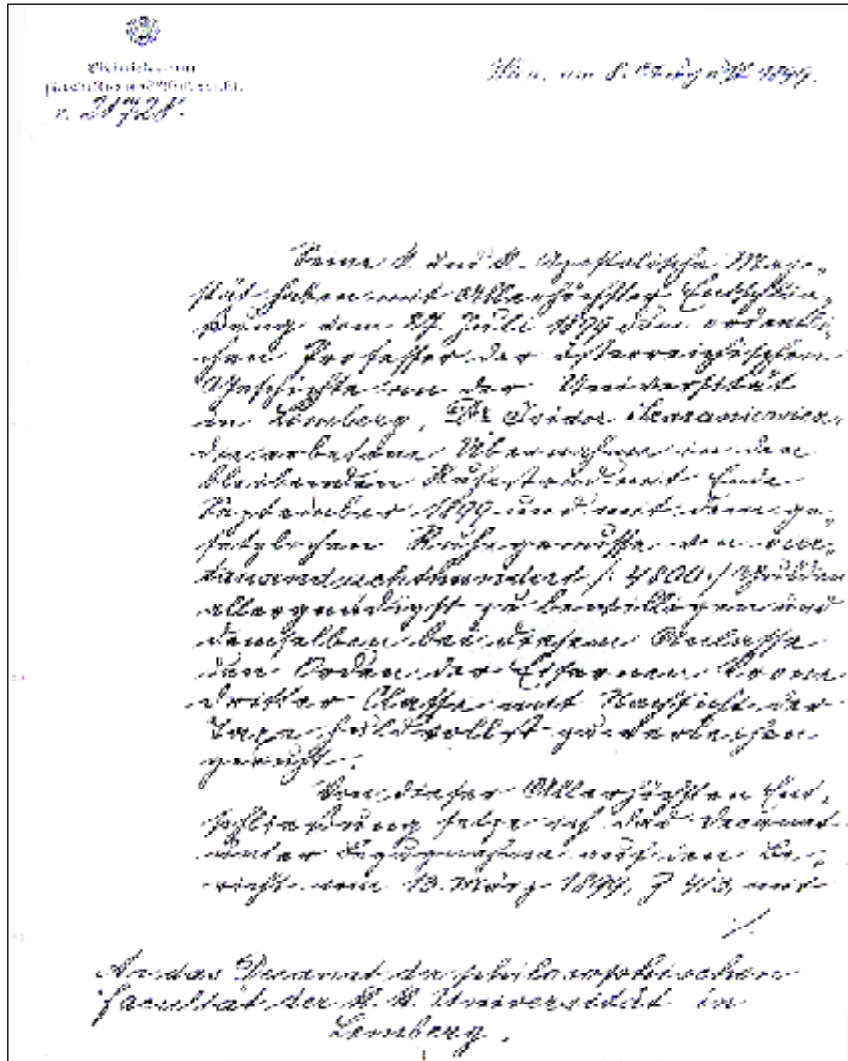

Рис. 65. Документ, який засвідчив вихід на пенсію І. Шараневича з посади професора Львівського університету (ДАЛО)

Працював дійсним професором навчального закладу до часу переходу на кафедру австрійської історії Львівського університету [В.Ш., 1902, с. 188]. 1864 р. отримав ступінь доктора філософії. З 1871 р. – доцент університету. 1873 р. І. Шараневич став ординарним професором* і в цьому званні читав лекції до середини вересня 1899 р. [Аристовъ, 1930, с. 3].

* звання штатних професорів університетів, які на відміну від позаштатних (екстраординарних), мали дещо більші права і одержували вищу зарплату.

Він був першим українським професором історії університету. Основними темами його досліджень і викладів були середньовічні хроніки та проблеми церковної історії, а також регіональна історія та археологія Галичини [Пахолків, 2014, с. 271]. Після виходу на пенсію у 70-річному віці професор отримав нагороду від Австрійського імператора – Орден залізної корони III ступеня (рис. 65). За ним залишалося право читати окремі лекції з історії Австрії чи Галичини в міру нагромадження нових джерел, зокрема, з праісторії [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 2091, арк. 16–17].

І. Шараневич був двічі одружений, мав п'ятеро дітей. Проживав у Львові на вул. Бляхарській, 13 (зараз Федорова). Один з перших дослідників біографії вченого описував його як людину *“низького росту, громісткої тілобудови, неповоротку”* [Ваврик, 1929, с. 36].

Помер І. Шараневич 4 грудня 1901 р., похований на Личаківському кладовищі у Львові (рис. 64).

Початки роботи дослідника в галузі археології припадають на час, коли наука лише починала формуватися. Ще з 1860-х років, коли археологію трактували як *“наукове “чудацтво”, без якого повністю може обійтися історична наука”*, І. Шараневич надавав перевагу артефактам над писемними джерелами [Аристовъ, 1929, с. 4]. Важливо, що ранні історичні роботи вченого написані із залученням археологічних матеріалів. Це, перш за все, *“Стародавній Галич”* (1860) та *“Стародавній Львів”* (1861), які були першими *“ластівками”* серед українських публікацій, спертих на дані археології. Артефакти І. Шараневич сприймав як пряме свідчення споконвічного заселення галицьких земель слов'янськими племенами. Працюючи над проблемою історії княжого Львова, дослідник провів пошукові роботи на Чортовій Скелі, Знесінні, в результаті яких прийшов висновку, що первісний Львів знаходився в районі Знесіння.

Вперше з польовою археологією І. Шараневичу довелося зустрітися влітку 1866 р. Під час будівництва залізничної колії поблизу Замкової гори у Львові (рис. 66) виявлено фрагменти ліпного грубостінного посуду з відбитками шнура у верхній частині виробу та кілька крем'яних відщепів [Киричук, 2000, с. 215]. Тоді українські археологи І. Шараневич та А. Петрушевич провели рятівні дослідження на пам'ятці. Виявлені знахідки зацікавили представників Ставропігійського інституту насамперед тому, що вони в той час займалися проблематикою історії Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Заклавши розкоп на місці будівництва залізничної колії Відень–Львів–Чернівці, А. Петрушевич намагався підтвердити свою версію про первісне розташування Львова в районі Підзамча. У ході розкопок виявили фрагменти керамічного посуду і невеличку кам'яну сокирку, котру у 1873 р. дослідники передали до Народного дому у Львові [Максимчук, 1967, с. 122]. У 1869 р. на Підзамчі знайшли остроги, залізні деталі зброї, підкови, багато кераміки. Окремі з цих знахідок передані до музею Любомирських [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 7, арк. 25].

Рис. 66. Замкова гора і Підзамче – місця проведення перших археологічних досліджень у Львові діячами Ставропігії (Котлобулатова, 2006)

У 60-х роках XIX ст. діячі Ставропігійського інституту видали низку ґрунтовних праць із давньоруської історії, які виконані з використанням археологічних джерел. Вони неодноразово наголошували на необхідності

проведення розкопок із метою дослідження могильників, городищ, фундаментів церков. Своєрідним свідченням зростання наукового значення археологічних досліджень у процесі пізнання минулого є виступ Ісидора Шараневича на З'їзді педагогів у Коломиї (1870) [Ваврик, 1929, с. 77]. Дослідник намагався пояснити присутнім, які саме предмети та пам'ятки старовини є важливими історичними джерелами для вивчення невідомих сторінок історичного минулого краю. *“До цих пам'яток відносяться могили, кургани, городища, місця, де проходили старі дороги; також руїни замків,*

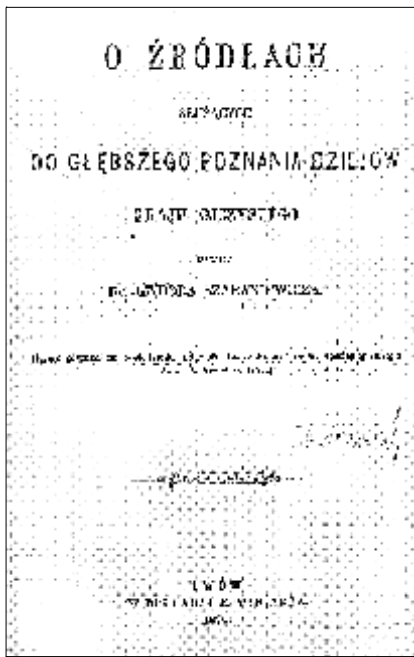

Рис. 67. Титульна сторінка праці І. Шараневича

чи костелів, церков, монастирів, чи місцевостей, на яких вони знаходилися, так звані урочища Замчиська чи Монастирська. З цими пам'ятками, що залишилися, пов'язуються усі знахідки, які на них чи під ними знаходяться, зокрема: металеві, скляні, кістяні прикраси, посуд, урни...” [Szaraniewicz, 1870, s. 1]. Цей епізод є свідченням поступового переходу від аматорських досліджень до фахових, коли акцент робився не на знахідки, а на прив'язку їх до пам'ятки. Під час роботи з'їзду організована краєзнавча виставка, на якій представлено археологічні знахідки, що дало змогу на прикладах показати присутнім артефакти, які з наукової точки зору вартували уваги. Доповідь І. Шараневича опублікована українською та польською мовами (рис. 67). Відтоді і до кінця життя у його науковій діяльності простежується особливий інтерес до археології.

Вчений у своїх теренових роботах неодноразово шукав підтримки інших фахівців. Одним з його польових приятелів був відомий київський археолог Володимир Антонович (рис. 68). В пошуках місцезнаходження княжого Львова дослідники провели археологічні розвідки на Чортовій Скелі, Знесінні. На сторінках літературно-наукового журналу “Зоря” збереглася інформація про розкопки 1880 р. на Чортовій Скелі у Львові з участю *“професора київського університету, що під той час для студій археологічних побував у Львові”* [Клопоти..., 1882, с. 371]. Обидва українські археологи неодноразово бували на археологічних пам'ятках у Львові, Галичі, Звенигороді. І. Шараневич не випадково запрошував В. Антоновича у якості консультанта, оскільки той *“... володів даром особливого чуття у виборі місця розкопок. Високоякісною, як на той час, була і його методика археологічного*

розкопу: очищені від землі предмети залишалися на своїх місцях, поки не була опрацьована вся площа. Потім замальовувалася і зафотографовувалася уся поховальна обстановка” і був українцем [Уляновський, 1995, с. 68]. Відзначимо, що така практика співпраці кабінетика і польовика поширена досі і дає добрі результати.

З кінця 1850-х років І. Шараневич працював над історією Галичини, залучаючи до своїх досліджень всі групи джерел, зокрема, дослідник вміло поєднував археологічні дослідження та історико-краєзнавчі напрацювання. Це відкрило йому можливість до габілітації в 1871 р. у Львівському університеті, де він представив працю *“Kritische Blicke in die Geschichte der Karpathenvölker in Altertüme und im Mittelalter”* [Ławrecki, 2007, s. 134].

1869 р. створено кафедру австрійської історії, яку з 1871 р. очолював І. Шараневич. Це був перший українець на чолі історичної кафедри у Львівському університеті. Зауважимо, що за час завідування кафедрою вчений не опублікував жодної праці з історії Австрії, вся його наукова спадщина торкалася проблем Галицько-Волинської держави.

Початки роботи на кафедрі і зацікавлення польовою археологією І. Шараневича припадають приблизно на один час. Йому належать конкретні заходи, спрямовані на розвиток археологічних студій в університеті. І. Шараневич виступав за широке залучення археологічних даних у навчальний процес. Він вважав, що *“на джерелах стоїть правда історична, а із джерел представляє вона нам життя з його добрими та поганими сторонами”* [Szaraniewicz, 1869, с. 5]. Одні з найбільших заслуг вченого перед археологією в університеті – поповнення музейної збірки археологічними матеріалами з власних розкопок і залучення студентів до польових робіт.

Завдяки І. Шараневичу, власністю університету стала колекція артефактів з розкопок у Чехах і Висоцьку, які передано з метою заснування *“крайового кабінету передісторичних речей”* [Kronika Uniwersytetu..., 1899, s. 195]. Відзначимо, що це єдині знахідки, які збереглися в музеї університету з кінця XIX ст. На розкопках епонімної пам’ятки висоцької культури зупинимось нижче. Тісна співпраця І. Шараневича з Комісією зі збереження історичних та мистецьких пам’яток сприяла тому, що у власність університету потрапляли цінні знахідки.

Рис. 68. Володимир Антонович (1834–1908)

З українських археологів І. Шараневич першим розпочав фахові масштабні розкопки. У пізніші роки йому закидали відсутність методики досліджень та велику кількість неточностей, але якщо врахувати, що на кінець XIX ст. археологія лише формується як самостійна наука, археологічні роботи проводилися більше на інтуїтивному, ніж науковому рівні, то І. Шараневичу належить незаперечна заслуга у формуванні української археології Львова. Свідченням цього, зрештою, є і самі результати польових досліджень, на яких ми зупинимось детальніше.

Хронологічно першими і найтривалішими були стаціонарні роботи у Галичі, які вели з перервами від 1882 до 1888 року. 1882 р. І. Шараневич звернувся до управи Крайового відділу Комісії зі збереження історичних та мистецьких пам'яток у Львові із проханням виділити кошти на проведення розкопок у княжому Галичі. Того ж року він отримав дозвіл від Крайового відділу на фінансування археологічних досліджень Галича в сумі 2 тис. злотих [ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 51а, спр. 1030, арк. 3]. Перед початком робіт він зіткнувся із певними перешкодами, а саме: на проведення досліджень у Галичі сейм кошти виділив, однак їх не можна було отримати без резолюції головного консерватора Галичини. Цю посаду з 1880 р. займав Войцех Дідушицький (1848–1909)*, який вважав українського вченого недостатньо компетентним і запропонував залучити археологів з Кракова. Вже на початку 1882 р. таке запрошення було надіслано Т. Земенцькому, на що останній повідомляє, що готовий прийняти запрошення *“на розкопки в Галичі, але лише незалежно від проф. Шараневича і з місячною платнею 200 злотих”* [ЛННБ України, ф. 26, оп. 1, спр. 2, 2а, арк. 26]. На цю пропозицію не погодився І. Шараневич, що вирішило долю фінансування. Початково, досліднику Галича доручено скласти детальний план робіт, що він зробив без зволікань [Zachariewicz, Szaraniewicz, 1883, s. 36–38]. Цікаво, що В. Дідушицький офіційно нібито не перешкоджав проведенню розкопок, але одночасно створював різні бюрократичні перешкоди, які блокували роботи. Добре прослідкувати ці події дає змогу тристороння переписка між І. Шараневичем, В. Дідушицьким та Краєвим відділом, яка зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові. Так, у листі-відповіді до І. Шараневича В. Дідушицький писав, що позитивно ставиться до охоронних робіт у Галичі, однак зміст листа дає змогу твердити про зволікання початку робіт з боку Головного консерватора [ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 51а, спр. 1030, арк. 119]. Серед його основних вимог можна виділити дві: в день приїзду до Галича І. Шараневич мав повідомити про початки робіт консерватора, щоб той міг виїхати на місце робіт, і, найголовніше, речі, отримані під час розкопок, мали бути передані охоронцю пам'яток, який зобов'язувався забезпечити їм зберігання *“у крайових музеях”*

**Войцех Дідушицький (1848–1909)* – археолог, драматург, історик, літератор, міністр Галичини (1906–1907), професор Львівського університету, публіцист, філософ і консерватор.

[ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 51а, спр. 1030, арк. 120]. Безумовно, на цю пропозицію І. Шараневич не міг погодитися, оскільки вважав, що матеріали з досліджень літописних міст мають поповнити збірки українських музеїв у Львові. В. Дідушицький запланував на 13 липня 1883 р. з'їзд комісії, до якої, окрім І. Шараневича, мали входити археологи з Кракова з метою погодження всіх суперечних питань, які виникали навколо досліджень. Кошти на подорож до Галича всіх учасників заходу мав покрити Головний консерватор [ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 51а, спр. 1030, арк. 125]. Під час наукового семінару виникла ідея проведення археологічного з'їзду у Львові [Съезд..., 1883]. Із Кракова на семінар прибули відомі дослідники Ю. Лепковський, А. Кіркор, П. Луцкевич, І. Соколовський та Т. Земенцький. Делегацію науковців зі Львова очолив професор І. Шараневич. У складі львівської делегації були такі відомі фахівці, як професор Львівської Політехніки, архітектор Ю. Захарієвич (рис. 69), архітектор В. Кагорний, К. Відманн та ін. З невідомих причин А. Петрушевич участі в науковому семінарі не брав*. Основною метою семінару в Галичі було обговорення результатів археологічних досліджень у попередніх польових сезонах та встановлення напрямків подальших науково-дослідних робіт [З'їзд археологів..., 1883].

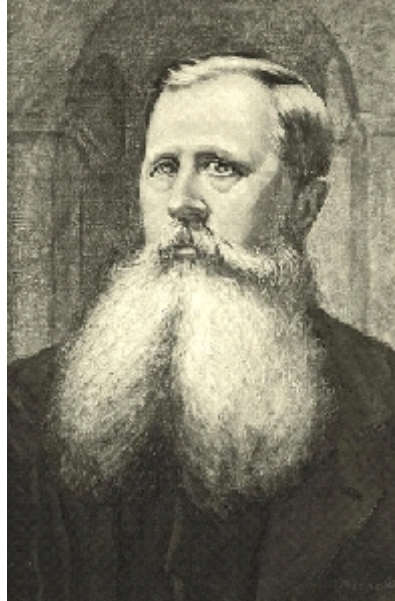

Рис. 69. Юліан Захарієвич
(1837–1898)

Тоді ж, 13 липня І. Шараневич і Л. Лаврецький відвідали Крилос і його околиці. Дослідники застосували метод розвідкового свердління на церквищі Пр. Іллі. Був з ними і А. Кіркор, який признав городище у Крилосі.

У результаті з'їзду археологічної комісії Крайовий відділ заложив у кошторис витрат на 1884 р. на *“дослідження в Галичі та Залукві і реставрацію церкви в Галичі”* 4,5 тис. злотих і ці кошти призначалися для І. Шараневича як куратора пам'яток в околицях Галича [ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 51а, спр. 1030, арк. 132]. Однак без підпису В. Дідушицького отримати кошти було не можливо, а на умови останнього І. Шараневич знову не міг погодитися, тому українські дослідники залучилися фінансовою підтримкою Владислава Федоровича, власника сіл Вікно та Чернігівці на Поділлі й провели результативні дослідження.

* Причина може критися у тому, що А. Петрушевич не поділяв точку зору І. Шараневича на просторову структуру давнього Галича.

Рис. 70. Галич і його околиці з огляду на розкопки 1882 р. (Фіголь, 1997)

Однак, це не означає, що в часі суперечок з консерватором археологічні роботи не проводилися. З весни 1882 р. розпочалися розкопки за участю настоятеля церкви у с. Залуква Льва Лаврецького та І. Шараневича [Лаврецький, 1882, с. 304; Шараневич, Лаврецький, 1883, № 89; № 115]. Л. Лаврецький хоч і не був фаховим археологом, однак, він інтуїтивно відчував минувшину рідного краю і розкопками в Галичі записав своє ім'я в історію української археології заходу України. Саме о. Л. Лаврецький організував польові роботи, сам копав, забезпечував належне зберігання багатьох знахідок та й завжди міг розраховувати на консультативну допомогу І. Шараневича, який навідувався до Галича доволі часто.

19 квітня 1882 року Л. Лаврецький разом із І. Шараневичем розпочали дослідження фундаментів кам'яної церкви на горі Карпиця, неподалік від храму Пантелеймона. За припущеннями істориків, це була церква Спаса.

У вересні 1882 р. під митрополичим лісом в Діброва на залуквинській височині локалізовано фундаменти великої церкви [Лаврецький, 1882, с. 304]. Дослідники наштотували на повну відсутність писемних джерел про руїну "під Дібровою". Урочище Бідун і курганий могильник в ур. Діброва, де І. Шараневич дослідив п'ять могил дали підстави вченому вбачати у відкритій споруді фундаменти літописної Богородичної церкви, і як відзначав сам дослідник він обстоюватиме це твердження, "поки не знайдеться якийсь інший фундамент ще довершеної базилики і то на такому зручному оборонному місці, як цей" [Szaraniewicz, 1883, s. 140; Лукомський, 1998а,

с. 594]. Важливим моментом цих досліджень була участь у них архітектора Ю. Захарієвича, який зробив перші обміри та архітектурний аналіз фундаментів і на їх основі прийшов висновку, що спосіб їх розмітки відповідав візантійським храмам IX–XII ст. [Лукомський, 1998а, с. 595]. На прикладі розкопок Галича, які відбувалися за участі археолога-теоретика, археолога-польовика і архітектора бачимо один з перших тандемів без яких немислимі і сучасні наукові дослідження археологічних пам'яток.

Однак, як засвідчують документи цього часу не все було гладко у відносинах між дослідниками. Зокрема з листування, переконаємось, що Л. Лаврецький не завжди поділяв думку львівського професора і вів переписку з іншими дослідниками (рис. 71). Збереглися цікаві листи до А. Петрушевича, у яких Л. Лаврецький висловлював свою точку зору щодо останніх досліджень у Галичі, де згадував *“печерну церкву”*, під час досліджень якої виявлено *“бронзовий гачок для риби і монету Нерона”*. Критикував І. Шараневича за поспішні висновки, зокрема, писав: *“Почитаю людей науки і працю їх дуже високо, однак не можу холоднокровно дивитися як хто за скоро, гарячо з малознаючих даних или ошибочного замечания на речи большой ваги заключити хоче и тим способом самих себе и других в блуд ввести, що и не дивно бо приїхати на день, два, три і хтіти дослідити то шо в кількості місяця неможливо, з таким результатом інакше швидко поступати не можна, але хто тому винен”* [ЛННБ України, ф. 77, спр. 264/п 7, оп. IV, арк. 3]. Мабуть, критика Л. Лаврецького якось вплинула на І. Шараневича і для підтвердження своїх думок він консультувався з Ю. Захарієвичем, однак і архітектор, оглянувши місцевість, підтвердив, що вважає печеру природною пам'яткою і не бачить в ній слідів церкви [ЛННБ України, ф. 77, спр. 264/п 7, оп. IV, арк. 4].

У 1884 р. В. Дідушицький наклав заборону на дослідження Галича, прагнучи залучити археологів з Кракова. Тоді Ставропігійський інститут звернувся за допомогою до професора археології київського університету В. Антоновича, який погодився стати науковим консультантом і навіть взяти участь у розкопках. Влітку 1885 р. київський археолог допоміг дослідникам Ставропігії систематизувати та датувати археологічні знахідки з Галича. З його допомогою було визначено 23 предмети кам'яної доби, булаву та стрілу бронзового віку, а також 17 предметів епохи заліза. В. Антонович оглянув фундаменти восьмикутних будівель у Крилосі, зробив припущення, що це залишки кам'яних веж, які захищали вхід до міста [И.И., 1885, с. 1; Шараневич, 1886, с. 4]. Ймовірно, під час цієї поїздки В. Антонович оглянув ще одну княжу столицю – Звенигород.

І. Шараневич шукав залишки древнього міста на підвищенні між притоками Дністра – Луквою і Лімницею, на полях Залукви. Центр міста, на його думку, знаходився недалеко від гирла Лімниці, і його сліди залишилися у вигляді залишків церков Пантелеймона і Спаса [Ауліх, 1980, с. 135].

Загалом у результаті розкопок 1882–1885 рр. виявлено та досліджено фундаменти 7 об'єктів [Szaraniewicz, 1888, s. 3–90]. Дослідники локалізували та відкрили наступні пам'ятки: церкву Св. Спаса на горі Карпиця, багатокутну ротонду Полігон в ур. Карпів Гай, фундаменти храмів в урочищах Під Бідуном (церква св. Кирила), На Церквиськах, На Цвинтариськах, Прокаліїв Сад, а також “8 днів копали в урочищі Воскресеньке, відкриті фундаменти вказували на дуже маленьку дерев'яну церкву восьмикутної форми” [ЛННБ України, ф. 77, спр. 264/п 7, оп. IV, арк. 4]. Їх наявність І. Шараневич вважав головним аргументом на користь своєї гіпотези. Ю. Захаревич та

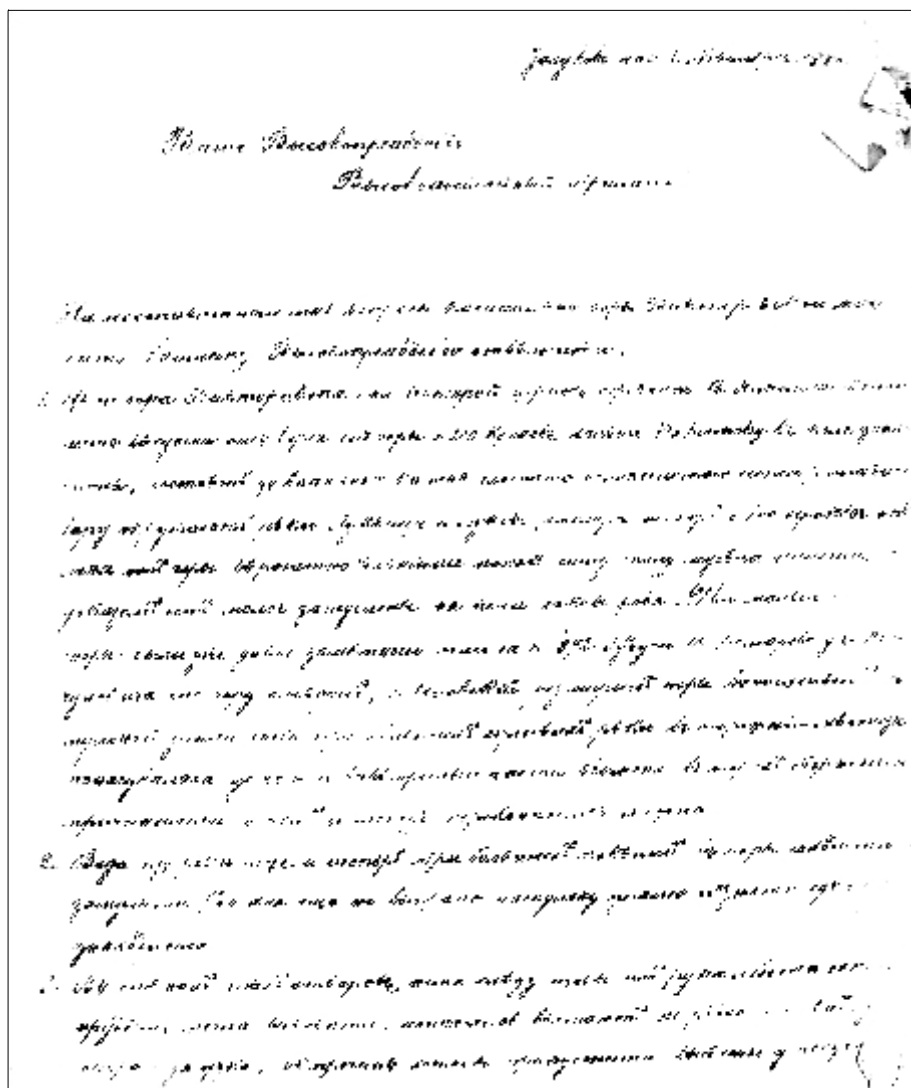

Рис. 71. Лист Льва Лаврецького до Антона Петрушевича (ЛННБ України)

І. Шараневич більшість об'єктів ввели до наукового обігу [Zachariewicz, 1882, s. 139–140; 152–153; Szaraniewicz, 1883, s. 3–9], за винятком Воскресенської та Благовіщенської церков*. У Галичі дослідження проводили до 1888 р., однак суттєвих матеріалів вони не принесли [Шараневич, 1888]. У наступні роки над археологією Галича працювали О. Чоловський та Й. Пеленський, проте левова частка до Першої світової війни належить археологічним відкриттям І. Шараневича і Л. Лаврецького.

Ще однією пам'яткою, яку досліджував І. Шараневич, був Звенигород. Тут проведено значно менші за обсягом роботи. Археологічні дослідження княжого Звенигорода розпочалися в останній чверті XIX ст. Близько 1885 р. священник І. Білінкевич нав'язав контакти з львівським археологом і це поклало початок багаторічному дослідженню городища [Билинкевич, 1929, с. 115]. В ході розкопок І. Шараневич виявив два підплитові поховання. У одному з них була глиняна урна і кам'яний молоток [Janusz, 1918, s. 42]. У 80-х роках XIX ст. виявлено велику кількість виробів з каменю, кременю й кераміки на території так званої “Другої Сторонки”, в урочищах Горби, Гори, Безгірні, Великі Стіги. Знайдені предмети відносились до кам'яного віку та княжої доби. В дальшій околиці міста зафіксовано сліди інших археологічних пам'яток.

Про події цього часу залишив спогади, опубліковані у 1929 р., місцевий священник І. Білінкевич, який був присутній під час археологічних робіт у Звенигороді і мав тривалі наукові контакти з археологами. Він писав, що близько 1885 р. І. Шараневич з В. Антоновичем відвідали Звенигород. Описуючи розкопки в околиці села (1885) на місці старої церкви, він звернув увагу на цікаву деталь, коли *“начались раскопки; за ними смотрѣлъ проф. Шараневичъ, въ то время Антоновичъ говорилъ съ людьми, давая имъ выпивать, замѣчая: я хочу узнатьъ душу здѣшняго народа”* [Билинкевич, 1929, с. 116]. Серед цінних знахідок були римські і чеські монети, кілька печаток (які, до речі, згодом використав М. Грушевський для локалізації княжої столиці) та фундаменти будівлі.

Не втратив інтересу до княжого міста І. Шараневич і в наступні роки, свідченням чого служить його листування з І. Білінкевичем. 26 серпня 1896 р. датована листівка, у якій йдеться: *“...столб, знайдений у Звенигороді, не біліть, бо втратите старину виробу... камінь старанно помийте і зніміть ще раз всі лінії і знаки на ньому. Рисунок показує, що воно є грубим зображенням смока, який прикриває топірець і урну”* [Билинкевич, 1929, с. 116].

Окрім території “города”, було обстежено його околиці, зокрема, в с. Підгородище археологи оглянули руїни монастиря, зруйнованого 1768 р. Відомо, що І. Шараневич і В. Антонович під час польових виїздів до Звенигорода зупинялися в автора цитованих спогадів і *“Шараневичъ*

* Благовіщенська церква введена в науку Ю. Полянським та Й. Пеленським.

постоянно просить мою жену не перем'янить случайно простыню, боясь заразиться чахоткой отъ Антоновича” [Билинкевичъ, 1929, с. 116]. Дослідження у Звенигороді наприкінці XIX ст. були лише передісторією у наступному багатолітньому вивченні княжої столиці.

Яскравою сторінкою у польовій діяльності українських археологів кінця XIX ст. були розкопки могильника неподалік літописного Пліснеська у Чехах і Висоцьку (рис. 72). Як уже зазначалося в літературі, дослідження на могильнику проводили паралельно представники Ставропігійського інституту та Наукового товариства імені Шевченка [Бандрівський, 1998; Білас, 2002; Ситник, 2012, с. 19]. Аналіз документів дає підстави стверджувати, що першість відкриття могильника належить І. Шараневичу. Не до кінця з'ясованою є дата початку робіт. Більшість сучасних дослідників археологічної діяльності І. Шараневича схиляються до 1895 р. і спираються при цьому на інформацію, почерпнуту з газети “Діло”. Однак учасник експедиції Я. Сподарик у спогадах з нагоди 100-ліття від дня народження І. Шараневича називає датою відкриття могильника 1894 р. Він детально описує хід земляних робіт на полі Краєвського, на якому готувалася дорога для митрополита Сильвестра Сембратовича, котрий планував на кінець 1894 р. поїздку селами своєї єпархії. Першою знахідкою, яку називає Я. Сподарик, була урна з перепаленими людськими кістками і неподалік “хрестики із каменю і бронзи”*. Було прийнято рішення повідомити про знахідки І. Шараневича. Професор прибув у Чехи з двома студентами – Б. Яновським та В. Кухарським, оглянувши речі, датував могильник VI ст. до н. е. і доручив Я. Сподарику проводити розкопки [Сподарикъ, 1929, с. 118].

Наступний візит львівського археолога у Чехи відбувся у травні 1895 р. разом з проф. М. Грушевським. З цього часу тривали польові дослідження під керівництвом обох археологів. Така інформація виглядає правдоподібною, однак, перш ніж сприймати її як цілком достовірну, мусимо звернути увагу на те, що спогади написані через майже 35 років після відкриття пам'ятки, тому, не виключаємо, що їхній автор теж міг помилитися з датою початку робіт.

Розкопки, що розпочалися 1894 р., були наймасштабнішими дослідженнями XIX ст. у Східній Галичині. Практично з цього часу, можемо говорити про археологію як повноцінну науку у львівському археологічному осередку. Після повідомлення А. Краєвського про знахідки, навесні 1895 р., І. Шараневич провів попередні розвідки в с. Чехи і Висоцько, під час яких обстежено поховання і зібрано значну кількість матеріалу [Археологічні нахідки..., 1895, № 181]. Як уже зазначалось, розкопки проводилися за участю студентів В. Кухарського та Б. Яновського, а також місцевого вчителя Я. Сподарика.

* Очевидно, йдеться про середньовічні знахідки, які не мали жодного відношення до висоцького могильника.

Власне їм дуже часто доручав проводити дослідження професор. Це стало чи не вирішальною причиною його критики, оскільки навіть щоденник розкопок вів Я. Сподарик, *“але при тім не нумерував знайдених речей так, що тільки часом – з його описей і долучених рисунків можна сконстатувати приналежність певного предмета тому чи иншому похорону”* [Грушевський, 1899, с. 2]. У Чехах та Висоцьку І. Шараневич відкрив могильники. Під час їх дослідження керувався практичними знаннями та інтуїцією археолога-польовика. Наприклад, під час розкопок одного з поховань І. Шараневич, виявивши супровідний матеріал, запевнив своїх колег, що *“здесь есть фигурка, там должен быть человеческий костяк”*, що підтвердилося наступного дня – Я. Сподарик відкрив трупопокладення з масивним бронзовим

Рис. 72. Карта околиць Чех і Висоцька з реконструкцією зрубного поховання (Szaranewicz, 1900)

браслетом біля серця та орнаментованою урною біля голови [Сподарикъ, 1929, с. 119]. Ці знахідки дали змогу І. Шараневичу зробити класифікацію пам'яток. Поховання були окреслені як аналогічні до поховань у Городниці та Раковці і датовані римським часом [Szaraniewicz, 1900, s. 16].

Для роботи з остеологічними рештками І. Шараневич застосовував антропологічні методики відомі на той час. Зокрема, для обміру черепів використовував систему Брокка [Грушевський, 1899, с. 20]. Обстеження частини черепів з досліджень проводив професор Львівського університету

Рис. 73. Горщики з розкопок І. Шараневича в Чехах. АМ ЛНУ

Бенедикт Дибовський. Більше того, один з них було надіслано на дослідження до Віденського антропологічного товариства. Рештки скелетів із поховань у с. Чехи передано на аналіз Ізидору Коперніцькому (рис. 74), який був делегований Краківською Академією науки і мистецтва (*Akademia Umiejętności*) до Східної Галичини.

Впродовж 1889–1890 рр. І. Коперніцький проводив дослідження тілопального могильника у Верхній Липиці. Знався і співпрацював з

Рис. 74. Ізидор Коперніцький (1825–1891)

встановлювалися біля покійника, але без будь-якої послідовності. Найчастіше зустрічався один горщик біля голови, проте в одному з поховань зафіксовано 7 горщиків поблизу ніг [Грушевський, 1899, с. 8], а в іншому – 6 посудин біля голови (рис. 75) [Szaraniewicz, 1900, s. 16]. Загалом для поховань досліджуваного могильника є характерною велика кількість прикрас. І. Шараневич висловив думку, що лише 10 відсотків від усіх поховань є тілопальними [Szaraniewicz, 1900, s. 28]. Результати досліджень І. Шараневич опублікував 1900 р. Світлина археологічних знахідок виконав один з кращих львівських фотографів Е. Тшемеський (рис. 76).

Цікаво було б простежити стосунки І. Шараневича та М. Грушевського в часі дослідження цієї пам'ятки. Відомо, що при обранні М. Грушевського на посаду професора Львівського університету, він не мав підтримки І. Шараневича, який лобював інтереси іншого молодого історика-українця [Пахолків, 2014, с. 276–278]. Однак, видається, що на початку робіт вони досить прихильно ставилися один до одного [Сподарикъ, 1929, с. 118].

Розкопки могильника висоцької культури у Чехах і Висоцько на Бродівщині стали останньою великою роботою І. Шараневича. Його археологічну діяльність оцінювали по-різному. Не оминула його критика серед сучасників, зокрема, всесвітньо відомого археолога Ф. Вовка [Наулко, Руденко, Франко, 2001]. Однак, навіть те, що дослідник допустився помилки у датуванні мо-

А. Шнайдером. Він встановив антропологічний тип липицького населення [Цигилик, 2001].

Частину остеологічних решток з досліджень у Чехах і Висоцьку було передано для вивчення у Антропологічне товариство у Відні, цікаво, що для їхнього обстеження Комісія закупила спеціальні прилади і створила лабораторію [Ваврикъ, 1929, с. 91]. Разом з остеологічними матеріалами І. Шараневич відіслав у Відень опис знахідок із сіл Чехи та Висоцьке, карти могильників та таблиці предметів. У результаті кількарічної роботи археолог дослідив більше 370 поховань. Вчений зібрав 864 різних предмети (окрім кераміки) [Грушевський, 1899, с. 1]. Внаслідок досліджень відкрито неглибокі поховання без будь-якого насипу. Характерною ознакою таких поховань є горщики з ритуальною їжею, що

гильників у Чехах і Висоцьку, можна пояснити перш за все тим, що це була нова, невідома раніше група пам'яток кінця бронзової – початку залізної доби, яку лише після смерті І. Шараневича, чеський слов'янознавець Л. Нідерле виділив у окрему археологічну культуру [Бандрівський, 2004, с. 610]. Датують висоцьку культуру XI/X–VII/VI ст. до н.е. [Бандрівський, Крушельницька, 1998а, с. 193–247].

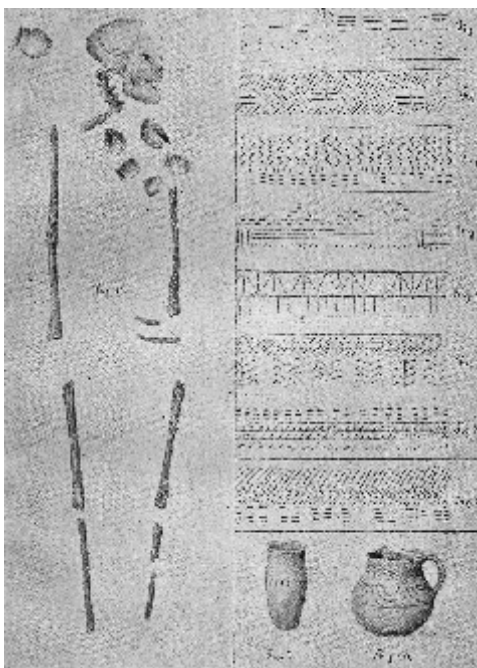

Рис. 75. Зразок оформлення ілюстрацій з розкопок І. Шараневича у Чехах 1895 р. (Szaranewicz, 1900)

на тих річах тоді ще ніхто у нас добре не розумівся. Все ж таки його видатна консерваторська діяльність заслуговує на повне признання. А діяльність його як практичного дослідника та популяризатора рідних пам'яток, а також його праця як пропагатора пошани для них запевнили йому почесне місце піонера між усіма археологами східної Галичини...” [Пастернак, 1929].

З погляду понад столітньої історії мусимо відзначити, що І. Шараневича по праву можемо вважати першим західноукраїнським археологом. “І. Шараневич – каменщик, що закладає міцний фундамент, но не будівничий, що вражає художній смак красою побудованої споруди. Исидору Івановичу як руському археологу прийшлося прокладати просіку в дрімучому лісі недосліджених речових пам'яток. Він, як і Петрушевич, займалися археологією, для того, щоб даними з минулого осмислити сучасне”, – писав

Більшість дослідників високо оцінювали археологічну діяльність І. Шараневича. Так, відомий український вчений Я. Пастернак про внесок І. Шараневича у практичну археологію писав: “Другий період наукової діяльності Шараневича охопив поле, яке до того часу стояло облогом і на якому судилося йому стати піонером. Була це практична археологія, розкопки в терені, і то саме на західноукраїнській акрополі, на місці давніх княжих теремів та церков старого Галича. Що між тодішніми нашими любителями старовини був він одинок до цього покликаний і найвідповідніший, виходить ясно з його дотеперішньої теоретично-наукової підготовки. Хоч дуже совісний у своїх описах, не звертав Шараневич, як археолог, уваги на стратиграфію при розкопках і типологію предметів, чим поповняв різні промахи. Але на його оправдання слід пригадати, що

Рис. 76. Матеріали висоцької культури з розкопок І. Шараневича. Фото Е. Тшемеського (Szaraniewicz, 1900)

про нього Ф. Арістов [Аристовъ, 1929, с. 4–5]. Дві наведені цитати, на нашу думку, найбільш повно змальовують І. Шараневича як археолога, а певні недоліки, на яких наголошують автори наведених рядків, свідчать насамперед про загальний стан археологічної науки в Галичині. Від себе додамо, що І. Шараневич мав особливий організаційний хист, йому вдавалося залучати до археологічних досліджень фахівців найвищого рангу, і здебільшого, українців.

Ісидор Шараневич є автором 125 праць, з яких “язичієм” і українською мовою опубліковано 80, польською – 40 та п’ять німецькою. Цікаво прослідкувати місце публікацій на археологічну тематику у бібліографії вченого. Загалом свої дослідження І. Шараневич публікував, як окремими роботами, так і на сторінках львівських періодичних видань. Серед них центральне місце займали “*Врѣмєнникъ Ставропигійскаго Института*”, “*Przegląd Archeologiczny*”, “*Teka Konserwatorska*”. Чимало заміток про результати розкопок публікувалося на шпальтах львівської преси, зокрема, у газетах “Зоря”, “Діло”, “Душпастирь”, “Слово”, що знайомило громадськість Львова з найновішими відкриттями у галузі археології.

Окрім польових досліджень, Ставропигійський інститут на чолі з І. Шараневичем (1885–1901), зробив значний внесок в організацію і популяризацію української науки. Він був одним з організаторів українсько-польського археологічного з’їзду у Львові, де відповідав за роботу української секції (на цьому заході зупинемось нижче).

З ініціативи І. Шараневича створено музей Ставропигійського інституту, який починався із 80 експонатів приватної колекції, що розміщувалася у будинку дослідника. Після археологічних виставок, які відбулися у 1885 та 1888 роках, при інституті виникає постійно діюча експозиція.

Власне *Археологічно-бібліографічна виставка 1888–1889 рр.* належить до заходів інституту, що заслуговують на особливу увагу в питанні розвитку археології в стінах установи. Її ініціатором виступив І. Шараневич. На підсумковому засіданні організаторів археологічної виставки 1885 р. було вирішено через три роки провести нову виставку старожитностей Галичини. У той час Ісидор Шараневич мав досить високий авторитет серед галицьких археологів. Захід мали приурочити до 100-ліття надання статусу Ставропигії інституту (до 1788 р. – це Ставропигійське братство) [Шараневичъ, 1888, с. 313].

Відповідальність за організацію археологічної частини виставки поклали на І. Шараневича [ЦДІАУ у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 745, арк. 4]. Він звернувся відозвами до громадськості Галичини із закликом збирати стародавні церковні, мистецькі та побутові речі. Вчений наголошував, що такий “*збір артефактів принесе користь для подальшої наукової інтерпретації пам’яток руської науки та мистецтва не лише у Львові, а й інших куточках нашої вітчизни*” [Шараневичъ, 1888, с. 315]. Крім цього, організатори виставки – А. Петрушевич та І. Шараневич – 14 квітня 1888 р. письмово звернулися до співвітчизників, владик Львівської, Перемиської та

Станіславівської єпархії та духовенства, “щоби воно проголосило у своїх єпархіях по всіх церквах передивитися старослов’янські церковні книги та рукописи, зробити короткий список таких книг з позначенням місця друку та року видання”. Книги, видані до XVIII ст., запропоновано до кінця червня 1888 р. надіслати до управи Ставропігії [Душпастьоръ, 1888]. Другим завданням був пошук таких старовинних епитрахилів, хрестів, риз, які вирізняються за формою або виглядом від сучасних [ЦДІАУ у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 743, арк. 6].

У відповідь на цей заклик з 35 парафій Галичини надійшли предмети старовини. Нова археологічна виставка була відкрита 28 вересня 1888 р. у приміщенні Ставропігійського інституту (рис. 77) [Археологічна вистава..., 1888]. “Виставка 1888 року викликала широкий резонанс у галицькому суспільстві. Результати того, що можуть зробити витривалість і праця, якщо вони підкріплені ідеєю та любов’ю до справ Батьківщини, ми можемо побачити на цій виставці,” – так оцінювали сучасники її значення [Pawłowicz, 1888, s. 3].

Загалом археологічна виставка 1888 р. зайняла центральне місце у системі заходів та святкувань. Представлені матеріали поділили на шість відділів. Помітно виділявся відділ археології. Крім археологічного, організовано бібліографічний, релігійний, мистецький, військовий та геральдичний відділи [Шараневич, 1888; Skobelski, 1889].

В археологічному відділі виставки представлено не багато знахідок. Більша їх частина знаходилася у запасних фондах. Експозицію побудували за хронологічним принципом. Велику роботу в цьому плані провів І. Шараневич. Археолог зазначав, що вона має важливе значення для праісторії, оскільки, археологічні дослідження приносять користь лише тоді, коли “вони прив’язані до певної місцевості і джерельних згадок” [Шараневич, 1886, с. 6].

Рис. 77. Ставропігійський інститут. Сучасне фото

З цікавих експонатів слід згадати шліфовані кам’яні сокири, котрі випадково виявили селяни в Сокальському повіті. Ці знахідки викликали особливий інтерес відвідувачів, і, на думку І. Шараневича, ймовірно, мали ритуальне призначення [Szaraniewicz, 1886, s. 81–83]. Цікавими були також сокироподібні знаряддя з кістки та рогу, які знайшов львівський архітектор Ю. Захарієвич під час розкопок на Підзамчі [Pawłowicz, 1888, s. 11].

Привертали увагу крем'яні вістря, відщепи, скребачки, ріжучі пластинки, серпи, ножі, наконечники стріл, які в недалеких околицях давнього Галича виявив І. Шараневич.

Велику групу артефактів становили керамічні вироби. [Шараневич, 1889, с. 15–16]. Серед них посудини культури лінійно-стрічкової кераміки із села Стрільче, що на Станіславівщині, енеолітичні горщики та миски з села

Стрільківці, що на Тернопільщині, прясельця із Звенигорода та Бужеська, недалеких околиць Белза, Холма, Городка та Судової Вишні [Шараневич, 1889, с. 15–16]. Оригінальністю виконання та орнаментації відзначалися прясельця з Перемишля, Галича та Львова [Szaranievicz, 1886, s. 81–83]. Окрему групу керамічних виробів на виставці становили грузила та важки до ткацьких верстатів [Шараневич, 1889, с. 20].

У каталозі виставки 1888 р. відзначаються: бронзова сокира з Брюхович, кельт із с. Тисівці, що на Буковині, бронзова шпилька, зігнута у півколо, бронзові гачки та багато інших виробів [Шараневич, 1889, с. 13–20; Szaranievicz, 1889, s. 50].

Значну увагу відвідувачів викликали невеличкі теракотові вироби. Вони були представлені антропоморф-

ними та зооморфними скульптурками з трипільських пам'яток. Серед антропоморфних фігурок домінували жіночі [Szaranievicz, 1889, s. 50, 53]. На думку В. Антоновича, знахідки на давніх поселеннях жіночих скульптурок відбивали рівень тогочасних світоглядних уявлень про верховне жіноче божество.

У відділі археології експонували два давньоруських “старожитних, високої археологічної цінності” хрести і один хрест, імовірно, грецького походження. Рідкісні енкаліпсіони були представлені із розкопок у с. Крилос [Археологическо-библиографическая..., 1889]. Загалом, Галич та його

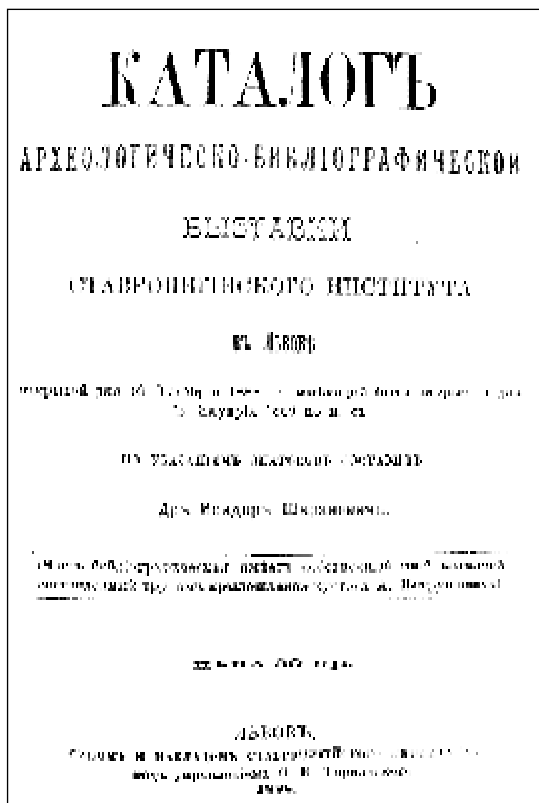

Рис. 78. Титульна сторінка роботи І. Шараневича

околиці, мабуть, найкраще представлені на виставці. Детальний опис цих знахідок залишив А. Вахнянин, який на шпальтах газети “Діло” писав: “З розкопок тих знаходиться на виставці Інститута Ставропігійського досить багато дрібних предметів. (Саля IV.) Між іншими: срібний нашийник, литий, такі-ж ковтки, бронзолети, нагрудні хрести в найрізномодніших видах, дзвінок, ключі залізні, цвяхи, останки грубого скла, золота бляшка, кілька монет, дрібніші бронзові предмети, гузики, останки з монист, останки з орнаментики, цеголки помостові різнобарвні, такі-ж цеголки з золотою мозаїкою, фрески і багато других бляшок, пацьорок металевих і т. д. ... Єсть в тій колекції пам'яток Галича і споре число камінних тягарків до веретен, камінні пацьорки і др. Але що найважніше, ми бачимо тут довголітний труд двох наших патріотів, д-ра Из. Шараневича і Льва Лаврецького. То два наші Шлімани, котрим належить вся заслуга вигребаня старини галицької.” [Вахнянин, 1888]. Така увага до пам'яток Галича не викликає здивування, адже це місце тривалих і результативних досліджень організатора виставки.

З поховань в с. Підгородді експонувались срібні прикраси, бронзові знаряддя, залізні ключі. Цікавими експонатами виставки були поховальні урни ранньозалізного віку, наповнені попелом, вугликами недогорілої деревини, перепаленими кістками та мідно-бронзовими фрагментами жіночих прикрас. Їх відкрив І. Шараневич поблизу с. Чехи Бродівського повіту і належали вони до тілопальних поховань висоцької культури. У каталозі виставки ці речі значались як “*ropielnica*”.

Бібліографічний відділ містив рідкісні видання церковнослов'янських рукописів та стародруків [Петрушевич, 1888]. Всього у фондах бібліографічного відділу знаходилося 57 рукописів, 180 стародавніх друкованих книг та понад 500 документів. Важливо, що багато праць були надруковані в друкарні Ставропігійського братства [Шараневич, 1889, с. 3–4, 7].

Заслужують уваги культові предмети. Багато з них виготовлено з дорогоцінних металів, а саме: золота, срібла та бронзи. Із загальної їхньої кількості відзначимо позолочений православний хрест з філігранню, який 1487 р. воевода Ян Олександр подарував перемишльському єпископу [Pawłowicz, 1888, s. 4]. Цікавим історичним експонатом виставки був дерев'яний різьблений хрест початку XVII ст., який воевода Мирон Бернавський передав Волоській церкві Львова. Виставку культових речей суттєво доповнили три стародавні іконостаси: манявський, рогатинський та львівський (останній привезено зі старої Волоської церкви).

Експозиція творів малярства містила велику кількість стародавніх ікон, виконаних на високому художньому рівні. Серед них відзначимо роботи невідомих авторів XVII ст. (на нашу думку, це могли бути роботи монахів) під назвою “Молитва на Еліонській горі”, “Матір Божа” (1642), “Ісус Христос” (1651) [Pawłowicz, 1888, s. 6].

На звернення організаторів виставки відгукнувся В. Федорович, який вже неодноразово надавав матеріальну допомогу Ставропігійському інституту під час археологічних досліджень давнього Галича. Не залишився осторонь проблем організаторів виставки митрополит Сильвестр Сембратович. За його особистим розпорядженням, на виставку в Ставропігію передано з митрополичої казни частину коштів, кілька стародавніх ікон, фелонів та культових предметів.

Важливо відзначити, що багато любителів старовини та науковців не лише відвідали виставку, але й представили для перегляду власні колекції. Так, відомий дослідник давньої історії О. Чоловський подав для експонування збірку різноманітних стародавніх жіночих прикрас. Скляні давньоукраїнські намистинки та монети надіслав о. Л. Лаврецький.

Відповідальність за збереження матеріалів та експонатів взяв на себе Ставропігійський інститут. Оскільки виставка була археологічно-бібліографічною, то упорядкування збірок з археології виконував І. Шараневич, а бібліографії – А. Петрушевич [Pawłowicz, 1888, s. 13–14]. Ще до початку виставки її організатори склали та видали два каталоги виставлених для огляду експонатів. Автором археологічного каталогу був І. Шараневич [Szaraniewicz, 1889], бібліографічного – А. Петрушевич [Петрушевич, 1888]. Загалом видання сприяли ефективнішому ознайомленню відвідувачів з матеріалами.

28 вересня 1888 р. митрополит Сильвестр у церкві Успення Пресвятої Богородиці відправив Службу Божу, благословив відкриття і успішну роботу заходу. Вступне слово виголосив професор І. Шараневич. Пізніше короткими привітаннями обмінялися представники влади та гості. На церемонії були присутні науковці, чиновники, зокрема, крайовий маршал Тарнавський, о. Мирон Падолинський з Перемишля, протоігумен Василян о. Климентій Сарницький, ігумен Крехівського монастиря о. Іван Барусевич, декан о. Олександр Саноцький з Мацошина, декан о. Іполіт Дзерович з Рогатина, о. Антоній Волощак з Колодрубів, о. Іосиф Лавровський з Комарна, о. Іван Козак з Потелича, о. Платон Паславський з Белза [Шараневич, 1889, с. 15] та багато інших. Чимало відомих осіб високо оцінили рівень проведення та значення ставропігійської виставки [ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 51а, спр. 1030, арк. 8]. З числа гостей варто відзначити Яна Матейка, який у своєму вітальному слові критикував тих поляків, які *“відмовляють русинам рівноуправлення... в загально-політичних напрямках діймо разом, бо маємо спільних ворогів. В противнім разі нас поляків задушить німець, а вас русинів ковтне Москва”* [Ян Матейко..., 1888]. Три години він оглядав виставу.

Значну роль у відкритті, підготовці та проведенні виставки відіграв Народний дім. Зберігся цікавий акт прийому-передачі експонатів. Серед них відзначається кельт, серп і пряжка з бронзи, посуд, скляна намистина і стріли, виготовлені з кременю, а 26 листопада додано двосічний бронзовий меч [ЦДІАУ у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 826, арк. 3, 6]. Після завершення виставки

Ставропігія у письмовій формі просила залишити експонати в музеї до 1892 р., оскільки вони необхідні для *“ознайомлення вчених з предметами русскої старини”* [ЦДІАУ у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 826, арк. 17].

Для відвідувачів виставка в Ставропігійському інституті була відкрита щоденно з 10.00 до 15.00 години [Шараневич, 1889, с. 12].

Організатори завели спеціальну *“Книгу для високопоставлених гостей”*, де відзначено 1587 офіційних записів. Звичайно, загальне число осіб, які відвідали виставку, було набагато вищим. Вхід здійснювався за спеціальними квитками. Дитячі та пільгові квитки коштували 20 крейцерів, а дорослі були вдвічі дорожчі [Шараневич, 1889, с. 13].

Організовані замовлення на квитки надіслала жіноча вчительська семінарія, академічна гімназія та інші навчальні заклади. В суботні дні експозиція працювала із залученням провідних спеціалістів. Тоді пересічні громадяни могли послухати захоплюючі розповіді про ті чи інші знахідки, результати досліджень тощо. Чимало квитків організатори розповсюдили безкоштовно. Так, в день відкриття 235 квитків отримали посли крайового сейму, представники місцевої адміністрації та влади.

Під час роботи виставки щоденно п'ять студентів-правників Львівського університету здійснювали нагляд за речами та консультували відвідувачів [Шараневич, 1889, с. 13]. Тимчасово археологічно-бібліографічна виставка Ставропігійського інституту стала важливим осередком, в якому зібрано багато цінних археологічних знахідок, що мали дуже велике значення для вивчення історичного минулого. Експонати виставлено не тільки для буденного огляду, але, в першу чергу, вони стали важливою основою для дальшого розвитку археологічної науки на галицьких землях та для глибшого вивчення історії українського народу. Організатори поставили собі за мету наочно показати розвиток культури українського народу як одного з особливих народів, який в той час змушений був існувати під владою інших держав.

Важливим фактом стало те, що на рік демонстрації археологічно-бібліографічної виставки припало святкування 900-ліття запровадження християнства в Київській Русі, організатори присвятили окрему експозиційну вітрину цьому важливому ювілею. Виконані художні картини зі сценами хрещення Русі князем Володимиром ще більше підсилювали ідейне значення форуму.

Як пізніше зауважив Е. Павлович, на виставку зібрано стільки експонатів, що можна було б утворити музей: *“Невеликими коштами, але наполегливою працею, властивою русинам – без розголосу, без гучних комісій і з'їздів – зібрано там стільки експонатів, що половина з того, що представлено для огляду, вистачило б для утворення зразкового музею”* [Pawłowicz, 1888, s. 3].

Як уже зазначалось, значну заслугу в організації та проведенні виставки, виданні друкованих супровідних матеріалів Е. Павлович відводив каноніку

А. Петрушевичу та професору І. Шараневичу, які, як гідні патріоти свого краю, виконали величезну роботу зі збору археологічних, бібліографічних та інших старожитностей, опрацювали їх на належному рівні та представили на експозиційні вітрини для огляду.

Після закінчення роботи археологічно-бібліографічної виставки 1888–1889 рр. спеціальним рішенням Ради старійшин Ставропігійського інституту її було трансформовано у львівський Ставропігійський музей. Основною метою була потреба створення у Львові довічної виставки археологічних знахідок, ранньослов'янських стародруків (рукописів), ікон та інших предметів, які б висвітлювали історію нашого народу.

Археологічно-бібліографічна виставка в Ставропігійському інституті мала тривати до кінця 1888 р., але громадський інтерес до старожитностей краю відтягнув її завершення до 16 лютого 1889 р.

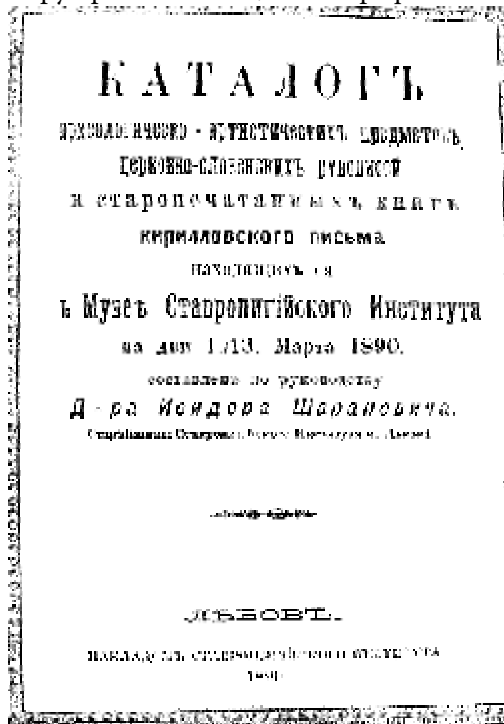

Рис. 79. Титульна сторінка каталогу Музею Ставропігії, укладеного І. Шараневичем

МУЗЕЙ СТАВРОПІГІЇ

Для подальшого розвитку археології виставка відіграла важливу роль, оскільки вона переросла у музей Ставропігії, який почав формуватися задовго до цього (рис. 80). Завдяки виставці вдалося зібрати чимало нових експонатів з різних куточків Східної Галичини (рис. 81, 82).

У 1886 р. археологічні матеріали з українсько-польської виставки (1885) після тривалої суперечки між І. Шараневичем та В. Дідушицьким вдалося

Рис. 80. Табличка біля входу до музею

перевезти з Політехніки на вул. Руську, 3, у приміщення Ставропігійського інституту, де було виділено відповідні приміщення, призначені для організації та проведення нової археологічної виставки. Формування музею вимагало накопичення речових матеріалів і відповідного фінансування. На

кінець 80-х років XIX ст. Ставропiгiйський iнститут завдяки попереднiм успiшним археологiчним дослiдженням I. Шараневича, А. Петрушевича та iнших вчених поповнив колекцiю археологiчних знахiдок. Крім цього, багаторiчне приватне колекцiонування речей дячами iнституту сприяло створенню одного з перших у Галичинi українських музеiв. Музей з 1889 р. завдяки старанням I. Шараневича перетворений у постiйно дiючу експозицiю. У 1892 р. вчений у листi до О. Барвiнського писав, що створення музею було

Рис. 81. Прикраси з Ставропiгiйського музею. ЛiМ

Рис. 82. Сiбний колт.
Колекцiя ЛiМ (Зарубiй, 2009)

сенсом усього його життя. I. Шараневича справедливо називають фундатором галицько-українського музейництва. Він розробив засади класифiкацiї та збереження археологiчних знахiдок i раритетiв, якi застосував у музеї Ставропiгiйського iнституту i таким чином вберiг його цiннi збiрки вiд нищення [Чорновол, 2004, с. 7].

Експозицiя музею складалася з двох вiддiлiв – археологiчно-артистичного та бiблiографiчного, в межах яких видiлялося п'ять тематичних збiрок: 1) рукописи i стародруки; 2) церковне мистецтво; 3) археологiчнi знахiдки; 4) нумiзматичнi пам'ятки; 5) листи i грамоти з iсторiї України. У 1890 р. видано окремий каталог музею (рис. 79).

Лише з розкопок I. Шараневича у Галичi в музеї представлено 532 знахiдки. Велику колекцiю матерiалiв зi Звенигорода та його околиць передав археологiчному вiддiлу музею мiсцевий парох о. Бiлiнкевич [Грушевський, 1899, с. 25]. На особливу увагу в експозицiї музею Ставропiгiйського iнституту заслуговує колекцiя бронзових знарядь та фiбул гальштатської доби [Терський, 2005, с. 46]. Варто вiдзначити сiбнi прикраси з Молотiвського скарбу (рис. 83). У статтi М. Грушевського, присвяченiй

Молотівському скарбу, знаходимо інформацію, що *“...срібні ж речі, що були в ній, перейшли до музею львівської Ставропігії”* [Бандрівський, 2004, с. 608]. Суттєву допомогу І. Шараневичу в організації та поповненні фондів музею надавав відомий історик Ф. Свистун, який був префектом новоствореного музею [Білас, 2002, с. 154]. У музеї влітку 1898 р. свою роботу розпочинав І. Свенціцький. Він став музейником завдяки І. Шараневичу, який запросив його на посаду підручного писаря при Ставропігійському музеї. Саме це визначило його подальшу долю. Перебуваючи на цій посаді, І. Свенціцькому часто доводилося працювати з археологічними знахідками та бути зв'язковою

Рис. 83. Молотівське срібло. Демидів 1896. (Зарубій, 2009)

ланкою між А. Петрушевичем та І. Шараневичем *“Коли ходило за точне означення нової речі з розкопів, то професор Шараневич посилав з нею свого музейного аманусита (писаря – Н. Б.) до каноніка-кустоса А. Петрушевича. Старенький канонік не тільки розглядав прислану річ, але – дивлячись десь далеко у простір часу – вичував її своїми плоскими пальцями. Після того наступала діагноза, записка і обов'язкові поручення передачі чемностей”* [Свенціцький, 1931, с. 6]. Наукові інтереси обох істориків доволі часто перетиналися і в силу обставин їм доводилося працювати разом. Згадавши про І. Свенціцького, як зв'язкову ланку, між двома українськими археологами, варто пригадати, що стосунки між ними були доволі складні. Підтвердження цьому знаходимо у І. Франка, який писав, що *“А. Петрушевич злий на мене, що я не спровадив на ювілей нашого маститого історика Шараневича”* [Віршороб, 2010, с. 261]. Причиною цьому було багато розбіжностей у наукових концепціях обох дослідників. Достатньо пригадати суперечки навколо розташування княжого Галича, використання різних календарів та ін. З цього приводу І. Франко не без іронії зазначав: *“Наші оба народні світила не можуть і доси погодитися на календарі і літочисленню.*

О. Петрушевич числить по иншому індикту, а проф. Шараневич по иншому. Аж по всьому я полапався: проф. Шараневич обіцяв мені прийти по своєму календарю, а ювілей справлявся по календарю о. Петрушевича. От і не зійшлись” [Віршороб, 2010, с. 262]. Звичайно, що писав І. Франко ці рядки не без іронії, але вони досить добре ілюструють складність стосунків двох українських вчених, які волею долі змушені були працювати навколо одних установ і схожих наукових проблем. Хтозна, чи такі стосунки їх супроводжували все життя, чи попусувалися на старості, і що було цьому причиною? Можливо, відповіді ховаються десь у архівах.

Після відходу від наукової діяльності старшого покоління археологів Ставропігії, зокрема, І. Шараневича та А. Петрушевича, припинення археологічних робіт призвело до того, що музейні збірки перестали поповнюватися новими знахідками. На кінець XIX ст. діяльність діячів Ставропігійського інституту переходить у площину дослідження історії релігії, мистецтва тощо.

Зауважимо, що до 1892 р. Ставропігійський інститут залишався єдиною науковою інституцією українців [Бандрівський, 2001, с. 8]. Однак з другої половини XIX ст. в українському середовищі не припинялися дискусії між народовцями та русофілами навколо питань національної ідентичності галицьких українців. Ставропігійський інститут виступав на боці русофілів. На зламі XIX–XX ст. “общерускій язык” став мовою офіційної документації та друкованої продукції інституту. Серед його членів напередодні Першої світової війни переважали антиукраїнські настрої, що пояснювалися тісними зв’язками з російськими слов’янофільськими товариствами [Орлевич, Пашук, 2007, с. 373]. Наприкінці XIX ст. археологічна наука в Ставропігійському інституті стала входити в кризову смугу.

КРАЙОВЕ АРХЕОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО

31 грудня 1875 р. у Львові виникло Крайове археологічне товариство [ЦДДАУ у Львові, ф. 146, оп. 25. (т. 1), спр. 48, арк. 21]. Юридичної чинності воно набуло 12 лютого 1876 р. Факт заснування товариства свідчив, що львівські дослідники не стояли осторонь від європейських тенденцій щодо організації та формування археології як нової наукової дисципліни [Lech, 2002, s. 17–23]. Однак до його створення ставлення було доволі скептичним, оскільки вважалося, що у Львові немає достатньої кількості фахових археологів, щоб забезпечити його діяльність. Ця точка зору знайшла відображення на сторінках окремих видань [Biblioteka Warszawska, 1876, s. 487; Gazeta Lwowska, 1875, s. 4].

Історик А. Точек вважає, що Крайове археологічне товариство було другим за значенням після Історичного товариства у Львові, і ділить його діяльність та два етапи. Перший закінчився у 1877 р. Другий припадав на 1881–1884 роки [Toczek, 2007, s. 217–218].

Товариство за членським складом і мовою було польським, проте, існуючи у середовищі Львова і Східної Галичини, воно зосереджувало

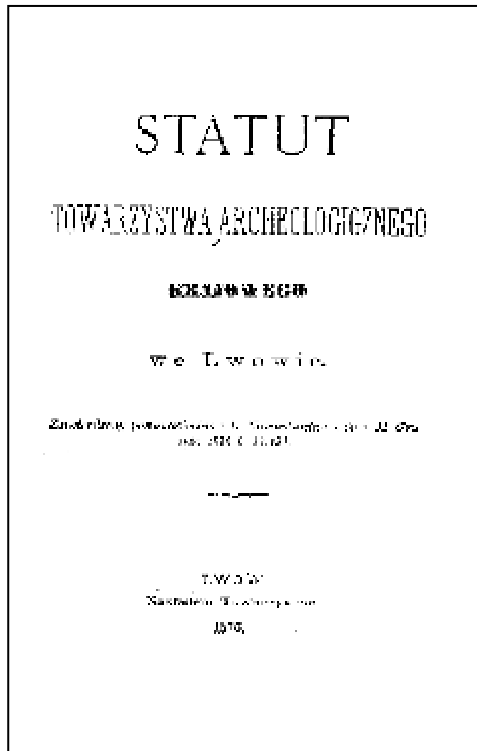

Рис. 84. Статут Крайового археологічного товариства

навколо себе і українських дослідників. Заслуговує на увагу виступ на першому засіданні голови Товариства Станіслава Крижанівського, який наголошував: “...до спільної праці над доісторичною археологією в нашому товаристві слід закликати вчених всіх народностей і племен, а перш за все спільних нам родом слов'янських племен-побратимів! Спільне давнє минуле, спільна історія і спільні пам'ятки об'єднують нас на ниві історії давніх епох, об'єднувати повинні нас і на полі археології! Жорстока боротьба і всі справи політичні нехай будуть поза нами! Залишмо їх дипломатам і державним мужам!” [Krzyżanowski, 1876, s. 5].

Археологія у XIX ст. мала досить широке і розпливчате змістове навантаження. Згідно зі статутом (рис. 84), основною “метою Товариства є пошук, дослідження і збереження, а також опис або фотографування всіх рухомих і нерухомих пам'яток, які відносяться до минулого Галичини і Великого князівства

Краківського. Крім того, Товариство буде займатися лекціями і обговореннями, які входять в сферу археології, і в міру коштів – видавництвом археологічного часопису. Політичні і релігійні справи виключаються з сфери діяльності товариства” [Statut..., 1876, s. 3].

Статут передбачав, що заклад складався з керівного Віділу та Загальних зборів [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 1, арк. 36]. До складу Віділу входило 12 осіб: дев'ять членів і три заступники.

Першим головою товариства став Станіслав Крижанівський (1841–1881)* (рис. 85). Незважаючи на молодий вік, він користувався авторитетом серед дослідників старожитностей та колекціонерів. Його заступником вибрали професора Львівського університету Євгеніуша Яноту. Секретарем

* Станіслав Крижанівський (1841–1881) – випускник філософського факультету Ягеллонського університету, дійсний член Краківської академії наук, член Імператорського Російського археологічного товариства.

товариства призначили К. Відмана, а заступником секретаря – Ю. Колачковського [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 10, арк. 33–33 зв.].

Членами організації були відомі дослідники – Антоні Шнайдер, Жегота Паулі, Адам Кіркор, Антін Петрушевич, Ісидор Шараневич, Юзеф Крашевський та інші [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 5, арк. 4]. Уже з переліку прізвищ можемо стверджувати, що в ньому працювали представники як романтичної, так і позитивістської археології. Так, визнані археологи-романтики Ж. Паулі та С. Крижанівський тісно співпрацювали з Адамом Кіркором (1818–1886) (рис. 84), якого вважають одним із засновників позитивістської археології.

Рис. 86. Адам Кіркор (1818–1886)
(Brensztejn, 1930)

Лосяч, Мушкарів на Тернопільщині. А. Кіркор першим з археологів висловив думку, що терени Галичини були заселені задовго до появи слов'ян [Janusz, 1912].

Рис. 85. Станіслав Крижанівський
(1841–1881) (Blombergowa, 1993)

Відразу зазначимо, що не намагаємось представити А. Кіркора львівським археологом, звертаємось до його постаті лише з огляду його причетності до львівського археологічного середовища.

А. Кіркору належить дослідження пам'яток на Покутті та Поділлі, які виявив А. Шнайдер. Між ними можемо прослідкувати доволі результативну співпрацю, яка стосувалася, насамперед, подальшого вивчення цих пам'яток. У листах львівський археолог просив А. Кіркора зайнятися професійним дослідженням зазначених об'єктів [Шнейдер, 1995, с. 97].

Впродовж 1870–1880 рр. А. Кіркор, один з небагатьох дослідників, проводив масштабні польові дослідження, розкопав більше 20 пам'яток, серед яких: Сапотів, Більче-Золоте,

Результати досліджень Адама Кіркора публікувались на сторінках львівських часописів, зокрема, “Przeglądu Archeologicznego” та “Kłosiw”. Така увага до його особи спричинена перш за все тим, що він, будучи членом товариства, зробив помітний внесок у дослідження археологічних пам’яток на теренах заходу України. Його роботи високо оцінювали в плані методики та ведення польової документації [Lech, 2006, s. 19].

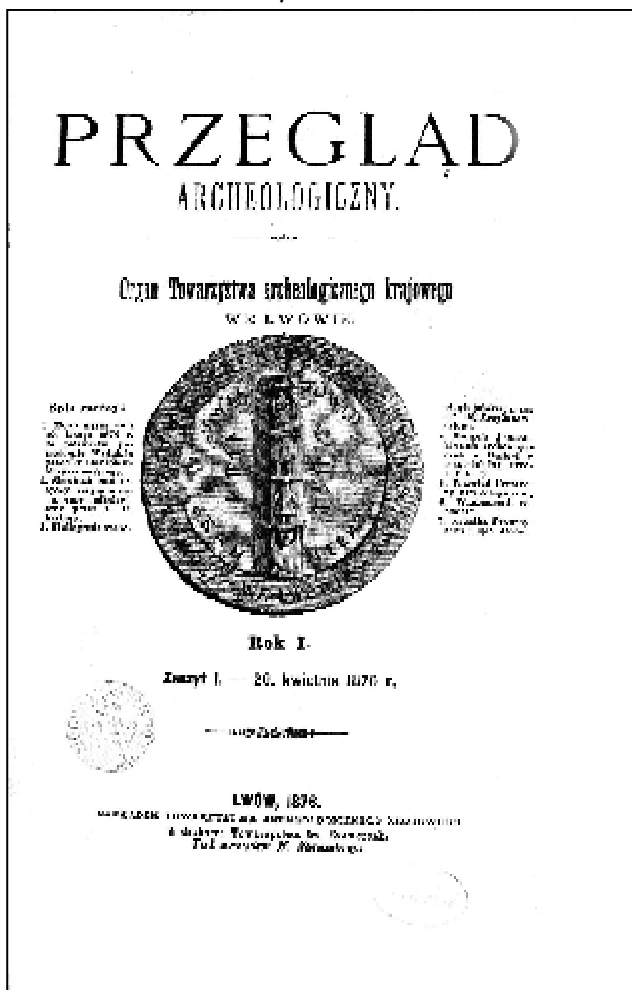

Рис. 87. Титульна сторінка друкованого органу Крайового археологічного товариства

часопис “Przegląd Archeologiczny” (рис. 87), перший випуск якого побачив світ у квітні 1876 р. Відповідальним редактором журналу був А. Шнайдер [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 18, арк. 8–14]. Редакція знаходилася у Львові за адресою: вул. Крива, 1/8 [Przegląd Archeologiczny, 1876, z. 1].

Від часу заснування Товариство чітко означило свою позицію, щодо проведення рятівних розкопок, неодноразово засуджувало нефахові дослідження, якими руйнувалися пам’ятки археології. Це знайшло відображення на сторінка часопису [Kirkor, 1876, s. 105–117; S[neider], 1876, s. 16–22].

Символом Археологічного товариства стало зображення Святовида. Емблему було обговорено і затверджено на Загальних зборах товариства [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 10, арк. 31]. Збруцького ідола було нанесено на титульній сторінці “Przeglądu Archeologicznego”.

Невдовзі після заснування Товариство почало видавати перший на теренах Східної Галичини археологічний

Рис. 88. Крайове археологічне товариство у Львові. Членський квиток

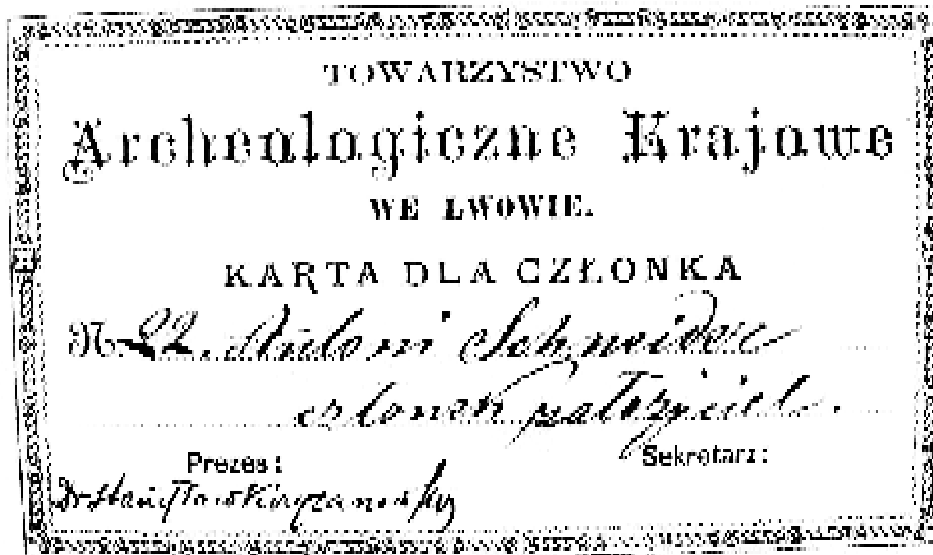

Рис. 89. Членський квиток Антоні Шнайдера (ЛННБ України)

Для збірника це був сприятливий час. Під керівництвом першого редактора журнал виходив щоквартально і на його сторінках переважала археологічна тематика. Зокрема, повідомлялося про нові відкриття на теренах

Східної Галичини, робився акцент на залученні нових методів досліджень, гостро критикувалися аматорські розкопки. У збірнику, окрім статей археологів, друкувалися хроніка товариства та огляд археологічної літератури. Важливе значення мала укладена С. Крижанівським бібліографія тогочасної археологічної літератури [Krzyżanowski, 1876, z. I, s. 12–16; z. II, s. 40–44; z. III, s. 77–80].

Ще одним важливим проектом, який, на жаль, не вдалося реалізувати, був каталог усіх давніх пам'яток Галичини, який згодом мав перерости у географічно-археологічний словник [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 7, арк. 43 зв.].

Рис. 90. Ян Завіша (1822–1887)

Рис. 91. Оскар Монтелиус (1843–1921)

З метою налагодження контактів між Товариством і науковими установами з інших країн, його члени брали участь у різних наукових форумах. Одним із найважливіших у загальноєвропейському контексті був Міжнародний конгрес антропології та передісторичної археології, організований 1866 р. з ініціативи французького праісторика Габрієля де Мортільє (1821–1898) [Brézillon, 1969, s. 160–161; Лех, 2006, с. 30]. Участь у конгресі була престижною, тому що це, насамперед, змога налагодити контакти, заявити про свої досягнення перед поважним науковим середовищем, отримати відповіді на багато питань. У 1876 р. у Будапешті відбулася VIII сесія конгресу. На ньому була представлена і Східна Галичина. Учасниками форуму стали голова Крайового археологічного товариства Станіслав Крижанівський та редактор часопису Товариства і автор “Енциклопедії...” Антоні Шнайдер [Kronika Towarzystwa..., 1876, r. 1, z. II; Schneider, 1877, r. I, z. 4, s. 117–127].

А. Шнайдеру вдалося особисто познайомитися з відомими вченими, зокрема, Яном Завішею (рис. 88) і Оскаром Монтеліусом (рис. 89) [Schneider, 1877, r. I, z. 4, s. 126; Sadowski, 1877, s. 11]. Крім цього, на конгресі представлено найновіші досягнення і методику археологічно-антропологічних досліджень. Величезне враження на львівського археолога справили виставки старожитностей, експоновані на конгресі, про що він відзначав згодом у своїх нотатках [ЛННБ України, ф. 144, оп. V, спр. I]. Принагідно зауважимо, що кожна велика делегація на конгресі мала свою виставку. Львівські і краківські дослідники експонували матеріали з Галичини. А. Шнайдер теж належав до числа осіб, які надали свої експонати. Загалом виставка пройшла успішно і галицьким археологам вдалося з'ясувати деякі моменти датування та інтерпретації знахідок, які раніше викликали у них сумніви [Sadowski, 1877, s. 22].

Повернувшись з конгресу, А. Шнайдер підготував детальну доповідь про результати свого перебування на цьому міжнародному форумі, а також опублікував звіт про поїздку на сторінках “Археологічного огляду”. Під враженнями, що справили на нього виступи на конгресі, дослідник писав, що *“в міру прогресу в науці маємо перед собою важливе завдання: докладне дослідження пам'яток нашого минулого, перш за все могил, густо засіяних по території давньої Слов'янищини. Ці дослідження становлять на полі науки окрему ділянку під назвою доісторичної чи дохристиянської археології і відкривають нам дедалі ширші краєвиди на історію стародавнього світу”* [ЛННБ України, ф. 144, оп. V, спр. I, арк. 40].

Варто зазначити, що археологію у XIX ст. окреслювали доволі широко. Вона охоплювала різноманітні знання про старожитності та охорону пам'яток. 13 серпня 1877 р. на засіданні Товариства створено вісім наукових секцій (дописемної археології та антропології, християнської археології, нумізматики, палеографії, геральдики та генеалогії, дипломатики, сфрагістики, археологічної бібліографії), які фактично відображали тогочасне сприйняття археології. Одним із завдань, які стояли перед секціями, було рецензування статей до “Археологічного огляду” [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 2, арк. 1–1зв., 2, 3, 5].

Найчисельнішими були секції дописемної археології та антропології. На початку 1878 р. перша з них налічувала 20 чол. Її головою обрали М. Потоцького, секретарем – А. Шнайдера. Дещо меншою була секція християнської археології, яку очолив К. Жуковський, а секретарем став І. Ізимонович [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 14, арк. 2].

Товариство мало і фінансові проблеми. Членські внески не допомагали (рис. 92). Для того, аби втриматися на плаву, до товариства приймали так званих “підтримуючих” членів. Ним міг стати кожен, хто надавав фінансову підтримку, однак, як свідчать джерела, бажаючих на цю роль було не так багато [Skład Towarzystwa..., 1876, s. 1–7].

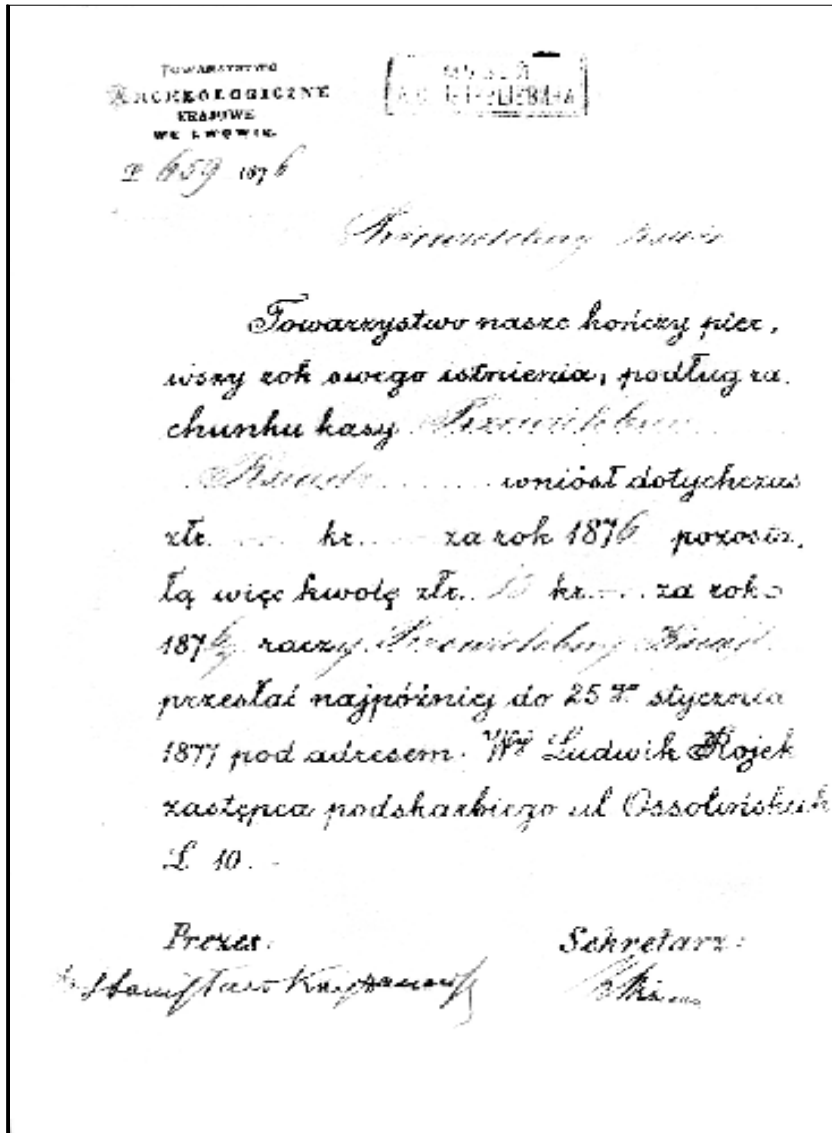

Рис. 92. Повідомлення А. Петрушевичу про оплату членських внесків (ЛННБ України)

На початку 1878 р. товариству вдалося безкоштовно отримати приміщення у новому корпусі Львівської Політехніки (рис. 93), де також було розміщено археологічні фонди. Одночасно розпочався важкий період у його діяльності. Частина проблем була спричинена виїздом зі Львова, а згодом смертями голови Товариства С. Крижанівського, М. Потоцького та А. Шнайдера.

Національні та політичні непорозуміння спричинилися до того, що діяльність Товариства з 1878 по 1881 роки носила епізодичний та обмежений характер. Тимчасово перестав виходити *“Przeгляд Archeologiczny”*.

Ситуація змінилася восени 1881 р., коли вдалося обрати нового голову Товариства. Цю посаду зайняв Войцех Дідушицький (1848–1909) – політик, історик мистецтва і філософії, цінитель античної культури (рис. 95) [Dembiński, 1999, s. 132–133]. Його заступником став Антін Петрушевич (рис. 94), який на той час вже був відомим науковцем, активним діячем

Рис. 93. Будинок Львівської Політехніки

Ставропігії та Народного дому у Львові. Помітною постаттю Крайового археологічного товариства на початок 80-х років XIX ст. став Кароль Відманн. Він займав посаду секретаря Виділу. Завдяки його зусиллям знову побачив світ *“Przeгляд Archeologiczny”*. Серед активних дописувачів бачимо І. Шараневича. Новими членами Товариства стали Ю. Захарієвич та О. Чоловський [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 20, арк. 6]. Відновилася бібліотека, яка у 1882 р. мала 477 книг, а також була сформована невеличка збірка старожитностей.

З 1881 р. *“Przeгляд Archeologiczny”* був не лише часописом Товариства, а одночасно урядовим органом Цісарсько-королівської служби охорони пам'яток Галичини (рис. 96). Цьому сприяло призначення В. Дідушицького на посаду Головного консерватора пам'яток Галичини, що сприяло фінансуванню видання.

Свідченням того, що *“Przeгляд Archeologiczny”* знову почав відігравати важливу роль у розвитку археології, була відозва, вміщена у першому номері відновленого збірника, в якій йшлося: *“... за допомогою періодичного видання мусимо скласти список усіх пам'яток, які знаходяться у нашому краї. Маємо визначити їх характер та епоху, з якої вони походять, а також їх призначення. Таким чином, ми додамо до археології та історії мистецтва*

кілька нових позицій” [Відозва..., 1882, с. 223]. Особливий акцент ставили на фіксацію залишків давніх могил, скам'янілих кісток, валів [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 7, арк. 24]. Хоча, як показував досвід, населення Галичини не надто переймалося старожитностями, і розраховувати на те, що простий люд з сіл і містечок принесе інформацію про археологічні пам'ятки, було марним. Щоправда, під час розвідкових подорожей на місцях можна було отримати чимало такої інформації.

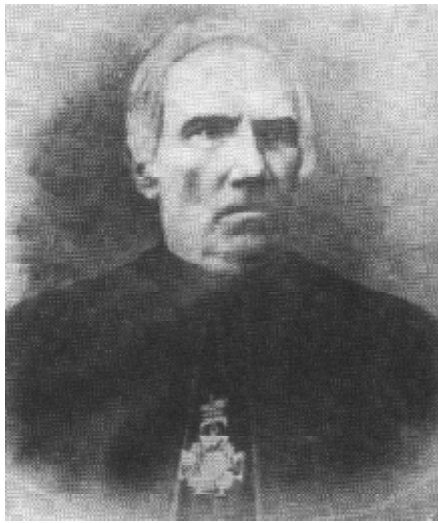

Рис. 94. А. Петрушевич.
Фото 1901 р. (Аристовъ, 1916)

Рис. 95. Войцех Дідушицький
(1848–1909)

Однак, як відзначає А. Кіркор, на цьому етапі історії Товариства в його діяльності археологи брали менше участь, на пріоритетне місце виходила охорона пам'яток та історія мистецтва. Тому *“не так добре піде справа з доісторичними пам'ятками, для дослідження яких товариство не має достатньо спеціалістів. А край такий багатий на пам'ятки археології! Знищено, зруйновано тисячі курганів, могил зрівняно з землею під час оранки... однак виціліло ще дуже багато; виціліли просторі городища, великі курганні могильники, чимало печер, для дослідження яких недостатньо археолога, а потрібна допомога геолога...”* [Kirkor, 1885, s. 155–156]. Це важлива заувага в плані еволюції археологічної науки, оскільки бачимо, що вже в останній чверті XIX ст. фахові археологи розуміли всю значущість проведення детальних досліджень на пам'ятках, які не зазнали руйнувань, і, більше того, вказували на необхідність залучення спеціалістів суміжних галузей, зокрема, геологів, що є свідченням розуміння проведення інтердисциплінарних досліджень.

На другому етапі своєї діяльності, тобто після 1881 р., Крайове археологічне товариство опинилося в певній залежності від *Akademii Umiejętności*. На такий висновок наштовхує хоча б публікація колишнього члена Товариства А. Кіркора, який неодноразово наголошує, що аби забезпечити збереження археологічних пам'яток, львівські дослідники мають проводити консультації з фахівцями з Кракова [Kirkor, 1885, s. 157].

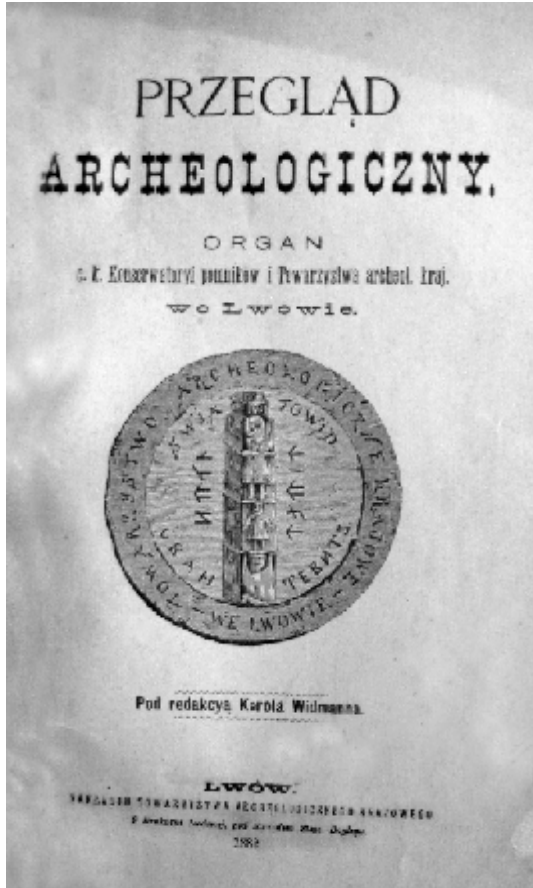

Рис. 96. Титульна сторінка відновленого часопису

Львівській Політехніці [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 30, арк. 28]. Підкреслимо, що це був час, коли археологічні з'їзди користувалися неабиякою популярністю. Лише роком раніше відбулося два дуже поважних наукових форуми – це VI Археологічний з'їзд в Одесі та XV Археологічно-антропологічний конгрес у Вроцлаві [Kirkor, 1884, s. 160–174].

Ідея проведення з'їзду офіційно виникла ще 10 липня 1883 р. під час наукового семінару, який львівські дослідники проводили в стародавньому Галичі [Съезд археологической комиссии, 1883]. Цю ідею висунув Войцех Діду-

в цій ситуації стає зрозумілим, чому так важко було В. Дідушицькому погодитися на дослідження Галича українськими археологами.

Наукова та видавнича діяльність Крайового археологічного товариства у Львові поступово поширювалася на територію всієї Галичини, однак увага зосереджувалася навколо пам'яток архітектури, видання історичних джерел. Не останнє місце займали розвідки В. Дідушицького про різні архітектурні пам'ятки на території Східної Галичини. Тут варто згадати публікації про церкви в Бучачі, Дрогобичі, Богородчанський іконостас. Товариство вело роботу, спрямовану на популяризацію старожитностей, які вдалося зібрати і опрацювати членам організації.

Особливе значення в історії товариства мали З'їзд українських та польських археологів та проведення Археологічної виставки у Львові 1885 р.

шицький, який і зайнявся організаційними питаннями [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 30, арк. 13]*. Підготовка до з'їзду археологів у Львові тривала упродовж 1883–1884 рр. Для його проведення потрібні були кошти. На зборах 20 листопада 1884 р. голова Крайового археологічного товариства В. Дідушицький звернувся до учасників засідання із закликом фінансової підтримки. Левову частку витрат на організацію цього заходу покрили своїм коштом В. Дідушицький, К. Лянцкоронський, Галицький сейм і Львівська міська рада [Чорновол, 2005, с. 221]. До участі в нарадах з організаційних питань в якості консультантів запрошено відомих науковців та спеціалістів із провідних наукових та навчальних закладів (Б. Барановського, Е. Бужинського, Л. Цвіклінського, О. Огоновського, Ю. Захаревича та інших). Було створено Виконавчий комітет [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 30, арк. 13]. Головою комітету став В. Дідушицький, його заступником – І. Шараневич, секретарем – К. Відманн. Провідним спеціалістам у галузі археології було розіслано понад 150 офіційних запрошень. Разом із запрошеннями розсилалися програми та урочисті звернення. Запрошеним учасникам пропонували “зголоситися” і взяти участь у виступах та дебатах. В. Дідушицький мав намір запросити до участі у з'їзді вчених з Британії, Німеччини та Франції [Чорновол, 2005, с. 223].

Проведення наукового форуму призначено на липень 1885 р. Підготовка отримала затяжний характер. З невідомих причин час його відкриття та проведення кілька разів переносили. Останньою більш-менш визначеною датою став вересень 1885 р. Це викликало невдоволення серед багатьох львівських науковців, оскільки у вересні розпочиналося навчання в українських навчальних закладах (у Польщі навчальний рік розпочинався в жовтні) і тому українські вчені з інших регіонів не могли взяти участь. З числа українських науковців теми подали О. Огоновський, І. Шараневич, Ю. Целевич. На сторінках преси з'явилися повідомлення про те, що на з'їзд до Львова прибудуть археологи з Києва (В. Антонович і М. Кибальчич) та Харкова (Д. Багалій і М. Яворницький) [З'їзд археологів..., 1885]. Однак, цього не сталося. Ніхто із запрошених археологів із Наддніпрянщини не прибув. В. Антонович побував у Львові напередодні З'їзду українських і польських археологів. Він відвідав розкопки І. Шараневича в Галичі влітку 1885 р., де допоміг датувати та систематизувати археологічні знахідки. Однак участі у з'їзді київський археолог не брав. Львівський історик І. Чорновол пов'язує відсутність вченого з політичними проблемами, які мали місце

*У літературі має місце не достовірна інформація про те, що організатором Археологічного з'їзду та виставки 1885 р. виступив Володимир Дідушицький [Крушельницька, Бандрівський, 2012, с. 225]. Підготовка і проведення цих заходів пов'язані з головою Крайового археологічного товариства Войцеха Дідушицького, це саме стосується скандалу навколо порозуміння Войцеха Дідушицького і Володимира Антоновича, яким москвофільська преса приписувала домовленість про приєднання України до Австрії.

навколо його постаті в цей час [Чорновол, 2005, с. 225]. Щоправда, навіть у тогочасних газетах відзначалося, що зустрічі В. Антоновича з І. Шараневичем та В. Дідушицьким стосувалися наукових проблем, а не політичних (польсько-українського порозуміння). *“Щодо проф. Антоновича, то відомо, що він дійсно порозумівся з гр. Дідушицьким і проф. Шараневичем, однак не на тему польсько-руської угоди, але на предмет археологічного з’їзду в Галичі, в*

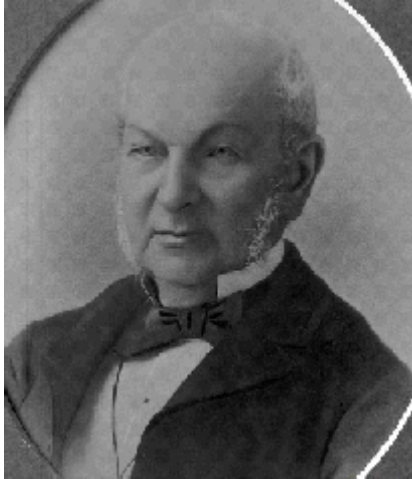

Рис. 97. Юзеф Маєр

Рис. 98. Юліан Пелеш

якому він братиме участь як знаменитий знавець руських старожитностей. Це безмежна підлість, щоб чисто наукові дослідження каламутили політичними доносами”, – писала краківська газета “Нова Реформа” [цит. за: Чорновол, 2005, с. 225]. Так чи інакше, археолог лише передав 41 експонат на виставку 1885 р., опис яких подав І. Шараневич [Шараневичь, 1886, с. 7–10].

Головною темою форуму були взаємовпливи Сходу і Заходу на культуру галицьких земель [ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп. 1, спр. 32, арк. 70]. Офіційними робочими мовами були українська і польська. Організатори заздалегідь сформували дві секції. Українську секцію очолив І. Шараневич, польську – В. Дідушицький.

На організаційних зборах української секції було вирішено, що: *“На Шараневичу, як на голові руської секції, лежить відповідальність прослідкувати чи повноцінно будуть представлені руські реферати на противагу польським, якщо українська наука має бути слабше представлена, ніж польська, то нехай з’їзд називається лише польським”* [З’їзд археологів..., 1885]. Цей організаційний момент знайшов відображення на сторінках української преси, зокрема, газети “Діло”.

Урочисте відкриття з’їзду відбулося 9 вересня 1885 р. у приміщенні Львівської Ратуші. З’їзд відкрив голова організаційного комітету В. Дідушицький, який у вступному слові високо оцінив наукові здобутки українських археологів. Промова голови починалася польською мовою, а

згодом перейшов на українську. Цей факт позитивно сприйняла львівська преса. *“Вистава археологічна дала перший раз случайність, що польський магнат відважився прилюдно промовити на руській мові, уважаний все через загал поляків “за мову хлопську”, – писала газета “Діло” [Відкриття виставки..., 1885].*

Серед запрошених був і голова Краківського наукового товариства Юзеф Маєр (рис. 97). Запрошення, датоване 28 серпня 1885 р., надіслав йому Войцех Дідушицький [AN, Rps PAN Kг. 3170, t. 1, ark. 44]. Початково Ю. Маєр повідомляв, що не зможе приїхати до Львова, але перед самим з'їздом ситуація змінилася. На пропозицію В. Дідушицького президію обрали з чотирьох осіб [Ossowski, 1888, s. 209]. Ю. Маєра призначено головою, єпископа Юліяна Пелеша – його заступником (рис. 98).

З українців на з'їзді, окрім І. Шараневича та А. Петрушевича, виступили О. Огоновський, Ю. Целевич; краківську делегацію представляли А. Кіркор, Г. Оссовський, Т. Земенцький [Відкриття..., 1885; ЦДІАУ у Львові, ф. 192, оп.1, спр. 30, арк. 13].

Рис. 99. Готфрід Оссовський (1835–1897)

Після закінчення пленарного засідання робота археологічного з'їзду продовжилась у двох секціях – археологічній та історичній. У роботі археологічної секції взяли участь Г. Оссовський, А. Кіркор, П. Земенцький, І. Шараневич та інші відомі науковці.

У доповідях польських дослідників досить виразно відчувалася тенденція пошуку спільних рис у залишках матеріальної культури на території Західної та Східної Галичини. Так, Готфрід Оссовський у доповіді *“Чи існує різниця між археологічними знахідками, знайденими на Русі і побережжі Вісли?”* намагався показати однотипність та єдність культурних надбань, які формувалися ще у римський час. Дослідник вказував на відмінні риси і на поставлену проблему відповідь була ствердна – племена, які заселяли ці території, *“без сумніву, відрізнялися”* [Ossowski, 1888, s. 212].

Постать Г. Оссовського (рис. 99) в історії археології Східної Галичини, заслуговує на те, щоб йому відвести окрему увагу. Він був членом Крайового археологічного товариства у Львові, дописувачем *“Археологічного огляду”*, одним із перших професійних археологів, який проводив дослідження у Східній Галичині, зокрема, розкопки у печері Вертеба [Оссовський, 1895]. Заслугою Г. Оссовського є те, що він склав та опублікував план печери та

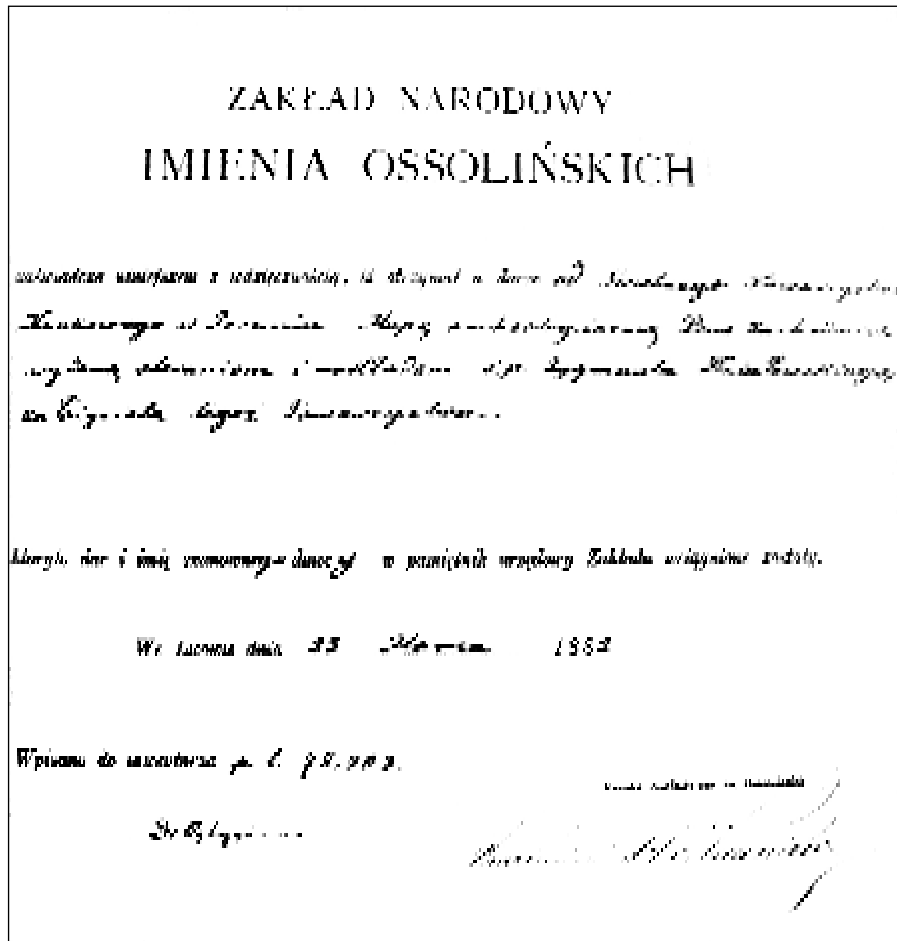

Рис. 100. Подяка Г. Осовському за “Археологічну карту”, 1882 (АРТ, TNT)

карту пам’яток, яка була однією з перших топографічних карт, виконаних професійно.

Цьому досліднику належить відкриття і дослідження низки пам’яток. Варто звернути увагу на одну з них. У с. Демня біля Сколе є місце, овіяне легендами і часто відвідуване туристами, – це “могила Святослава”*. Досі не відомо, чи має ця місцевість відношення до князя Святослава, однак у

* Одним з перших на цю пам’ятку звернув увагу відомий поет та прозаїк М. Устиянович. Студії батька продовжив його син Корнило, який у 1902 р. опублікував розвідку присвячену цій пам’ятці [Устиянович, 1902]. У 1971 р. розкопки на пам’ятці проводив Олексій Ратич. В заповненні поховальної ями знайдено уламки горщиків, уламок бронзового кільця, залізну шпору, підкову та рукоятку меча. Останки небіжчика не збереглися, а сліди попелу та золи підтвердили, що він був похований за обрядом трупопалення. Відкриті артефакти дозволили датувати це поховання знатного дружинника XI ст. [Ратич, 1972, с. 382].

літературі знаходимо підтвердження, що у ХІХ ст. вона не залишалася поза увагою археологів. Власне 1889 р. її оглянув Г. Оссовський. Археологічних артефактів дослідник не знайшов, але у звіті зафіксував сліди попередніх розкопок [Ossowski, 1890, s. 19–22].

Цікаві документи, які є ще одним зі свідчень про доволі тісні контакти вченого зі Львовом, збереглися в Торуні. Окремі листи засвідчують, що Г. Оссовський співпрацював з львівськими колегами ще до переїзду до Кракова. Серед його приватних документів збереглася подяка за археологічну карту його авторства, надіслана на бланку Оссолінеуму до Торунського наукового товариства, яку вдалося відшукати в Торуні (рис. 100) [АРТ, TNT 49, l. 135, s. 117].

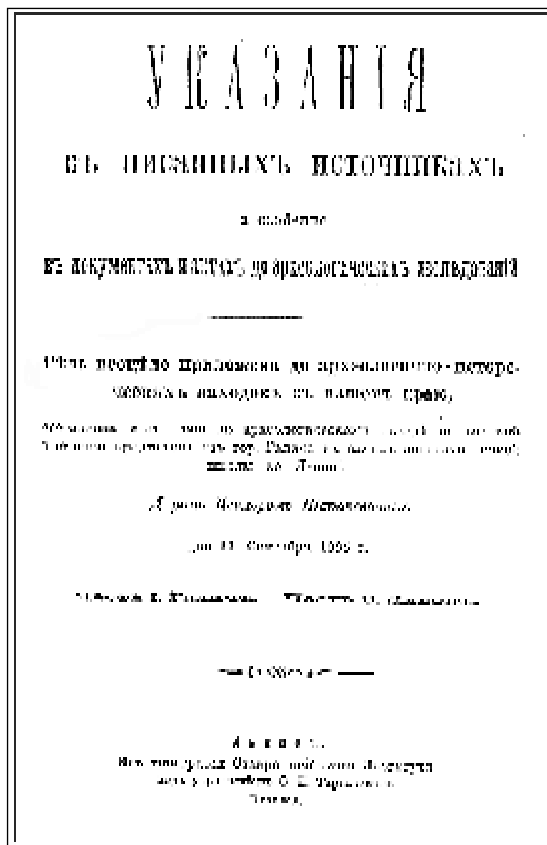

Рис. 101. Титульна сторінка опублікованого виступу І. Шараневича, виголошеного на з'їзді археологів у Львові

Г. Оссовський був талановитим дослідником і яскравою особистістю. У своїх спогадах Ю. Талько-Гринцевич згадував слова Г. Оссовського, які той жартівливо адресував А. Кіркору, але які цілком підходили і до його особи, *“Добрий археолог повинен любити добре вино, добрі сигари та гарних жінок”* [Talko-Hryniewicz, 1923, s. 180].

Інший дослідник А. Кіркор підняв перед учасниками з'їзду проблему, яка, на його думку, відображала походження доісторичних пам'яток Покуття і Східної Галичини. У місцевих доісторичних матеріалах він відшукував аналогії з відомих західноєвропейських культур і тим самим намагався показати вирішальний вплив Заходу на етнокультурні процеси у Прикарпатті.

Єпископ Ю. Пелеш відзначив, що Східна Галичина береже у своїх надрах багато безцінних пам'яток давньої культури і вимагає від фахівців комплексних археологічних досліджень [З археологічного..., 1885].

На цей час припадає пік особливої популярності І. Шараневича. Його доповідь “Вказівки в писемних джерелах, а особливо в документах і актах, до археологічних досліджень” присвячена головно результатам досліджень у Галичі (рис. 101). Перш за все, автор поставив проблему комплексного дослідження історичного минулого із використанням різнотипних джерел. І. Шараневич вважав, що писемні джерела не лише збагачують та персоніфікують історію, але є важливим інструментом для згладження національних протиріч [Шараневич, 1886]. Вона була завершальною у роботі форуму і викликала жваві дискусії.

Рис. 102. Каталог археологічної виставки 1885 р.

Аудиторія сприйняла її з оваціями. Граф В. Дідушицький попросив І. Шараневича виголосити додаткову доповідь про Львів княжих часів.

Результати з'їзду засвідчили, що археологи обох частин Галичини відкриті до обговорення наукових проблем і здатні дійти компромісу. У резолюції, прийнятій 11 вересня 1885 р. на заключному засіданні, відзначено значні здобутки археологічної науки Львова, але для дальшого розвитку досліджень у Східній Галичині прийнято рішення, просити сейм підтримати фінансування науково-дослідницьких робіт у краї. З метою підготовки кваліфікованих кадрів, висловлено пропозиції про відкриття кафедри археології у Львівському університеті.

Прийнято постанову про покращення закладів охорони пам'яток історії у Львові та Кракові [3 археологічного..., 1885; Ossowski, 1885, s. 428].

Паралельно з роботою з'їзду відбулася археологічна виставка. Станням організаційного комітету створено альбом з 50 таблиць, у якому знаходилися найефектніші експонати з виставки. Його надруковано одним з найвідоміших фотографів того часу П. Тшемеським.

Усі тексти виконані на чотирьох мовах. Кожен охочий міг замовити для себе альбом у майстерні П. Тшемеського, яка знаходилась у Європейському готелі [ЛННБ України, ф. 170, спр. 18/п. 1, арк. 3]. Абсолютна більшість експонатів виставки походила зі Східної Галичини. Чи не найбільшу

колекцію становили матеріали з розкопок І. Шараневича та Л. Лаврецького у Галичі та його околицях [ЛННБ України, ф. 170, спр. 18/п. 1, арк. 4].

Цікаво прослідкувати відгуки, які знайшли місце на шпальтах газет та часописів, про з'їзд та виставку. Вони дуже різняться між собою. Наприклад, газета "Діло" від початку позитивно відгукувалася про захід. Дописувачам газети імпонувала двомовність, вони робили акцент на тому, що привертання уваги до української старовини має не лише наукове, але й національне значення [Відкриття виставки..., 1885, с. 2]. Натомість "Слово" вважало захід "новою хитрістю поляків ... Їх метою було довести, що польський і український народи були єдиним, однак його роз'єднали ворожі сили" [Новый триумф..., 1885, с. 1; Съезд археологов..., 1885, с. 2]. Польські автори відзначали, що занадто мало уваги приділяли старожитностям Східної Галичини: "Виставка з такою широкою програмою і при таких археологічних скарбах Східної Галичини, чи навіть самого Львова, Жовкви, Підгорець, виглядала фрагментарно і ніби дотично організована" [Nieszuja-Ziemięcki, 1885, s. 3-4]. Натомість, акцент робився на українській старовині [Jabłonowski, 1885, s. 239].

Впродовж існування Крайове археологічне товариство підтримувало наукові контакти з провідними європейськими організаціями та дослідниками. Серед них на особливу увагу заслуговують зв'язки з геральдично-генеалогічним товариством "Der Adler" у Відні, "Herold" у Берліні, Краківською академією наук та ін. [Kronika Towarzystwa, 1876, s. 109].

Після проведення археологічного з'їзду та виставки 1885 р. діяльність Товариства занепала. Починаючи з 1886 р., про його археологічну роботу немає практично жодних звісток. Зрідка ще виходив "Przegląd Archeologiczny". У 1890 р. Гроно консерваторів і кореспондентів Східної Галичини викупило бібліотеку Товариства [Kronika czynności..., 1892, s. 148]. 4 листопада 1892 р. з Відня у Галицьке намісництво надійшло повідомлення про те, що Крайове археологічне товариство у Львові знято з реєстру і оголошено за межами чинного законодавства. Однак це не було на перешкоді людям, яких воно об'єднувало, дискутувати, обмінюватися думками, обговорювати проблеми в галузі археології та шукати шляхи їхнього вирішення аж до початку 1914 р. [ЦДДАУ у Львові, ф. 146, оп. 25. (т.1), спр. 48, арк. 21].

Підводячи підсумки діяльності товариства, відзначимо, що воно діяло на стику романтичної і позитивістської археології, об'єднувало представників двох поколінь. Окрім того, в Товаристві чітко простежувалася співпраця двох панівних націй краю. Значення Товариства ще й у тому, що воно мало власний друкований орган, який був одним з перших фахових археологічних часописів в Галичині.

ОХОРОНА АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

ЗАКОНОДАВСТВО 1873 РОКУ

18 липня 1873 р. відбулася радикальна реорганізація Центральної консерваторської комісії в Австрії. Постановою цісаря створена Центральна комісія з дослідження та консервації пам'яток історії та мистецтва, яка підпорядковувалась міністру освіти та віросповідань (рис. 103). На цей документ спиралася діяльність консерваторів і кореспондентів у всіх округах монархії. Діяльність комісії відображалась у роботі трьох секцій: археологічної, пам'яток архітектури і мистецтва та архівних пам'яток [Rozporządzenie..., 1873]. До складу комісії входив голова та 12–15 консерваторів, призначених на 5 років міністром освіти, а також кореспонденти комісії (заступники і співпрацівники консерваторських грон) [Janusz, 1924, s. 6–7]. Консерватори вибиралися лише з числа відомих і авторитетних археологів та спеціалістів з історії мистецтва. Цікавим є той факт, що законодавство заохочувало якомога активніше залучати до пам'яткоохоронної діяльності представників усіх націй, що входили до складу Австро-Угорщини [Rozporządzenie..., 1873]. Впродовж 1873–1875 рр. відбувалася реорганізація Віденської комісії.

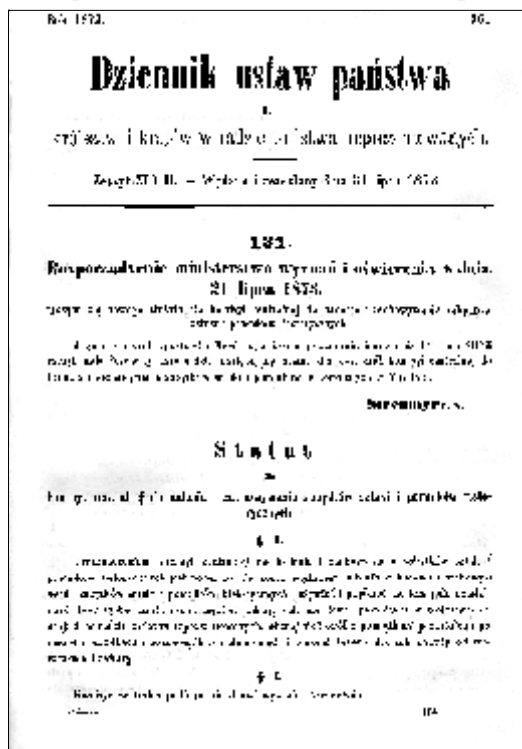

Рис. 103. Постанова австрійського уряду про охорону пам'яток. 1873

Для історії археологічної науки особливу роль відіграла перша група, на яку покладено відповідальність за доісторичні пам'ятки. Галичина була поділена на два консерваторські округи: Східний (Львівський) та Західний (Краківський) [Jażdżewski, 1966, s. 64; Сприса, 2011, с. 270]. Відразу після заснування центральної комісії розіслано до органів місцевої влади спеціальні інструкції, у яких повідомлялося про її створення та прохання сприяти забезпеченню охорони пам'яток.

Головним консерватором Східної Галичини призначено Войцеха Дідушицького (рис. 104). Як уже зазначалось, у 1881 р. він відновив і очолив Крайове археологічне товариство і його часопис. З цього часу "Przeгляд Archeologiczny" став спільним друкованим органом Товариства і Цісарсько-

логічної, пам'яток архітектури і мистецтва та архівних пам'яток [Rozporządzenie..., 1873]. До складу комісії входив голова та 12–15 консерваторів, призначених на 5 років міністром освіти, а також кореспонденти комісії (заступники і співпрацівники консерваторських грон) [Janusz, 1924, s. 6–7]. Консерватори вибиралися лише з числа відомих і авторитетних археологів та спеціалістів з історії мистецтва. Цікавим є той факт, що законодавство заохочувало якомога активніше залучати до пам'яткоохоронної діяльності представників усіх націй, що входили до складу Австро-Угорщини [Rozporządzenie..., 1873]. Впродовж 1873–1875 рр. відбувалася реорганізація Віденської комісії.

Для історії археологічної науки особливу роль відіграла перша група, на яку покладено відповідальність за доісторичні

королівської комісії охорони пам'яток. Тепер на його сторінках друкувалися і відомості про діяльність консерваторських комісій.

Окрім головного консерватора, призначено ще трьох охоронців пам'яток: Антона Петрушевича, Людвіка Цвіклінського та Ксаверія Ліске.

А. Петрушевич на той час вже був широко знаний у наукових колах Львова як історик, археограф, філолог, археолог. З наукових установ археологічного профілю він представляв Народний дім, в якому його зусиллями 1873 р. засновано музей. Така громадська і наукова діяльність А. Петрушевича позитивно впливала на охорону археологічних пам'яток та збереження експонатів.

Л. Цвіклінський (рис. 105), хоч і був класичним філологом, великого значення надавав археологічним знахідкам й археології як науці в цілому. Професор Львівського університету широко залучав у навчальний процес археологічні матеріали. Найяскравішим свідченням цього було заснування кабінету археологічних

Рис. 104. Войцех Дідушицький

Рис. 105. Людвік Цвіклінський

Рис. 106. Ксаверій Ліске

знахідок для наочного ознайомлення студентів з викопними матеріалами. У 1898 р. кабінет класичної археології університету мав чотири окремі відділи. Завдяки Л. Цвіклінському, який був обраний головою Грона консерваторів і кореспондентів Східної Галичини, вдалося розширити приміщення для археологічних знахідок університетського музею. На основі клопотання академічний сенат віддав на потреби археологічного інституту частину будівлі, яку раніше займав фізичний інститут.

Якщо говорити про участь Л. Цвіклінського у формуванні молодих кадрів, то найбільшою його заслугою, без сумніву, було те, що він забезпечив підтримку і привів у археологію Кароля Гадачека, який у скорому часі продовжив справу свого вчителя над формуванням археологічних колекцій

Рис. 107. Юзеф Лепковський (1826–1894) (Kostrzewski, 1949)

університету, був охоронцем доісторичних пам'яток у Львівському консерваторському окрузі та став засновником першої кафедри археології у Львівському університеті (1905).

Ще одним консерватором був К. Ліске (рис. 106) – професор Львівського університету, основоположник польської львівської історичної школи. Його діяльність в археології полягала в тому, що він першим з викладачів звернув увагу на значення археологічних пам'яток у вивченні історії [Liske, 1873, s. 294–300]. Цікаво, що рукопис його статті “Археологічні моделі” зберігається у колекції А. Шнайдера і містить коректуру останнього. Але якщо пригадати, що в цей час А. Шнайдер працював на посаді коректора польських та німецьких текстів у Краєвому відділі [Podgórski, 1875, s. 115], то цілком

ймовірно, що саме відтоді цей рукопис зберігся у архіві [ЛННБ України, ф. 144, оп. V, спр. 1, арк. 144].

Усі три консерватори були близькі до проблем, з якими стикалася археологічна наука у період свого становлення у Львові, і тому на пріоритетне місце у їхній діяльності виходило збереження знахідок, їхня фіксація та наукова інтерпретація.

Відмінною рисою у діяльності консерваторів від попередніх років було те, що вони підпорядковувалися Юзефу Лепковському (1826–1894) (рис. 107) [РАК, GK, sygn. 2, ark. 87; ark. 775; Laszak, 2004, s. 79], який внаслідок реформи охорони доісторичних пам'яток обійняв посаду консерватора всієї

Галичини. Роком пізніше при Центральній Комісії у Відні утворено комітет для інвентаризації пам'яток історії та мистецтва у межах володінь Австрійської держави. На нього покладали низку завдань, серед яких в обов'язковому порядку мав відбуватися збір археологічних пам'яток. Однак до уваги бралася лише мистецька сторона пам'ятки. Інвентаризація відбувалася загалом по усій Галичині і керував нею Ю. Лепковський, який спершу звернув увагу на стан археології в Східній Галичині. З цією метою

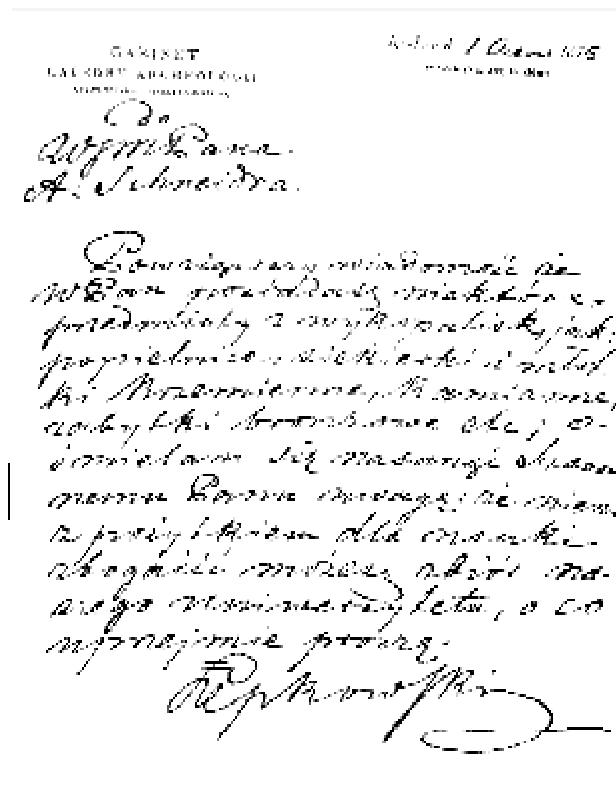

Рис. 108. Лист Ю. Лепковського до А. Шнайдера у справі передачі археологічних знахідок

розіслано листи до музейних установ Львова і окремих дослідників старожитностей з проханням повідомити про всі наявні знахідки та зафіксовані археологічні пам'ятки. Зокрема, кураторія Національного закладу імені Оссолінських повідомляла, що "має намір у найближчому часі надіслати список археологічних предметів з музею інституту" [РАК, GK, sygn. 2, ark. 175], натомість Промисловий музей у Львові 12 травня 1876 р. надіслав консерватору інформацію про відсутність у його фондах та експозиції археологічних матеріалів [РАК, GK, sygn. 2, ark. 143].

Для інвентаризації археологічних пам'яток у Східній Галичині важли-

вими були роботи А. Шнайдера. Для консерватора це було чи не найкраще джерело інформації, оскільки А. Шнайдер впродовж багатьох років працював над створенням археологічної карти Галичини і зібрав величезну базу даних з археології. Дослідник впродовж багатьох років підтримував тісні наукові контакти з Ю. Лепковським. Сліди співпраці можна простежити на основі листування від 1860-х років (рис. 108). Наприклад, у листі від 26 грудня 1868 р. Ю. Лепковський пропонував А. Шнайдеру надіслати список книжок, виданих у Кракові, яких дослідник не має у своїй львівській колекції і обіцяв впродовж короткого часу їх надіслати до Львова [РАК, TSchn, sygn.

1050]. У листі від 18 лютого 1877 р. Ю. Лепковський цікавився станом пам'яткоохоронної діяльності у Східній Галичині, і насамперед підготовкою археологічної карти [ЛННБ України, ф. 144, оп. V, спр. 13, арк. 98].

У 1877–1878 роках А. Шнайдер виконував функції заступника археологічного консерватора (кореспондента) Східної Галичини. Відразу після призначення на цю посаду археолог провів розвідки в Борщові, Заліщиках, Тереховлі та їхніх околицях [РАК, GK, sygn. 3, s. 97; Charewiczowa, 1938a, s. 52–53]. На цій посаді А. Шнайдер займався не лише науковими дослідженнями, але й брав участь у громадських заходах Львова, одним з яких було закладення каменю для будинку Галицького сейму (рис. 109) [ЛННБ України, ф. 144, оп. VI, спр. 56, арк. 9].

Рис. 109. Запрошення консерватора А. Шнайдера на закладення каменю під будинок Галицького сейму (відділ рукописів ЛННБ НАН України)

Цісарсько-королівська консерваторська служба доручила кореспонденту А. Шнайдеру провести інвентаризацію всіх наявних на території Східної Галичини археологічних пам'яток. Виконуючи це завдання, дослідник обстежив територію Галичини на предмет історичних та археологічних пам'яток і подав детальну їх характеристику стану.

У результаті проведених робіт А. Шнайдер відкрив велику кількість різночасових та різнотипних археологічних пам'яток, а інформацію про них передав А. Кіркору, який проводив дослідження у Східній Галичині, ініційовані археологічною комісією. У своїх листах львівський дослідник

просив А. Кіркора зайнятись професійним дослідженням зазначених об'єктів [Шнейдер, 1995, с. 97].

Основні зусилля А. Шнайдера спрямовані на археологічне обстеження Поділля і Покуття. Як писав сам дослідник, *“...широке поле маємо в цих дослідженнях, показати це найкраще може могильно-археологічна мапа Галичини. З неї теж видно, що найперспективнішою з погляду пам'яток є південно-східна частина нашого краю, чи так зване Поділля і Покуття. На Покутті немає жодного малого села без пам'яток. Найбільше замикається коло біля Городенки. Впродовж останніх років, при моїй підтримці і допомозі проводить розкопки тут краківський археолог А. Кіркор”* [ЛННБ України, ф. 144, оп. V, спр. I, арк. 42].

Коли говоримо про А. Шнайдера як археолога, то не можемо впевнено сказати, що його найбільше вабило, які пам'ятки і епохи найбільше цікавили, оскільки, зібраний польовий матеріал, картотека і публікації дають підстави твердити, що його приваблювали старожитності у всіх проявах. Такий підхід був характерним для більшості досліджень на етапі становлення археологічної науки.

Одне з центральних місць він відводив поховальним пам'яткам. Заслугує на увагу запровадження нових методів досліджень курганів. Так, ще 1874 р., досліджуючи кургани культури шнурової кераміки, що знаходились поблизу с. Хотимир Тлумацького повіту на Івано-Франківщині, А. Шнайдер успішно застосував метод суцільного перерізу пам'ятки за допомогою траншеї. Крім речових матеріалів (поховальний інвентар), простежено стратиграфічні нашарування, які дали змогу відзначити певні особливості у здійсненні курганних захоронень, обрядів, звичаїв та традицій у племен культури шнурової кераміки [Janusz, 1918, s. 236]. А. Кіркор звертав увагу на те, що частину робіт проводив саме А. Шнайдер, який мав *“припилювати і продовжити розкопки цих могил в лісі”* [Kirkor, 1876, s. 242]. Спільно вони розчистили одне з поховань в Хотимирі, яке антропологічно опрацював І. Коперницький, знову ж таки, за допомогою А. Шнайдера [Kirkor, 1876, s. 279].

А. Шнайдер першим описав трипільські пам'ятки Галицького Поділля і склав реєстр з 65 археологічних пам'яток, виявлених та обстежених ним на Борщівщині.

У 1878 р. дослідник виявив трипільське поселення в ур. Обоз в Кошилівцях, однак помилково вважав його місцем римського табору, а жіночу фігурку – зображенням богині Флори [Пастернак, 1961, с. 223]. Ще одне трипільське поселення А. Шнайдер зафіксував у с. Дорогичівка Заліщицького повіту [Janusz, 1918, s. 259]. У с. Мушкарів цього ж повіту проведено розкопки поховання епохи бронзи, де виявлено бронзову шпильку, людський череп та уламки урн. На цьому ж місці він під час розкопок відкрив урни та чаші. Окремі знахідки передано у Львів до збірок музею Дідушицьких.

На території Львівщини А. Шнайдер проводив невеликі розкопки у Черепині неподалік від Львова. У пізніших публікаціях автор згадував про дві урни, знайдені під час цих досліджень [S[chneider], 1876, z. II, s. 46]. Він залишив також відомості про знахідки зі Звенигорода. Зокрема наголошував, що золоті та срібні вироби, виявлені під час земляних робіт у Звенигороді, передані до музею Любомирських [Sznajder, 1872, s. 229–237].

Археологічні розвідки дослідник проводив і на території Львова. Привертають увагу роботи на Високому замку, де виявлено “давні неозначені ґрунтові поховання язичницької доби”. Там же знайдено кам’яні молоти, крем’яні знаряддя та інші речі [S[chneider], 1876, z. II, s. 44–51].

Теренові пошуки А. Шнайдера склали основу для археологічної карти Галичини. У першому номері “*Przeglądu Archeologicznego*” дослідник опублікував результати своїх археологічних пошуків за останні роки і вказав, що “...підготував археологічну карту Галичини в 10 таблицях, вживши різнорідних комбінованих позначень, уклав також археологічний словник, в який увійшло кілька тисяч місцевостей і який почато від 1780 р.” [S[chneider], 1876, z. I, s. 16]. На засіданні Археологічної комісії у Кракові Ю. Садовський вніс пропозицію придбати для товариства археологічну карту А. Шнайдера [Rozprawy..., 1877, s. XVI].

На конкретних прикладах переконуємось, що внаслідок реформи 1873 р. відбулися суттєві зміни у охороні пам’яток, однак дослідникам цього видавалося замало. Вже 1885 р. у резолюції З’їзду археологів відзначалося, що необхідно просити владу покращити діяльність закладів охорони пам’яток історії у Львові та Кракові [Ossowski, 1885, s. 428].

ГРОНО КОНСЕРВАТОРІВ І КОРЕСПОНДЕНТІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

У 1888 р. у Кракові відбувся конгрес консерваторів і кореспондентів, на якому створено два самостійні Грона консерваторів Східної і Західної Галичини. На чолі обох Грон стояла Цісарсько-королівська центральна комісія у Відні. Львівське Гроно розгорнуло свою діяльність на значній території, курувало археологічні роботи на території Львова та його околиць, а також заснувало свій друкований орган – щорічник “*Koła S.K. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej*” (“*Teka Konserwatorska*”) (рис. 110), у якому публікували основні результати археологічних досліджень, урядові постанови, бібліографія та коротка хроніка подій, пов’язаних, зокрема, з археологією та архітектурою Східної Галичини [Frycz, 1975, s. 190]. У Львові за 1892–1912 рр. вийшло п’ять випусків збірника. Львівське Гроно очолив Владислав Лозинський*, а секретарем призначено Олександра Чоловського (1865–1944) (рис. 111–112).

* Владислав Лозинський (1843–1913) – польський письменник та історик, секретар Осолінеуму, колекціонер.

Постать О. Чоловського є важливою для львівської археології, тому вважаємо за доцільне зупинитися на окремих штрихах його археологічної діяльності. Знайомство з археологією відбулося, коли у 1885 р. він ще студентом Львівського університету взяв участь у розвідкових дослідженнях під керівництвом І. Шараневича у Вікторові. Старожитностями зацікавився 1886 р., коли потрапив на лекції з єгиптології у Відні. Через рік опублікував наукову працю, у якій коротко подає відомості з історії археології на заході

Рис. 110. Титульна сторінка часопису Грона ц.к. консерваторів Східної Галичини

України [Czołowski, 1887, s. 23–39]. За дорученням головного консерватора В. Дідушицького 1890 р. О. Чоловський проводив власні розкопки у Галичі та Крилосі, результати досліджень яких виголосив у доповіді “Про розташування Старого Галича” на II З’їзді істориків у Львові цього ж року [Czołowski, 1890]. Він піддав гострій критиці погляди попередників, і відзначав, що найслабшим місцем у їх теоріях була надто велика територія міста, яка б потребувала великої армії для захисту, що в умовах середньовіччя було неможливо. Хоча наголошував що результати роботи І. Шараневича, є ближчими до правди, оскільки дослідник “стольним градом” вважав галицьке передмістя.

Дослідник висунув власну теорію щодо положення княжого Галича. Він звернув увагу на село Крилос та його оборонні вали, у яких бачив залишки княжого Галича. Основними аргументами на користь своєї теорії він вважав: а) природні захисні властивості території; б) сліди укріплень; в) розмір городища; г) поділ городища на дитинець і передмістя [Ауліх, 1980, с. 136]. Однак він дотримувався думки, що головною і єдиною підставою для означення місця давньої столиці є локалізація городища шляхом археологічних досліджень, встановлення місцезнаходження згаданого в літописі Успенського собору. На з’їзді істориків було прийнято ухвалу про необхідність виконання подальших пошукових робіт та досліджень у Галичі. Ця ухвала спричинилася до того, що О. Чоловський отримав від консерватора В. Дідушицького фінансування на проведення археологічних досліджень на терені колишнього Галича [Пастернак, 1944, с. 31–32], і в цьому ж році, разом з І. Шараневичем, провів археологічне дослідження поблизу церкви XVII ст.,

Рис. 111. Владислав Лозинський

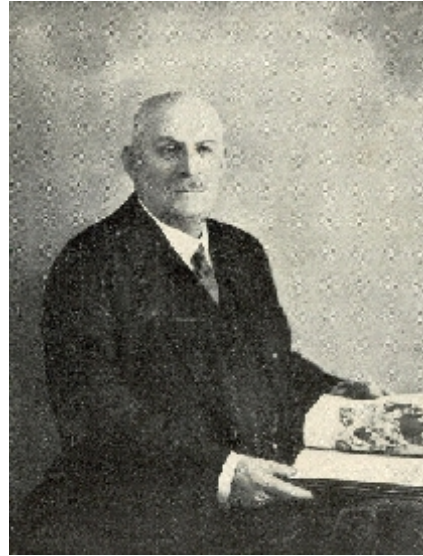

Рис. 112. Олександр Чоловський

фундаментів церкви йому не вдалося виявити, лише встановив, що для її будівництва використано матеріали ранішої будівлі [Аулих, 1980, с. 136]. Слідів Успенського кафедрального собору А. Чоловський не виявив, однак, в результаті шурфування переконався, що кафедральний собор княжого Галича слід шукати саме на Крилоській горі. Це питання залишилося відкритим, неодноразово обговорювалося в середовищі археологів, архітекторів, консерваторів [Kronika czynności, 1892, 155–159]*.

З 1899 р. він стає кореспондентом Центральної консерваторської комісії, а з 1908 р. – консерватором історичних пам'яток.

Археологія була одним із захоплень О. Чоловського. Він часто звертався до неї, виконуючи обов'язки консерватора історичних пам'яток. У роботі “Як гинуть наші пам'ятки?” піднімав питання охорони археологічної спадщини від скарбощукачів [Czołowski, 1904]. Напередодні Першої світової війни зв'язки дослідника з археологією послабилися.

Після 1892 р. змінюється поділ пам'яток за секціями та кількість консерваторів у кожній з них: секція I “Доісторичні пам'ятки” відтепер має чотирьох консерваторів, зокрема, Людвіка Цвіклінського, Анжея Любомирського, Владислава Пшибиславського та Ісидора Шараневича.

* А. Чоловський дожив до часу, коли його інтуїтивні припущення щодо розташування княжої столиці було підтверджено наукою. У 1936 р. відомий український археолог Ярослав Пастернак відкрив фундаменти Успенського собору, а наступного року всередині храму розкопав саркофаг із похованням галицького князя Ярослава Осмомисла. Ці події поставили крапку у дискусіях навколо місця княжої столиці.

Для кожного консерватора визначено повіти, за охорону доісторичних пам'яток у яких вони несли відповідальність [Kronika czynności..., 1892, s. 148]. З цього часу залишилася багата епістолярна спадщина, яка здебільшого торкалася проблем охорони пам'яток, зокрема, листи В. Пшибиславського до В. Деметрикевича (рис. 115), у яких консерватори ділилися думками з приводу старожитностей Галичини.

Однак археологи нерідко нарікали, що археологічні пам'ятки кривдили, на них не звертали достатньої уваги загалом у Галичині, на цю групу пам'яток відсутнє фінансування [Demetrykiewicz, Szczerbowski, 1901, s. 6].

Серед видатних діячів Грона наприкінці XIX ст. у інших секціях бачимо вже відомі прізвища:

В. Дідушицький, К. Лянцкоронський, А. Петрушевич, К. Ліске, – а також нові: В. Лозинський, І. Щептицький, Ю. Захарієвич [Kronika czynności..., 1892, s. 149].

1890 р. у Львові, а 1891 р. у Кракові проходили спільні з'їзди консерваторів обох частин Галичини. Про них знаходимо відомості у збірнику *“TeKa Konserwatorska”*. Після 1891 р. вони не відбувалися [Demetrykiewicz, Szczerbowski, 1901, s. 5].

На цих з'їздах піднімали питання ґрунтовної реорганізації консерваторських служб, інвентаризації пам'яток Галичини. В них брало участь близько 2/3 консерваторів і проходили вони з великими суперечками. З'їзди засвідчили, що між двома Гронами немає спільної програми дій, спільних бачень розв'язання проблем. Це видно хоча б з виступів обох голів Грон стосовно інвентаризації пам'яток. Так М. Соколовський зазначав, *“що цілий дотеперішній перебіг інвентаризації у нас доводить що між членами консерваторських Грон немає спільного бачення щодо інвентаризації”*, а керівник львівського Грона В. Лозинський піднімав питання про те, що *“в сьогоденньому стані завчасно було б думати про саму інвентаризацію, можна лише збирати до неї матеріали і визначитися зі системою збору цих матеріалів”* [Demetrykiewicz, Szczerbowski, 1901, s. 2–3].

Рис. 113. Ісидор Шараневич (1829–1901)
(Ваврикъ, 1929)

Важливим моментом у розвитку археології у Львові стало призначення 1897 р. І. Шараневича Державним консерватором історичних пам'яток Східної Галичини (рис. 113) [ЦДІАУ у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1190, арк. 1–8].

Варто відзначити, що на цій посаді І. Шараневич був першим українцем [Пастернак, 1962, с. 10]. Консерваторська діяльність І. Шараневича та Л. Цвіклінського прислужилася розвитку університетської археології, а саме формуванню археологічних колекцій університету. Займаючи відповідні посади у Комісії з охорони та збереження історичних та мистецьких пам'яток, вони мали можливість скеровувати значну частину матеріалів, отриманих під час

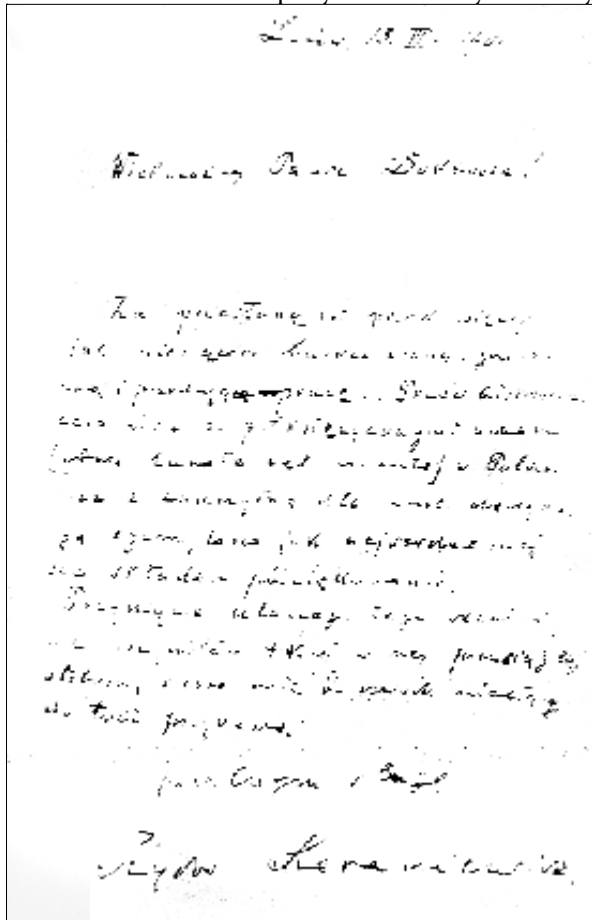

Рис. 114. Лист І. Шараневича до В. Деметрикевича (МАК)

розкопок, до археологічної збірки університету. Матеріали із досліджень могильників у селах Чехи і Висоцьке стали надбанням кабінету-музею доісторичних знахідок [Kronika Uniwersytetu..., 1894/5–1897/8, s. 195]. Тісна співпраця І. Шараневича з Комісією зі збереження історичних та мистецьких пам'яток сприяла тому, що у власність університету потрапляли знахідки із інших пам'яток.

Щодо діяльності І. Шараневича, то відзначимо, що велику увагу він приділяв охороні археологічних пам'яток і разом з тим намагався сам проводити розкопки у Східній Галичині. З цього приводу М. Грушевський у статті-некролозі, присвяченій І. Шараневичу, писав, що “бувши одним із консерваторів пам'яток старовини в Східній Галичині, залишив вдячну пам'ять по собі численними розвідками та розкопками” [Грушевський, 1902, с. 14]. В царині охорони пам'яток його діяльність перепліталася з діяльністю В. Деметрикевича. Збереглося змістовне листування між археологами, зокрема, один із листів написаний за півроку до смерті І. Шараневича (рис. 114).

Щодо діяльності І. Шараневича, то відзначимо, що велику увагу він приділяв охороні археологічних пам'яток і разом з тим намагався сам проводити розкопки у Східній Галичині. З цього приводу М. Грушевський у статті-некролозі, присвяченій І. Шараневичу, писав, що “бувши одним із консерваторів пам'яток старовини в Східній Галичині, залишив вдячну пам'ять по собі численними

Коли йдеться про охорону пам'яток, то зрозуміло, що самі консерватори не могли справитися з покладеними на них завданнями, оскільки під їхньою опікою знаходилися досить великі площі і нерідко доводилося зустрічатися з різноманітними труднощами. Однак відрядно, що вже наприкінці XIX ст. були свідомі громадяни, які розуміли, що таке доісторичні пам'ятки і сприяли їхньому збереженню. Для прикладу, наведемо повідомлення невідомого автора зі Львова, датоване липнем 1897 р., до Кола ц.к. консерваторів і кореспондентів Східної Галичини про те, що в *“недалеких околицях приватні особи збирають колекції доісторичних предметів, при цьому розкопують доісторичні могильники, а знахідки забирають у свою власність. В такий спосіб робиться шкода науковим установам і музеям. Такі самовільні пошуки унеможливають пізніше опрацювання матеріалів. Крім того, це велика шкода для археологічних досліджень, оскільки цілісна картина порушена і не зрозуміла. А знахідки є знищені цими пошуками або просто залишаються поза науковою вартістю, бо не мають всіх необхідних даних. Звертають до староств і гмін, щоб заборонити і унеможливити самовільне розкопування могил”* [Rps. PAN Kr. 3851, ark. 75].

Відповідь не забарилася. У газеті “Час” 23 липня 1897 р. Крайовий відділ помістив розпорядження, у якому наголошувалося, що *“дороги торгівлі антикваром ведуть за кордон – тому Крайовий відділ видає суворе розпорядження – нікому не можна розкопувати доісторичні могили. Таке право мають лише консерватори, або археологи, які представляють письмовий дозвіл від консерватора”* [Rps. PAN Kr. 3851, ark. 76].

Традиції викладачів Львівського університету, спрямовані на охорону археологічних пам'яток, продовжив один з найвідоміших львівських археологів XIX–поч. XX ст., професор кафедри класичної археології та праісторії Кароль Гадачек. Ще до заснування кафедри археології в університеті з 1903 р. К. Гадачек займав посаду консерватора Центральної комісії старожитностей при Віденському інституті археології, завдяки якій йому вдалося зібрати детальну інформацію про археологічні пам'ятки Галичини [Берест, 1998, с. 78]. На посаді консерватора Центральної комісії старожитностей, К. Гадачек проводив археологічні дослідження. Прикладом можуть слугувати розкопки городища у Пліснеську 1905 та 1907 рр. З цього часу збереглися листи до К. Гадачека, з яких переконаємося, що професор археології зі Львова мав добру підтримку у справі розкопок від власника місцевого маєтку, де і зупинявся під час польових робіт (рис. 116). Обсяг робіт К. Гадачека на городищі був невеликим. Він заклав кілька шурфів на дитинці, провів візуальне обстеження валів і вперше здійснив топографічну зйомку пам'ятки. Як відзначає сам дослідник, *“Школьницький і Котовіч виконали детальну топографічну зйомку стародавнього міста”* [Sprawozdania Grona, 1905, s. 9]. Серед матеріалів слід відзначити залізний

Lwów 26 List 1906
 3 Ukulińskiego 3/4

Wielmożny Panie
 Doktorze!

Dotychczas otrzymałem od Pana Pana; potrzebuję niżej
 wam obświadczyć wyżej wymienionych re-
 sumatów; oraz doświadczenie dotyczące
 za przystąpię wyżej, o wyżej
 listku w Kijowie; która mnie
 bardzo zajmowała i wiadomości
 historyczno-archeologicznych - nie mniej
 panowie jak mnie przystąpię
 i progi obywatelskiej; nieopisanej
 wiadomości Pana tu w
 Lwowie i ucieczki. Otoni
 Alze, mam jednak nadzieję że
 co się odlece to mi ucieczce
 a tymczasem pozostaje do
 wyżej wymienionych

Wł. Pшибиславський

Рис. 115. Лист В. Пшибиславського до В. Деметрикевича (МАК)

ніж, цвяхи, бронзову пряжку. Варто підкреслити, що розкопки К. Гадачека були одним з перших кроків на шляху до комплексного вивчення цієї унікальної пам'ятки VIII–XIII ст.

Діяльність К. Гадачека як консерватора була успішною, оскільки завдяки посаді він зміг фінансово забезпечити проведення розкопок, а також поповнювати університетську збірку археологічними знахідками і тим самим гарантувати їхнє збереження і наукове опрацювання.

Певні зміни в організації пам'яткоохоронних органів у Східній Галичині відбулися на початку XX ст. У 1908 р. стало відомо, що готується новий законопроект у Відні, за яким право на розкопки матимуть лише центральні наукові установи Відня [Саламаха, 2008, с. 73]. Нагадаємо, що раніше Археологічна комісія при Краківській академії наук прийняла рішення про видання спеціальних дозволів на проведення археологічних робіт. Дозвіл видавали особам, які займалися науково-дослідною діяльністю, а також представляли наукову чи культурно-освітню установу. Це були перші “відкриті листи” на право проведення археологічних розкопок в Галичині.

Цю новинку з Відня наукове співтовариство обох частин Галичини сприйняло насторожено і відразу розпочало певні заходи, щоб запобігти прийняттю такого закону і щоб розширити повноваження місцевих установ у

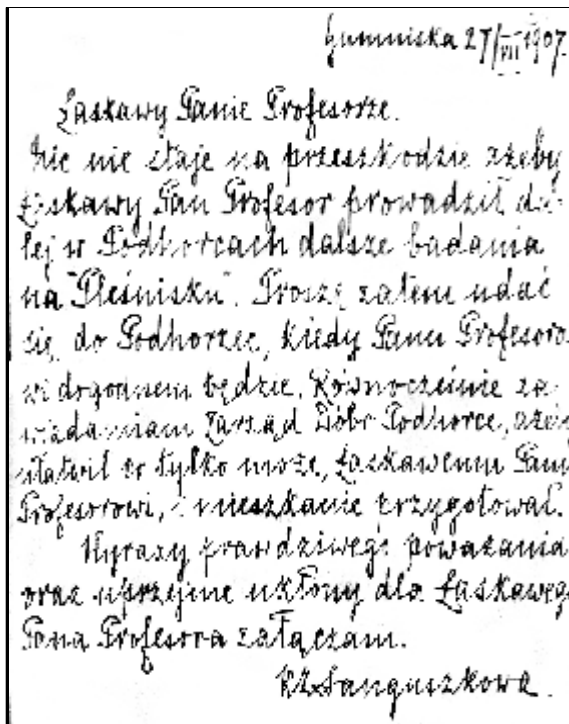

Рис. 116. Лист К. Гадачеку у справі розкопок у Пліснеську (ЛННБ України)

справі охорони пам'яток [ЛННБ України ф. 26, оп. 1, спр. УК-7, арк. 47]. Крайовий сейм також проявив стурбованість з цього приводу і зобов'язав Крайовий відділ, розробити відповідне законодавство про охорону пам'яток, а той, в свою чергу, звернувся до Грона, яке доручило консерватору Каролу Гадачеку підготувати доповідь, яка б могла лягти в основу цього закону [ЛННБ України, ф. 26, оп. 1, спр. УК-7, арк. 123]. Проте завдання передано секретарю Грона В. Козицькому. Ймовірно, причиною було те, що К. Гадачек, як і О. Чоловський, мали інше бачення проблеми. На одному з найближчих засідань, де

обговорювався проект, вони виступили з тим, що не можна поривати стосунки з Віднем, а слід добиватися офіційного визнання Віднем львівського і краківського Грон.

Однак це все залишилося на рівні проектів і розмов, оскільки змінилася ситуація в самій Центральній комісії у Відні. Призначено нового голову, а його заступником став колишній консерватор львівського Грона Кароль Лянцкоронський. Відповідно, почалися зміни і в законодавчій базі. 1911 р. прийнято новий Статут Центральної комісії, за яким відбувалася повна централізація пам'яткоохоронної діяльності. Другий параграф статуту присвячено доісторичним пам'яткам. У ньому наголошувалося на винятковому праві проведення різного роду досліджень, а також публікацій з археології Австрійському археологічному інституту [Reskrypt Ministerstwa..., 1911, s. 490]. Фактично, нове законодавство повністю обмежило повноваження місцевих консерваторів. Жодного важливого рішення без погодження з Віднем не приймали. Найбільше несприйняття викликало обов'язкове розміщення галицьких пам'яток у віденських музеях [ЛННБ України, ф. 26, оп. 1, спр. УК-7, арк. 181]. У відповідь, К. Гадачек та О. Чоловський від імені Грон консерваторів Східної і Західної Галичини підготували законопроект, у якому просили Центральну комісію дозволити проводити інвентаризацію, назначити консерваторів для археологічних пам'яток [ЛННБ України ф. 26, оп. 1, спр. УК-7, арк. 197, 199]. У травні 1912 р., на зміну В. Абрахама Гроно цісарсько-королівських консерваторів та кореспондентів Східної Галичини вибрало своїм президентом (так називалася посада з 1911 р.) К. Гадачека [ЛННБ України, ф. 26, оп. 1, спр. УК-7, арк. 208–209; ЦДІАУ у Львові, ф. 616, оп. 1, спр. 72, арк. 42]. В цей час між Центральною комісією та Гроном існував досить серйозний конфлікт, викликаний небажанням львівських консерваторів на таких умовах підпорядковуватися Відню, а натомість створити у Галичині Крайову консерваторську раду. Проте, всі спроби виявилися марними. У травні 1914 р. для Галичини призначено державного консерватора. Ним став історик мистецтва Тадеуш Шидловський. Водночас Гроно консерваторів і кореспондентів повністю відсторонене від пам'яткоохоронної роботи.

ПРИРОДНИЧИЙ НАПРЯМ У АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

До появи кафедри археології тема походження людини і проблематика епохи каменю неодноразово розглядалася серед вчених природничого напрямку. Прихильники теорії еволюціонізму гуртувалися навколо Природничого товариства ім. М. Коперника та його друкованого органу "Космос". 1875 р. у Львові відбувся II З'їзд лікарів і природознавців, на якому з доповіддю про кам'яну епоху і її поділ на три періоди виступив краківський дослідник-аматор Ян Завіша. Його доповідь сприяла започаткуванню "археологічного напрямку в природничих дослідженнях" [Laszak, 2004, s. 81] і мала важливе значення для розвитку львівської археології.

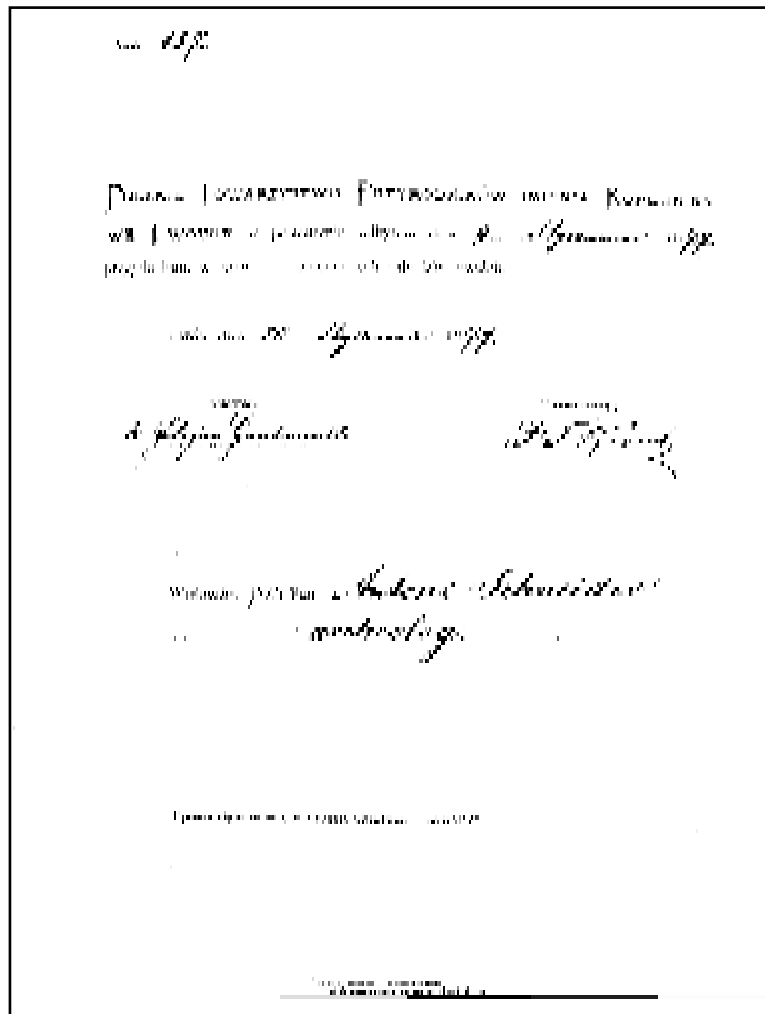

Рис. 117. Документ про прийняття А. Шнайдера членом Польського природничого товариства ім. Коперніка (ЛННБ України)

У 1870-х роках в археології, окрім історичного, існував антропологічний (або природничий) напрям, які розвивалися паралельно [Abramowicz, 1991, s. 69]. У Львові до 70-х років XIX ст. спостерігалося домінування історичного напрямку, хоча окремі дослідники, в тому числі і А. Шнайдер, бачили гостру потребу залучати в однаковій мірі дані історії та природничих наук до вивчення найдавнішої історії слов'ян. Він наголошував, що *“антропология иде в парі з археологією і без неї немислимим є дослідження поховальних пам'яток”* (які чи не найбільше цікавили А. Шнайдера) [ЛННБ України, ф. 144, оп. V, спр. I, арк. 38]. А. Шнайдер 9 січня 1877 р. став звичайним членом Природничого товариства ім. М. Коперника (рис. 117) [ЛННБ України,

ф. 144, оп. VI, спр. 56], яке виникло у січні 1875 р. у Львові. Члени товариства неодноразово розглядали теми походження людини і проблеми епохи каменю.

До археології звертався відомий зоолог Бенедикт Дибовський (рис. 118) (1833–1930), який паралельно займався антропологією. Зацікавлення антропологією, зокрема антропогенезом, було вираженням його еволюційних

Рис. 118. Бенедикт Дибовський (1833–1930)

поглядів, оскільки проблема родоводу людини була для нього як зоолога-еволюціоніста дуже важлива. Він зі студентських часів цікавився етнічною антропологією, проводив антропометричні обміри, збирав етнографічні матеріали. Його дослідження були на межі антропології і етнології, яку можна сьогодні характеризувати як суспільно-культурну та філософську антропологію [Brzęk, 1981, с. 370].

Б. Дибовський у датуванні широко застосовував “систему трьох віків”, за якою ділив найдавнішу історію людства на епоху каменю, бронзи і заліза. Дослідник піднімав археологічну тематику у своїх виступах, зокрема, на засіданні Товариства виголосив доповідь на тему “Про старожитності людського роду в світлі найновіших досліджень” [Dybowski, 1904, s. 123–184].

Ставши професором Львівського університету, 1884 р., Б. Дибовський почав пропагувати антропологію як обов’язковий додаток до зоології. Він називав її “наукою над науками”, “королевою наук” і домагався щоби дисципліну викладали у всіх вищих навчальних закладах [Dybowski, 1924/1928, s. 11].

Виходячи на пенсію 1906 р., Б. Дибовський прагнув створити у Львівському університеті, за прикладом Ягелонського, кафедру антропології, і тимчасово на ній працювати, а своєму асистентові др. Вітольду Шрейберу організував урядову стипендію в Мюнхені з метою спеціалізації в цій галузі. На затверджену 1908 р. кафедру етнології завідувачем запропонував видатного вченого Станіслава Цішевського, а коли той переїхав до Варшави, Б. Дибовський спричинився до залучення талановитого молодого вченого Яна Чекановського, з обов’язком викладання антропології та етнології. Зрештою, таку кафедру було створено і вона відіграла далеко не останню роль у розвитку археологічної науки у Львові. До діяльності кафедри антропології

та внеску Яна Чекановського у формування львівського археологічного середовища ми повернемося у наступному розділі.

ЛЬВІВСЬКІ МУЗЕЇ – ОСЕРЕДКИ РОЗВИТКУ АРХЕОЛОГІЇ

МУЗЕЙ НАРОДНОГО ДОМУ У ЛЬВОВІ

Створення музею Народного дому пов'язано з діяльністю Русько-народного інституту “Народний дім у Львові”, який виник у червні 1849 р. згідно рішення Головної руської ради [Засідання..., 1849, с. 291–292]. Відповідно до статуту це мав бути український культурно-освітній осередок, який включав освітні заклади, музей, бібліотеку та читальню [ЦДДАУ у Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 6, арк. 1].

Стосовно розвитку археології у стінах Народного дому привертає увагу музей (рис. 119). Великий внесок у справу створення музею зробив А. Петрушевич. Будучи одним із основоположників західноукраїнської археології, він відзначився як збирач джерельних матеріалів до історії Східної Галичини. Археологічну колекцію для Народного дому А. Петрушевич почав збирати 1848 р. [Свенціцький, 1920, с. 22].

Рис. 119. Народний дім у Львові. Фото Ю. Едера (Котлобулатова, 2006)

Період формування збірок музею припадає на 1861–1869 рр. З 1861 р. як канонік львівської митрополичої капітули, Антін Петрушевич тісно спілкувався зі священниками, котрі у якійсь мірі були залежні від нього, бо саме він “роздавав” парафії. Кожен з них намагався принести каноніку для музею рукописи, картини, монети, різноманітні артефакти. А. Петрушевич пропонував плату за цікаві експонати. Традиційно її ніхто не брав і музей у такий спосіб розростався кількісно [Аристовъ, 1916, с. 243].

Рис. 120. Іларіон Свенціцький
(1876–1956)

“собраль хорошую колекцію археологічних находокъ, монетъ, медалей, рукописей и другихъ памятниковъ старины. Все собранное находится частью въ музеумъ “Народного Дома” [цит. за: І.Ф., 2010, с. 263].

Офіційне відкриття першого музею української громади при Народному домі відбулося 1873 р. Відразу розпочато його структуризацію, основною умовою якої було створення археологічного, природничого, нумізматичного відділів та картинної галереї.

Археологічний відділ мав одну з найбагатших колекцій у Львові [Гупало, 2005, с. 353; Терський, 2005, с. 46]. Збірки закладу формувалися за рахунок археологічних знахідок зі Львова, княжого Звенигорода, Галича, Бубнища. Займаючи посаду консерватора, А. Петрушевич був поінформований про відк-

Основу експозицій становили речі з приватних колекцій. Серед меценатів варто відзначити О. Духновича, М. Вінницького, які заклали основи природничого відділу музею; А. Зарицького, Ю. Левицького, А. Нечая, завдяки яким музей отримав значні за обсягом колекції археологічних знахідок. Важливим дарунком музею була нумізматична колекція І. Товарницького, до якої входили цінні монети, у тому числі отримані під час земляних робіт [Естественный музей..., 1911, с. 89]. Прикрасою збірки були археологічні знахідки з території Львова, зокрема, з розкопок біля Замкової гори у 1866 р. [Киричук, 2000, с. 215].

Лише з 1870-х років розпочалося цілеспрямоване формування експозиції музею. На цей час А. Петрушевич

Рис. 121. Форма для відливання хрестів з Крилоса з колекції Народного дому.

ЛІМ

Рис. 122. Хрести-енколпіони з музею Народного дому. ЛІМ

риття пам'яток на території Східної Галичини і, очевидно, мав змогу в такий спосіб поповнювати фонди музею новими експонатами.

Окрім колекції археологічних знахідок, А. Петрушевич збирав книги, стародруки, картини, ікони, монети. Півстоліття вчений присвятив формуванню бібліотеки і архіву. Він зібрав унікальну колекцію з історії, філософії, археології, етнології. Всі зібрані матеріали А. Петрушевич у 1885 р. передавав Народному дому і хотів, щоб вони були загальнодоступними за умови створення окремого відділу "Музеуму А. Петрушевича" [Вѣстник, 1885, с. 329]. *"На то даю мои книги, рукописи, монеты, достопамятности, чтобы мой народъ учился мыслити, учился духовному труду... Не даю книги на то, чтобы ихъ спрятали передъ очима людей и никто до нихъ не допускати"* [Антоній С. Петрушевичъ, 1913, с. 203].

Добрим помічником йому у музеї був Іларіон Свенціцький (рис. 120), який з жовтня 1901 р. до лютого 1905 р. працював у бібліотеці Народного Дому. Після звільнення з бібліотеки він ще деякий час працював особистим помічником А. Петрушевича і згодом за його рекомендацією І. Свенціцького прийняли на посаду директора Церковного музею. Так згадував цей епізод І. Свенціцький: *"Старець самочинно дав "на першу бід" 100 К. і велів приходити порядкувати свої папери. А вже по двох тижнях представив свого помічника О. Митрополитові, що потребував музейного робітника"* [Свенціцький, 1931, с. 6].

Повертаючись до фондів музею, відзначимо, що археологічні експонати в музеї репрезентували велику частину Галичини і були представлені найрізноманітнішим археологічним матеріалом. Серед експонатів увагу привертають фрагменти амфор, хрести-енколпіони, форми для відливання хрестів (рис. 121–122). Збірки музею формувалися за рахунок археологічних знахідок зі Львова, княжого Звенигорода, Галича, Бубнища. Їх опрацьовували і публікували історики та археологи не лише зі Львова. Цікавою є розвідка

О. Уварова про стан археології в Галичині. Для її написання використано матеріали з музею Народного дому. Автор статті зазначав, що А. Петрушевич мав одну з найкращих археологічних колекцій у Львові. Серед цікавих експонатів граф Олексій Уваров згадує бронзові предмети з Медині Калуського повіту, сокири-кельти з Галича та ін. [Уваров, 1910, с. 32].

Фондові збірки археологічного відділу музею Народного дому на 1900 р. нараховували близько 2 тис. одиниць зберігання. Лише 1904 р. вдалося відкрити музей для відвідувачів під назвою Археологічний музей Народного дому, а в скорому часі його перенесено у нове приміщення на вул. Курковій, 14 (зараз вул. Лисенка) (рис. 123).

Рис. 123. Будинок Народного дому на вул. Лисенка 14. Сучасне фото

В 1882–1914 роках щомісяця видавався “Вісник Народного Дому”, на сторінках якого публікували статті про археологічні розкопки та знахідки, які передано до Музею. Особливе місце займали праці А. Петрушевича, присвячені Галичу [Петрушевич, 1882–1884].

У 1940 р. колекції музею Народного дому передано до новоствореного Львівського історичного музею директором якого призначено відомого археолога Ярослава Пастернака.

МУЗЕЙ ДІДУШИЦЬКИХ

Серед наукових осередків Львова для археології значною мірою прислужився музей Дідушицьких. В контексті розвитку позитивістичної археології варто звернути увагу на його діяльність під кутом зору формування у ньому археологічного наукового центру. З 1870-х років кардинально змінилися напрямки роботи установи.

Після того, як музейні колекції розташовано у спеціально відреставрованому і пристосованому для експозиції будинку на вул. Театральній, 18, близько 1870 р. розпочато комплектування відділів музею (рис. 124). З цього часу починалася наукова організація закладу. В. Дідушицький хотів показати не лише природу, але й минуле краю. Для того граф заснував археологічний відділ, який розташовувався в кімнатах XX і XXI на другому поверсі [Dzieduszycki, 1895, s. 16; Wiczkowski, 1907, s. 524].

Рис. 124. Будинок музею Дідушицьких на вул. Театральній, 18

З 1873 р. Природничий музей відкрито для відвідувачів один раз на тиждень [Brzęk, 1994, s. 36]. Для широкої публіки його відкрили під час перебування у Львові цісаря Франца-Йосифа I 10 вересня 1880 р. [Dzieduszyski Włodzimierz, 1999, s. 131–132; Чорнобай, 2005, с. 230]. Довічне ж фінансове утримання установи граф забезпечив за рахунок прибутків від створеної ним “Ординації Поторицької” – юридично оформленої неподільної спадщини, яка затверджена 1893 р. парламентом у Відні, а музей дістав офіційну назву – Природничий музей ім. Дідушицьких.

У документі відзначалося: *“Природничий музей ім. Дідушицьких об’єднаний з Ординацією, повинен збирати усі предмети, що стосуються природознавства, етнології і антропології ... Кілька днів на тиждень громадськість повинна мати безкоштовний доступ до нього”* [Ustawa..., 1894, s. 9]. Відтоді В. Дідушицький офіційно вважався працівником власного музею (рис. 125).

Перлиною археологічної колекції були Михалківські скарби, виявлені 1878 і 1897 роках біля с. Михалків Борщівського повіту загальною вагою понад 7 кг.

До їхньої купівлі спричинився багаторічний кустош музею В. Зонтак (рис. 126). При сприянні голови повітової ради Борщова М. Дунін-Борковського, перший скарб *“менш-більш в цілості потрапив до музею імені Дідушицьких у Львові”* [Przybyśławski, 1900, s. 32].

Рис. 125. Володимир Дідушицький

Зокрема, у Львові знаходились: дві орнаментовані діадими-корони, рельєфна чаша, шийна гривна, фібули, браслети, фалари, нашивні прикраси. Друга велика частина скарбу з 1895 р. зберігалася у Природничому Музеї у Відні, а поодинокі предмети в музеях Будапешта, Кракова, Берліна [Пастернак, 1961, с. 442; Павлів, Петегірч, 2003, с. 60].

З 1900 р. для безпеки його вкладено в Іпотечний банк у Львові [Brzęk, 1994, s. 88]. З подальшої долі “львівської” частини скарбу відомо, що в 1940 р. її вивезли до Москви [Пастернак, 1961, с. 440–441]. Підтвердження цьому є у приватному листуванні, що зберігається у відділі археології Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України.

Зокрема, у листі від академіка Б. Піотровського* до І. Свешнікова від 2 вересня 1964 р. читаємо: “Желаю успеха в работе над Михалковским кладом, до войны я видел его в Госфондах СССР и перетрогал все великолепные предметы, дальнейшая судьба его мне неизвестна” [цит. за: Павлів, Петегірч, 2003, с. 62]. Є думка, що зараз він зберігається у Петербурзі [Brzęk, 1994, s. 88]. На жаль, сьогодні скарб вважається втраченим, оскільки, навіть достеменно не відомо, чи предмети, що зберігалися в Іпотечному банку у Львові напередодні Другої світової війни були автентичними чи добре виготовленою золотою копією [Бандрівський, Крушельницька, 2012, с. 139–144].

Щодо історії другого скарбу, то з документів відомо, що староста гміни у якій виявлено коштовності, повідомив В. Зонтака про нові знахідки. Граф В. Дідушицький відправив працівника музею на місце і звертався до Борщівського старости з проханням забезпечити нагляд за територією з огляду на те, що “через брак нагляду ці цінні пам’ятки можуть бути або знищені, або ж задля дрібного зиску жадібних людей, розійдуться і будуть змарновані для науки” [Бандрівський, Крушельницька, 2012, с. 187]. Такий нагляд і підтримку охоронця фондів музею було забезпечено (рис. 127) [ЛННБ України, ф. 45, оп. III, спр. 1892, арк. 3].

* Борис Піотровський (1908–1990) – археолог, сходознавець, довголітній директор Державного Ермітажу.

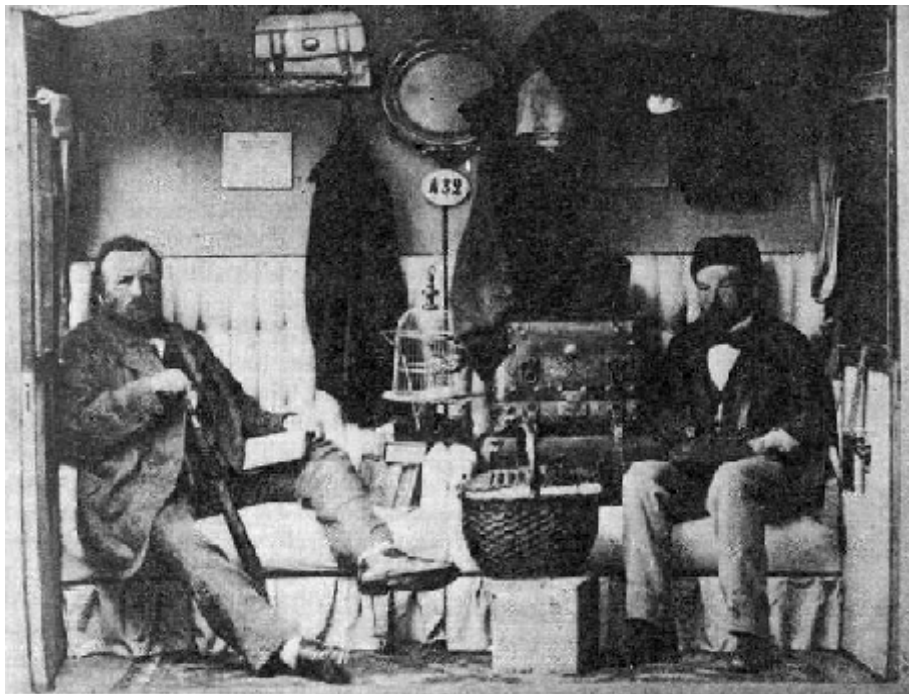

Рис. 126. Володимир Дідушицький і Владислав Зонтак (Brzęk, 1994)

Перший Михалківський скарб привернув до себе увагу багатьох дослідників. Одним з перших до нього звернувся А. Петрушевич. Саме він подає опис предметів цього легендарного скарбу. Намагаючись якомога точніше локалізувати знахідки, автор називав його Михалково-Дністрянським [Петрушевичь, 1878, с. 2]. Цікаво, що на початку статті дослідник зазначав, що він уже 1878 р. знайшов інформацію про скарб у польських, чеських та російських виданнях. У львівській ратуші влаштовано публічний огляд знайдених речей [Сохацький, 1994, с. 12]. А. Петрушевич, оглянувши речі з виставки, яка відбулася в серпні 1878 р., відзначив їхнє скандинавське походження, *“варяго-руський памятникъ, из первыхъ временъ нашествія норманскихъ гостей в наши пределы въ IX и X столетияхъ”* [Петрушевичь, 1878, с. 2]. Одночасно він акцентував на тому, що охорона не дозволила йому зробити ані опису, ані зарисовок, тому публікація виконана з пам'яті.

А. Петрушевич ретельно описав історію відкриття скарбу, зокрема, відзначив, що внаслідок липневих дощів стався сильний зсув ґрунту. Місцевий пастух першим побачив “жовту мідь”, а пізніше його мати, зібравши шість речей, пішла до лихваря. Потім вона опинилася у графа М. Борковського із сусіднього містечка Мельниця. Тоді з'ясовано, що це не мідь, а золото. Дізнавшись про це, населення села пішло на місце зсуву

шукати золоті речі. Владі вдалося відібрати основну кількість речей скарбу, але не відомо, яка частина з них пропала. Про Михалківські скарби багато писали львівські газети кінця XIX ст., і, вірогідно, що саме з них

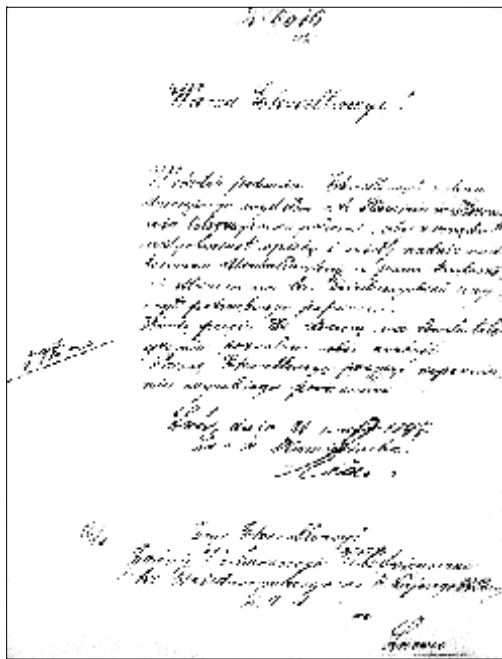

Рис. 127. Лист В. Дідушицькому у справі Другого Михалківського скарбу (ЛННБ України)

крадькома от хозяина показал мне клад... Если бы Вы знали, какое это великолепие – во всех виденных мною музеях ничего подобного я не видел. Ну, описывать клад не стоит, ибо, показывая, Зонтаг взял с меня честное слово, что описывать не буду, – рассказывать не запретил, значит при свидании расскажу” [Ульяновський, 1995, с. 30].

Найбільша публікація, присвячена скарбу, є заслугою працівника музею К. Гадачека [Nadaczek, 1904]. Він не лише зібрав відомі раніше дані про пам’ятку, а й сам 1900 р. за фінансової підтримки Тадеуша Дідушицького, відвідав місцевість з метою археологічного обстеження.

Результати досліджень, історія відкриття скарбів і детальний опис знахідок знайшли відображення у роботі “Złote skarby michałkowskie” (рис. 128). Варто підкреслити, що музей не поскупився на якість ілюстративного матеріалу. Рисунки виконували кращі фахівці у Відні Ханс Махт і у Львові Вінцент Шіршнітц [Nadaczek, 1904].

А. Петрушевич почерпнув найбільше інформації. Зокрема, цікаві відомості про відкриття другого скарбу міститься у “Kurjeri Lwowskim” [Jeszcze o skarbie w Michałkowie, 15 czerwca 1897].

В. Антонович відвідав музей Дідушицьких під час однієї з подорожей до Львова (поч. 1891). Враження від цієї подорожі залишилися у щоденнику, опублікованому К. Мельник, а також листах, в яких висвітлено деталі поїздки до Львова. Відомо, що тоді В. Антонович відвідав музей Дідушицьких, де його найбільше вразив Михалківський скарб.

В одному з листів він згадував цікаву деталь: власник музею заборонив служникові демонструвати загадковий скарб. Однак хранителя, німця Владислава Зонтага, “удалось ублажить... он

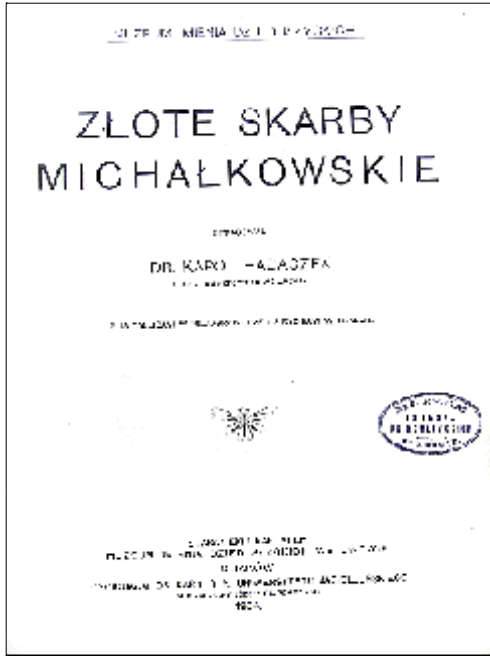

Рис. 128. Титульна сторінка праці К. Гадачека

Рис. 129. Лист з літографії М. Сальба у Кракові до В. Дідушицького (ЛННБ України)

Домовленості вели і з краківським літографом М. Сальбом, який виконав частину попередніх ілюстрацій (рис. 129) [ЛННБ України ф. 45, оп. III, спр. 1892, арк. 5].

Така цікавість до Михалківських скарбів зумовлена тим, що вони були найкоштовнішими експонатами археологічної колекції музею. Незважаючи на те, що досі виходять праці присвячені цій археологічній та мистецькій пам'ятці [Бандрівський, Крушельницька, 2012], багато питань залишається дискусійними.

Повертаючись до археологічних колекцій музею Дідушицьких, варто пригадати, що В. Дідушицький дуже багато уваги приділяв “рекламі” своїх збірок. У XIX ст. в Європі започатковано Всесвітні виставки. Перша з них відбулася 1851 р. у Лондоні і на ній представлена лише промисловість. Однак такі заходи давали змогу країнам-учасницям представити не лише економічний потенціал, а й історію, тому дуже скоро запропоновано долучити для показу пам'ятки мистецтва, етнографічні та археологічні експонати. У 1873 р. виставку вперше проведено за межами Франції і Великобританії – у Відні. Організатором галицької частини виставки виступав Володимир Дідушицький. Керівництво Всесвітньої виставки не дозволило виокремити галицький відділ, але В. Дідушицький зорганізував матеріали з Галичини у такий спосіб, що ця частина сама по собі різнилася від інших експозиційних вузлів [Karolczak, 2001, s. 108]. Про архео-

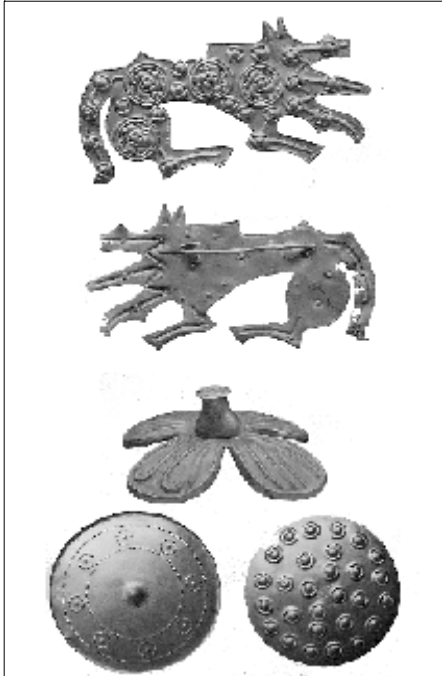

Рис. 130. Прикраси з Михалківського скарбу

(рис. 130). Інформацію про це подав Т. Нечуя-Земенцький, який писав, що "...Власник Михалківського скарбу гр. В. Дідушицький забрав його зі собою до Парижу, щоби там його показати компетентним колам" [цит. за: Бандрівський, Крушельницька, 2012, с. 14]. Музей Дідушицьких за кількістю експонатів посів друге місце після господарів виставки [Abramowicz, 1974, s. 91]. За цю виставку В. Дідушицький отримав найвищу нагороду – Орден залізної корони I класу [Karolczak, 2001, s. 110; Швагуляк-Шостак, 2007].

Серед найдавніших знахідок у фондах установи виділялася колекція крем'яних знарядь Обремського [Терський, 2005, с. 45]. У 1884 р. музей Дідушицьких поповнився предметами зі скарбу бронзової доби, виявленого біля с. Руда коло Рогатина. До нього вхо

логічні матеріали, представлені на цій виставці, згадок не зустрічаємо.

Дещо іншу ситуацію бачимо на виставці 1878 р. у Парижі, де В. Дідушицький очолював австро-угорську делегацію. За підсумками проведення заходу опубліковано офіційний каталог, у якому знаходимо цікавий коментар: "Експоновані узори походять з етнографічного музею В. Дідушицького, підібрані щоби навести аналогії, які існують під кутом зору форми, оздоблення і технічних характеристик між минулими доісторичними часами і сучасним домашнім промислом" [Catalogue..., 1878, s. 72].

В. Дідушицький представив "нам'ятки кам'яної доби, відкриті в Галичині" і різноманітні етнографічні експонати. Цікаво, що В. Дідушицький возив до Парижу і Михалківський скарб

Рис. 131. Скарб доби бронзи з с. Руда біля Рогатина (Павлів, 2005)

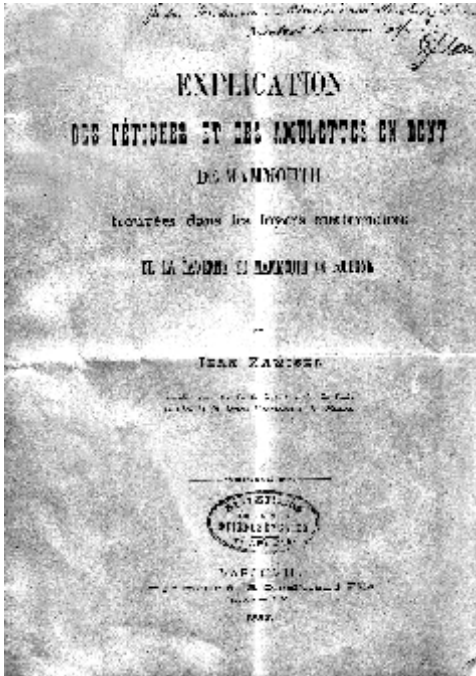

Рис. 132. Титульна сторінка роботи Я. Завіші з автографом для В. Дідушицького

пам'ятками в кількох повітах Тернопільського і Станіславівського воєводств. Зайнявши посаду заступника керівника Грона консерваторів, він переїхав до Львова.

В. Пшибиславський був одним з головних меценатів доісторичних експонатів до музею Дідушицьких на переломі XIX/XX ст., а також опікуном античного відділу нумізматичної колекції музею. Однією з пам'яток, яку досліджував вчений, була Городниця на Станіславщині. Розкопки проводилися впродовж 1878–1882 рр. Результати робіт були опубліковані у археологічних збірниках, а велика частина самих знахідок потрапила до музею Дідушицьких (рис. 133).

дила бронзова чаша та сім сокир-кельтів (рис. 131) [Павлів, 2005, с. 258].

В. Дідушицький впродовж життя підтримував тісні контакти з багатьма вченими. Свідченням цього є велика кількість літератури з автографами археологів для графа. Серед цікавих екземплярів варто відзначити роботу Яна Завіші, яка зберігалася у бібліотеці музею Дідушицьких (рис. 132).

Виразною ознакою того, що музей поступово стає науковим археологічним осередком є те, що навколо нього зосереджують свою діяльність археологи, наприклад, Владислав Пшибиславський – власник маєтків в Уніжі, котрий протягом довгого часу був членом Грона консерваторів і опікувався історичними

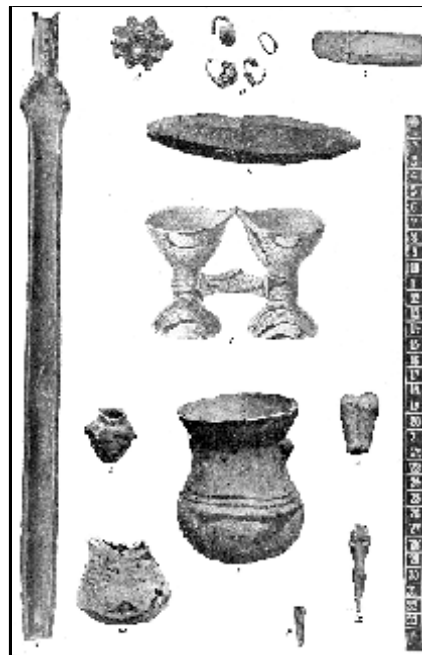

Рис. 133. Матеріали з Городниці над Дністром у Музеї Дідушицьких (окрім 1,7,8,9)

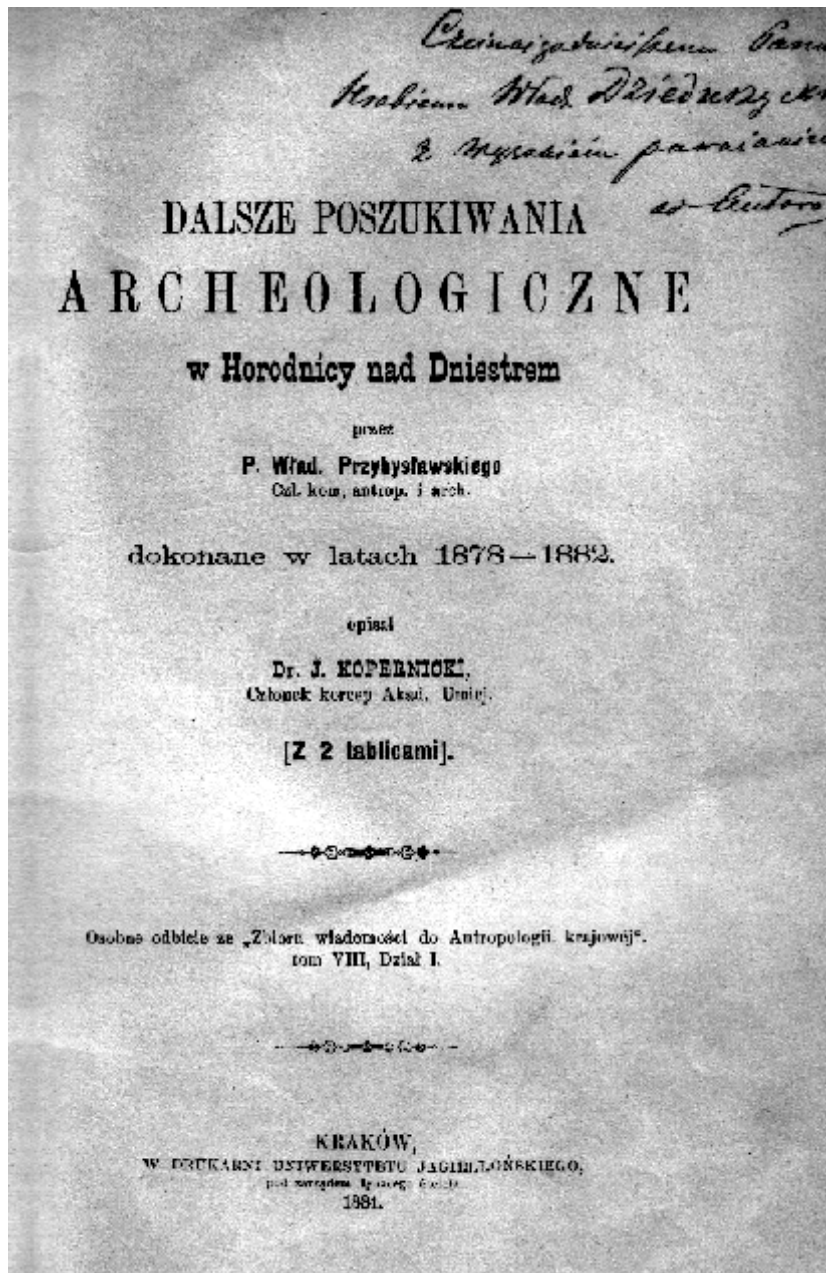

Рис. 134. Титульна сторінка відбитка праці про Городницю з автографом для В. Дідушицького

У львівських збірках зберігся примірник статті І. Коперницького, підготовлений на матеріалах В. Пшибиславського з автографом для В. Дідушицького (рис. 134).

Рис. 135. Тадеуш Дідушицький

Співпрацюючи з археологічною комісією ц.к. консерваторів Східної Галичини, дослідник підготував і опублікував інвентар археологічних пам'яток Східної Галичини [Przybysławski, 1906].

Ще одна постать, що заслуговує на увагу в питанні розвитку археології навколо музею – це перший охоронець фондів і водночас творець доісторичного відділу – Кароль Гадачек. Його знайомство з В. Дідушицьким відбулося у 1890-х роках. Ще від початку навчання в університеті він був репетитором дітей В. Дідушицького (з 1893). Від 1903 р. К. Гадачек пов'язав своє наукове життя з музеєм (одночасно працюючи у Львівському університеті); часто бував у Неслухові, де пізніше проводив археологічні дослідження, фінансовані значною мірою Тадеушом Дідушицьким* (рис. 135) [Karolczak, 2001, s. 197].

Роботи у Неслухові проходили у 1898–1899 рр. Пам'ятка знаходилася неподалік палацу і частково охоплювала його територію. Згідно з опублікованим 1900 р. звітом у збірнику “*Teka Konserwatorska*” К. Гадачек дослідив 18 житлових та низку господарських споруд черняхівської культури (рис. 137) [Hadaczek, 1900, s. 48–59, 71–86]. Значна частина археологічних знахідок з розкопок К. Гадачека потрапила до музею Дідушицьких (рис. 136).

Серед цікавих експонатів, що зараз зберігаються в колекції ЛІМ і були передані з музею Дідушицьких, увагу також привертають керамічні вироби з Кошиловець (рис. 138).

Показовим є те, що саме К. Гадачек займався впорядкуванням музейних збірок та організацією відділу археології [Kostrzewski, 1916, s. 96–97; Pilecki, 1960–61, s. 223–224], а також долучився до підготовки путівника по

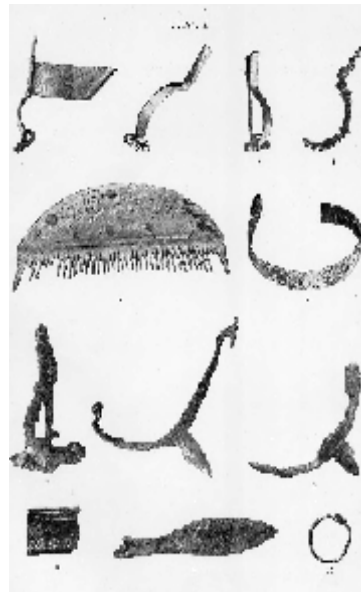

Рис. 136. Матеріали з розкопок у Неслухові (Hadaczek, 19046)

*Тадеуш Дідушицький, одружившись 1879 р. з далекою родичкою Анною Дідушицькою (дочкою Володимира Дідушицького) після смерті тестя (1899) став II Ординатом Потурицько-Заріцької ординації. Його внучкою від сина Станіслава є Анна Дідушицька-Махнік – археолог, автор книги “*Sokołów koło Stryja – miasteczko, które nie istnieje*” (2012), дружина відомого археолога, професора Яна Махніка.

РОЗДІЛ III

музею, де виступив автором розділу “Доісторичний відділ музею Дідушицьких” [Hadaczek, 1907].

Т. Дідушицький був гідним послідовником засновника музею, постійно дбав про його науковий рівень та поповнення колекцій. Важливим моментом у його діяльності було залучення працівників музею (зокрема, директора Мар’яна Ломницького) до наукових експедицій, які приносили нові експо-

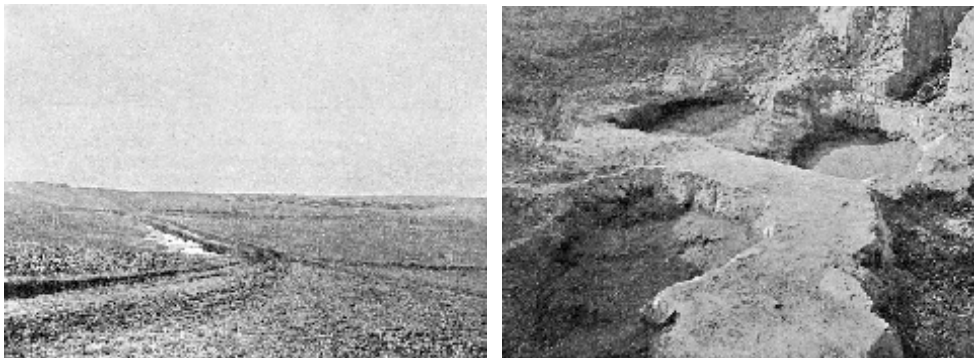

Рис. 137. Поселення і частина розкопу К. Гадачека у Неслухові (Hadaczek, 19046)

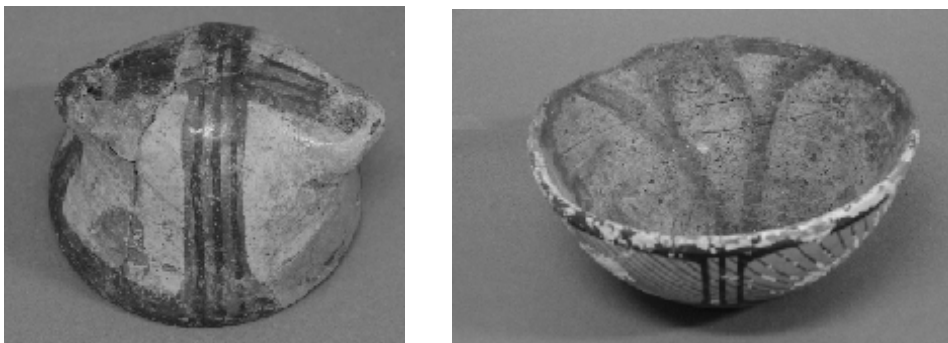

Рис. 138. Керамічні вироби з Кошиловець. Колекція ЛІМ

нати. Тут йдеться про події осені 1907 р., коли в с. Старуня на Станіславщині виявили забальзоване в озокериті тіло мамонта, яке 7 листопада цього ж року перевезли до музею Дідушицьких. Тоді ж розкопали великий фрагмент волохатого носорога. Знахідки передали до палеонтологічних зборів і розмістили в одній із найбільших зал другого поверху. Згодом музей Дідушицьких долучився до публікації результатів досліджень у двотомному виданні “*Wykopaliska Staruńskie*” під авторством кількох професорів і за найбільшої участі директора музею М. Ломницького. Варто відзначити, що ці експонати досі є чудовою візитівкою Природознавчого музею у Львові.

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ

Коли мова йде про формування львівських археологічних осередків початку ХХ ст., на увагу заслуговує Національний музей як ще одна наукова установа українців, археологія у якій зайняла помітне місце ще до офіційного її виникнення. Заради справедливості зазначимо, що археологія ніколи не була основною профільною дисципліною у закладі, однак діяльність, спрямована на дослідження української археології окремими її працівниками, дозволяє розглядати археологію у музеї.

Рис. 139. Митрополит Андрей Шептицький – засновник і меценат Національного музею

Звертаючись до історії, пригадаємо, що основи майбутнього Церковного музею (згодом – Національного) стали формуватися ще далеко до 1905 р., коли відбулося його відкриття. Тривалий період у підвальних приміщеннях собору святого Юра у Львові нагромаджувалися старожитності. Тут знаходилися зібрані Андреем Шептицьким (рис. 139) рукописи, стародруки, стародавні ікони. Про захоплення старожитностями і початки колекціонування митрополит Андрей Шептицький розповідав у спогадах [Шептицький, 1931, с. 2–3].

Рис. 140. Іларіон Свенціцький (Котлобулатова, 2006)

Організаційне оформлення музею відбулося на початку 1905 р. Тоді установа отримала назву “Церковний музей”, у якому запроваджено систематичний опис набутого матеріалу в семи відділах: стародруки, слов’янські рукописи, архів, ікони, етнографія, археологія, підручна бібліотека. При управі музею з ініціативи А. Шептицького створили дорадчий орган – Кураторію (опікунську раду). Кураторія отримала досить широкі повноваження, які торкалися питань організації роботи, виставок, експозиції вітрин, пошуку та збору матеріалів, контролю за належним збереження та переміщенням експонатів. Для опису і впорядкування музейних збірок на ро-

боту було прийнято Іларіона Свенціцького (рис. 140), який свою трудову діяльність як музейний працівник розпочинав у Ставропігійському музеї під безпосереднім керівництвом І. Шараневича.

Принагідно зауважимо, що І. Свенціцький 1899 р. став студентом Археологічного інституту, який відкрито у січні 1878 р. в Санкт-Петербурзі, та вільним слухачем історико-філологічного факультету. Курс археології в інституті почали читати лише у 1891 р., а назва інституту пов'язувалася з майже загальноприйнятим в цей час розумінням археології, як комплексу допоміжних історичних дисциплін [Тихонов, 2003, с. 132]. Навчання тривало два роки і курси читали кращі вчені в цій галузі. Мабуть, не випадково Іларіон Свенціцький до середини 1900 р. в тамтешньому університеті й Археологічному інституті освоїв спеціальні курси з низки гуманітарних дисциплін у провідних вчених.

Наприклад, професор Микола Веселовський, який мав значний доробок в археології, проводив розкопки Кам'яної Могили, читав первісну археологію, директор М. Покровський – курс християнської археології, А. Марков – нумізматику, В. Майков – археографію, В. Сергеевич – юридичні старожитності [Тихонов, 2003, с. 137]. З числа вчителів І. Свенціцького в Петербурзі також слід згадати уславлених М. Реріха, А. Соболевського, В. Ламанського. Звичайно, що студії у таких першокласних професорів не могли пройти даремно і залишили помітний відбиток на формуванні світогляду І. Свенціцького. Під час навчання він побував у Празі та Відні, де мав змогу ознайомитися з музейними збірками, що найбільше вабило молодого та допитливого дослідника [Сухий, 2005, с. 318–319].

Рис. 141. Будинок Національного музею з 1911 р.

З метою збору матеріалів працівники організували експедиції. Влітку 1905 р. І. Свенціцький здійснив археологічну мандрівку Галичиною, під час якої впродовж п'яти тижнів відвідав понад 60 сіл, у яких описав та зібрав для музею багато археологічних знахідок.

З осені розпочалася інвентаризація фондів музею. Першим кроком стало розмежування археологічних та мистецько-малярських експонатів. Далі експонати стали виділяти у відповідності до їхнього колишнього призначення. Таким чином, окремі групи творили: колекція зброї, знаряддя та предмети праці, побутові речі та ін. [ЦДІАУ у Львові, ф. 750, оп. 1, спр. 1, арк. 1–11; спр. 4].

Одним із напрямків наукової роботи на етапі формування Національного музею стала каталогізація зібраних історичних збірок з метою їхнього подальшого наукового опрацювання.

У травні 1910 р. вирішено присвоїти новоутвореній фундації назву “Національний музей у Львові” [ЦДІАУ у Львові, ф. 750, оп. 1, спр. 1, арк. 1].

У 1911 р. А. Шептицький купив для Музею віллу професора Дуніковського, що на вул. Мохнацького, 42 (зараз Драгоманова) (рис. 141) [Свенціцький, 1920, с. 7]. Того ж року, 11 липня, митрополит видав акт, згідно з яким науковій фундації “Церковний музей” надавалася назва “Національний музей. Ювілейна наукова фундація галицького Митрополита Андрея Шептицького”.

Офіційного статусу фундація набула після підписання 29 серпня 1911 р. спеціального рескрипту Центрального комітету уряду у Відні [Свенціцький, 1931, с. 4]. Очолив музей Іларіон Свенціцький.

Урочисте освячення приміщень Національного музею у Львові на вулицях Скарги та Мохнацького і його відкриття для відвідувачів відбулося 13 грудня 1913 р. В день св. Андрія А. Шептицький урочистим актом проголосив: *“Народе! Тобі віддаю цю свою найгарнішу дитину. Хай росте і розвивається – Тобі на славу і в користь майбутності”* [Каталог..., 1995, с. 4].

Певний стосунок до львівської археології мав виходець з Київщини Вадим Щербаківський (рис. 142) – відомий на той час мистецтвознавець, археолог, етнолог, який свою археологічну діяльність розпочинав у Києві під керівництвом відомих науковців В. Антоновича та В. Хвойки. Найбільшу дослідницьку археологічно-етнографічну екскурсію В. Щербаківський провів 1904 р. по Херсонщині, Київщині та Поділлю. Після звільнення царським урядом від арешту 1907 р. він оселився у Львові, де з 1908 р. працював технічним помічником директора Церковного музею й активно їздив по західноукраїнських землях, ретельно досліджуючи церковну й народну архітектуру та пам’ятки мистецтва. Водночас він обстежував пам’ятки археології. Зокрема відомо, що 1909 р. В. Щербаківський проводив археологічні дослідження на Золотому Тоці в Крилосі [Коваль, 1999, с. 146].

Рис. 142. Вадим Щербаківський (1876–1957)

Рис. 143. Ярослав Пастернак
(1892–1969)

Рис. 144. Титульна сторінка путівника
Національного Музею

Як сам зазначав, “в Залукві на березі, або ліпше в березі відкрив я єдине до цього часу відоме мені явище, що берег увесь складався з самих битих черепків після-неолітичної доби... Зразки черепків та інші річи з викопів я забрав до Музею” [Щербаківський, 1931, с. 27]. У 1910 р. в “Записках НТШ” він опублікував наукову розвідку про язичницьку кам’яну статую з с. Лопушна коло Рогатина [Щербаківський, 1910, с. 147].

У музеї розпочинав свою роботу відомий згодом археолог Ярослав Пастернак (рис. 143). У 1913–1914 рр. він проводив інвентаризацію музейних фондів. Згодом у спогадах археолог писав про своє перше враження від цієї роботи: “На кількасот музейних предметів, не вчисляючи книжок та рукописів, мало лиш шість свою “метрику”, а більшість решти (прим. археологія) стратила без неї цілу свою документально-доказову чи історичну вартість” [Пастернак, 1931, с. 29]. Тепер каталогізацію вели за групами збереження предметів, виділених за матеріалом, технікою виконання, хронологією та іншими критеріями. Кожен експонат фіксували на окремій картці за встановленою уніфікованою схемою. Я. Пастернак впродовж 1914 р. вів інвентарну книгу надходжень і інформував про діяльність музею та нові надходження громадськості Львова у місцевій пресі (“Діло”, “Руслан”) [Пастернак, 1931, с. 30].

Наприкінці 1913 р. зусиллями наукових працівників Національного музею під керівництвом І. Свенціць-

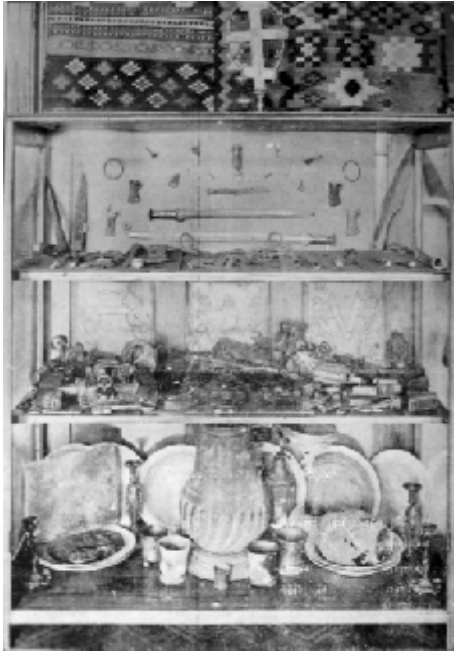

Рис. 145. Вітрина з археологічними експонатами Національного музею

Рис. 146. Бронзовий хрест знайдений у 1911 р. в с.Аксманічі (Ілюстрований..., 1913)

кого видано невеликий ілюстрований музейний путівник (рис. 144) [Ілюстрований..., 1913], у якому зафіксовано серед інших експонатів археологічні знахідки (рис. 145). Зокрема, увагу дослідників привернув унікальний бронзовий хрест, знайдений у грудні 1911 р. біля с. Аксманичі (рис. 146) [Петегирич, 1996, с. 127]. Цікавим експонатом музею був срібний скарб VI ст., який походив з Крилоса біля Галича (рис. 147). До нього входили масивні гривни та позолочена тарілка візантійського походження [Пастернак, 1932, с. 56].

Національний музей міг похвалитися і експонатами з княжого Звенигорода. В літературі зустрічаємо згадку про дарунок церкві св. Юра від звенигородського аптекаря Андрія Винницького шести фрагментів синього скляного браслета та фрагмент великого ліпного горщика. Ці матеріали знайдені під час копання городу за школою. Після подальших розкопок, проведених на місці знахідки, виявлено кілька фрагментів кераміки із зеленою поливою і вістря списа. Кількість надходжень предметів археології збільшилася в час роботи у музеї Я. Пастернака. Зауважимо, що якщо у 1911 р. зареєстровано лише дві археологічні знахідки, то за 1913–1914 рр. інвентарні номери та своє місце у фондах і експозиції отримали 68 викопних артефактів [Свенціцький, 1920, с. 76].

Національний музей виступав одним із важливих осередків розвитку української культури та науки. На його базі діяло Товариство охорони української старовини у Львові, основним завданням якого був розвиток музейництва у Східній Галичині. З музеєм співпрацювала Духовна семінарія. Її викладачі Й. Боцян та К. Богачевський організували у музеї окремий курс краєзнавства та церковної

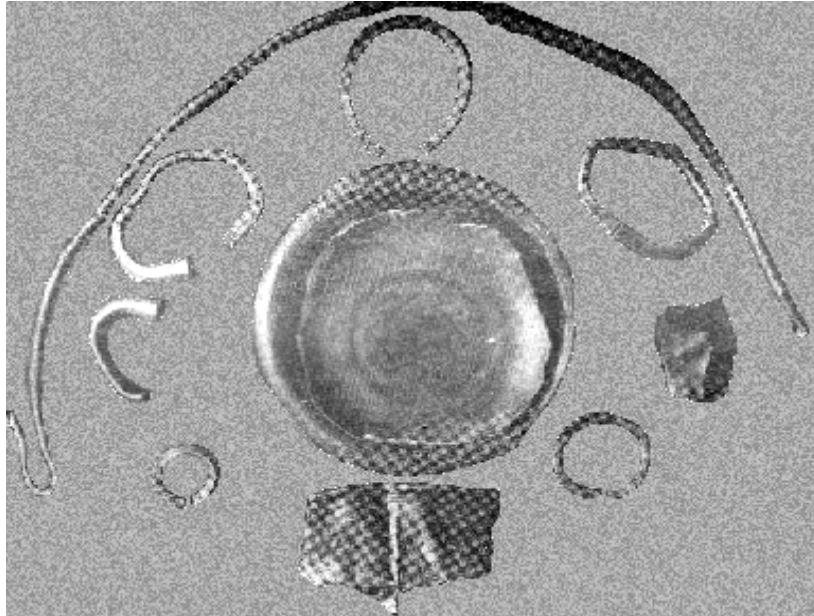

Рис. 147. Крилоський срібний скарб (VI ст.) (Ілюстрований..., 1913)

археології з метою підготовки студентів для збору матеріалів на теренах Східної Галичини [Свенціцький, 1931, с. 13]. У цей час було підписано угоду між Музеєм НТШ та Національним музеєм про розподіл предметів для експозицій і формування колекцій вужчого профілю в обох закладах. Успішну роботу Національного музею перервала Перша світова війна.

* * *

В останній чверті XIX–поч. XX ст. Львів став визнаним археологічним центром Галичини, де чітко прослідковувалася діяльність українських та польських наукових осередків. Бачимо безліч прикладів співпраці між представниками різних національних спільнот. Однак, виходячи з відмінностей наукових зацікавлень, археологи діяли здебільшого окремо. Так, бачимо добрий варіант співпраці музею Дідушицьких та Львівського університету, які були представлені постаттю К. Гадачека; з Крайовим археологічним товариством тісно співпрацювали Г. Оссовський, А. Кіркор, І. Коперницький. Власне цим дослідникам належить відкриття й дослідження пам'яток енеоліту та епохи бронзи. Натомість українські археологи, які зосереджували свою діяльність навколо Народного дому, Ставропігійського інституту та Національного музею, головно, досліджували давньоруські пам'ятки. Такий вибір не був випадковістю, адже, в умовах відсутності власної держави, галицькі українці намагалися за допомогою археологічних досліджень та наукових висновків, опертих на ці дослідження, показати історичне коріння свого народу та споконвічне його право на свою

територію. Прикладом можуть слугувати розкопки на території Галича, Львова, Звенигорода та інших літописних міст.

Із середини ХІХ ст. процеси вивчення предметів старовини, в тому числі і археологічних пам'яток, носять ціленаправлений характер. Накопиченню матеріалів і їхньому збереженню від скарбошукачів сприяли урядові постанови, спрямовані на захист старожитностей, та діяльність у Львові консерваторської служби. Важливу роль в охороні доісторичної спадщини відіграв Львівський університет в особі Л. Цвіклінського, К. Ліске, І. Шараневича, К. Гадачека. У другій половині ХІХ ст. під дією низки постанов та указів археологічні роботи набувають організованого та науково-обґрунтованого характеру, що сприяло зростанню значення археологічних джерел і розвитку археології як науки.

Важливим моментом, який на поч. ХХ ст. відзначав археологічні збірки в музеях Львова, було те, що основу експозиції становили вже не випадкові знахідки, які в більшості випадків не мали ні територіальної, ні хронологічної інтерпретації, а добре вкомплектовані збірки, які супроводжувались всією необхідною інформацією, що надавала матеріалам і колекціям великого наукового значення.

Помітну роль у розвитку науки відігравали наукові збірники, які виходили у Львові. Це, насамперед, "Врѣменник Ставропігійського інституту", "Записки НТШ", "Przegląd Archeologiczny", "Teka Konserwatorska" та ін. На їхніх сторінках публікували праці українські та польські археологи не лише зі Львова, але й з інших міст, що підкреслює значення Львова як археологічного центру з ХІХ ст.

ПЕРІОД КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ У ЛЬВІВСЬКІЙ АРХЕОЛОГІЇ

На зламі XIX–XX ст. у Центральній Європі, насамперед у Відні та Берліні, зародилася культурно-історична школа. “*Індивід творить історію*”, – таким було гасло нового і доволі поширеного напрямку в історичних дослідженнях. Прихильники нової течії наголошували на тому, що не тільки середовище впливає на людину, а й навпаки.

Вчені зауважили, що у віддалених одна від одної територіях знайдені археологічні предмети схожі між собою, що свідчить про історико-генетичний зв'язок між ними. Філософською основою залишався позитивізм.

Коли йдеться про археологічний Львів того часу, то насамперед відзначимо, що на цьому етапі відбулося формування академічної науки. Львівська археологія представлена Львівським університетом та Науковим товариством імені Шевченка. Відрадно, що у НТШ працювали фахівці, які студіювали археологію в університеті, – Володимир Гребеняк, Ярослав Пастернак, а також талановитий самоук, який, хоч і не був студентом університету, все ж слухав лекції з археології першого професора кафедри класичної археології та праісторії Кароля Гадачека, – Богдан Януш. Саме ці молоді кадри, отримавши відповідну освіту, допомогли забезпечити належний рівень розвитку археології у стінах НТШ.

Не останню роль у проникненні ідей культурно-історичної школи на наш ґрунт відіграли закордонні подорожі львівських археологів, з метою участі у розкопках, опрацюванні музейних збірок, студій. На цих питаннях зупинимось нижче.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Важливу роль у розвитку археології Львова відіграло Наукове товариство імені Шевченка. Перші загальні збори тоді ще Літературного товариства імені Шевченка відбулися 4 червня 1874 р. До контрольної комісії увійшов археолог І. Шараневич [Гнатюк, 1986, с. 41]. Після реорганізації з культурно-просвітницької у наукову установу в березні 1892 р. НТШ

фактично перетворюється на всеукраїнську академію наук. Згідно з новим статутом Товариство зобов'язувалося *“плекати та розвивати науки на українській мові, розвивати штуку, збирати й зберігати всякі пам'ятки, старовину й наукові предмети України-Руси; для цього мають служити – наукові досліди з української й слов'янської філології та історії українсько-руського письменства й штуки, історії й археології України.... Товариство має влаштувати відчити, дискусії й наукові розмови, відбувати з'їзди учених, літераторів й артистів, видавати наукові “Записки” та інші наукові праці, збирати матеріяли до бібліотеки й музею”* [Герич, 1973, с. 48].

У 1894 р. до Львова переїхав молодий та надзвичайно талановитий Михайло Грушевський (1866–1934) (рис. 148).

Уродженець Холма, виходець з інтелігентної української сім'ї, М. Грушевський виніс з батьківського дому любов до історії та культури, мови та українських традицій. Його перша велика друкована праця вийшла у світ ще коли він був студентом третього курсу університету.

Впродовж 1890–1894 років як професорський стипендіат Університету Св. Володимира він здійснив наукові подорожі до Москви і Варшави, з метою опрацювати місцеві архіви. У травні 1894 р. захистив магістерську дисертацію *“Барское староство. Исторические очерки”*, а вже у жовтні виголосив свою першу лекцію у Львівському університеті, яка викликала неймовірний резонанс у місті.

До Львова М. Грушевський приїхав вже як цілком сформованим ученим, хоча йому на той час було лише 28 років. Чи не найкраще про нього висловився найвідоміший з його учнів – І. Крип'якевич, який писав, що *“ще за життя Грушевського всі в нас відчували, що між нами живе хтось великий. Всі в нас дивилися на нашого історика як на незвичайну людину, як на вченого, що сміло може стати поруч найбільших людей науки на світі”* [Крип'якевич, 2001, с. 235]. Без перебільшення можемо стверджувати, що на львівський період діяльності М. Грушевського припадають його найбільші досягнення в науці, в тому числі археології.

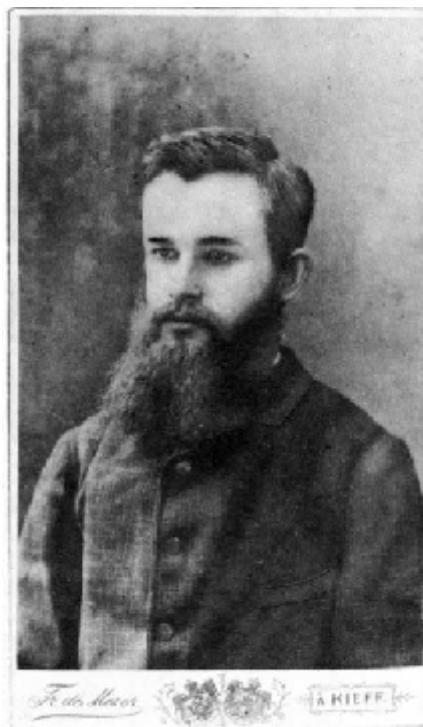

Рис. 148. Михайло Грушевський. 1893. Фотограф Fr. de Mezer

Відразу після приїзду до Львова М. Грушевський активно включився у роботу НТШ, з яким розпочав співпрацю ще з 1892 р. У 1897 р. його обрали головою НТШ. Важливим моментом стало поєднання його роботи в товаристві з професорською діяльністю на кафедрі всесвітньої історії з спеціальним оглядом на історію Східної Європи*, оскільки він залучав талановиту українську молодь до НТШ і всіляко підтримував її. Заслугою вченого перед наукою у Східній Галичині є й те, що саме він перетворив НТШ на академічну установу світового рівня (створення бібліотек, музеїв, збирання архівного матеріалу), яка розглядала широке коло проблем історії, археології, етнології, джерелознавства тощо.

Від початку роботи у Львові, вчений, який мав уже чималий науковий доробок, важливу роль відводив археології. Зокрема, у першому томі “Історії України-Руси” М. Грушевський про значення археології писав так: *“До недавніх часів історія народів починалася першими історичними письменними звітками про них. Тепер дві молоді науки – археологія з антропологією й порівняльне язикознавство розширили науковий обрій далеко поза сі границі”* [Грушевський, 1898, с. 13]. Дослідник вважав, що залучення археологічних джерел є необхідним для дослідження ранніх періодів історії людства [Брайчевський, 1992, с. 202].

Незважаючи на те, що М. Грушевський впродовж всього життя залишався вірним історії, його заслуги перед археологією є значними, що дає всі підстави зачислити його до когорти найвідоміших археологів Львова на зламі XIX/XX ст. Адже починаючи від М. Грушевського, можна говорити про розвиток археологічної науки у Львові в повному розумінні цього поняття. Це не применшує ролі його попередників, які заклали добре підґрунтя для розвитку науки, хоча дослідження проводили здебільшого на аматорському рівні.

Під керівництвом М. Грушевського Історико-філософська секція НТШ багато уваги приділяла археологічному напрямку роботи. У межах зазначеної секції існували Археологічна та Статистична комісії [Кубійович, 1991, с. 21]. Така позиція вченого не була простою даниною моді на археологію у XIX ст. М. Грушевський був учнем відомого археолога Володимира Антоновича і власним прикладом сприяв розвитку цієї молоді науки про старожитності в НТШ, свідченням чого, насамперед, є його власний науковий доробок.

Окрім того, для зацікавлення археологією дослідник періодично на порядок денний ставив обговорення та дискусії на археологічну тематику. Так, в період з 1894 по 1913 рр. зачитано та обговорено 32 доповіді, підготовлених на археологічних джерелах [Крип'якевич, 1991, с. 396].

Учений започаткував у НТШ польові археологічні дослідження. Відразу після приїзду до Львова 1894 р. він розпочав археологічні розкопки

* Це перша на українських землях кафедра історії України. Очоловав її М. Грушевський до вибуху Першої світової війни (1914)

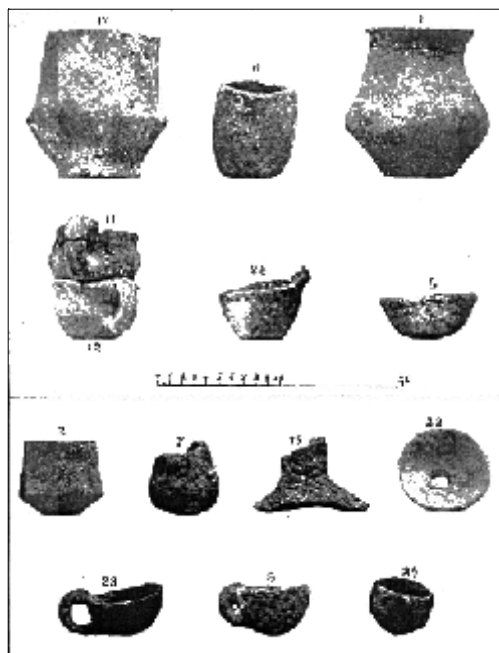

Рис. 149. Матеріали з розкопок у Чехах (Грушевський, 1899)

на великому могильнику біля сіл Чехи (зараз Лугове) і Висоцько на Львівщині [Петегирич, Павлів, 1991, с. 412; Бандрівський, Крушельницька, Купчинський, 1998, с. 6]. Роботи тривали упродовж 1895–1898 рр. спільно з І. Шараневичем, однак різними розкопами. Як зазначав сам М. Грушевський, І. Шараневич дозволив йому користуватися своїми зарисовками: “...Я користувався автентичними дневниками р. 1895–1898 уділеними мені проф. Шараневичем” [Грушевський, 1899, с. 2].

На жаль, сьогодні важко визначити, який формат мали стосунки двох професорів – молодого М. Грушевського і поважного І. Шараневича. Видається, що на початку робіт вони досить прихильно ставилися

один до одного і працювали спільно. Учасник експедиції Я. Сподарик згадує “въ половинѣ мая пріѣхалъ Шараневичъ съ проф. Михаиломъ Грушевскимъ. Я нашель ихъ в стѣняхъ одной хаты” [Сподарикъ, 1929, с. 118].

В “Записках НТШ” за 1899 р. вчений опублікував свій щоденник, зроблений на місці польових досліджень 1895 р., де зазначав: “Поруч з місцем розкопки проф. Шараневича занято при межі кавалок орного поля на 9 метрів вишир і розкопувано підряд” [Грушевський, 1899, с. 3]. Публікуючи власний щоденник, М. Грушевський наочно демонстрував наукову методику розкопок і вимоги до ведення польового щоденника, у якому дуже ретельно зафіксовано стратиграфічні спостереження, глибини залягання, супровідний археологічний матеріал [Грушевський, 1899, с. 3–7]. Очевидно, тому на його інформацію як більш достовірну, поклалися сучасники. Прикладом може служити лист Ф. Вовка до В. Гнатюка від 20 вересня 1900 р. “Якщо здобудете мені працю Шараневича то буду дуже дякува(ти). А усе-таки мені цікавішим було мати розрізи могил зроблені д. Грушевським бо між нами кажучи, на археологію Шараневичову покладатися дуже не можна” [Наулко, Руденко, Франко, 2001, с. 35].

Далі М. Грушевський зазначав, що розкопані поховання дуже схожі за вмістом до тих, що досліджував І. Шараневич, і для повноти картини необхідно продовжити роботи на могильнику.

На основі щоденників І. Шараневича дослідник схилився до думки, що найцікавішою знахідкою в с. Чехи є палені людські кістки, на яких знаходиться 24 тоненькі бронзові трубочки і коралики, скріплені по чотири, що складало симетричну фігуру у вигляді намиста [Грушевський, 1899, с. 11]. З цього напрошується висновок, що в часі дослідження могильника І. Шараневич та М. Грушевський доволі плідно співпрацювали. В протилежному випадку будь-які непорозуміння призвели б до того, що кожен працював би виключно зі своїми матеріалами. Людський фактор тут не міг не відігравати ролі. А з публікацій М. Грушевського вкотре переконуємось, що він був ознайомлений з абсолютною більшістю щоденників, матеріалів з досліджень і навіть міркувань з цього приводу І. Шараневича.

Дослідження пам'ятки проводилось на новому науковому рівні. Цьому прислужилося й те, що М. Грушевський переніс нові методи археологічно-історичних досліджень з київського від В. Антоновича до у львівського наукового центру, зокрема, дослідження пам'яток великими площами [Пастернак, 1962, с. 9]. В результаті кількарічної роботи М. Грушевський розкопав 14 поховань. Аналіз речового матеріалу дав змогу виділити окрему археологічну культуру і надати їй назву за місцем знаходження пам'ятки – культура Чехи-Висоцько. Однак у датуванні могильника він допустив помилку, оскільки відніс досліджуваний могильник до ранньоримського часу. Вчений датував пам'ятку *“часами коло нашої ери, борше першими віками по Христі... Се власне могло бути в часах... II–III вв. по Хр. Археологічні факти анітрошки не спротивлять ся подібній гадиці”* [Грушевський, 1899, с. 21]. На основі наступних досліджень В. Гребеняк та Т. Сулімірський довели приналежність могильника в Чехах до другої чверті I тис. до н.е. [Sulimirski, 1931; Бандрівський, 1994, с. 46]. Дослідження на могильнику фактично були першими розкопками, проведеними на високому фаховому рівні. Так твердити дає підстави докладна фіксація матеріалів, вивчення стратиграфії пам'ятки, детальний аналіз речового комплексу, спроба пошуків аналогій з іншими культурами. Крім цього, із розкопок захоронень залишилися ситуаційні плани та фотоматеріали, опубліковані І. Шараневичем та М. Грушевським, які підкреслюють професіоналізм дослідників.

Дослідження могильника Чехи-Висоцько стало новим етапом розвитку української археології Львова. На прикладі вивчення пам'ятки бачимо якісні зміни, що відбулися в методиці археологічних досліджень у 1890-х роках. Варто зау-

Рис. 150. Зарисовки М. Грушевського. Посуд з розкопок в Чехах (Грушевський, 1899)

важити, що результати розкопок М. Грушевський публікував відразу на сторінках наукових видань, перш за все “Записок НТШ” [Грушевський, 1895, с. 11–12; 1895а, с. 1], І. Шараневич – згодом у збірнику “*Teka Konserwatorska*” [Szaraniewicz, 1900, s. 1–30]. Дослідження провели видатні представники двох різних генерацій українських археологів – І. Шараневич і на 37 років молодший М. Грушевський, вихований в іншій епосі, а також в іншому науковому середовищі. Без перебільшення, розкопки у Чехах-Висоцьку, проведені двома відомими дослідниками, можемо вважати однією з найяскравіших сторінок в українській археології Східної Галичини ХІХ ст. і з цього часу говорити про археологію у Львові як науку.

Практична археологія охоплює короткий період наукової діяльності М. Грушевського, однак польові дослідження мали вплив на його подальші роботи про найдавніше минуле. Ставлення і розуміння М. Грушевським результатів археологічних досліджень ілюструють висновки до статті 1904 р., де автор писав: “*Ми повинні залишити археології те, що вона мусить і може нам дати – історію культури певної території, нехай вона се зробить вільно, не в’яжучись з історичними відомостями*” [Грушевський, 1904, с. 330].

Головним друкованим органом НТШ, поза всяким сумнівом, були Записки НТШ, 120 томів яких побачили світ під редакцією М. Грушевського [Крип’якевич, 2001, с. 242]. Він започаткував і археологічну тематику на їхніх сторінках. Зокрема, 1895 р. науковець опублікував попередні результати досліджень у Чехах [Грушевський, 1895, с. 11–12; 1895а, с. 1]. Узагальнююча

стаття про похоронне поле в Чехах побачила світ 1899 р. [Грушевський, 1899, с. 1–22]. Власним прикладом вчений заохочував розвиток археології у стінах НТШ.

М. Грушевський відводив велику увагу пам’яткам археології Київської Русі. Цій тематиці присвячено велику теоретич-

Рис. 151. Печатка з Звенигорода (Грушевський, 1898а)

ну статтю про літописний Звенигород [Грушевський, 1899а, с. 1–28]. Варто пригадати, що він кілька разів відвідував Звенигород під час археологічних виїздів І. Шараневича з В. Антоновичем. У публікації про княжу столицю він звертався до археологічних матеріалів, зокрема відзначав: “*Попід замком, як міні казали, знаходять фрагменти шкляних обручок і шиферні прясла, тут же викопують силу людських кісток... недалеко від замку, де традиція уміщує церквище, знаходять в землі в значному числі полив’яні кафлі*” [Грушевський, 1899а, с. 4]. Він подав доволі детальний опис усіх відомих на той час знахідок з Звенигорода і опублікував зображення найцікавіших з них. Серед інших

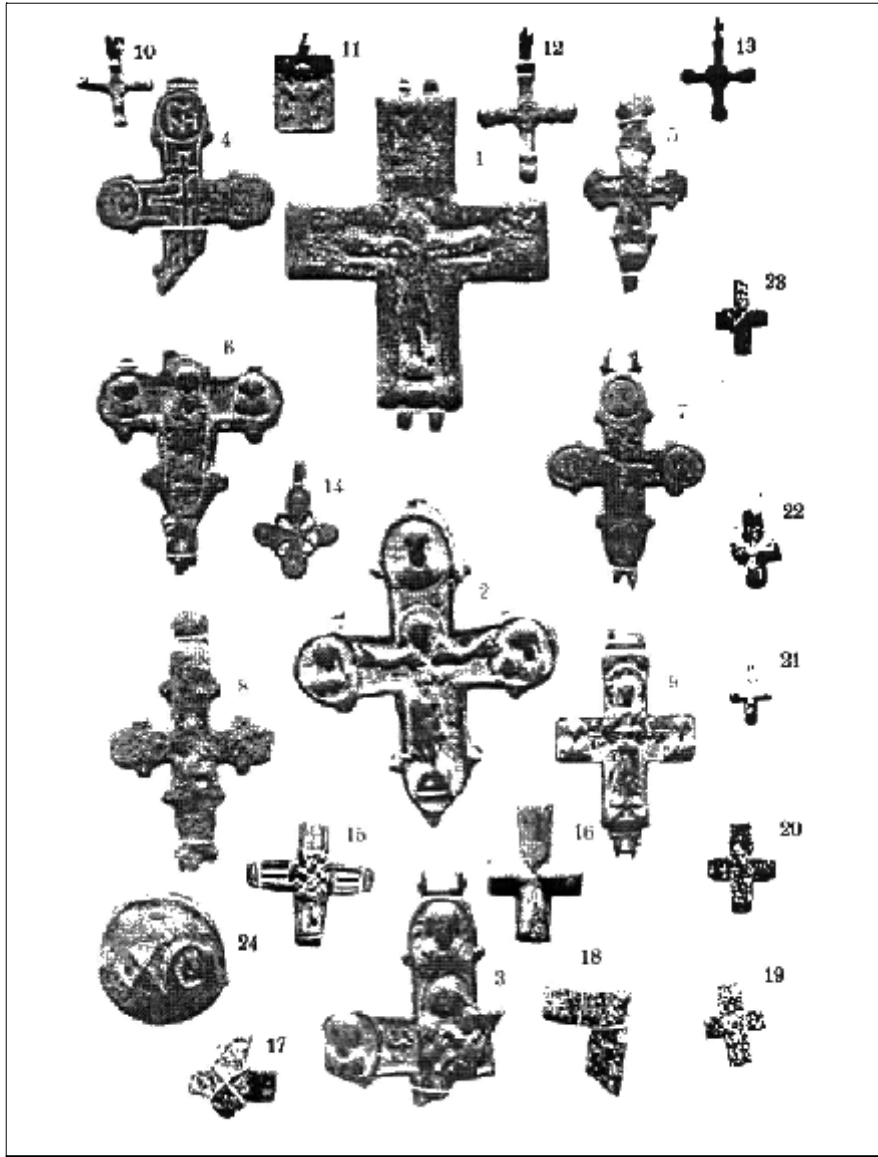

Рис. 152. Колекція хрестиків з Звенигорода (Грушевський, 1899а)

матеріалів, привертає увагу колекція хрестів та енкалпійонів з збірок Мекелити, Білінкевича та Ставропігійського музею (рис. 152). Саме М. Грушевський поставив крапку в дискусіях з приводу локалізації літописного Звенигорода, подавши детальний аналіз писемних та археологічних джерел. Він перший використав підвісні свинцеві печатки від князівських грамот у справі локалізації стольного міста (рис. 151) [Бандрівський, 2004, с. 611].

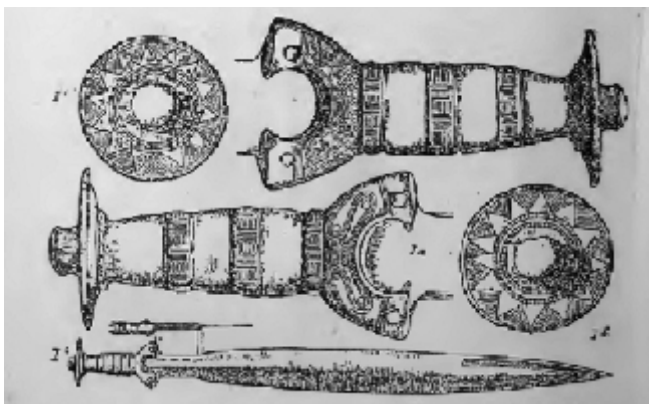

Рис. 153. Скарб бронзових мечів з с. Комарники (Грушевський, 1896)

У 1896 р. М. Грушевський опублікував на сторінках Записок НТШ статтю, присвячену скарбу бронзових мечів із с. Комарники (рис. 153). В результаті порівняльного аналізу трьох вцілілих зі скарбу мечів із відповідними аналогами, виявленими на інших територіях, автор розвідки відносить їх до пізнього етапу середньодунайської архе-

ологічної культури [Грушевський, 1896, с. 2–3].

Ще одна стаття “Молотівське срібло” [Грушевський, 1898а, с. 1–6] про скарб срібних речей, виявлений 1896 р. в с. Демидів на Львівщині, розв’язала наукову дискусію між українськими і польськими дослідниками, в якій останні намагалися довести, що руські бояри не мали своїх печаток (рис. 154) [Зарубій, 2009, с. 18].

Окреме місце у наукових публікаціях М. Грушевського належить печаткам. Так, при інтерпретації печатки з Ступниці коло Самбора (рис. 155) вчений розглядав два варіанти – візантійського імператора Костянтина VIII, або навіть Костянтина Великого, але не схилився до жодної з версій [Грушевський, 1899б, с. 1–4]*.

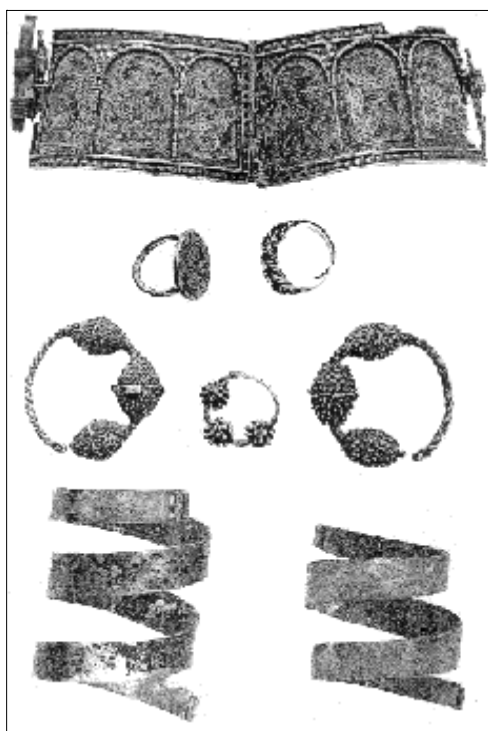

Рис. 154. Молотівський скарб (Грушевський, 1898б)

* За однією з сучасних гіпотез, вона могла належати князю Ігорю Ярославовичу, який правив на Волині в 1054–1057 рр., а в Смоленську – 1057–1060 рр. [Янин, 1970, с. 172].

Рис. 155. Печатка з Ступниці коло Самбора
(Грушевський, 18996)

В контексті діяльності М. Грушевського в НТШ відзначається його співпраця з багатьма вченими. На особливу увагу заслуговують наукові контакти з археологом, етнологом та антропологом зі світовим іменем Федором Вовком (1847–1918) (рис. 156), який був своєрідною зв'язковою ланкою між Львовом і захід-

ним науковим середовищем. Проживаючи у Парижі, відомий вчений студював антропологію та археологію при Сорбонні у Л. Манувріє, П. Брока, П. Топінара, Є. Амі [Франко А., Франко О., 2011, с. 107]. Окрім того, Ф. Вовк мав добрі особисті контакти з Габрієлем де Мортільє (рис. 157), учнем якого він був. Він не лише черпав знання і досвід у Європі, але й у різний спосіб намагався познайомити львівських колег зі здобутками світової археології.

Рис. 156. Федір Вовк (1847–1918)

Рис. 157. Габрієль де Мортільє (1821–1898)

Важливе місце Ф. Вовк відводив методиці археологічних досліджень. Він не зовсім погоджувався з методикою, яку використовували українські вчені на початку ХХ ст., і давав свої рекомендації для розкопок трипільських пам'яток. Насамперед, вчений вважав за необхідне робити плани та розрізи досліджуваних об'єктів [Радієвська, 2012, с. 215]. Велику узагальнюючу статтю, присвячену трипільлю, Ф. Вовк опублікував на сторінках львівського

Рис. 158. Титульна сторінка етнологічного збірника НТШ

етнографічних матеріалів у НТШ. Однак Ф. Вовк такий переїзд бачив можливим лише за умови відкриття у Львівському університеті кафедри етнології або антропології, яку б він зміг очолити.

У 1896 р. Ф. Вовк співпрацював з НТШ у підготовці етнографічних матеріалів (рис. 158). Ф. Вовк не завжди належно оцінював науковий талант молодого М. Грушевського, що ставало причиною частих конфліктів у різних наукових питаннях. Організуючи видання етнографічних матеріалів за кордоном, Ф. Вовк часто затримував матеріали, чим докучав голові Товариства. Остаточний розрив у стосунках М. Грушевського і Ф. Вовка відбувся у жовтні 1898 р. У листі, який М. Грушевський адресував Ф. Вовку, читаємо: *“Кілька років я в інтересах розвою наукової роботи пробував щось свого особового зробити для етнологічного видавництва, але все ми якось не могли з собою прийти до ладу. Тому вважаю ліпшим раз на завсіди зробити кінець нашим кореспонденціям. В науковім товаристві є досить місця аби могли працювати осібно обоє, не наступати собі на нагнітки”* [Франко, 1994, с. 45]. Більше трьох років вони не спілкувалися.

Ф. Вовк часто брав участь у міжнародних наукових форумах, де апробував результати досліджень українських археологів. У 1900 р. у Парижі відбувся XII Міжнародний конгрес праісториків, антропологів та археологів. Ф. Вовк виголосив реферат М. Грушевського *“Похоронні поля в Чехах”*, який

видання *“Матеріали до українсько-руської етнології”* [Вовк, 1905, с. 1–27]. Тут вийшли результати досліджень Кирилівської стоянки, яку відносив до *“магдаленської доби”* [Чикаленко, 2012, с. 23]. Археологічна тематика на сторінках цього збірника представлена також невеличкими замітками інформаційного характеру. Автор ставив за мету донести до наукових кіл події археологічного життя в Україні, зокрема, інформував про проведення форумів не лише в Україні, а й за її межами [Вовк, 1900, с. 174; с. 180–181].

Після приїзду до Львова М. Грушевського Ф. Вовк тісно співпрацював з НТШ (проживаючи в цей час у Парижі). В архіві НТШ збереглося чимало матеріалів, які ілюструють наукові контакти обох вчених. На початку 1895 р. М. Грушевський від імені НТШ запрошував Ф. Вовка переїхати до Львова для редагування

йому передав І. Франко [Франко, 1997, с. 91]. Після оприлюднення на міжнародному рівні результатів досліджень могильника про них заговорила Європа.

У 1902 р. М. Грушевський знову від імені НТШ запрошував Ф. Вовка переїхати до Львова для редагування етнографічних матеріалів у НТШ, однак умова залишалася незмінною. Кафедру йому не запропонували і українська наука Львова втратила вченого зі світовим іменем [Франко, 1992, с. 113; Стефанович, 2002, с. 320–333].

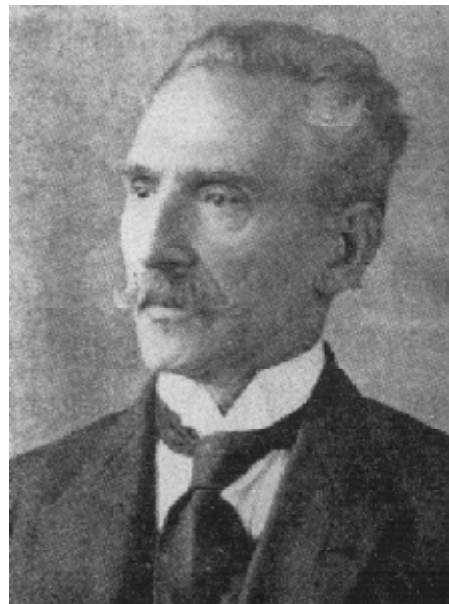

Рис. 159. Володимир Антонович (1834–1908) Рис. 160. Любор Нідерле (1865–1944)

Влітку 1903 р. Ф. Вовк прочитав курс лекцій з археології в НТШ у Львові [Франко, 2001, с. 226]. М. Грушевський запрошував колегу на триваліший термін до Львова, з пропозицією прочитати і курс з антропології [Листування, 2001, с. 188]. До лекційного матеріалу дослідник залучив чимало нових даних, отриманих під час перебування у Парижі. Він намагався розкрити найновіші досягнення західноєвропейської археології і представити їх львівським вченим. Демонструючи колекцію, привезену з Франції, Ф. Вовк прочитав курс лекцій про археологічну періодизацію Габрієля де Мортільє (1821–1898), чий термінологія та основи хронології використовують досі [Brézillon, 1969, s. 161; Brézillon, 1981, s. 129]. Згодом Товариство опублікувало її українською мовою у перекладі Ф. Вовка. З іншого боку, постійно перебуваючи за кордоном, Ф. Вовк мав змогу знайомити з досягненнями української археології європейську громадськість. Завдяки Ф. Вовку відбувався обмін літературою, поповнювались археологічні колекції.

Товариство не останню роль відводило контактам із західним науковим світом. Будувалися вони у кількох напрямках і давали змогу гідно представляти українську науку в європейському середовищі.

Цікавим, для прикладу, є листування Михайла Грушевського і Любора Нідерле (рис. 160), яке хронологічно охоплює 1898–1914 роки. У листуванні вчені піднімали низку наукових проблем, у тому числі торкалися й археології. У одному з листів Л. Нідерле доволі детально аналізував рецензію М. Грушевського на свою першу монографію “Людство у доісторичні часи”, часом вдавався до дискусії [Наулко, 2006, с. 634].

Рис. 161. Юхим Сіцинський (1859–1937)

Дещо різнилася ситуація з Наддніпряниною, однак це також зрозуміло і очевидно, якщо пригадати політичну ситуацію XIX ст. Землі Галичини і Наддніпрянини належали до різних імперій, їх розділяв кордон. Українські археологи Наддніпрянини наштовхувалися на низку перешкод під час виїздів у Галичину, і навпаки, навіть обмін літературою контролювався цензурою. Цікавий момент з цього приводу відзначено у листі Ю. Сіцинського до М. Грушевського, де автор листа висловлював вдячність за отримані книги і наголошував, що “бандероль, по обыкновенію, путешествовала в Одессу в цензуру, а затем в Каменец (мы получаем заграничную корреспонденцию через одесскую цензуру)” [Тарасенко, 2011, лист 3, с. 214]. Очевидно, що така політична ситуація не могла сприяти масштабним науковим контактам.

Михайло Грушевський, переїхавши до Львова і започаткувавши в НТШ археологічний напрям досліджень, підтримував наукові контакти з київським археологічним середовищем, з якого він вийшов, де черпав знання та досвід, а також з колегами з Наддніпрянської України, дружба з якими розпочалася у попередні роки.

У Львові мали продовження контакти вченого з Юхимом Сіцинським (рис. 161). Відомо, що обидва вчені спільно працювали на розкопках В. Антоновича, а згодом (1899) Ю. Сіцинський став дійсним членом НТШ, друкувався на сторінках “Записок НТШ” і “Літературно-наукового вісника” та впродовж багатьох років вів переписку з М. Грушевським. Не залишалися

поза увагою в кореспонденції і проблеми археології. Зокрема, дослідник Поділля детально інформував про свої археологічні роботи, підтримував обмін літературою, а також принагідно інформував М. Грушевського про наукові заходи, що відбувалися у підросійській Україні. Цікавою є оцінка Ю. Сіцинського XII Археологічного з'їзду в Харкові (1902), у якому археолог брав участь. У листі, датованому 15 вересня 1902 р., він писав, що *“Харківський з'їзд був досить скучний. Заграничних учених крім 2–3 випадкових, не було. З'їзд мав цілком місцеве значіння...”*

Рис. 162. Іван Франко (1856–1916)

праць дослідника, які так і залишилися неопублікованими, і зберігаються у ЦДІАУ у Львові. Більшість з них присвячена археології [Трембіцький, 2009, с. 77]. Співставляючи листування з М. Грушевським стосовно публікацій на сторінках часописів НТШ і наявність неопублікованих, рецензій саме у львівському архіві, можемо припустити, що вони надсилалися М. Грушевському і в силу невідомих нам обставин не були опубліковані.

Важливими, а іноді вирішальними в налагодженні співпраці є різного роду наукові форуми. На одному з них, що мав місце в кінці XIX ст., зупинимось детальніше. У 1899 р. НТШ отримало запрошення взяти участь у XI Археологічному з'їзді в Києві. Серед організаторів з'їзду був вчитель М. Грушевського Володимир Антонович (рис. 159). Наукове товариство запропонувало 30 цікавих виступів [В Києві..., 1899, с. 66; Крип'якевич, 1935, с. 37; 2001, с. 245].

Програму роботи львівської делегації склав І. Франко (рис. 162) [Крушельницька, 1998, с. 102]. Були заплановані доповіді М. Грушевського, Ф. Вовка. Сам І. Франко мав виголосити доповідь про локалізацію літописного Звенигорода [Вовк, 1909; Берест, 2006, с. 13]. Принагідно зауважимо, що І. Франко, активно цікавився археологією, сприяв розвитку археологічних

з'їзд був досить скучний. Заграничних учених крім 2–3 випадкових, не було. З'їзд мав цілком місцеве значіння...” [Тарасенко, 2011, лист № 9]. В свою чергу М. Грушевський писав доволі схвальні рецензії на роботи Ю. Сіцинського. Даючи оцінку історичних робіт Ю. Сіцинського, М. Грушевський акцентував, що дослідник *“почавши ще на академічній лавці перекладами історичними, він і пізніше все робив над історією рідного Поділля, безпретензійно збираючи той матеріал, який мав під рукою, звичайно по церковній історії й археології переважно”* [Грушевський, 1895, с. 16].

Сучасний дослідник наукової спадщини Ю. Сіцинського А. Трембіцький згадував низку рукописів

досліджень і публікації їхніх результатів. На сторінках “Літературно-наукового вісника” в кінці XIX ст. виділено спеціальну рубрику, в якій публікували повідомлення про найновіші археологічні відкриття, випадкові знахідки тощо. Так, у IV томі згаданого видання, який вийшов 1899 р., у міжнародній хроніці відзначено археологічні відкриття в Індії, де англійський дослідник др. Філер відкрив руїни стародавнього міста Капілявасту, виявив статую Будди та інші знахідки. Подано також цікаві відомості про знахідки коштовних речей кінця IV ст. до н.е. під час розкопок у Херсонесі тощо [Берест, 2006, с. 12–13]. У 1911 р. І. Франко опублікував у “Записках НТШ” розвідку “Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич”. Однак для вченого такого рівня як І. Франко зацікавлення модною наукою про старожитності було явищем закономірним, і з І. Франка робити археолога немає потреби.

Повертаючись до Археологічного з'їзду, відзначимо, що вимога, яку поставило Товариство перед організаторами (українська мова на рівні з російською), не була виконана тому його члени не взяли участі в роботі з'їзду [Франко, Гнатюк, 1899, с. 197–198]. Ситуацію загострило те, що в переліку робочих слов'янських мов з'їзду українська мова числилась. Коли члени Товариства звернулися до організаційного комітету з'їзду, то їм дали пояснення, що виголосити реферати можна й українською, однак до друку в “Трудах” вони приймаються лише у російськомовному варіанті. Однак перед початком роботи з'їзду Міністерство освіти дало дозвіл на виголошення рефератів українською мовою лише на закритих засіданнях, де кількість присутніх не перевищуватиме 25 осіб. За таких умов НТШ відмовилося від участі у з'їзді, а реферати були видані окремим томом “Записок НТШ” [Записки НТШ, 1899].

Аргументована відмова галицьких вчених на чолі з М. Грушевським від участі у з'їзді забезпечила українському питанню значний резонанс у наукових колах Росії [Каковкіна, 1998, с. 11–22; 1998а, с. 1]. Ця подія прислужилася до того, що про українську науку заговорили в різних частинах імперії. Згодом на сторінках львівського “Літературно-наукового вісника” І. Франко помістив відгук одного з учасників київського з'їзду, професора з Чехії К. Кадлеца, який зазначав, що недопущення української мови на з'їзд у Києві внесло в роботу з'їзду дисгармонію [Франко, 1900, с. 127; Берест, 2006, с. 14]. Ця ситуація була дуже прикра і для В. Антоновича. Наступного року на сторінках “Кіевской старины” він опублікував статтю, у якій підтримував позицію львівських археологів і аргументовано доводив, що *“для українців у Галичині розвиток української мови й уживання її як органу літератури і науки єсть питанням їх існування як окремої нації”* [Дорошенко, 1942, с. 91]. Цей фрагмент ілюструє, що галицькі вчені не лише працювали на благо науки, а й дбали про національну мову та культуру.

З схожою ситуацією галицькі українці зустрілися і під час підготовки XII Археологічного з'їзду у Харкові (1902), на який зголосилися М. Грушевський та І. Франко, однак, запрошення не отримали [Листування, 2001, с. 67]

Постійні контакти підтримував М. Грушевський з Миколою Біляшівським (рис. 163). Відомо, що у 1909 р. останній став дійсним членом НТШ. Археологічні знахідки до музею НТШ М. Біляшівський надсилав з 1907 р., серед експонатів передано посуд з с. Колодяжного Звенигородського повіту, с. Пекарів Черкаського повіту [Листування, 2001, с. 76]. В 1909 році М. Біляшівський передав до археологічного відділу Музею НТШ 153 археологічні експонати, головним чином з Київщини, Черкащини і Волині, а 1911 р. ще 1500 археологічних знахідок [Бурдуланюк, 2009, с. 3]. Серед інших матеріалів М. Біляшівський подарував знахідки з городища “Княжа Гора”, датовані XII–XIII ст. [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 34, арк. 34]. Ще одним свідченням

Рис. 163. Микола Біляшівський
(1867–1926)

постійних контактів М. Біляшівського з львівськими вченими є його листи до музею НТШ [Винницький, 1926, с. 12].

Працюючи на науковий імідж Київського історичного музею, М. Біляшівський 1910 р. запросив на посаду завідувача відділами історично-побутовим та народного мистецтва Д. Щербаківського і дуже скоро скерував його до Європи з метою ознайомлення з роботою музеїв, що мали багаторічну практику, передові методи збору, експонування та зберігання фондів. Цікаво, що предметом студій Д. Щербаківського поряд з музеями у Берліні, Мюнхені, Нюрнберзі, Дрездені, Парижі, Відні, Венеції, Вероні, Кракові були музеї у Львові [Франко, 2009, с. 69]. З числа львівських музеїв увагу молодого дослідника привернули збірки Музею НТШ та Національного музею.

Завершуючи огляд археологічної діяльності М. Грушевського зауважимо,

що не можемо погодитися з думкою М. Брайчевського, який відзначає, що вчений “не провадив розкопок, не займався типологічним аналізом археологічних матеріалів, не вивчав музейні колекції”, оскільки маємо приклади такої роботи, однак цілком слушним вважаємо твердження, що “він дуже добре усвідомлював реальні можливості археології для розуміння і реконструкції найдавніших періодів історії людства. І цим він вигідно відрізнявся від переважної більшості своїх колег-сучасників” [Брайчевський, 1992, с. 202].

На початку XX ст. НТШ поповнилось новими кадрами. Серед них варто відзначити Богдана Януша та Володимира Гребеняка

Богдан Януш (1887–1930) відомий у літературі під псевдонімом Василь Карпович* (рис. 164), яким підписував праці, написані українською мовою. У археології він був самоуком.

Як зауважує його сучасниця, Л. Харевічова, Б. Януш не був постаттю офіційної науки, очевидно, тому до недавнього часу навіть точна дата його народження не була відома. В літературі їх існувало три, це 1887, 1888 і 1890 [Стефанович, Яницький, 1998, с. 82; Дашкевич, 1996, с. 18]. Скромний надгробок на Личаківському кладовищі подає дати 1887–1930 і це підтверджує і свідоцтво про хрещення (рис. 165), яке знаходиться в архіві у Варшаві [Adamczyk, 2013]. Виглядає на те, що Б. Януш був уродженцем Львова, оскільки зустрічаємо кілька адрес, за

Рис. 164. Богдан Януш (1887–1930)

якими він мешкав. Небагато відомо і про сім'ю дослідника. Знаходимо згадки, що родина жила дуже бідно. З особистого життя історика відомо лише, що він був одружений. Дружина Ядвіга з вірменської родини Рудоміновичів з розумінням ставилася до його роботи, терпляче зносила всі злигодні [Сварник, 1996, с. 111]. Також завдяки сучасникам зберігся опис його зовнішності: *“Це був світлий блондин, із землистою шкірою, який говорив тихо, загалом несміливий, ніби завжди стримуваний “браком дипломовання” своїх розлогих знань, а може й тією національною роздертістю, тією двоїстістю свого почуття духовної приналежності”* [Charewiczowa, 1938a, s. 160].

Вся освіта Б. Януша обмежувалася семирічним курсом гімназії, у якій він навчався також з певними перервами і частину іспитів складав екстерном. Очевидно, в такий спосіб сподівався скласти і матуру, однак це йому не вдалося і навчання в університеті для талановитого хлопця стало нездійсненою мрією.

Зі скупих згадок сучасників відомо, що Б. Януш слухав лекції університетських професорів, в тому числі і Кароля Гадачека, однак ніколи не був його студентом [Jakimowicz, 1935, s. 312–318]. З числа його приятелів, які

* На думку І. Сварника *“псевдонім Януша “Василь Карпович” походить від дівочого прізвища матері. Наприкінці XIX століття у Львові на вул. Снопківській, 8-а жив купець і “власитель реальності” (дому) Теодор Карпович. Можливо, це був Богданів дід”* [Сварник, 1996, с. 110–115].

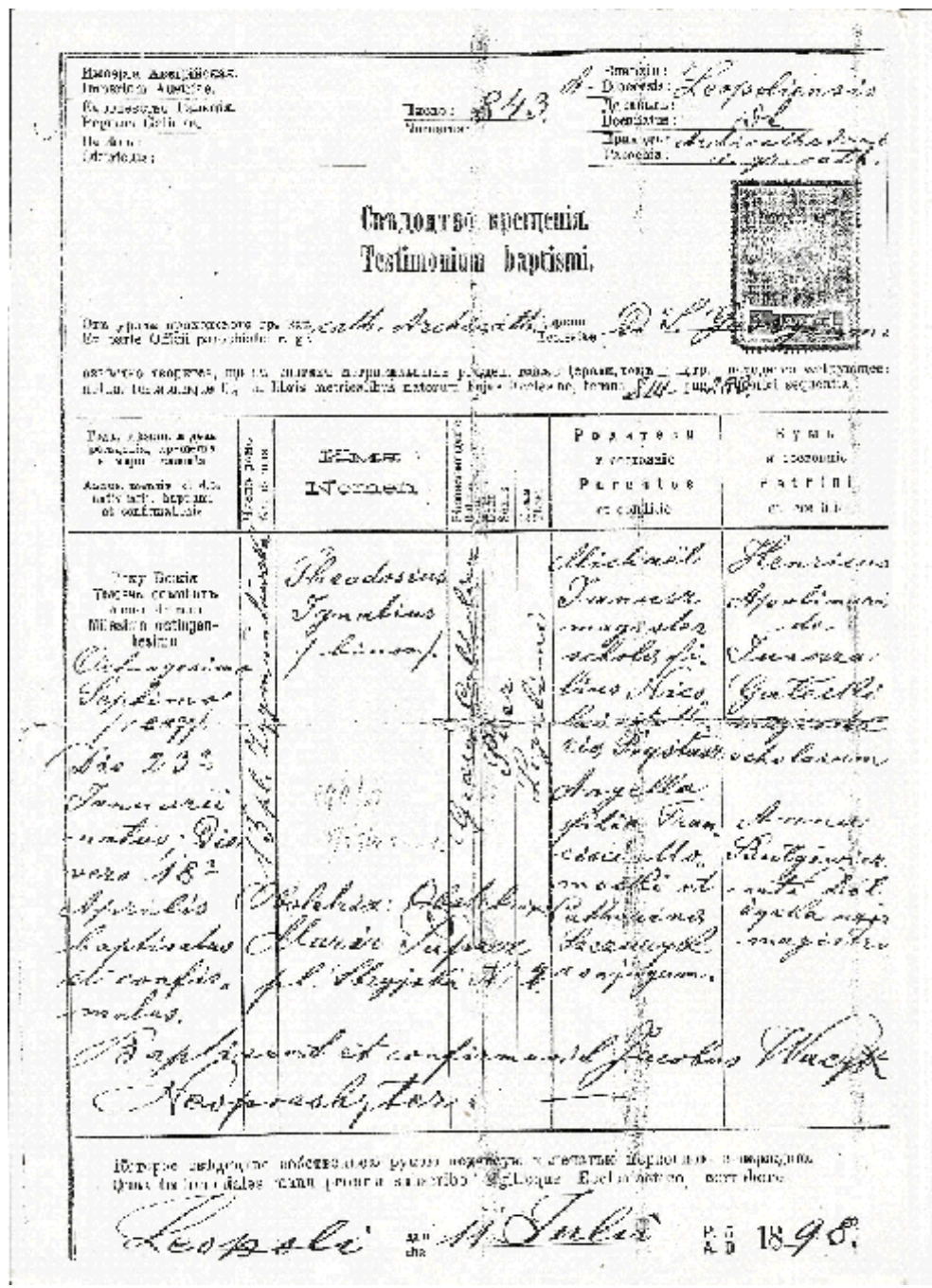

Рис. 165. Свідчення про хрещення Богдана Януша (Архів PAN)

студіювали археологію в університеті, варто відзначити В. Гребеняка та В. Антоневича.

Перший період життя, до Першої світової війни, Б. Януш займався в основному археологією. Перші роботи на археологічну тематику опублікував ще навчаючись у сьомому класі гімназії. У грудні 1907 р. на засіданні Історико-філософської секції НТШ Б. Януш виступив з доповіддю “Камінь з загадковим знаком в селі Заздрості Теремовлянського повіту”, яка мала значний успіх. Голова Товариства, М. Грушевський, запропонував Б. Янушу опублікувати доповідь у Записках НТШ [Януш, 1907, с. 125]. В цьому ж році молодий дослідник публікував короткі археологічні розвідки на сторінках львівської газети “Діло” (“Дещо о передісторичних пам'ятках на Галицькій Україні”, “Дзвін Кирила”). Короткий час він працював у музеї НТШ. Як згадував Володимир Антоневич, Б. Януш мав вроджений талант впорядковувати археологічні збірки. Однак, співпраця з НТШ тривала недовго. Дослідники відзначають, що причиною цього був запальний темперамент Б. Януша. Суть конфлікту з українськими вченими не відома, але так чи інакше 1908 р. він був змушений залишити роботу в НТШ і почав працювати в редакції львівської щоденної газети “*Kurjer Lwowski*”. Спогади про Б. Януша з цього часу залишив Станіслав Лям: “*Самоук, фантастичний любитель знань, прагнув досягнути їх скарби, в голоді і холоді сидів над книгами, вбираючи в себе захланно все... Таланту письменника не мав, але надолужував це великою кількістю деталей, дат і фактів, зібраних з аскетичною терпимістю і працьовитістю*” [цит. за: Jarowiecki, 2003, s. 108].

На сторінках цього періодичного видання Б. Януш публікував багато археологічних розвідок. На увагу заслуговує ціла серія розвідок “Археологічні дослідження, проведені у Східній Галичині з 1900 до 1908 рр.”, у яких автор знайомить читача з подіями, що мали місце в археології з середини ХІХ ст. З текстів бачимо, що Б. Януш доволі добре орієнтувався у відкриттях та дослідженнях не лише львівських археологів. Ці науково-популярні розвідки швидше виглядають як рецензії на праці своїх сучасників, зокрема, К. Гадачека (“*Złote Skarby Michałkowskie*”, “*Światowid*”), В. Деметрикевича (“*Grotu wykute w skałach Galicji Wschodniej*”), також він торкався розкопок у Чехах і Висоцьку, Неслухові, Кошилівцях [Janusz, 1909].

Загалом археологічна тематика знайшла яскраве відображення у багатьох працях Б. Януша. Для своїх наукових розвідок він часто використовував матеріали архіву А. Петрушевича, що зберігалися у бібліотеці Народного дому [Шах, 1956, с. 6].

Дослідник здійснив чимало піших мандрівок по Галичині з метою збору археологічного матеріалу. Б. Януш збирав інформацію про різного роду пам'ятки, детально фіксував їхні місцезнаходження, що згодом знайшло своє відображення у складеному ним каталозі пам'яток, який не втратив своєї актуальності досі. Відгук про Януша, як “паперового дослідника”, є доволі категоричним, оскільки, як згадував його близький колега, “*мало хто так*

Лопушанський Святovid

"Др. Деметракевич в своїй статі про
 Австрійські дади дав реєстрак досі звідомих
 многоголових каменних фігур на словацькій
 території (Фрншголдска Академія наук,
 1910. VII.). Ніяк реєстраку нема фігури
 з Лопушанської (Лопушань) під Рогатинськом.
 Немає сибродітчик з Вацлавом Мюрдаскім,
 який, від археологічних досліджень своєї
 останньої експедиції сто фігур, зображені
 на своїй урочищі Лопушань. На місці йому
 відвідано, що літ 50-60 тому він з
 Лопушань велів та роздіти вилучену
 в рідній Лопушань статую Святovidа, котра
 мала чотири ноги і 4 голови; але розділю
 мав голову і тулуб велів на ногах
 поставити хрест, з чим подібні христові
 були на той час. О'моги і тейпер став
 в селі, а на них хрест Кампаній."

Лопушань. Наук. Тов. ім. Шевченка. Львів 1910.
 Таб. 98. № 147-148.

Рис. 166. Нотатка Б. Януша про Лопушанський Святovid (МАК)

знав свій терен, як власне Б. Януш, і що часом мандрівки свої здійснював без гроша в кишені знали лише товариші по мандрівках" [Antoniewicz, 1931-32, s. 166-167]. Згодом зібрані матеріали лягли в основу праці, присвяченої найдавнішому минулому львівської землі [Janusz, 1913]. Однак коло наукових

інтересів Б. Януша значно виходило за межі археологічних розвідок – він збирав матеріали про народні звичаї, обряди, легенди населення Галичини [Burchard, 1962, s. 587–588].

У своїх публікаціях дослідник принагідно наголошував на необхідності збереження надбань минулих поколінь, акцентував увагу на історичних музеях як головних осередках, що оберігають нашу давню історію [Берест Р., Берест І., 2005, с. 207].

Безсумнівно, з праць цього першого періоду найважливіше значення мала *“Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej”* [Janusz, 1918], яка є першим каталогом пам’яток, що охопив всю галузь. Ця робота є цінним джерелом і для сучасних археологів, хоча має вона і певні недоліки. Зокрема, автор не залучав неопубліковані матеріали з львівських музеїв [Burchard, 1962, s. 587–588].

Окрім цього, він написав великі роботи *“Z paleoantropologii Galicyi Wshodniej”* (1911), *“Z pradziejów ziemi Lwowskiej”* (1913) та *“Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego”* (1919). Це були його основні напрацювання в галузі археології.

Рис. 168. Могила Б. Януша на Личаківському кладовищі у Львові

Рис. 167. Рисунок Б. Януша. З листа до В. Деметрикевича (МАК)

Влучну характеристику Б. Януша залишив його колега Роман Якимович, який писав, що *“він був останнім “старожитником” типу з середини XIX ст., якого цікавило минуле у всіх його проявах і це в основному минуле вузького, стисло окресленого географічного регіону”* [Jakimowicz, 1931, s. 312].

Наступний період діяльності Б. Януша пов’язаний з етнологією та охороною пам’яток. Археологія відійшла на задній план. На цьому ж наголошував В. Антоневич у листі В. Деметрикевичу, датованому 5 грудня 1915 р., що *“ходять чутки, що на місце Гадачека, буде запрошено Е. Булянду. Якщо так станеться, то не важко передбачити долю праісторії і львівських колекцій, також їх майбутній розвиток буде “невеселий” – скоро виявиться*

відсутність праісторика, бо Б. Януш зайнявся історією культури та мистецтва Львова” [Kozłowski, 2009, s. 258]. Однак тут, очевидно, йдеться про польову археологію, оскільки праці Б. Януша на археологічну тематику продовжували виходити і в наступні роки. Варто відзначити, що незважаючи на відсутність спеціальної освіти, Б. Януш користувався авторитетом серед фахових праісториків. З цього часу залишилося і його листування з В. Деметрикевичем. Збереглося вісім листів від львівського археолога, датовані 1911 і 1913 роками. В листах Б. Януш торкався різноманітних питань археології, в тому числі й останніх публікацій. В одному з листів він згадував роботи К. Гадачека і стверджував, що в його працях переважала класична археологія. Цікавим видається фрагмент листа про Лопушанського святовіда*, написаний українською мовою (рис. 166). Автор листа подав рисунок знахідки (рис. 167) і акцентував на тому, що її світліну зробив Вадим Щербаківський.

Рис. 169. Володимир Гребеняк (1892–1915)

Свій вроджений талант Б. Януш скерував на кілька галузей: археологію, праісторію, етнологію, історію мистецтва, музеологію, консерваторства [Charewiczowa, 1938a, s. 160]. Якийсь час він виконував обов'язки консерватора преісторичних пам'яток Східної Галичини. Не маючи археологічної освіти, він зробив значний внесок у розвиток археології заходу України. Свідченням цього є хоча б те, що на його праці досі покликаються археологи.

Б. Януш повторив шлях свого вчителя К. Гадачека. 4 листопада 1930 р. у Львові у готельній кімнаті, доведений до відчаю, пострілом з пістолета Б. Януш позбавив себе життя. Похований він на Личаківському кладовищі у Львові (рис. 168).

Не менш трагічно склалася доля молодого та перспективного студента археології, члена НТШ, українця Володимира Гребеняка (1892–1915) (рис. 169). З його біографії відомо зовсім небагато. Народився у Львові 18 листопада 1892 р. у сім'ї Василя та Кароліни Гребеняків, що проживали на вул. Шептицьких, 21 [Романюк, 2007, с. 716]. Після закінчення IV польської гімназії у Львові став студентом філософського факультету Львівського університету, де слухав лекції кращих фахівців свого часу – професорів Л. Фінкеля, Є. Ромера, М. Грушевського, К. Твардовського і, звичайно, К. Гадачека (рис. 170).

* Бл. 1850 р. з річки в с. Липиця біля Рогатина був здобутий кам'яний ідол з чотирма головами і стількома ж ногами. Місцевий парох звелів перекувати його на хрест. Зараз нижня частина скульптури експонується у Національному музеї у Львові.

Карта wpisowa do języku Dziekanatem

429

Województwo lwowskie

№ 12345

Imię i nazwisko: *Wojciech Grebeńka*

Wzrost: *170 cm*

Waga: *65 kg*

Wiek: *23 lata*

Wykształcenie: *uczeń*

Praca: *uczniowski*

Adres: *ul. Mickiewicza 12, Lwów*

Wzrost: *170 cm*

Waga: *65 kg*

Wiek: *23 lata*

Wykształcenie: *uczeń*

Praca: *uczniowski*

Adres: *ul. Mickiewicza 12, Lwów*

№	Przedmiot	Wykładał
1	Historia	Dr. J. Pasternak
2	Geografia	Dr. J. Pasternak
3	Matematyka	Dr. J. Pasternak
4	Fizyka	Dr. J. Pasternak
5	Chemia	Dr. J. Pasternak
6	Biologia	Dr. J. Pasternak
7	Historia sztuki	Dr. J. Pasternak
8	Wychowanie fizyczne	Dr. J. Pasternak
9	Wychowanie społeczne	Dr. J. Pasternak
10	Wychowanie moralne	Dr. J. Pasternak

Рис. 170. Особова картка зі списком занять В. Гребеняка за 1913 рік (ДАЛО)

Коротке і напрочуд активне наукове життя В. Гребеняка пов'язане з Львівським університетом, де він студював археологію та антропологію, та НТШ. Його Університетськими товаришами були В. Антоневич та Я. Пастернак. Разом з останнім В. Гребеняк брав участь у археологічно-антропологічних експедиціях до печери Вертеба під керівництвом відомого антрополога Яна Чекановського (рис. 171), який 1913 р. очолив кафедру антропології в університеті.

Саме в НТШ студент IV курсу університету почав формуватися як вчений-археолог. У квітні 1914 р. В. Гребеняк став членом Етнографічної комісії НТШ. На цей час він уже мав певний науковий доробок у галузі археології. Зокрема, на шпальтах газети "Діло" вийшли статті

Рис. 171. Ян Чекановський (1882–1965)

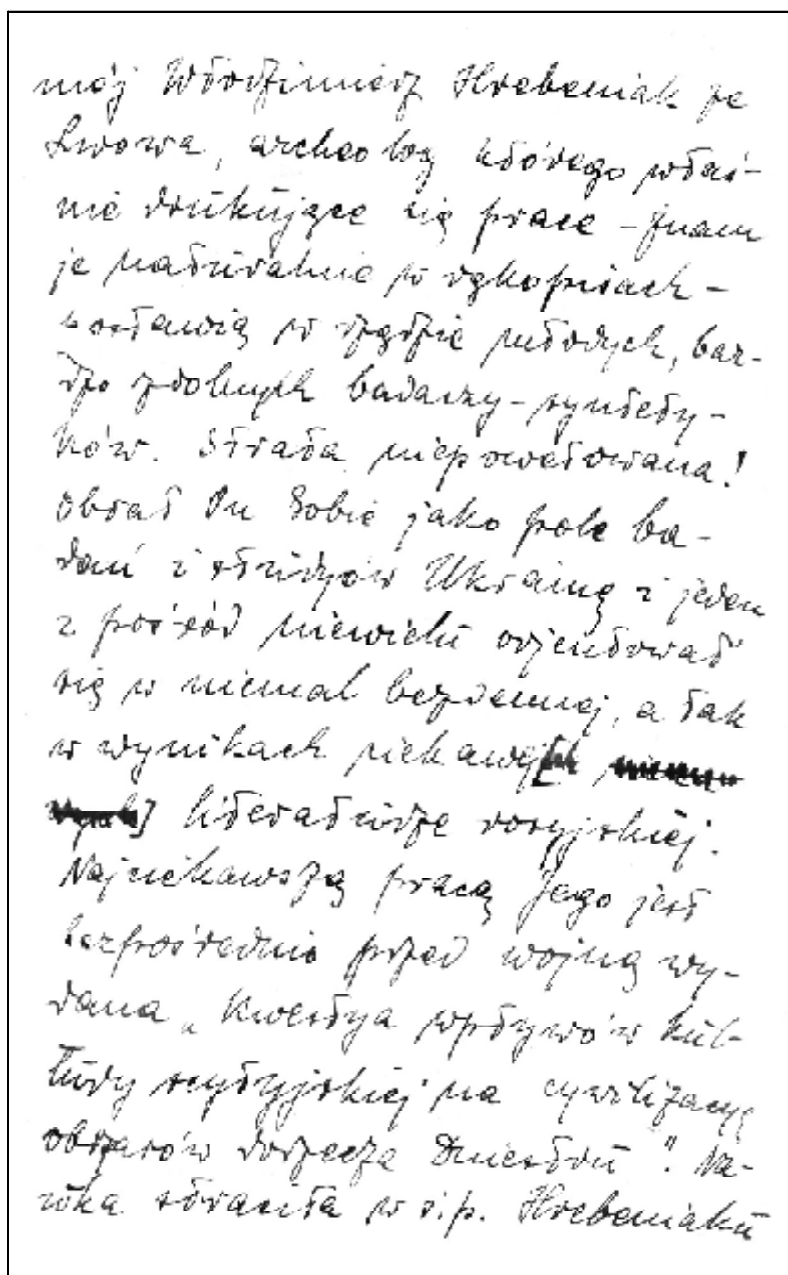
“Значіне останніх археологічних здобутків для нашої преісторії” (1910) та “Значіне преісторії і преісторичних пам’яток” (1911), а також праці на сторінках “Записок НТШ” [Гребеняк, 1914; 1915]. Окрім цього В. Гребеняк був постійним дописувачем рубрики “Наукова хроніка” в цьому ж часописі. Його перу належала велика кількість рецензій на археологічні праці та відгуків на наукові форуми. М. Грушевський та В. Гребеняк опублікували численні рецензії на праці Л. Нідерле, В. Хвойки, В. Антоновича, М. Біляшівського, а також польських археологів А. Кіркора, В. Деметрикевича, К. Гадачека [Петегірич, Павлів, 1991, с. 414]. Маючи досвід роботи в галузі антропології, В. Гребеняк ініціював створення антропологічного розділу в “Матеріалах до української етнографії”.

У практичній археології В. Гребеняка цікавили пам’ятки скіфського часу. Йому належить особлива заслуга у вивченні висоцької культури. Він першим зробив комплексне зіставлення пам’яток висоцької культури і аргументував їхню окремішність серед інших культур [Бандрівський, 1998а, с. 80]. Молодий дослідник першим подав інформацію про могильник висоцької культури в с. Гончарівка Золочівського району на Львівщині [Гребеняк, 1914].

Володимир Гребеняк за своє коротке життя зробив чимало. Важливим моментом у його діяльності була робота в громадській організації “Товариство охорони української старовини”, яке виникло на зразок урядової Комісії консерваторів у Східній Галичині і мало на меті перебрати на себе функції збереження історичної спадщини українців. В. Гребеняк з цього приводу писав: *“Факт нищення нашої старовини є загально звісний, доказувати, що найцінніші пам’ятники нашої культури або безпідставно гинуть, або дістаються у чужі, ворожі нам руки, не треба...”* – і закликав запобігти цьому спільними зусиллями [Гребеняк, 1913]. Продовжити працю на ниві української науки йому не судилося. 7 червня 1915 р. В. Гребеняк загинув у бою біля села Слобідка Калуського повіту. Похований на Личаківському кладовищі, на полі № 82, де збереглася лише його могила з поховань на знищеному військовому цвинтарі австро-угорської армії.

Археологія втратила талановитого та наполегливого дослідника. *“Українська нація стратила в сім молоденькім вояку... вже готову розцвітаючу індивідуальність, на місце якої може й за ціле людське покоління не знайде рівного кандидата на його місце”* [Томашівський, 1915, с. 6]. За кілька років праці він зробив помітний внесок у розвиток української археології.

Підтвердження цьому знаходимо у листуванні В. Антоневича з В. Деметрикевичем, які доволі часто говорили про Львів та львівських колег. В одному з листів В. Антоневич з великим жалем писав про В. Гребеняка: *“Загинув під Галичем 1915 р. Володимир Гребеняк зі Львова, археолог, праці якого, що власне зараз друкуються (знаю їх лише в рукописах), поставлять його в ряд молодих, дуже здібних дослідників-синтетиків. Страта невимовна. Вибрав він собі як поле досліджень вивчення України і один з небагатьох орієнтувався в майже безмежній, але в висновках такій цікавій, російській*

моєї Школиці! Гребеняк је
 Львова, а често воу кдоного рбаси-
 ме Шклицьске из праце - жуаши
 је мабнвалне по вжкопнцаш -
 конфаме, в гудре рндоурк, вад-
 тро гдодурк вадальу - рунбеду-
 ко'в. Штаба мер овеботана!
 вбоад Ви вове јако роле ва-
 даші з вбнцнорш Україну з речен
 з про'ед мнелелі оу'ендолад'
 нг по мнмал везданней, а так
 по удннкатк рнканейш ~~мнмал~~
~~вядл~~ лнбетабннзе кону'шннн.
 Најмнканозг праце, језо рнш
 вепро'тодннс пррел во'нннгу уу-
 дана „Кнелбуа ррд'уво'ннс кнл-
 туру конбужннскнй ма суча'нзашу
 вб'ннор'нн в'д'ресе Шнелбнн". На-
 вока вб'нннлнн по в.р. Гребенннннн

Рис. 172. Фрагмент листа В. Антоневича про смерть В. Гребеняка (МАК)

літературі. Найцікавіша його праця опублікована безпосередньо перед війною "Наслідки впливів скитської культури на цивілізацію Наддніпрянщини". Наука втратила в покійному Гребеняку дуже доброго працівника, а ж – сердечного приятеля" (рис. 172) [МАК, SP8/36].

Про поступове зростання значення археології у дослідженнях НТШ свідчить і те, що на засіданні Історико-філософської секції 26 листопада 1913 р. Микола Залізник подав проект утворення Археологічно-етнографічної комісії. На наступному засіданні (31 грудня 1913 р.) прийнято рішення про утворення Археологічної комісії, але активувати її вирішено пізніше [Крип'якевич, 1991, с. 410]. Однак реалізувати нові плани не вдалося, оскільки у розвиток науки у Львові внесла свої корективи Перша світова війна.

МУЗЕЙ НТШ

Ще одним кроком розвитку археології в НТШ було створення музею (1893). М. Грушевський першим очолив його управу [Хроніка..., 1903, с. 8]. Колекція формувалася ще до утворення археологічного відділу, однак до 1900 р. у музеї зберігалися лише окремі експонати [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 42].

Археологічний відділ у музеї виокремився 1900 р. [Петегирич, 1996, с. 61]. Складався він з двох частин: систематичної збірки предметів та копій з західноєвропейських розкопок і збірки предметів, виявлених на території України [Тимчасовий Каталог..., 1911, с. 5].

Рис. 173. Академічний Дім у Львові. Приміщення Музею НТШ з 1907 р.

Для поповнення фондів НТШ видало кілька відозв до населенням. У 1901 р. М. Грушевський особливий акцент зробив на археологічних знахідках: *“...просимо надсилати до нашого музею всякі потрібні для цього річи, а то – старинности: предмети з розкопок і випадкових находок на українсько-руській території (з можливо докладним означенням місця й обставин нахідки) – вироби з каменя, кости й бронзи, уламки шкляних наручників і*

намиста, хрестики й окраси, старосвітські залізні приряди...” [Грушевський, 1901, с. 3]. Не стояли осторонь формування музейної збірки й інші члени НТШ. Зокрема І. Франко та В. Гнатюк 1902 р. опублікували у “Літературно-науковому віснику” звернення, у якому писали: “*Наш край багатий історичними та археологічними пам’ятками тисячолітнього життя як мало котрий інший... Всіх наших читачів, усіх прихильників нашого розвитку просимо уклінно збирати такі пам’ятки і посилати їх до НТШ*” [Франко, Гнатюк, 1902, с. 77].

Рис. 174. Будинок НТШ на вул. Чарнецького, 24 (зараз – вул. Винниченка)

Важливим питанням у формуванні археологічного відділу музею стала систематизація колекції з археології. М. Грушевський запропонував сформувати фондові збірки за проблемно-хронологічним принципом. Необхідними елементами вчений вважав: а) колекцію західноєвропейських типів археологічних культур палеоліту, неоліту; б) колекцію доби бронзи і ранньозалізного віку з середньодунайських і західноєвропейських земель; в) колекцію різних хронологічних періодів з українських земель [Крип’якевич, 1991, с. 410].

Щоб експозиція була хронологічно повноцінною, М. Грушевський звернувся до Ф. Вовка з проханням закупити колекцію знарядь з палеолітичних стоянок у Франції. Завдяки Ф. Вовку 1903 р. музей НТШ поповнився унікальними зразками ашельських ручних рубил з палеолітичних стоянок у Франції [Берест, Таравська, 2000, с. 230; Ситник, 1999, с. 9]. Крім того, Ф. Вовк надсилав до Львова рідкісні знахідки, придбані в Італії, Швейцарії, Єгипті [Петегирич, 1996, с. 61]. Підтвердження цього знаходимо у приватних записках М. Грушевського. В одному з листів, датованому 15 черв-

ня 1905 р. до Луки Гарматія*, М. Грушевський повідомляв про отримання посилки від Ф. Вовка з експонатами, серед яких були хрестики [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2259, арк. 8]. У 1904 р. він особисто займався впорядкуванням археологічної збірки Музею [Кубійович, 1991, с. 28].

У 1907 р. археологічні фонди музею поповнено колекцією зі Східної Волині, яка налічувала більше 1,3 тис. виробів кам'яної доби [Кубійович, 1991, с. 28]. Впорядкуванням її займався Б. Януш, який з 15 грудня 1907 р. до жовтня 1908 р. працював у археологічному відділі музею НТШ. Б. Януш мав вроджений талант впорядковувати археологічні збірки. Не випадково перші наукові розвідки Б. Януша присвячені діяльності музею та характеристиці його археологічних колекцій [Janusz, 1909].

Музей мав проблеми з приміщенням. Кімнати Академічного дому (рис. 173), які використовували для експонування речей з 1907 р., не відповідали музейним вимогам. За таких обставин В. Гребеняк писав: *"...в тісних мурах Академічного Дому Музей робить враження не столичного, а провінційного музею"* [Залізняк, 1911, с. 58]. Станом на 1908 р. всі археологічні та етнографічні колекції музею НТШ містилися у великій залі засідань Товариства [Тимчасовий Каталог..., 1911, с. 3]. Експозиція була відкрита для відвідувачів щоденно, окрім святкових днів, з 12 до 14 год. [Берест, Таравська, 2000, с. 231].

Фондові збірки постійно поповнювалися. У 1910 р. матеріали з городища Княжа Гора, датовані XII–XIII ст., передав М. Біляшівський [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 34, арк. 34].

У 1912 р. Товариство купило кам'яницю на вул. Чарнецького, 24 (зараз – вул. Винниченка) і перенесло туди музей (рис. 174). Для музею відводилось

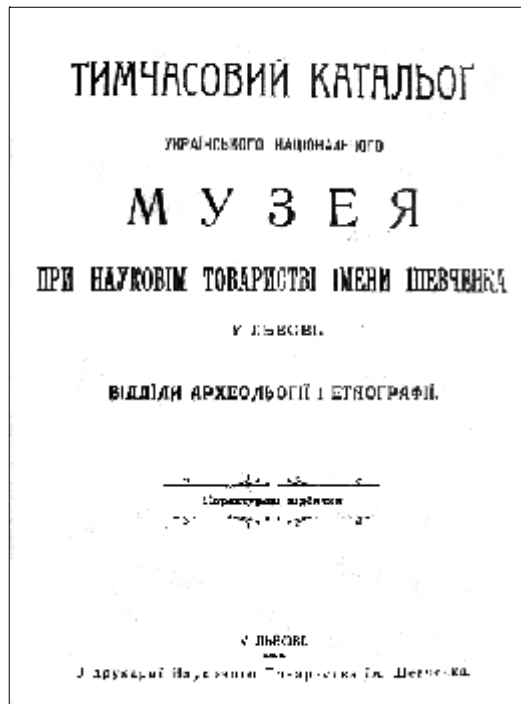

Рис. 175. Титульна сторінка каталогу Музею НТШ

*Гарматій Лука (1866–1924) – український вчитель, фольклорист, етнограф, з 1905 р. почесний член Етнографічної комісії НТШ. В Криворівні познайомився і надалі підтримував стосунки з М. Грушевським, Лесею Українкою, Г. Хоткевичем, Ф. Вовком, іншими українськими діячами.

п'ять залів, два з яких займала археологія [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 35, арк. 8; Гнатюк, 1986, с. 142]. Приміщення пристосовували під експозицію музею на підставі плану, виготовленого М. Грушевським [Гнатюк, 1986, с. 144].

З 1913 р. на посаді апліката музею НТШ працював В. Гребеняк. Завдяки роботі В. Гребеняка підготовлено тимчасовий каталог музею (рис. 175). Тоді археологічна колекція налічувала 5012 од. зб. [ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 31, арк. 14].

Цікавою видається співпраця музею НТШ з іншими музеями Львова. У 1913 р. вели переговори з Національним музеєм про передачу в Національний музей ікон та іконостасів. Таким чином музей НТШ мав стати археологічно-етнографічним, а Національний – історично-культурним [Свенціцький, 1931, с. 18]. У червні 1914 р. укладено угоду між музеями про поділ прав на збирання експонатів, згідно з якою музей НТШ мав право збирати етнографічні, археологічні та фізіографічні експонати [Хить, 2003, с. 93; Олійник, 2005, с. 13].

Напередодні Першої світової війни археологічна збірка музею НТШ була найбільшою у Східній Галичині (рис. 176–178). Кількість експонатів перевищувала 19 тис. од. зб., в той час як у 1909 р. налічувалося менше 2 тис.

Рис. 176. Фрагмент експозиції Музею НТШ (Тимчасовий..., 1911)

Варто зауважити, що працівники музею на досить високому рівні опрацьовували археологічні знахідки, систематизували їх і каталогізували [Тимчасовий..., 1911].

В каталозі музею НТШ зафіксована збірка археологічних знахідок із Звенигорода Галицького, сформована М. Грушевським (власні виїзди і дари Д. Мекелити), зокрема сокирки, бронзовий нашійник, фібула, срібна каблучка, наручник, скляні намистини, фрагменти посуду, пряслиця, грузила, кам'яні та бронзові хрестики, іконка, вироби з кості, кістяний гребінь, енкалпійон [Тимчасовий Каталог..., 1911, с. 10, 17].

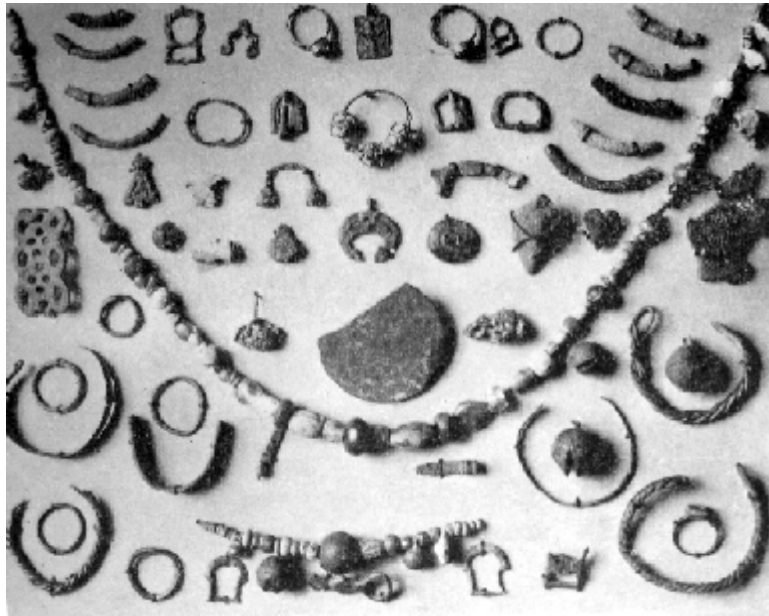

Рис. 177. Фрагмент експозиції Музею НТШ (Тимчасовий..., 1911)

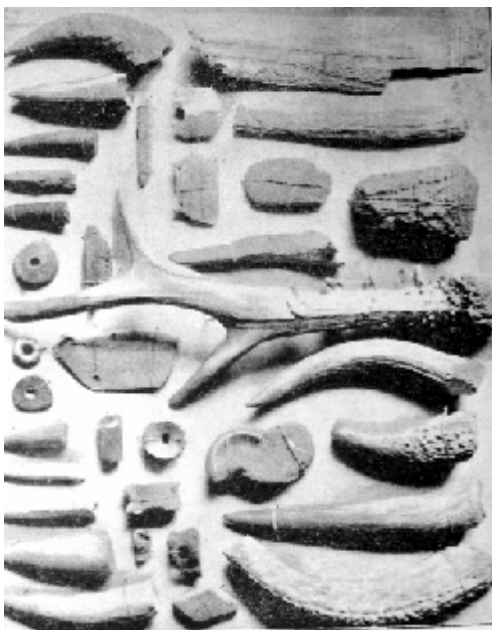

Рис. 178. Фрагмент експозиції Музею НТШ (Тимчасовий..., 1911)

Підводячи підсумки археологічної діяльності НТШ напередодні Першої світової війни, варто відзначити, що це була провідна наукова установа, у якій археології відводилося окреме місце. Товариство стало повноцінним археологічним центром на заході України, у якому розвивалися різні напрямки наукових досліджень. Саме з НТШ пов'язані одні з найбільших польових робіт XIX ст., одна з найкраще вкомплектованих і опрацьованих музейних збірок, поважна бібліотека археологічної літератури, участь у важливих наукових форумах. Без перебільшення можемо стверджувати, що Наукове товариство імені Шевченка заклало традиції академічної археології Львова, які розвиваються досі.

НТШ спричинилося до формування української археологічної науки у Львові. На час Першої світової війни спостерігався певний занепад його діяльності, однак добрий ґрунт, який закладено, дав щедри плоди у наступні десятиліття.

АРХЕОЛОГІЧНА НАУКА У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

З середини XIX ст. археологічна наука займає помітне місце у навчальному процесі філософського факультету Львівського університету. Введення археології у число навчальних дисциплін зумовлене реформою вищих шкіл Австрійської імперії (вересень 1849) та законодавством, спрямованим на охорону пам'яток історії та культури (грудень 1850). Відсутність кваліфікованих спеціалістів гальмувала процес викладання нової дисципліни на високому теоретичному та практичному рівні із застосуванням найновіших методів, які були на той час відомими в археології. Позитивним моментом є поступове залучення у навчальні курси з історії археологічних джерел викладачами польської історії К. Ліске та Т. Войцеховським [Білас, 2005, с. 49].

Виникнення кафедр археології не було явищем одного міста чи регіону. В цей час розпочався розвиток преісторії в університетах на території всієї Австро-Угорщини. В цій частині Європи було 9 університетів, які розвивалися як центри преісторії, зокрема, в Празі проф. Л. Нідерле започаткував праісторію і етнологію з 1891 р. (професором преісторії став у 1898 р.), у Відні М. Хоернес розпочав викладання праісторії 1892 р., а став

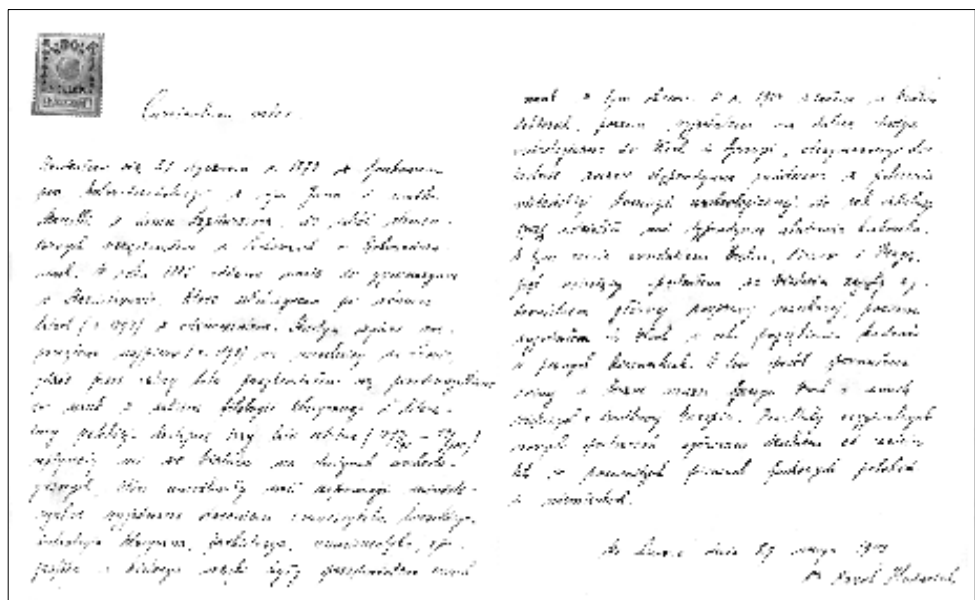

Рис. 179. Автобіографія Кароля Гадачека. 1903 рік (ДАЛО)

Рис. 180. Людвік Цвіклінський

Рис. 181. Кароль Гадачек під час навчання у Відні (Lech, 2006)

професором 1899 р., у Будапешті проф. Хемпель з 1890 р. читав археологію, у Кракові діяла кафедра археології, очолена професором В. Деметрикевичем [Sklenář, 1983, s. 137].

Остаточне виокремлення археології з-поміж інших навчальних дисциплін у Львівському університеті пов'язано з призначенням навесні 1905 р. Кароля Гадачека (1873–1914) на посаду професора класичної археології та створенням кафедри класичної археології та праісторії.

Народився К. Гадачек 24 січня 1873 р. у с. Грабовець Богородчанського повіту на Станіславщині (тепер – Івано-Франківська обл.). Початкову школу та доповнюючий дворічний курс відвідував у Ляхівцях і Богородчанах, 1885 р. його рекомендували на навчання до Станіславської гімназії як найкращого учня. Прізвище К. Гадачека знаходимо серед кращих випускників гімназії 1893 р., яку він закінчив з відзнакою [Sprawozdania dyrekcji, 1893, s. 65]. Після закінчення гімназії Кароль став студентом філософського факультету Львівського університету.

На формування інтересу молодого дослідника до археології визначальний вплив мав професор класичної філології Людвік Цвіклінський (рис. 180), який мав за плечима студії з класичної археології, адже в 1875–1876 рр. впродовж півроку він перебував у Італії, переважно у Римі, де й познайомився з класичними старожитностями [Piłcz, 1933, s. 17].

Важливе місце в науковій біографії вченого належить студіям у Відні. За рекомендацією свого львівського вчителя після закінчення університету К. Гадачек впродовж 1897–1900 рр. навчався у Відні (рис. 181) (спеціалізувався з класичної археології, праісторії та нумізматики), де слухав лекції Е. Райша,

Р. Боремана [ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 336, арк. 3; Берест, 1998, с. 78]. Особливий вплив на археолога мали лекції австрійського праісторика Моріца Хоернеса (1852–1917) (рис. 182), який тоді був одним із кращих праісториків Європи [Lech, 1999, р. 28].

Рис. 182. Моріц Хоєрнес
(1852–1917)

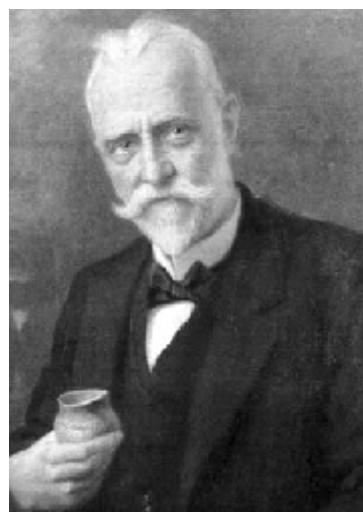

Рис. 183. Густаф Коссіна
(1858–1931)

Відень у цей час був одним з головних центрів розвитку світової науки та культури. Наприкінці XIX ст. тут зародилася культурно-історична

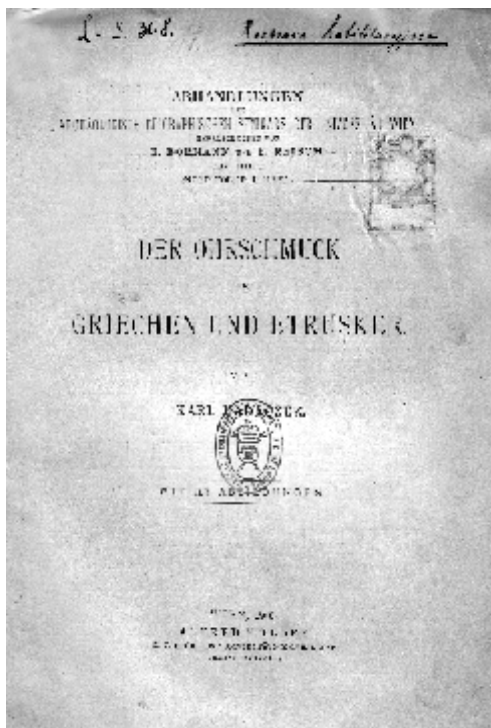

Рис. 184. Габілітаційна робота К. Гадачека

археологія, головними постулатами якої були окрема археологічна культура, ареал її поширення і зв'язки [Trigger, 1989, s. 148–206]. Навчаючись у Відні, К. Гадачек добре ознайомився з класичною та праісторичною археологією. З цього часу він нерозривно був зв'язаний з віденським науковим середовищем. Навчання у Відні закінчилося захистом докторату з філософії.

Коли К. Гадачек навчався у столиці імперії, його наставник професор Л. Цвіклінський став послом у Віденському парламенті (1901–1903). Він посприяв К. Гадачеку отримати трирічний дослідницький проект на подорож до Греції, Італії, Німеччини і бути учасником тамтешніх археологічних експедицій [Abramowicz, 1991, s. 83]. Під час цієї подорожі К. Гадачек оволодів технікою розкопок,

що дало йому змогу критично оцінювати навіть власні дослідження попередніх років [Nadaczek, 1914, s. 2–3].

В Берліні він познайомився з ідеями Густава Коссіні (1858–1931) (рис. 183) щодо прабатьківщини слов'ян, до яких також схилився, і, ймовірно, з самим ученим.

Після успішної габілітації 1903 р. у Львові з класичної археології (рис. 184) К. Гадачек працював на посаді приват-доцента Львівського університету і продовжував займатися дослідженням археологічних пам'яток у басейні Дністра. Посада доцента К. Гадачеку оплачувалася в університеті радше як виняток, за клопотанням Л. Цвіклінського. Через два роки (1905) став професором надзвичайним і згодом (1909) – звичайним, на кафедрі класичної археології та праісторії Львівського університету [Karol Nadaczek, 1915].

Рис. 185. Кароль Гадачек (1873–1914) (РМА)

Рис. 186. Будинок Львівського університету, у якому 1905 р. виникла кафедра археології

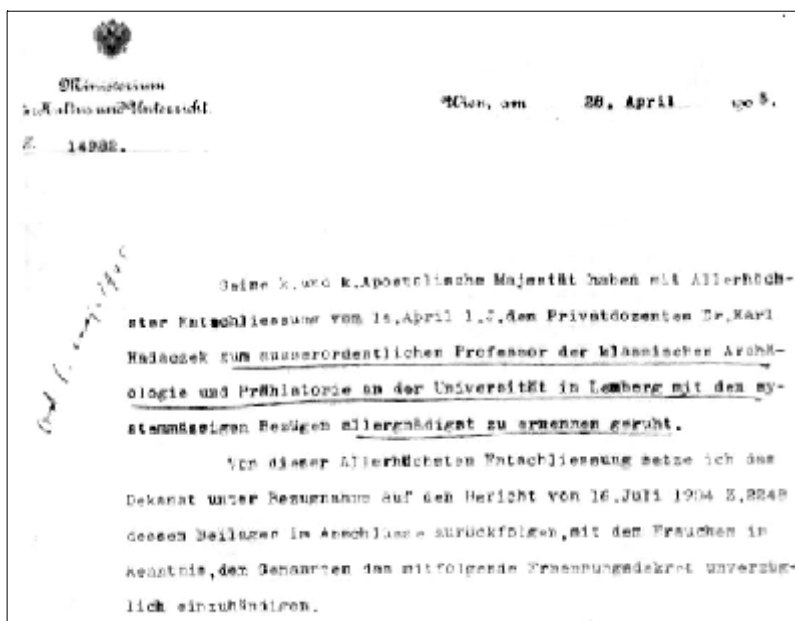

Рис. 187. Офіційний документ з Відня про призначення К. Гадачека професором кафедри класичної археології та праісторії (ДАЛО)

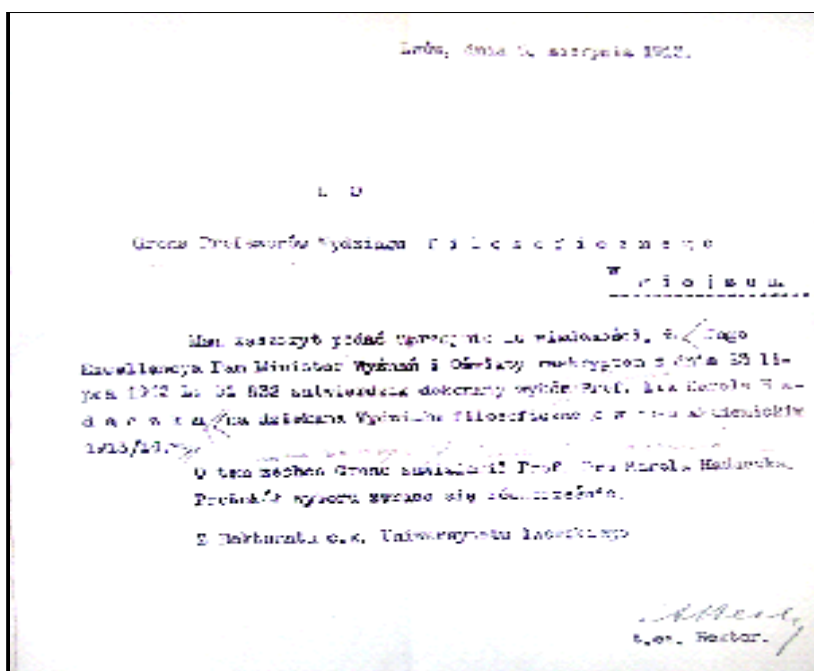

Рис. 188. Документ про призначення К. Гадачека деканом філософського факультету Львівського університету (ДАЛО)

1905 р. вважають роком заснування кафедри класичної археології та праісторії у Львівському університеті. Під такою назвою і під керівництвом К. Гадачека вона проіснувала до 1914 р. (рис. 185).

Кафедра археології знаходилась на першому поверсі Старого університетського корпусу поруч з церквою св. Миколая (рис. 186). Поруч з кафедрою формувалася археологічна колекція, основи якої закладено ще задовго до створення кафедри. У корпусі зберігалася велика кількість археологічних матеріалів та проводились практичні заняття з археології [ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 586, арк. 70]. Пізніше на основі археологічного кабінету створено Інститут археології Львівського університету. Поряд з тим львівські бібліотеки були добре забезпечені археологічною літературою, що дозволяло викладачам та студентам кафедри знайомитися зі здобутками світової археології [Козловський, 2006, с. 92].

Ще однією важливою сходинкою у кар'єрі К. Гадачека було обрання його деканом філософського факультету Львівського університету на 1913/1914 навчальний рік (рис. 188).

Серед учнів К. Гадачека зустрічаємо кілька прізвищ, які згодом стали відомими фахівцями з праісторії, зокрема, Ярослав Пастернак (1892–1969), Володимир Гребеняк (1892–1915), Володимир Антоневич (1893–1973), які були студентами професора у 1912–1914 роках, а також відомий львівський дослідник Богдан Януш (1887–1930), який не будучи студентом університету, правдоподібно, слухав лекцій професора і користувався його бібліотекою.

У 1909 р. К. Гадачек став членом-кореспондентом *Akademii Umiejętności*. В якості члена Академії його запрошено до участі в розкопках в Ель-Кубане у Верхньому Єгипті в польовому сезоні 1911–1912 років. Експедиція організована Академією наук у Відні. Однак склалося так, що він не зміг дістатися до Верхнього Єгипту і, врешті, працював на розкопках у Гізі під керівництвом Германа Юнкера (1877–1962) [Bulyk, Lech, 2009, p. 65].

Завдяки посаді консерватора Центральної комісії старожитностей, яку займав К. Гадачек при Віденському Інституті археології з 1903 р., йому вдалося зібрати інформацію про археологічні пам'ятки Галичини [Берест, 1998, с. 78]. Важливо, що ця інформація була не просто опублікована невеличкими замітками, а вилилась у серйозні дослідження автора, у яких подано історію відкриття і найголовніше – науково-обгрунтоване трактування пам'ятки [Nadaczek, 1903, s. 116–118; 1904].

К. Гадачеку належить значний внесок в дослідженні археологічних пам'яток. Його лебединою піснею в археології стали розкопки могильника у с. Гаць коло Пшеворська та поселення Кошилівці на Тернопільщині. Дослідник першим серед археологів Галичини застосував термін “*археологічна культура*” [Nadaczek, 1909, s. 16–21].

Włochy. Pan Profesor Dr Gałaczek
wykładant

Przebieg nauki 1904/5 r.

Wstęp do nauki o Grecji	—	61
Historia do rzymskiej	—	80
Polityka do rzymskiej	—	55

Przebieg nauki 1905/6 r.

Rozwój sztuki	—	93
Rozwój sztuki i literatury	—	78
Historia i nauka	—	42

Przebieg nauki 1906/7 r.

Historia do rzymskiej i rzymskiej	—	67
Wstęp, Grecja i Rzym	—	64

Przebieg nauki 1907/8 r.

Grecja i Rzym	—	86
Historia	—	80

Przebieg nauki 1908/9 r.

Historia do rzymskiej i Grecji	—	64
Wstęp do nauki o Grecji	—	81

L. Gałaczek, dr. historyi i filozofii
L. Gałaczek, dr. historyi i filozofii

Dr Gałaczek
EK Wrocław

Рис. 189. Перелік навчальних курсів, які читав професор К. Гадачек (ДАЛО)

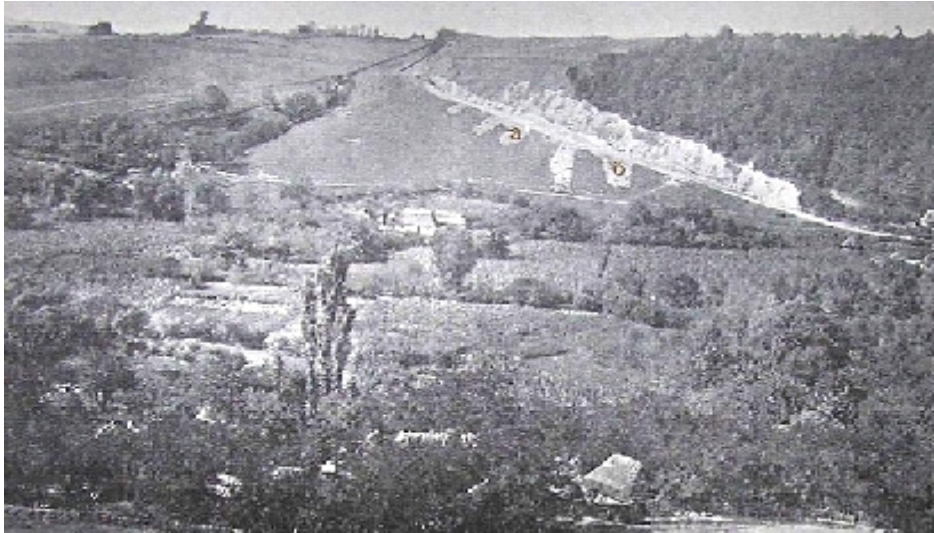

Рис. 190. Обстеження К. Гадачека на місці виявлення Михалківських скарбів: а – місце виявлення першого скарбу (1878), б – місце виявлення другого скарбу (1897) (Hadaček, 1904)

Сфера наукових інтересів К. Гадачека не обмежувалась конкретною археологічною культурою чи хронологічним періодом. Перші серйозні польові дослідження археолога припадають на 1898–1899 рр., коли у Неслухові Кам'янка-Буського р-ну на Львівщині він проводив розкопки багатощарового поселення [Hadaček, 1900, s. 71–73; Janusz, 1918, s. 157]. Значну кількість матеріалів автор відніс до черняхівської культури [Hadaček, 1900, a s. 48–59]. Однак рівень тогочасних методів археологічних досліджень не дав змоги молодому науковцю правильно зорієнтуватися в типології матеріалів. Зокрема, матеріали раннього середньовіччя та Київської Русі дослідник відніс до черняхівської культури [Онищук, 2000, с. 191].

Рис. 191. Теракотова фігурка з Ясенова

Ще одну цікаву пам'ятку досліджував К. Гадачек 1900 р., коли він виїхав на місце, де виявлено Михалківські скарби (1878 і 1897) та провів обстеження території (рис. 190). Бажаних результатів пошуки не дали, однак саме тоді у с. Михалків на Тернопільщині відкрито ґрунтовий могильник із трупопокладеннями [Hadaček, 1903a, s. 33; Ратич, 1957, с. 66].

За час роботи в університеті К. Гадачек відкрив низку поселень та археологічних культур. Частина цих робіт здійснена за сприяння та фінансової підтримки університету [ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 586, арк. 73].

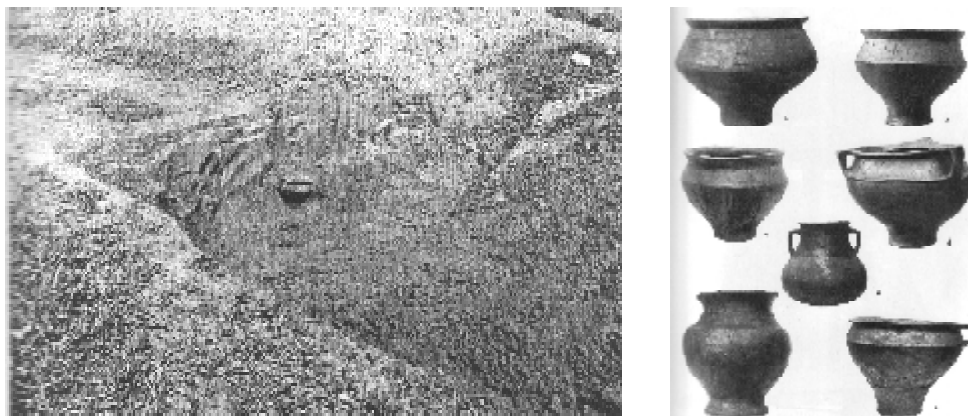

Рис. 192. Розкопки К. Гадачека в с. Гаць коло Пшеворська, 1905

В листопаді 1903 р. дослідник виїхав до Ясенова Бродівського повіту на запрошення Ф. Гневоча, щоб дослідити могильник, виявлений трьома роками раніше (рис. 191). На основі

Рис. 193. Археологічні знахідки з розкопок К. Гадачека біля с. Гаць (Hadaczek, 1909)

результатів досліджень відкритих поховань археолог вважав, що пам'ятка належить до тієї ж епохи, що й могильник, досліджуваний І. Шараневичем в Чехах [Nowe wykopiska..., 1903, № 556]. У 1904 р., проводячи розвідку в околицях Ясенова, він відкрив сліди двох поселень висоцької культури, розташованих в урочищах Корчунок і На Сморках. Під час розвідкового обстеження цієї території досліднику вдалося зібрати невелику кількість кераміки та крем'яних знарядь, які згодом віднесено до висоцької культури [Онищук, 2005, с. 284]. Ці дослідження наштовхнулися на критику Т. Сулімського, який згодом відзначав, що матеріали "були перемішані і нема навіть сліду,

який би дозволив припустити, що при їх розкопуванні зверталась увага на приналежність до того чи іншого захоронення” [Sulimirski, 1931, s. 83].

У 1905 р. К. Гадачек провів розкопки могильника, випадково виявленого двома роками раніше, в с. Гаць поблизу Пшеворська (рис. 192). Ініціатором проведення робіт був А. Любомирський, який і фінансував розкопки. В ході дослідження вивчено 180 інгумаційних поховань. Розкопки могильника дали багатий речовий матеріал, на основі якого науковець виділив окрему групу пам’яток, відомих на той час у Мазовії, Великопольщі та Малопольщі. Могильник у Пшеворську дослідник датував II–III ст. н.е. [Hadaczek, 1909, s. 16], пов’язуючи їх з германськими племенами. За його теорією, “в римський час на цій території немає місця для слов’ян... Належить швидше прийняти, що територія розселення слов’ян починалася далі на схід від лінії Бугу і тягнулася центральною частиною Європи на певній віддалі від Балтійського і Чорного моря, можливо аж до Уралу” [за: Лех,

2006, с. 34]. Такі погляди співпадали з концепцією Г. Коссіні і наштовхнулися на гостру критику старших колег. На стосунках з оточенням львівського професора зупинимось нижче.

Археологічні знахідки з досліджень К. Гадачека були розпо- рошені по різних музейних збірках. Як відзначав сам автор розкопок у путівнику по музею Дідушицьких описуючи зал XIV: “ліворуч знаходяться предмети отримані з урнових могильників відкритих професором К. Гадачеком біля с. Гаць” [Hadaczek, 1907, s. 99–100]. Частина колекції потрапила до музею Любомирських, оскільки родина спричинилася до фінансування досліджень, а також до краківських збірок.

К. Гадачек описав низку подібних пам’яток із території Західного Побужжя і Придністер’я (зокрема, випадково виявлені поховання в Кристинополі (теп. Червоноград), Бендюзі, Добростанах, Капустинцях, Петрилові, Рудках) [Hadaczek, 1909, s. 20]. К. Гадачек звернув увагу на нестійкий характер культури “чорних урн”. Пізніше усі ці пам’ятки були об’єднані в окрему пшеворську культуру [Козак, 1984, с. 9].

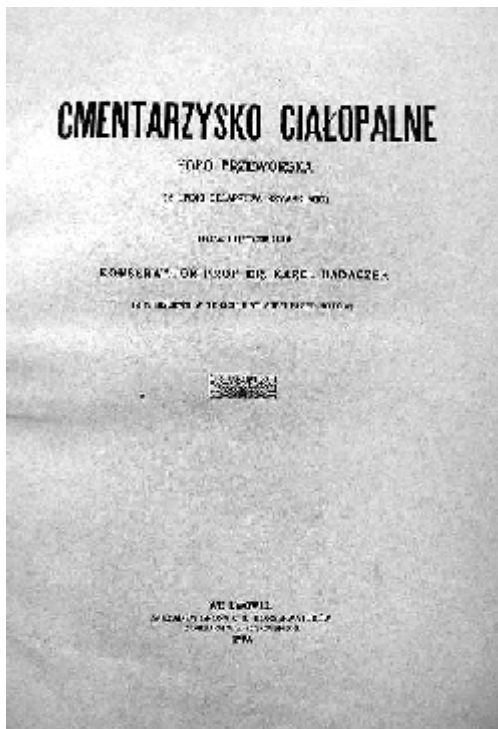

Рис. 194. Титульна сторінка монографії К. Гадачека

Червоноград), Бендюзі, Добростанах, Капустинцях, Петрилові, Рудках) [Hadaczek, 1909, s. 20]. К. Гадачек звернув увагу на нестійкий характер культури “чорних урн”. Пізніше усі ці пам’ятки були об’єднані в окрему пшеворську культуру [Козак, 1984, с. 9].

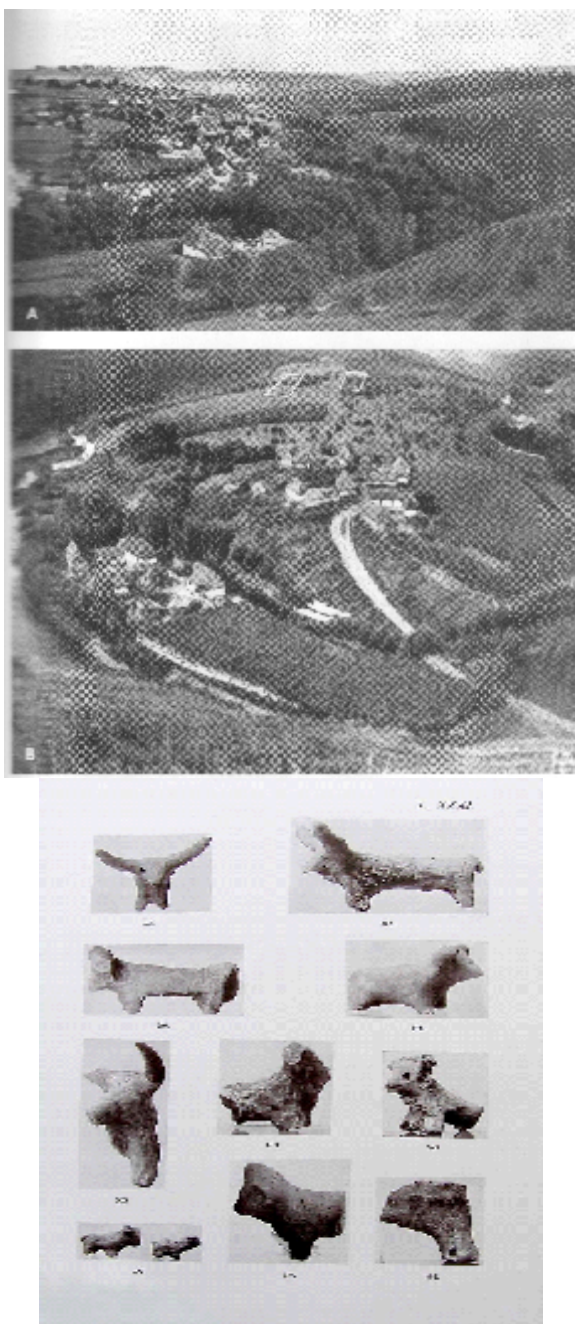

Рис. 195. Місцевість в ур. Обоз с. Кошилівці на Тернопільщині де К. Гадачек проводив розкопки на поселенні трипільської культури і матеріали з досліджень (Hadaczek, 1914)

До числа найвидатніших досягнень К. Гадачека належать дослідження поселення трипільської культури в урочищі Обоз біля с. Кошилівці на Тернопільщині (рис. 195, 196). Перші розвідки проведені тут у 1906 р. [Hadaczek, 1914, s. 4–5; Берест, 1998, с. 78]. Стационарні дослідження пам'ятки впродовж 1908–1912 рр. дали надзвичайно багатий матеріал. Відкрито 18 печей, що наштовхнуло К. Гадачека на думку, що це було поселення гончарів [Кравець, 1951, с. 7]. Особливу увагу науковець звертав на мистецтво трипільців, зокрема, на зооморфну та антропоморфну пластику. Частина матеріалів, виявлених К. Гадачком у Кошилівцях, зберігається у фондах ЛІМ (рис. 198), зокрема, зооморфні фігурки та колекція мисок.

Результати дослідження пам'яток кошиловецького типу введені вченим до наукового обігу (рис. 197) [Hadaczek, 1914, s. 74]. У монографії 1914 р. К. Гадачек, вперше у практиці вивчення цієї культури, детально описав сам процес польового дослідження, результати власних розкопок, а також висвітлив питання зв'язку культури мальованої кераміки з неолітичними культурами в Південно-Східній Європі [Пелещин, Конопля, 1999, с. 88].

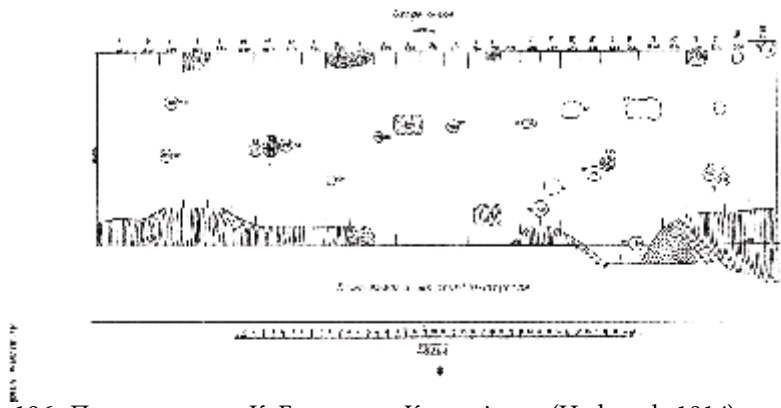

Рис. 196 . План розкопок К. Гадачека у Кошилівцях (Hadaczek, 1914)

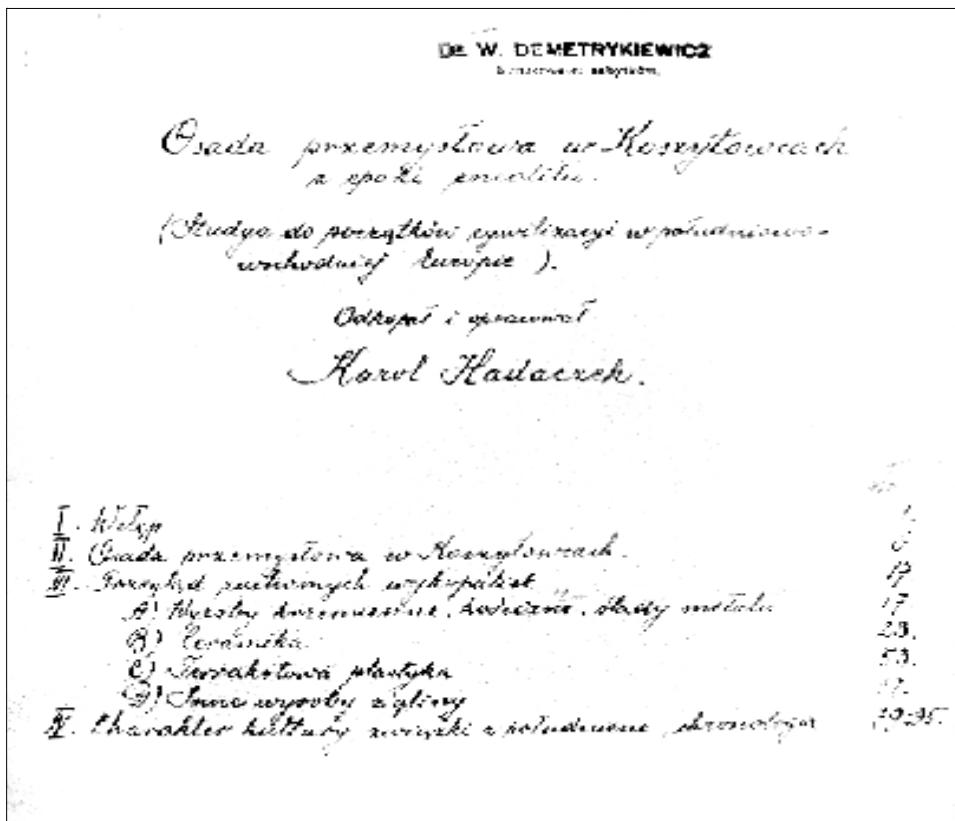

Рис. 197. Перша сторінка монографії К. Гадачека присвяченої дослідженням у Кошилівцях (МАК)

Рис. 198. Зооморфна фігурка з розкопок К. Гадачека в Кошилівцях (ЛІМ)

У 1905 і 1907 роках К. Гадачек, як консерватор Центральної комісії старожитностей, проводив дослідження літописного Пліснеська*. Пліснеське городище досі залишається об'єктом прискіпливої уваги істориків, археологів, туристів і належить до пам'яток, на яких, незважаючи на столітню історію досліджень, запитань залишається більше, ніж є відповідей. З цього часу збереглися листи до К. Гадачека, з яких переконаємося, що професор археології зі Львова мав добру підтримку у справі розкопок від власника місцевого маєтку, де і зупинявся під час польових робіт [ЛННБ України, ф. 26, спр. 13-д., арк. 34].

К. Гадачек вперше зняв топографічний план Пліснеського городища, провів візуальне обстеження валів, ровів та доріг, визначив місця, де знаходилися в'їзні ворота до міста, а також заклав кілька траншей на його дитинці. Не виявивши яких-небудь решток мурів, дослідник припускав, що оборонні укріплення міста були споруджені з дерева [Sprawozdania Grona..., 1905, s. 9; 1907, s. 5; Погоральський, 2005, с. 136].

Більше уваги дослідник приділив курганному могильнику в урочищі Поруби (рис. 199), розкопавши 8 курганів. В більшості це безінвентарні поховання, лише у великих курганах зустрічалися предмети "музейної вартості" [Погоральський, 2005, с. 136].

Серед пам'яток, розкопаних К. Гадачеком, заслуговують на увагу могильники слов'янського часу в с. Зелений Гай Заліщицького р-ну Тернопільської обл. [Hadaczek, 1909a, s. 3].

* Перші фахові дослідження у Підгірцях пов'язані з іменем Теодора Земенського і припадають на 1881–1883 роки. Він залишив інформацію про ці роботи на сторінках збірника "Zbiór wiadomości do antropologii krajowej". Вперше дослідник оглянув територію Пліснеського городища у 1880 р., але тоді за браком часу і відповідних дозволів жодних стаціонарних розкопок він не проводив. Наступного року, отримавши дозвіл від власника місцевого маєтку Є. Сангушка, Т. Земенський розпочав роботи з "виготовлення детального плану городища" і зробив переріз валу у центральній його частині. У звіті про розкопки археолог зазначає, що "цілі немаленькі Підгірці є ніби одним великим городищем, з трьох сторін природно добре укріплені" [Ziemięcki, 1882, s. 58–59]. Однак, городище не було центральним об'єктом уваги краківського дослідника. Він зосередився на дослідженні могильника літописного Пліснеська. Розкопки Т. Земенського дали багатий археологічний матеріал. Окремі знахідки передано до музею Любомирських у Львові, більшість зберігається у фондах Краківського археологічного музею [Liwoch, 2007, s. 367–378].

Рис. 199. Курганний могильник в урочищі Поруби у Пліснеську. Літографія М. Стенчинського

У 1909 р. під час будівництва дороги у с. Псари Рогатинського повіту на Станіславівщині випадково виявлено могильник, який наступного року розкопував професор К. Гадачек. Археолог дослідив чотири тілопокладення і, на основі знахідок (фібул) датував могильник V–IV ст. н.е. (рис. 200) [Hadaczek, 1912, s. 28].

Рис. 200. Знахідки з досліджень К. Гадачека у с. Псари біля Рогатина (Hadaczek, 1912)

Варто відзначити, що К. Гадачек у своїх роботах разом із докладним описом пам'яток подав їх ґрунтовну інтерпретацію. Зокрема підсумувавши результати розкопок, здійснених І. Коперницьким у Верхній Липиці, вчений вперше 1911 р. відніс матеріали з могильника до окремої археологічної культури. Зокрема, він писав, що *“в керамічній галузі він відкриває окрему культуру, яка гарно розвинулась у варварській країні під впливом класичного*

світу” [Hadaczek, 1912, s. 23–26]. Принагідно зауважимо, що в результаті дворічних досліджень (1889–1890), проведених І. Коперницьким, виявлено великий тілопальний могильник. В перших повідомленнях І. Коперницького говорилося про відкриття 200 урн з перепаленими людськими кістками. Здобуті матеріали не були науково опрацьованими. В літературі з’явилося лише коротке повідомлення про проведену роботу. Могильник було віднесено до римського періоду і датовано кін. II – поч. III ст. н.е. [Цигилик, 2001, с. 3]. Пізніше матеріали могильника опрацьовував М. Смішко, який вважав, що насправді відкрито 65 поховань [Śmiszko, 1932, s. 26–54].

Свідченням наукового авторитету К. Гадачека як археолога-польовика є часті листи до нього колег з детальним описом проведених самостійних польових робіт. Прикладом можуть служити два листи Й. Пеленського до професора К. Гадачека від 23 жовтня і 24 листопада 1909 р., у яких автор

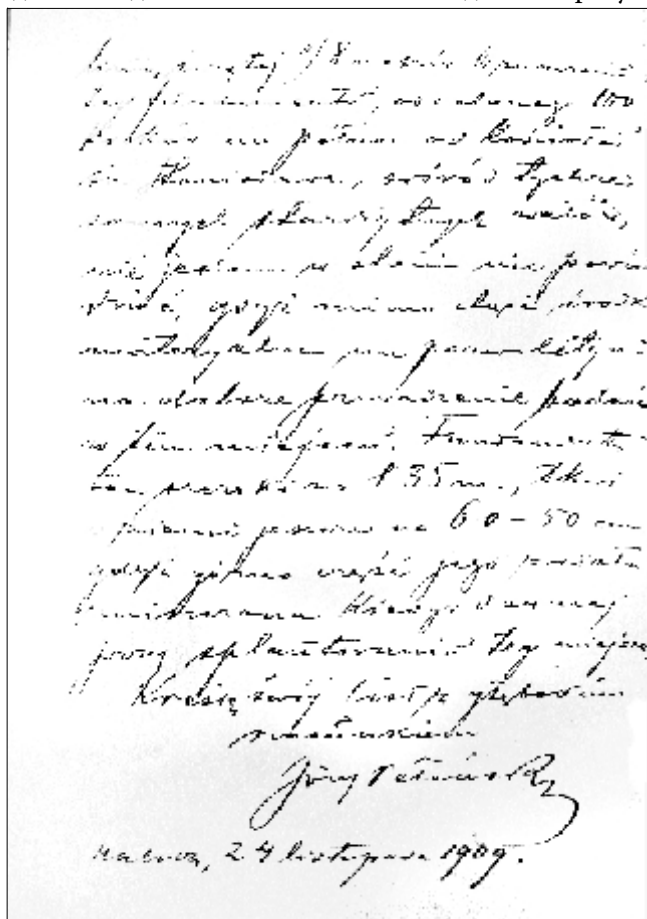

Рис. 201. Фрагмент листа Й. Пеленського К. Гадачеку у справі досліджень у Галичі (ЛІННБ України)

подав детальний опис власних польових досліджень у Галичі (рис. 201) [ЛННБ України, ф. 26, спр. 13-д., арк. 9–12].

Йосиф Пеленський (1879–1957) належить до когорти львівських археологів, які досліджували Галич на початку ХХ ст. (рис. 202). Вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на його роботах у Галичі у 1909–1911 рр. Життя Й. Пеленського пов'язане з Львовом, Краковом та Києвом. Народився він у містечку Комарно поблизу Львова, навчався в Академії мистецтв у Кракові, у 1907 р. захистив докторат. 1909–1914 рр. Й. Пеленський працював на посаді доцента кафедри історії мистецтва Київського університету [Лильо, 2000, с. 242] В цей час дослідник особливо цікавився Галичем та його околицями. Варто відзначити, що, приступивши до вивчення пам'яток Галича, дослідник ретельно ознайомився з результатами робіт своїх попередників І. Шараневича та Л. Лаврецького.

Рис. 202. Йосиф Пеленський (1879–1957) (Лукомський, Романюк, 2002)

Й. Пеленський провів детальне обстеження церкви Пантелеймона (відома у літературі також як монастир Станіслава). Важливо, що це єдиний збережений на теренах Галичини зразок княжої архітектури. У своїх наукових розвідках Й. Пеленський наблизився до розв'язання питання локалізації Богородичної катедрі у Крилосі. Біля пам'ятки він провів невеликі розкопки, в ході яких виявив інсінтий культурний шар княжої доби, який виступав денною поверхнею під час будівництва храму [Лукомський, Романюк, 2002, с. 315]. Дослідження Й. Пеленського доволі критично оцінювали О. Чоловський і К. Гадачек, які надавали йому консультації у 1910 р.

Дослідження Й. Пеленського доволі критично оцінювали О. Чоловський і К. Гадачек, які надавали йому консультації. Результати своїх робіт у Галичі Й. Пеленський узагальнив у монографії *“Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej”*, яка побачила світ у Кракові у 1914 р. (рис. 203). Той факт, що робота Й. Пеленського вийшла польською мовою у Кракові викликала певні інсинуації щодо його особи. Дослідники відзначають, що це було спричинено якимись особистими непорозуміннями з головою НТШ М. Грушевським, який і чинив перешкоди щодо виходу праці в НТШ [Грицак, 1995, с. 145].

Частину своїх спостережень, серед яких місцезнаходження Богородичної катедрі, дослідник не опублікував, маючи надію згодом

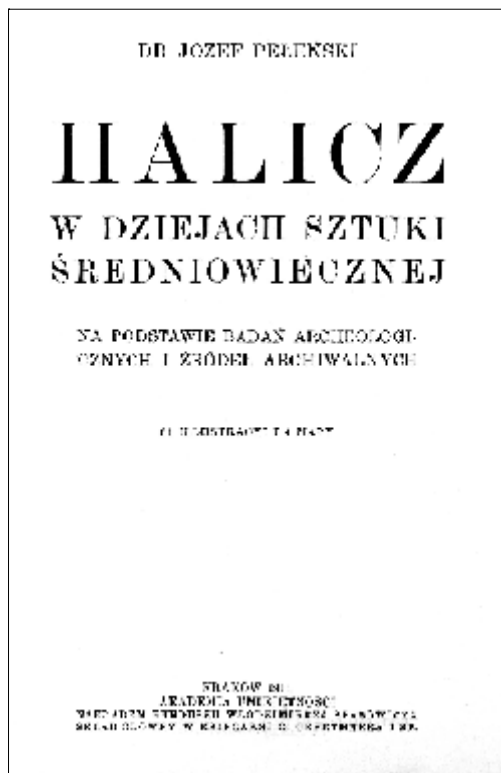

Рис. 203. Титульна сторінка праці Й. Пеленського про Галич

цього є листування В. Деметрикевича з багатьма археологами, яке збереглося в архіві Краківського археологічного музею. І тут виникає закономірне запитання: чи справді розкопки першого професора археології Львівського університету проводилися на дуже низькому методичному рівні, чи йому бракувало знань з праісторії і він не орієнтувався у тогочасній літературі? Можливо, це був просто особистий конфлікт між молодим, доволі амбітним, з європейськими студіями за плечима К. Гадачеком та старшим за віком правником за основним фахом, але археологом з досить потужним науковим доробком В. Деметрикевичем? Якою б не була відповідь, на основі численних документів мусимо визнати, що ці доволі неприявні стосунки існували впродовж тривалого часу.

В. Деметрикевич проводив досить результативні розкопки на теренах Східної Галичини. Народився він у Золочеві поблизу Львова, однак, починаючи з часу навчання, все його життя пов'язане з Краковом [Woźny, 2010, s. 175]. Згодом зі Східною Галичиною його зв'язували польові роботи.

продовжити дослідження. Сподівання археолога не виправдалися, і у своїх післявоєнних записах він висловлював жаль з приводу відкриття Успенського собору Ярославом Пастернаком.

Повертаючись до постаті К. Гадачека, варто відзначити, що перелік робіт, які він провів переконує в тому, що цей археолог вніс чималу лепту у львівську археологію. Він *“перейшов своїх колег не лише досконалою методикою і освітою, але й широкою практикою, яку отримав в інших країнах. Додавалась до цього тиха скромність з якою сам оцінював результати своєї праці; тішився, але ніколи не гордився ними”* [Beck, 1935, s. 28].

Не легкими видаються контакти Кароля Гадачека з колегами. Тут варто відзначити Володимира Деметрикевича, який доволі гостро критикував львівського професора. Свідченням

Рис. 204. Посуд з Більча-Злогого. Краківський археологічний музей

Рис. 205. Антропоморфна пластика і кістяна голова бика з розкопок В. Деметрикевича у печері Вертеба. Краківський археологічний музей

Однією з пам'яток, що розкопував В. Деметрикевич, була печера Вертеба. Його роботи припадають на 1898, 1904 і 1907 роки [Сохацький, 2001, с. 207–227; Rook, Trela, 2001, s. 193]. У 1904 р. більшість знахідок з цих розкопок передано *Akademii Umiejętności*. Зараз вони зберігаються Краківському археологічному музеї (рис. 204–205).

Повертаючись до непорозумінь між львівським і краківським археологами, відзначимо, що одним із каменів спотикання у наукових дослідженнях двох професорів було різне бачення наукової доктрини Густава Коссіні.

Рис. 206. Еразм Маєвський (1858–1922)

диктом Дибовським [Kozłowski, 2009a, s. 9], згодом налагодив контакти і з українськими установами Львова. Як відзначає М. Бломбергова, надсилав до НТШ відомий у науковому світі збірник “Swiatowit” [Blombergowa, 1996, s. 96].

Не останню роль у цих неприязних стосунках двох вчених відіграла смілива критика К. Гадачека роботи “Vorgeschichte Galiziens” (1898) В. Деметрикевича, який на той час був відомим праісториком [Hadaczek, 1898–1899; Woźny, 2009, p. 39].

Незважаючи на критику К. Гадачека з боку В. Деметрикевича, в архівах збереглася доволі ввічлива їхня ділова переписка (рис. 208) [МАК, Teki W. Demetrykiewicza]. Цікаві листи щодо дослідження окремих археологічних пам’яток та інформація про дослідження в Улашківцях на Тернопільщині адре-

Це прослідковується в листах В. Деметрикевича до Е. Маєвського, де неодноразово робився акцент на тому, що “не бракує серед молодих представників науки прихильників Коссіни, і його етнографічних поглядів. До таких шкідників належить, на жаль, проф. Гадачек у Львові, який у лекціях і популярних публікаціях пропагує погляди доктрини Коссіни... те не тишить, бо погане зерно, кинуте між молодь, вже росте” [РМА, t. 2, list 430].

Сам Еразм Маєвський (рис. 206) також підтримував контакти зі Львовом. Маючи значні фінансові можливості, а також певні наукові зацікавлення, Е. Маєвський спілкувався з відомими вченими задовго до того, як почав займатися археологією. Він знався з Каролем Гадачеком та Бене-

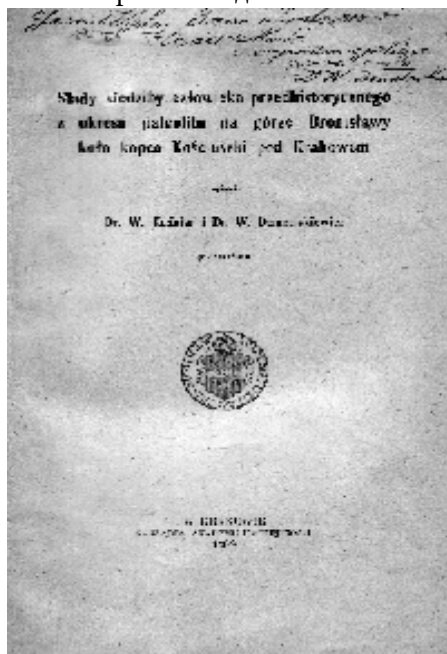

Рис. 207. Титульна сторінка праці В. Деметрикевича з автографом для К. Гадачека

совані В. Деметрикевичу. В цьому ж листі від 31 травня 1912 р. К. Гадачек просив фінансування для досліджень на теренах Східної Галичини, оскільки зникало багато речей через те, що вони стають здобиччю аматорів [МАК, list K. Nadaczka do W. Demetrykiewicza]. Про доволі тісні стосунки між вченими свідчать праці В. Деметрикевича з підписами для К. Гадачека, які зберігаються у Львові (рис. 195).

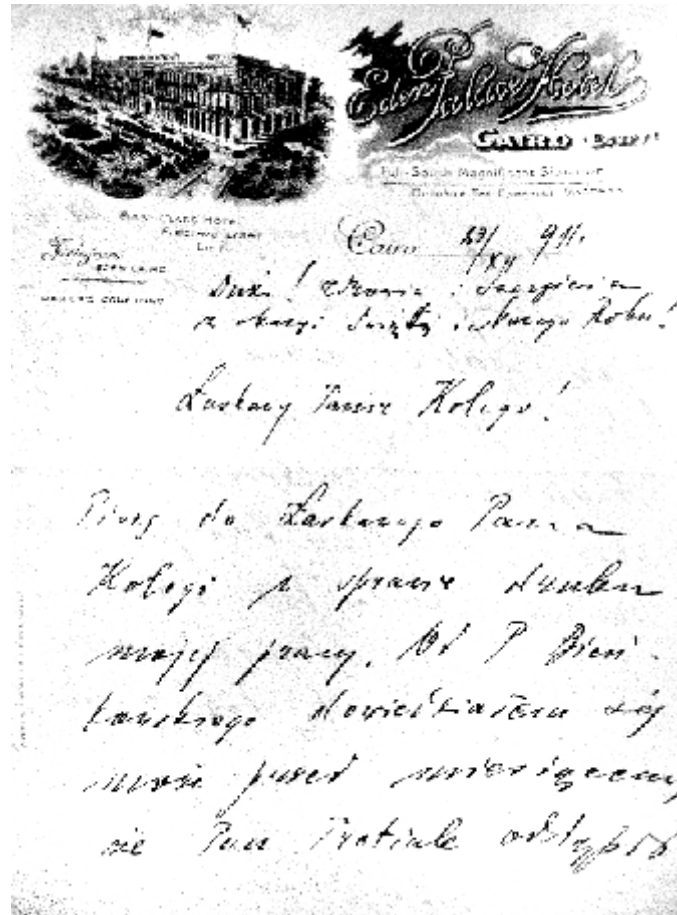

Рис. 208. Фрагмент листа К. Гадачека до В. Деметрикевича

Видається, що ця критика не надто впливала на думку Е. Маєвського, хоча б тому, що праці К. Гадачека продовжували друкуватися на сторінках редакovanого Е. Маєвським "Swiatowita".

Постать К. Гадачека доволі суперечлива. З одного боку він мав добрі студії за плечима, здійснив чимало наукових подорожей, у ході яких мав змогу знайомитися з людьми, відкриттями, методиками, провів багато польових робіт, опублікував їхні результати, а з іншого, – дуже часто доводиться чути, що професор був спеціалістом лише з класичної археології,

не знався на праісторії, йому закидають відсутність будь-якої методики у розкопках і незнання літератури. Доволі суперечливі спогади про львівського професора залишили його сучасники, в тому числі і й учні.

Відчувається негативне ставлення до К. Гадачека з боку М. Грушевського, який 21 червня 1903 р. у листі до Ф. Вовка зневажливо зазначав: *“Nabemus Parat Гадачек габілітується з передісторичної і класичної археології... габілітацію сю спекли з нечуваною скорістю”* [Листування, 2001, с. 188].

У своїх наукових працях також В. Антоневич піддавав гострій критиці свого львівського вчителя, зокрема його методику досліджень [Antoniewicz, 1917, s. 481–488]. Він писав, що *“в польових дослідженнях не відіграв Гадачек ролі творчої в методиці і техніці. Навпаки, праці ці містять багато недоліків і помилок”* [Antoniewicz, 1953, s. 33]. З іншого боку, в цій же роботі В. Антоневич писав, що *“альбомні видання Гадачека становили найбільше і взірцеве напрацювання в польській археологічній літературі”* [Hadaczek, 1904; 1909]. Неоднозначну оцінку К. Гадачека залишив один з перших польських істориків археології Ю. Костжевський, який 1949 р. писав, що *“Гадачек присвоїв собі... досконалу техніку розкопок...”* [Kostrzewski, 1949, s. 94], і водночас відрізняється його оцінка праці, присвяченій пшеворській культурі *“Між текстами і рисунками бракує зв'язку, так що в жодному випадку не можна сказати, з якого поховання походять зображені на таблицях знахідки”* [Kostrzewski, 1949, s. 95]. Важко погодитися з такою критикою, оскільки цитовані праці написані задовго після смерті К. Гадачека, коли в методиці археологічних досліджень вже відбулися певні якісні зміни. Натомість К. Гадачек працював в той час, коли археологія на наших теренах лише укріплювалася як самостійна дисципліна. Тому судити про те, чи доброю була методика досліджень, дуже важко, оскільки це був час коли археологи вчилися проводити розкопки, і на своїх помилках також. Великою заслугою К. Гадачека було те, що більшість досліджень археологічних комплексів він опублікував, у тому числі у вигляді монографій, і незадовго після завершення досліджень.

Як відзначає професор Я. Лех, *“К. Гадачек тримався осторонь політики, міжнаціональних суперечок, що не вберегло його від згадуваних проявів неприязні, в якій, крім причин наукових, можна бачити і джерела політичні та непорозуміння між поколіннями”* [Лех, 2006, с. 34–35]. Так чи інакше, лише відкриття усього пласту джерел дасть змогу поставити всі крапки над “і” та зрозуміти події столітньої давнини.

АКАДЕМІЧНИЙ ГУРТОК ЛЮБИТЕЛІВ АРХЕОЛОГІЇ

Важливе значення для розвитку археології у Львівському університеті мала система навчальних дисциплін, яка виходила з навчальної програми кафедри класичної археології та праісторії. Але вирішальне значення для підготовки спеціалістів-археологів мало зацікавлення студентів новою науковою дисципліною, якою на початку ХХ ст. стала археологія. Важливим

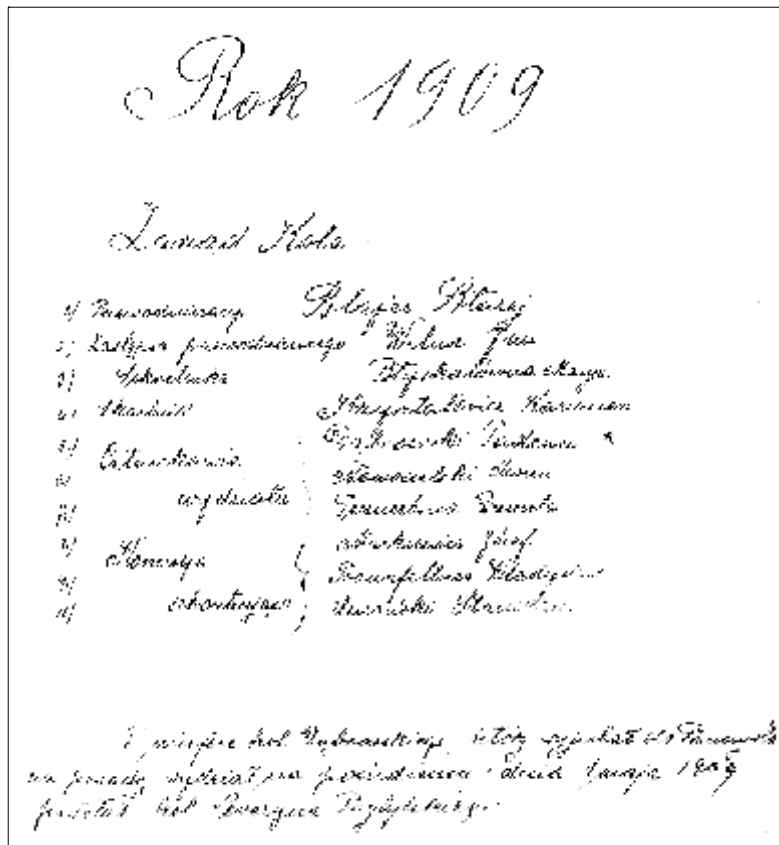

Рис. 209. Керівний склад Академічного гуртка любителів археології

моментом у цьому напрямку була організація Академічного гуртка любителів археології [Gazeta Narodowa, 23.01.1909; Słowo polskie, 23.01.1909]. Організаційна робота розпочалася наприкінці 1908 р.

Створенню студентського археологічного гуртка сприяло зростання наукового інтересу студентства до археології, яка давала змогу вивчати величезний період дописемної історії. На першому засіданні, що відбулося 13 листопада 1908 р. в Інституті археології, визначено мету діяльності організації. З поставленої мети на перший план виступало зацікавлення студентів класичною та слов'янською археологією [ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 601, арк. 1]. Обрано керівний склад: очолив гурток Б. Блаер, його заступником став Й. Вілюш, а секретарем – М. Брискалувна. Всього членами гуртка стало 68 студентів (рис. 209). Загальне керівництво роботою та опікою студентської організації взяв на себе проф. К. Гадачек.

16 грудня 1908 р. Галицьке намісництво затвердило статут Академічного гуртка любителів археології. Офіційне відкриття гуртка розпочалося 23 січня 1909 р. в Інституті археології промовою К. Гадачека. Він наголошував

на необхідності дослідження слов'янських пам'яток. Сподівання К. Гадачека виправдалися – гурток користувався неабиякою популярністю серед студентів.

Засідання гуртка проводились 3–4 рази на тиждень [ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 601, арк. 4]. Основою його роботи було читання рефератів та дискусії на археологічну тематику. Не останнє місце посідало обговорення результатів археологічних досліджень в Галичині. Особливе місце у діяльності гуртка відводилось практичній роботі. Студенти мали можливість брати участь у розкопках пам'яток та археологічних розвідках в Східній Галичині. Студентів також залучали до камерального опрацювання археологічних матеріалів, які походили з розкопок різних пам'яток. Однак список членів гуртка у перший рік його існування дає підстави твердити, що ніхто із зацікавлених археологією студентів не пов'язав свого життя з цією наукою. Причин цьому може бути кілька, без сумніву, однією з них є передчасна смерть професора. На жаль, не вдалося прослідкувати подальшу долю цього факультативу.

КАБІНЕТ-МУЗЕЙ ДОІСТОРИЧНИХ ЗНАХІДОК

Важливим етапом у розвитку університетської археології в другій половині XIX ст. стало формування археологічної колекції. Варто зазначити, що початково археологічні матеріали використовували для проведення занять з класичної філології. Як наголошував К. Ліске у статті “Археологічні моделі”, *“відсутність археологічного кабінету робить найбільшу прикрість викладачам класичної філології в університеті”* [ЛННБ України, ф. 144, V. Шн. 1, арк. 144]. Проф. Людвік Цвіклінський (1853–1942), не будучи археологом за фахом, великого значення надавав наочному матеріалу в навчальному процесі. Саме з цією метою Л. Цвіклінський близько 1880 р. заснував кабінет археологічних знахідок, який знаходився під його безпосереднім керівництвом до 1893 р.. Відомо, що 1880 р. на розгляд ради професорів університету винесено клопотання щоб просити *“Міністерства віровизнань і освіти щорічної сталої дотації”* на формування кабінету. Таку допомогу у розмірі 300 злотих університет отримував до 1892 р. Кошти переважно витрачалися на купівлю археологічної літератури, старожитностей, а також різного навчального матеріалу з географії. Ситуація

Рис. 210. Горщик з розкопок І. Шараневича в Чехах (АМ ЛНУ)

змінилася 1893 р., коли розмежовано археологічну і географічну збірки. З цього часу кошти витрачалися лише на поповнення археологічних колекцій [Finkel, Starzynski, 1894, s. 321–322]. Крім цього, приватні пожертви для поповнення археологічної колекції надавав граф Кароль Лянцкоронський. У кабінеті, де зберігалася велика кількість різноманітних експонатів, проводились практичні заняття з археології [ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 586, арк. 70].

Завдяки Л. Цвіклінському вдалося розширити приміщення для археологічних знахідок університетського музею. На основі клопотання академічний сенат віддав на потреби археологічного інституту частину будівлі, яку раніше займав фізичний інститут. У 1899 р. Л. Цвіклінський провів інвентаризацію збірки кабінету класичної археології відповідно до кожного відділу та стосовно їхнього розміщення.

У 1898 р. кабінет класичної археології університету мав чотири окремі відділи. Збірка археологічних знахідок, що репрезентувала Галичину, розміщувалася у четвертому відділі.

На формування археологічних колекцій університету сприятливий вплив мала консерваторська діяльність І. Шараневича та Л. Цвіклінського.

Займаючи відповідні посади у комісії з охорони пам'яток, вони мали змогу скеровувати значну частину матеріалів, отриманих під час розкопок, до археологічної збірки університету. Знайдені матеріали із розкопок могильників у селах Чехи і Висоцьке (близько 1500 од.) передано до кабінету класичної археології Львівського університету з метою заснування *“крайового кабінету передісторичних речей”* [Kronika Uniwersytetu, 1899, s. 195]. В Археологічному музеї зберігається кілька шифрованих експонатів з цієї колекції (рис. 210). Тісна співпраця І. Шараневича з Комісією

Рис. 211. Горщик з розкопок Гадачека в Кошилівцях (АМ ЛНУ)

зі збереження історичних та мистецьких пам'яток сприяла тому, що у власність університету потрапляли знахідки із інших пам'яток. Поступово кабінет класичної археології з невеличкої збірки перетворювався в експозицію, у якій виділялося кілька відділів. Серед них помітне місце займали предмети та публікації археологічного змісту, фотографії пам'яток, розкопів, творів антич-

ного мистецтва, копії відлитої предметів давнини [Wiczkowski, 1907, s. 266; Білас, 2005, с. 49].

На початку ХХ ст. Археологічний кабінет перебував під керівництвом проф. Кароля Гадачека. Кабінет функціонував при кафедрі класичної і преісторичної археології і знаходився на першому поверсі старого університетського корпусу. Кабінет можна було відвідувати в неділю, після попередньої домовленості.

Поповнювалися колекції університету також матеріалами з розкопок К. Гадачека (рис. 211). Однак важко визначити, який відсоток знахідок потрапляв туди.

Після себе професор залишив чималу наукову спадщину. У його помешканні, яке знаходилося у центральній частині Львова, за адресою вул. Супінського, 3 (рис. 212) [Beck, 1935, s. 27] зберігалася колекція матеріалів з розкопок у Кошилівцях та Неслухові, велика бібліотека та добра збірка картин.

До спадщини К. Гадачека звернулися 1918 р. З Кракова було надіслано В. Антоневича, який розглядав можливість перевезення матеріалів до Кракова. Серед львівських установ теж було кілька претендентів на наукову спадщину археолога. Однак створена з цією метою комісія вирішила питання на користь музею Дідушицьких [Licytacja zbiorów..., 8 czerwca 1918 r.]. Це зумовлено тим, що, по-перше, матеріали, які походили зі Східної Галичини, не доцільно було вивозити до Кракова, по-друге, – К. Гадачек був кількालітнім працівником цього музею і значна кількість його розкопок проводилась за сприяння та фінансування представників роду Дідушицьких.

Після смерті професора частина його збірок була передана музею Дідушицьких, зокрема, матеріали з розкопок в Кошилівцях.

Починаючи із 1909 р., приміщення і фонди кабінету археологічних знахідок з ініціативи директора музею та завідувача кафедри класичної археології та праісторії використовувались для практичної роботи та засідань Академічного гуртка любителів археології, що позитивно впливало на формування майбутніх археологів.

СМЕРТЬ ПРОФЕСОРА К. ГАДАЧЕКА

В налагоджене щоденне львівське життя внесла свої корективи війна, не всі змогли змиритися зі страшною реальністю. В час російської окупації Львова пішов з життя К. Гадачек *“під впливом величезного нервового розладу, спричиненого песимістичним настроєм на безвихідну ситуацію взимку, замахнувся на своє ще молоде життя і 19 грудня 1914 р. пішов у вічність. Його несподівана смерть справила величезне враження в цілому місті і великий жаль супроводжував його до могили на Личаківському цвинтарі, де спочив опівдні дня 21 грудня”* [Janusz, 1915, s. 184–185]. Здавалось би, у розквіті сил та zenіті наукової кар’єри перший професор археології зі Львова звів рахунки з життям, випивши отруту [Beck, 1935, s. 38].

Спогади про цей трагічний день залишив тодішній проректор університету Адольф Бек, який у роботі про російську окупацію присвятив цілий розділ К. Гадачеку під назвою “Смерть професора Гадачека” [Beck, 1935, s. 26–30]. Зокрема, він зазначав, що К. Гадачек “з першої хвили вторгнення російських військ почав впадати в стан розпачу, який переріс у депресію”. 19 грудня 1914 р., коли відбувалося засідання кількох професорів на чолі з проректором до університету прийшов слуга К. Гадачека зі звісткою, що професора більше немає серед живих [Beck, 1935, s. 27]. Цікаво, що у Львові в цей час існувала російська цензура і виявилось неможливим роздрукувати жалобні плакати, і навіть сама церемонія похорону мала обмеження, зокрема, не дозволялося виголошувати публічні промови. Тому університетські колеги попрощалися з ним в каплиці університету. Як зазначив через 10 років добрий приятель К. Гадачека Л. Фінкель: “Було щось величне в тій групі людей, яка зібралася навколо каплиці анатомії (каплиця при Інституті патологоанатомії – Н. Б.), освіченої жовтими променями грудневого сонця, до якої звертався поважний, сивоволосий старець Тадеуш Войцеховський, а

Рис. 212. Помешкання К. Гадачека на вул. Супінського, 3 у Львові

поруч похилилися дві інші білі голови: Людвіка Кубалі і Войцеха Кетжинського. Він говорив всупереч забороні всіх владних загарбників щоб промов похоронних не було, покликаючись на дозвіл ректора Бека, який стояв поруч в оточенні професорів, що залишилися у Львові” [цит. за: Beck, 1935, s. 29].

Похований К. Гадачек на Личаківському кладовищі і швидше за все, могила на час не відома. Віднайдено документ, який дещо прояснює ситуацію. Він датований серпнем 1917 р. і підписаний ректором університету К. Твардовським. У ньому зазначено, що “могила, з часу смерті д-ра Гадачека... який

був похований на Личаківському кладовищі в звичайному гробі з дерев'яним хрестом і бляшаною табличкою, сьогодні вже занепадає. Не хочеться допустити до знищення місця вічного спочинку заслуженого археолога і дослідника нашої преісторії” і тому ректорат просить усіх працівників зібрати гроші на встановлення “скромного, але довговічного” пам'ятника [ЛННБ України, ф. 26, спр. 13-д, арк. 71]. Чи вдалося реалізувати цей задум, документи мовчать.

КАФЕДРА АНТРОПОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У 1913 р. у Львівському університеті відкрито кафедру антропології. Очолив її Ян Чекановський (1882–1965), якого до Львова залучив згадуваний уже зоолог Б. Дибовський (рис. 213). Ще 1908 р. на новостворену кафедру етнології він запропонував С. Цішевського. Після його виїзду зі Львова кафедру етнології перетворено у кафедру антропології та етнології, на якій молодий професор Я. Чекановський зобов'язувався читати антропологію та етнологію [Brzęk, 1981, s. 374].

З самого початку Я. Чекановський залучив до співпраці студентів-археологів, серед яких були В. Гребеняк та Я. Пастернак (рис. 214).

Рис. 213. Кафедра антропології Львівського університету. Стоять: В. Гребеняк (четвертий зліва), Я. Пастернак (другий справа). Сидить в центрі – Ян Чекановський

Вони брали участь у антропологічній експедиції, яка досліджувала печеру Вертеба на Тернопільщині [Романюк, 2007, с. 717]. Як згадував Я. Чекановський, з метою збору матеріалу він поділив слухачів на групи, які мали влітку працювати на теренах Східної Галичини. Два українських студенти-археологи планували спільні теренові подорожі на літо 1914 р. Однак початок війни не дав реалізувати цей задум [Czekanowski, 1956, s. 19]. Яна Чекановського запрошували на археологічні пам'ятки як консультанта. Так, геолог Т. Вісьньовський з Львівської Політехнічної школи у листі до В. Деметрикевича від 10 грудня 1913 р. зазначав, що запросив Я. Чекановського на палеолітичну стоянку у Глинянах біля Львова на випадок виявлення людських кісток [TNK, korespondencja, 10/XII/13]. До речі, В. Деметрикевич також отримав запрошення до участі у цих розкопках, однак, участі в них не взяв. Роботи були заплановані на весну 1914 р. [Возьни, 2013, с. 29].

Результати цих досліджень були опубліковані у Кракові 1914 р. під назвою “Про відкриття палеоліту з фауною делювіальних ссавців під Глинянами”, зберігся примірник з бібліотеки К. Гадачека (рис. 215) [Wiśniowski, 1914].

Підводячи підсумки діяльності Я. Чекановського, зауважимо, що цей вчений ставив собі за мету перетворити антропологію у широку дисципліну і її розвиток вбачав у тісній співпраці з іншими науками. Серед його далекоглядних планів був і недосяжний – провести антропологічні дослідження людей всього світу. До основних його зацікавлень належали палеоантропологія, краніометрія, методика відновлення

Рис. 214. Ярослав Пастернак

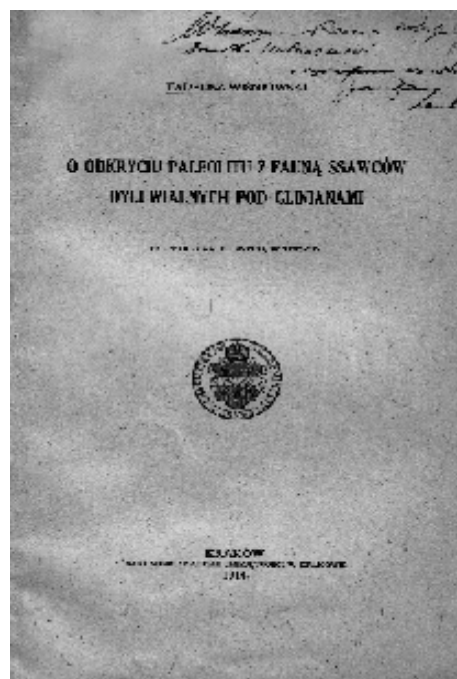

Рис. 215. Титульна сторінка праці Т. Вісьньовського з автографом для К. Гадачека

зовнішності людини за кістковими рештками. Діяльність Я. Чекановського показала добрий приклад співпраці між археологією та антропологією на етапі формування обох наук.

Вибух Першої світової війни вніс свої корективи у розвиток львівської археології. Початок російської окупації приніс на галицькі землі багато лиха. З осені 1914 р. розпочалася так звана “інвентаризація”, фактично справжній грабіж галицьких банків, музеїв, книгарень. Звісно, що це не оминуло Музей НТШ. З Національного музею забрано архів митрополита А. Шептицького, опечатано переписку. Після ревізії Академічного дому у його приміщенні зроблено казарму для російських солдат [Мазур, Патер, 1996, с. 307].

По-різному склалася доля львівських археологів у цей тривожний час... Виїхав зі Львова Михайло Грушевський, загинув Володимир Гребеняк, відійшов від археологічної проблематики Богдан Януш.

Не краще склалися обставини у Львівському університеті. Частина професорів покинула Львів. Ті, хто залишилися, опинилися у не надто комфортній атмосфері. Адже навіть будинок університету перестав бути безпечним місцем, тут також розташувалися російські військові. На засіданні Академічного сенату, що відбулося 9 вересня 1914 р., був присутнім і Кароль Гадачек як декан філософського відділу, однак актуальні питання, такі як вибори ректора та деканів було відкладено [Веск, 1935, s. 6]. Професори університету залишалися у важкому психологічному і фінансовому стані. Були й такі, які не змогли справитися з депресією і вирішили проблеми в інший спосіб... Йдеться, насамперед, про К. Гадачека.

Початок війни, смерть професора Гадачека та талановитого студента-археолога В. Гребеняка, виїзд зі Львова М. Грушевського завершили період становлення археології у Львові. Міцний фундамент для цієї молоді науки було закладено. І це дало добрий результат у наступні десятиліття.

ПІСЛЯМОВА

На XIX ст. припадав період виокремлення археології у самостійну дисципліну. Цей процес відбувався у різних країнах Європи. Впродовж короткого часу зроблено низку відкриттів, які мали важливе значення для формування теоретичних засад науки, зокрема: новий погляд на старожитності людства Буше де Перта, теорія еволюції Ч. Дарвіна і прийняття “системи трьох епох” Крістіана Томсена. Це створило фундаментальне підґрунтя для археологічних досліджень і виділило археологію як наукову дисципліну. На зламі XIX/XX ст. впроваджено в літературу термін “археологічна культура”, що було визначальною ознакою культурно-історичної археології.

Аналізуючи стан археологічної науки впродовж XIX ст., можемо ствердно сказати, що Східна Галичина не відставала від світових тенденцій у студіях над праісторією, львівські бібліотеки були забезпечені європейською літературою, а дослідники знайомі з сучасними їм методиками. У Львові були всі умови для формування міста як потужного наукового центру у якому вагоме місце відводилось праісторії.

Вибраний для дослідження період історії львівської археології (XIX–початок XX століття) характеризується насамперед прагненням цієї дисципліни до перетворення в науку, що відбувалося через діяльність наукових установ Львова, окремих дослідників, які стояли біля витоків археологічної науки, музеїв.

Історію археології можна ділити на періоди за різними схемами: археологічними епохами, великими вченими, прив’язувати до загальноісторичної періодизації чи розвитку філософської думки. Серед найбільш прийнятних періодизацій для львівської археології XIX–початку XX ст. є поділ на три основних етапи – це романтична археологія, доба позитивізму і культурно-історична археологія. Кожен з них мав свої особливості та досягнення.

Початки науки про найдавніше минуле людства на теренах Східної Галичини пов’язані з **добою романтизму**. Організаційний “скелет” праісторії виник саме на цьому етапі. Найважливішими досягненнями науки на цей час були:

- Накопичення археологічних знахідок шляхом колекціонування. Біля витоків формування джерельної бази археології стояли люди, які в міру поширення ідей Просвітництва, а також особистих зацікавлень займалися колекціонерством (сім'ї Грабовських, Садовських, Г. Любомирський, С. Вроновський, Г. Павліковський, Л. Сапега та ін.). Колекціонування сприяло вивченню археологічних матеріалів, проведенню їхнього опису, появі публікацій тощо, що загалом стимулювало подальший розвиток науки. Саме приватні колекції прислужилися до створення перших музейних збірок з окремими археологічними відділами.

- Поява перших публікацій із залученням археологічних матеріалів, авторами яких були різні за фахом дослідники. Значні заслуги перед археологією в період формування науки мали Я. Ліппоман, З. Доленга-Ходаковський, Ж. Паулі, І. Вагилевич, Я. Головацький. Незважаючи на те, що жоден з перелічених дослідників не був фаховим археологом, значення їхніх наукових праць очевидне у плані фіксації археологічних пам'яток та окремих випадкових знахідок.

- Виникнення музейних збірок Любомирських та Дідушицьких. Музейні працівники одними з перших зайнялися археологічним вивченням теренів Східної Галичини, а також збирали, каталогізували та опрацьовували випадкові знахідки, а саме: монети, ліпні посудини, теракотові керамічні фігурки, кам'яні, кістяні та крем'яні знаряддя та ін. Працівники музею започаткували археологічні дослідження установи.

- Знахідка Збруцького ідола і наукові дискусії, пов'язані з цією пам'яткою. Саму знахідку в скорому часі перевезено до Кракова, у львівських музеях залишилися лише її копії, однак Збруцький ідол став значним стимулом у подальших археологічних дослідженнях. З'явилися відозви до населення з закликом повідомляти про випадкові знахідки. Перші україномовні статті на археологічну тематику також присвячені цій знахідці.

- Спроба локалізації княжого Галича. Польові роботи А. Петрушевича у 1845–1850 рр. започаткували багатолітні дослідження “стольного града”, викликали наукові дискусії і привернули увагу дослідників до пам'ятки.

- Проведення першої археологічної виставки 1861 р. Це був перший на наших теренах археологічний захід і вже на етапі організації стали очевидними проблеми, які існували у львівській археології на етапі її формування. Насамперед, це стосується самих археологічних експонатів, які у більшості випадків у музеї значилися як випадкові знахідки. На самій виставці представлено частину експонатів, які мали прив'язку до місцевості, зокрема, Звенигорода, Теремовлі та ін.

- Зацікавлення українських дослідників місцевими старожитностями. Ідеї романтизму, які дали поштовх до пошуків історичного коріння власного народу, вивчення його культурної спадщини, зокрема, легенд, переказів, звичаїв, старожитностей, спричинилися до зародження української археології в умовах відсутності державної незалежності України. Романтичне

“історіописання” розмежувало дослідницькі інтереси українських та польських археологів. Українські дослідники рішуче взялися за пошуки коренів свого народу у спадщині Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Свідченням цього є роботи І. Вагилевича, А. Петрушевича та І. Шараневича, які першими з українських дослідників використовували археологічні джерела для вивчення історії та культури свого народу.

Другий етап розвитку археології у Львові (остання чверть XIX ст.) пов'язаний з процесом **інституціоналізації науки**. Львів став визнаним археологічним центром Галичини. Власне в добу позитивізму відбулося виокремлення археології в окрему наукову дисципліну, зі своїми методами досліджень, накопиченою джерельною базою, дослідниками, які розпочали проводити наукові роботи.

У Львові в цей час чітко прослідковується діяльність українських та польських наукових осередків. Основними досягненнями львівської археології на цьому етапі були:

- Дослідження Ставропігійського інституту, які зосереджувалися навколо постаті Ісидора Шараневича. Остання чверть XIX ст. – це найбільший пік популярності цього дослідника. На цей час припали його найбільші археологічні роботи: пошуки “стольного града” в Галичі та дослідження могильника висоцької культури в Чехах і Висоцьку. На прикладі цих пам'яток можемо говорити, що відбулися помітні зміни у порівнянні з романтичною археологією, адже дослідження проводились комплексно з залученням різних фахівців (архітектор Ю. Захарієвич, археолог-практик В. Антонович, антрополог І. Коперницький); розкопки проводили великими площами; вели щоденники і виконували кресленики; результати досліджень у вигляді звітів публікували на сторінках часописів. Цікаво, що вже наприкінці XIX ст. археологічні відкриття займали далеко не останнє місце на сторінках львівської преси.

- Польська археологія цього часу представлена діяльністю Крайового археологічного товариства, створення якого 1875 р. засвідчило, що Львів перетворився на потужний науковий осередок, навколо якого гуртувалися археологи не лише Львова. З числа українських археологів членами товариства були І. Шараневич та А. Петрушевич. Безперечною заслугою Товариства є організація першого в Східній Галичині фахового археологічного часопису. Найяскравішим моментом у діяльності Товариства була організація з'їзду українських і польських археологів, а також проведення виставки 1885 р.

- В цей час бачимо безліч прикладів співпраці між представниками різних національних спільнот. Однак, виходячи із відмінностей наукових зацікавлень, археологи діяли здебільшого окремо. Так, для прикладу, прослідковуємо добру співпрацю музею Дідушицьких та Львівського університету, які були представлені постаттю К. Гадачека з науковими установами Кракова, Парижу, Відня. З Крайовим археологічним товариством

тісно співпрацювали Г. Оссовський, А. Кіркор, І. Коперницький. Власне цим дослідникам належить відкриття та дослідження здебільшого пам'яток енеоліту та епохи бронзи. Натомість українські археологи в основному досліджували давньоруські пам'ятки. І тут криються власне політичні і національні потреби та проблеми галицького суспільства.

- В останній чверті XIX ст. відбулися помітні зміни і в охороні пам'яток. Доісторичні знахідки зайняли окреме місце в пам'яткоохоронному законодавстві Австрійської імперії (1873) і з цього часу їх пошуки та належне зберігання мали забезпечувати консерватори, які вибиралися з числа відомих фахівців. З українських археологів першим цю посаду займав І. Шараневич.

На третьому етапі розвитку львівської археології – етапі **культурно-історичної школи в археології** (початок XX ст.) – в межах Львова чітко виокремилися два наукові осередки: НТШ і Львівський університет.

- Особливої уваги в плані розвитку української археології Львова заслуговує науково-дослідна діяльність членів Наукового товариства імені Шевченка, де в галузі археологічного вивчення минулого відзначимо дослідження М. Грушевського, Ф. Вовка, В. Гребеняка, Б. Януша та ін. При Товаристві створено музей з археологічним відділом, засновано видавництво, організовано наукові секції. З львівською археологією нерозривно пов'язана постать М. Грушевського. І не зважаючи на те, що вчений все життя був вірний історії, саме на львівський період діяльності припадають його археологічні дослідження. Як учень київської археологічної школи В. Антоновича М. Грушевський переніс на львівський ґрунт методик досліджень великими площами і успішно застосував її у вивченні могильників висоцької культури у Чехах і Висоцьку Бродівського повіту. Саме він спричинився до формування академічної науки у Львові. Серед пріоритетних завдань вченого у цьому напрямі була публікація археологічних матеріалів, рецензій на археологічну літературу; обмін літературою з іншими науковими осередками не лише в Україні, а й за кордоном; організація доповідей на археологічну тематику на засіданнях Історико-філософської секції НТШ; згуртування молодих наукових кадрів навколо Товариства. Свідченням того, що НТШ було тим своєрідним вогником української археології Львова, є позиція М. Грушевського і інших членів НТШ щодо проведення XI Археологічного з'їзду в Києві 1899 р, яка засвідчила принципову позицію українських вчених у питаннях мови і української науки загалом. Відмова від участі у з'їзді через заборону виголосити реферати українською мовою зустрінута дуже схвально у тодішньому науковому світі і це піднесло рейтинг установи та привернуло увагу світової спільноти до проблем львівської археології.

- Польська археологія Львова в період культурно-історичної школи нерозривно пов'язана з Львівським університетом. На початку XX ст. археологом першої величини у Львові був професор Кароль Гадачек. Після успішної габілітації (1903) і отримання завідування кафедрою (1905) він був

єдиним фаховим археологом. Молодий, талановитий, з європейськими студіями за плечима К. Гадачек ще за життя отримав однаково багато похвал і критики. Мусимо відзначити, що і досі його постать залишається дуже суперечливою. Однак ніхто не відкидає його заслуг перед львівською археологією.

Призначення К. Гадачека професором класичної археології та створення окремої кафедри “класичної археології та праісторії” навесні 1905 р. відкрило нову сторінку в розвитку археології. З’явилася можливість готувати кваліфікованих спеціалістів, які навчались із залученням наочного матеріалу, представленого у кабінеті-музеї доісторичних знахідок, брали участь у археологічних дослідженнях, проведених К. Гадачком. Це послужило формуванню нового покоління фахівців, до яких належали В. Гребеняк, Я. Пастернак, В. Антоневич та ін. К. Гадачек проводив широкомасштабні роботи на поселенні трипільської культури у Кошилівцях, черняхівської культури у Неслухові, відкрив пшеворську культуру, дослідивши могильник в с. Гаць коло Пшеворська, розкопував могильники слов’янського часу (Зелений Гай) та ін., був одним з перших дослідників городища у Пліснеську. Вчений мав безпосереднє відношення до формування археологічної збірки львівського університету та археологічного відділу музею Дідушицьких, практично всі результати власних польових робіт ввів до наукового обігу.

Отже, підсумовуючи наукову діяльність львівських археологів XIX–початку XX ст., слід відзначити, що на археологічну мапу Галичини в цей час нанесено велику кількість археологічних пам’яток. Для історії науки важливе значення має відкриття низки нових культур, зокрема, висоцької, липицької, пшеворської, локалізація княжих городів – Звенигорода та Галича, виявлення сенсаційних знахідок – Збруцького ідола, Михалківських, Молотівського, Крилоського на ін. скарбів тощо.

Таким чином, упродовж XIX–початку XX ст. археологічна наука у Львові пройшла три етапи становлення і розвитку, що дало їй змогу напередодні Першої світової війни посісти окреме місце в системі історичних дисциплін. Львів став визнаним та потужним європейським центром археологічної науки, в якому проходили наукові форуми, викристалізовувалися методи наукових досліджень. Багато львівських дослідників були учасниками міжнародних археологічних з’їздів, спільних проектів та авторами наукових праць. Можна ствердно сказати, що Перша світова війна застала львівську археологічну науку в той час, коли вона доволі потужно рухалася в перед і розвивалася. Історик не може мислити поняттями “що би було, якби...”, однак, констатуючи ситуацію станом на початок війни, коли забрали до війська Я. Пастернака, ворожа куля наздогнала в бою молодого і перспективного археолога В. Гребеняка, покинув Львів і зв’язки з археологією М. Грушевський, не витримав воєнного лихоліття і наклав на себе руки

К. Гадачек, на мить задумуєшся, що все могло бути інакше... Та виходячи з реального стану речей, можемо ствердно сказати, що на цьому етапі завершилося становлення археології як науки, відбулося накопичення джерельної бази, до якої не припиняють звертатися сучасні археологи, відкрито велику кількість пам'яток, які і сьогодні є привабливими для вчених, краєзнавців і пошановувачів нашої історії і з кожним роком стають все більшим об'єктом уваги туристів. Львів став потужним археологічним центром і вже понад століття не втрачає цих позицій. У всьому цьому незаперечна заслуга людей, які стояли біля витоків науки про старожитності і вписали своє ім'я в її історію золотими літерами.

Нам залишається бути гідними продовжувачами їхньої справи і зберегти пам'ять про своїх попередників у публікаціях, доповідях на конференціях, розширювати елементарні знання про їхні здобутки, відкриття і вподобання, відкривати нові імена історії археологічної науки.

БІБЛІОГРАФІЯ

ДЖЕРЕЛА

1. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський університет). – Оп. 5. – Спр. 336 (Особова справа професора К. Гадачека) – Арк. 37.
2. ДАЛО. Ф. 26. – Оп. 7. – Спр. 586. – Арк. 73.
3. ДАЛО. Ф. 26. – Оп. 7. – Спр. 601 (Книга протоколів засідань, вирізки з газет і список членів студентського гуртка любителів археології за 1908–1914 рр.).
4. ДАЛО. Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 635 (Каталог студентів).
5. ДАЛО. Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 2091 (Особова справа професора Шараневича Ісидора). – 59 арк.
6. ДАЛО. Ф. 1185. – Оп. 1. – Спр. 520 (Перелік медалей, монет та старовинних речей за 1835 р., які передав на збереження А. Грабовський).
7. ДАЛО. Ф. 1185. – Оп. 1. – Спр. 524.
8. ЛННБ України. Ф. 26 (Управління консервації Львівського воєводства). – Спр. 13-д. – Арк. 9–12.
9. ЛННБ України. Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. УК-1.
10. ЛННБ України. Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 2, 2а (протоколи засідань).
11. ЛННБ України. Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. УК-7. – Арк. 47.
12. ЛННБ України. Ф. 45 (Дідушицькі). – Оп. III. – Спр. 1892.
13. ЛННБ України. Ф. 77 (А. Петрушевич). – Спр. 515/п. 13.
14. ЛННБ України. Ф. 77. – Спр. 264/п 7. – Оп. IV. – Арк. 3.
15. ЛННБ України. Ф. 170 (І. Шараневич). – Спр. 7/п. 1. (Нотатки про розкопки).
16. ЛННБ України. Ф. 144 (Антоні Шнайдер). – Оп. V. – Спр. 1 (Матеріали із загальних питань археології).
17. ЛННБ України. Ф. 144. – Оп. V. – Спр. 6(2) (Показчик місцевостей Галичини зі знахідками археологічних речей. Вирізки з газет).
18. ЛННБ України. Ф. 144. – Оп. V. – Спр. 13 (Матеріали про археологічні пам'ятки Галичини).
19. ЛННБ України. Ф. 144. – Оп. VI. – Спр. 56 (Посвідчення, видані Шнайдеру окремими товариствами, запрошення та інші особисті документи 1868–1877 років).

20. ЛННБ України. Ф. 144. – Оп. V. – Спр. 13. – 100 арк.
21. ЛННБ України. Гол. 410/п. 20 (Членське посвідчення Якова Головацького, 1874).
22. ЦДІАУ у Львові. Ф. 129 (Ставропігійський ін-ут). – Оп. 2. – Спр. 743. (Відозва інституту з закликом взяти участь у підготовці бібліографічно-археологічної виставки 1888 р.).
23. ЦДІАУ у Львові. Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 745 (Протоколи засідань організаційного комітету археологічно-бібліографічної виставки з питань придбання старовинних книг, ікон та антикварних предметів від приватних осіб та установ). – Арк. 4.
24. ЦДІАУ у Львові. Ф. 130 (Руський народний інститут “Народний дім”). – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1.
25. ЦДІАУ у Львові. Ф. 146 (Галицьке намісництво). – Оп. 51а. – Спр. 1030 (лист І. Шараневича).
26. ЦДІАУ у Львові. Ф. 146. – Оп. 25. (т. 1). – Спр. 48.
27. ЦДІАУ у Львові. Ф. 146. – Оп. 68. – Спр. 1946. – Арк. 29–30 зв.
28. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). – Оп. 1. – Спр. 1 (Статут т-ва та відомість про персональний склад його правління і членів засновників).
29. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 3.
30. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 5.
31. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 7 (Відозва відділу товариства археологічного у Львові). – Арк. 24–27.
32. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 10.
33. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 14.
34. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 17 (Перелік публічних лекцій, організованих товариством у березні і квітні 1878 р., та дозвіл Галицького намісництва на їх проведення). – Арк. 6.
35. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 18.
36. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 6.
37. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 30 (Запрошення, телеграми про організацію у м. Львові з’їзду українських та польських археологів та виставки пам’яток давньої культури).
38. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 70.
39. ЦДІАУ у Львові. Ф. 192. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 11–11 зв.
40. ЦДІАУ у Львові. Ф. 309 (Наукове товариство імені Шевченка). – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 34.
41. ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 42.
42. ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 8.
43. ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 14.
44. ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 2 (Листи археологічної комісії НТШ у Львові Міністерству культури і освіти у Відні про надання допомоги для наукових цілей).

45. ЦДІАУ у Львові. Ф. 358 (Шептицький Андрей). – Оп. 2. – Спр. 250 (1904–1914. Листи директора Національного музею у Львові Свенціцького Іларіона). – 237 арк.
46. ЦДІАУ у Львові. Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат). – Оп. 1. – Спр. 1190. – Арк. 1–8 (Історична довідка І. Шараневича про розкопки в Бродівському повіті).
47. ЦДІАУ у Львові Ф. 616 (Товариство “Коло консерваторів пам’яток старовини Східної Галичини”). – Оп. 1. – Спр. 72. – Арк. 42.
48. ЦДІАУ у Львові. Ф. 616. – Оп. 1. – Спр. 8. – 112 арк.
49. ЦДІАУ у Львові. Ф. 616. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 53.
50. ЦДІАУ у Львові. Ф. 750 (Український національний музей). – Оп. 1. – Спр. 1 (Пам’ятні записки Свенціцького і Шептицького про історію створення музею та його діяльність) – Арк. 1–11.
51. ЦДІАУ у Львові. Ф. 750. – Оп. 1. – Спр. 2.
52. ЦДІАУ у Львові. Ф. 750. – Оп. 1. – Спр. 4 (Листи Свенціцького Іларіона Шептицькому Андрію з повідомленням про придбання книжок, ікон, рукописів та інших експонатів для експозиції Музею). – 151 арк.
53. AGAD, zb. O. Czołowskiego, sygn. 466.
54. ART, TNT. 49, l. 135, Ark. 117
55. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Rps PAN Kr. 3851 (Fragment archiwum Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej w Krakowie lat 1850–1928).
56. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Rps PAN Kr. 3156.
57. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Rps PAN Kr. 3170. – T.1. – Ark. 44.
58. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. TNK 80. – K. 125.
59. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. List M. Potockiego do TNK z dn. 10 lutego 1851 r.
60. Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. List o odkryciu Światowita, z dn. 15 listopada 1850.
61. Archiwum Ossolineum (Wrocław). – №6841/III (List M. Potockiego z dnia 12 maja 1873 r.).
62. Archiwum Muzeum im. Czartoryskich w Krakowie. Mieczysław Ludwik Fox Lubicz Potocki (Nekrolog skreślony przez Dr Stanisława Krzyżanowskiego a czytany na Walnem Zgromadzeniu publicznem Towarzystwa archeologicznego Krajowego we Lwowie dnia 28-go lutego 1878 r. – 16 s.).
63. Muzeum Archeologiczne w Krakowie (MAK). – SP8/36 (Teczka listów W. Antoniewicza do W. Demetrykiewicza).
64. MAK. Dział dokumentacji naukowej. Teki W. Demetrykiewicza
65. MAK. Dział dokumentacji naukowej. Teki listów E. Majewskiego. – T. 2. – List 430.
66. Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie. Ze zbiorów Dokumentacji Naukowej. – m/3293.

67. Państwowe Archiwum w Krakowie (PAK). Grono Konserwatorów. – Sygn. 2.
68. PAK. Grono Konserwatorów. – Sygn. 3.
69. PAK. TSchn. – Sygn. 1050.
70. PAK. TSchn. – Sygn. 1054.

ЛІТЕРАТУРА

71. *Алексеев Л.В.* Археология и краеведение Беларуси XVI – 30-е годы XX в. – Минск, 1996. – 206 с.
72. *Алешо О.* Федір Кіндратович Вовк як антрополог // Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри. – Вип. 9. – Київ, 2012. – С. 10–13.
73. *Антоні Шнайдер* // Діло. – 28 лютого 1880. – Р. I.
74. *Антоній С. Петрушевичь* (Посмертное воспоминание). – 1913. – С. 203 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstor.com/ukrstor/petrusevic-pv.html>.
75. *Антонович В.Б.* Бакотский скальный монастырь (Объяснение к рисункам) // Киевская старина. – 1891. – Кн. X. – Т. XXXV. – С. 108–116.
76. *Антонович В. Б.* Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. – Київ, 1995. – 814 с.
77. *Антонович В. Б.* О скальных пещерах на берегу Днестра в Подольской губернии // Труды VI-го Археологического съезда. – Одесса, 1886. – Т. 1. – С. 86–102.
78. *Аристовъ Ф.* Карпато-русские писатели. Исследование по неизданнымъ источникамъ. – Москва, 1916. – Т. 1. – 192 с.
79. *Аристовъ Ф.* Исидоръ Ивановичъ Шараневичъ (съ портретомъ) // Врѣменникъ Ставропігійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1930 г. – Львовъ, 1929. – Ч. 2. – С. 2–6.
80. *Аркуша О.* Українсько-польські дискусії про Львів у кінці XIX – на початку XX ст. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://together.lviv.ua/index.php?id=1302>
81. *Аркуша О., Мудрий М.* Русофільство у Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 231–268.
82. Археологическо-библиографическая выставка Ставропігійскаго институту. – Львов, 1889 (додаток до “Червоної Русі”). – 7 с.
83. Археологічна вистава Ставропігійскаго інститута // Діло. – 29 вересня 1888. – № 215.
84. Археологічні пам’ятки Прикарпаття і Волині кам’яного віку. – Київ, 1981. – 309 с.
85. Археологічні пам’ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза. – Київ, 1982. – 194 с.

86. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського та давньоруського періодів. – Київ, 1982. – 367 с.
87. Археологічні знахідки в селі Чехах повіта Бродського // Діло. – 1895. – № 181.
88. Аулих В. Историческая топография древнего Галича // Славянские древности. – Киев, 1980. – С. 133–150.
89. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 477 с.
90. Бандрівський М. Археологічні дослідження Федора Вовка // Тези доповідей І-ої наукової сесії НТШ у Львові. – Львів, 1990. – С. 87–88.
91. Бандрівський М. Ф. Вовк і його дослідження з археології // Шевченко і українська національна культура. Матеріали наукового симпозиуму. Львів, 8–9 червня 1989 р. – Львів, 1990. – С. 87–88.
92. Бандрівський М. Вивчення скіфських старожитностей на Борщівщині // Літопис Борщівщини. – Борщів, 1993. – Вип. 3. – С. 3–9.
93. Бандрівський М. Археологічні зацікавлення Михайла Грушевського // Михайло Грушевський: збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського (Праці сесій, конференцій, симпозиумів, круглих столів НТШ у Львові. – Т. 3). – Львів, 1994. – С. 43–49.
94. Бандрівський М. Археологічна діяльність Ізидора Шараневича (1829–1901) // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 95–97.
95. Бандрівський М. Все ще недооцінений археолог Володимир Гребеняк (1892–1915) // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів, 1998а. – Вип. 7. – С. 79–81.
96. Бандрівський М. Археологічні зацікавлення Івана Вагилевича // Шашкевичіана: збірник наукових праць. – Львів–Вінніпег, 2000. – Вип. 3–4. – С. 137–140.
97. Бандрівський М. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець ХІХ–ХХ ст.): автореф. дис.... канд. іст. наук. – Львів, 2001. – 20 с.
98. Бандрівський М. Коментар (до статті М. Грушевського “Молотівське срібло. Археологічна замітка”) // Михайло Грушевський. Серія історичної студії та розвідки. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 608.
99. Бандрівський М. Коментар (до статті М. Грушевського “Звенигород Галицький (історично-археологічна розвідка)”) // Михайло Грушевський. Серія історичні студії та розвідки. – Львів, 2004а. – Т. 6. – С. 610–612.
100. Бандрівський М. Коментар (до статті М. Грушевського “Похоронне поле в Чехах (археологічна розвідка)”) // Михайло Грушевський. Серія історичні студії та розвідки. – Львів, 2004б. – Т. 6. – С. 609–610.

101. Бандрівський М., Крушельницька Л. Основні періоди розвитку висоцької культури (за матеріалами поховальних пам'яток) // Записки НТШ. Праці археологічної комісії. – Львів, 1998. – Т. ССXXXV. – С. 193–247.
102. Бандрівський М., Крушельницька Л. Золоті Михалківські скарби та їх доля. – Львів, 2012. – 242 с.
103. Бандрівський М., Крушельницька Л., Купчинський О. Від редакторів тому // Записки НТШ. Праці археологічної комісії. – Львів, 1998. – С. 5–16.
104. Баран В.Д. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'ятю. – Київ, 1972. – 242 с.
105. Берест І. Втрати Національного музею у Львові в часи Першої світової війни // МДАПВ. – Львів, 2008. – Вип. 12. – С. 429–434.
106. Берест Р. Історія становлення західноєвропейської археології первісної епохи. – Львів, 1996. – 16 с.
107. Берест Р. Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 78–79.
108. Берест Р. Внесок Івана Франка у розвиток археологічної науки в Галичині // АДЛУ. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 11–16.
109. Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини: житло і побут. – Львів, 2011. – 332 с.
110. Берест Р., Берест І. Краєзнавчі студії Богдана Януша // Історичні пам'ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р. – Львів, 2005. – С. 204–212.
111. Берест Р., Таравська Л. До питання про формування археологічних збірок Музею НТШ у Львові в кінці ХІХ–на початку ХХ ст. // АДЛУ. – Львів, 2000. – Вип. 4. – С. 228–231.
112. Берх В.Н. Путишествия в города Чердынъ и Солихамен. – Санкт-Петербург, 1821. – 118 с.
113. Білас Н. Пошуки праслов'янських старожитностей вченими Львівського університету протягом другої половини ХІХ–в першій третині ХХ ст. // Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть: матеріали Міжнар. наук. конф. – Львів, 2001. – С. 277–280.
114. Білас Н. І. І. Шараневич та його внесок у розвиток археологічної науки // Археологія. – 2002. – № 3. – С. 152–156.
115. Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (друга половина ХІХ–30-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис.... канд. іст. наук. – Київ, 2004. – 16 с.
116. Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (ХІХ–30-ті роки ХХ ст.) // АДЛУ. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 46–114.
117. Білас Н. Викладання біблійної археології у Львівському університеті // Вісник Інституту археології ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 80–87.

118. *Билинкевичь И.* Незабвенной памяти д-ра Исидора Ив. Шараневича // Врѣменникъ Ставропігійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1930 г. – Львовъ, 1929. – Ч. 2. – С. 115–118.
119. *Борчук С.М.* Археологічні дослідження професора І. Шараневича // Придніпровський науковий вісник. – 1998. – № 153. – С. 26–34.
120. *Брайчевський М.* Історія вивчення черняхівської культури // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – Київ, 1968. – Вип. 1. – С. 213–238.
121. *Брайчевський М.* Михайло Грушевський та археологія // Український історик. 1992. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1991. – Ч. 03–04(110–111)+1992. – Ч. 01–04(112–115)– С. 200–217.
122. *Брей У., Трамп Д.* Ворсо Иенс-Якоб // Археологический словарь. – Москва, 1990. – С. 51.
123. *Булик Н.* Кароль Гадачек (1873–1914): нові матеріали до наукового портрету // АДЛУ. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 151–157.
124. *Булик Н.* До питання про формування археологічної науки в Галичині у ХІХ столітті // МДАПВ. – Львів, 2005. – Вип. 9. – С. 372–385.
125. *Булик Н.* Охорона археологічних пам'яток у Східній Галичині у ХІХ ст. // АДЛУ. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 58–66.
126. *Булик Н.* З історії археологічних досліджень у Східній Галичині в ХІХ – на початку ХХ ст. // МДАПВ. – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 298–317.
127. *Булик Н.* Археологічні колекції у музеях Львова (1823–1914) // МДАПВ. – Львів, 2008. – Вип. 12. – С. 407–428.
128. *Булик Н.* Археологічні осередки Львова (1875–1914): наукові пошуки та польові здобутки // АДЛУ. – Львів, 2008а. – Вип. 11. – С. 209–237.
129. *Булик Н.* Формування української археології в Галичині у ХІХ столітті: Ісидор Шараневич (1829–1901) // МДАПВ. – Львів, 2009. – Вип. 13. – С. 307–321.
130. *Булик Н.* Археологія доби романтизму у Східній Галичині // Фортеця. Збірник заповідника “Густань” на пошану Михайла Рожка. – Львів, 2009. – С. 404–415.
131. *Булик Н.* Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога // МДАПВ. – Львів, 2010. – Вип. 14. – С. 440–453.
132. *Булик Н.* Львівська археологія до Першої світової війни // Професор Леон Козловський / Ред. С. К. Козловський, О. Ситник. – Львів–Варшава, 2010. – С. 18–82.
133. *Булик Н.* Археологія у науковій спадщині Антона Петрушевича // МДАПВ. – Львів, 2011. – Вип. 15. – С. 415–428.
134. *Булик Н.* Наукове товариство імені Шевченка та археологічні студії на заході України до Першої світової війни // Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри. – Київ, 2012. – Вип. 9. – С. 58–67.

135. Булик Н. До питання про наукові контакти львівських археологів у ХІХ–на початку ХХ ст. // МДАПВ. – Львів, 2012. – Вип. 16 – С. 478–503.
136. Бурдуланюк В. Музеї Наукового товариства імені Шевченка // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XV. – С. 3–10.
137. В Києві готуються до ХІ археологічного з'їзду // ЛНВ. – Львів, 1899. – Т. VI. – Кн. I. – С. 66.
138. Ваврик В. Исидор Шараневичъ // Сборник статей. – Львов, 1923. – С. 83–85.
139. Ваврикъ В.Р. Основныя черты литературной дѣятельности Исидора Ивановича Шараневича // Врѣменникъ Ставропігійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1930 г. – Львовъ, 1829. – Ч. 2. – С. 33–121.
140. Вагилевич І. Лист до П.Й. Шафарика // Korespondence Pavla Josefa Šafaříka. – 1. – Část 2. Vzájemné dopisy P.J. Šafaříka s ruskými učenci (1825–1861). – Praha, 1928. – 1085 p.
141. Вагилевич І. Берди в Уричі // Подорожі в Українські Карпати: збірник. Упорядник М.А. Вальо. – Львів, 1993. – 279 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/karpaty2.htm.
142. Вахнянин Н. Археологічна вистава Інститута Ставропігійського // Діло. – 12 листопада 1888.
143. Верига В. Нариси з історії України (кінець ХVІІІ–початок ХХ ст.) – Львів, 1996. – 447 с.
144. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка. 1892–1934. – Нью-Йорк–Дрогобич–Львів, 2006. – 384 с.
145. Винницький А. Микола Теодотович Біляшівський: його життя та музейна робота / Відбитка з кн. ІХ Записок історично-філологічного відділу УАН. – Київ, 1926. – 13 с.
146. Відкриття виставки археологічної // Діло. – № 95. – 10 вересня 1885 р.
147. Відозва відділу Товариства археологічного у Львові // Зоря. – Львів, 1882. – № 14. – С. 223.
148. Віршороб Голопупенко. До історії ювілея // Українське літературознавство. – Львів, 2010. – Вип. 72. – С. 261–262.
149. Вовк Хв. Палеолетичні знахідки на Кирилівській улиці у Києві // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1899. – Т. 1. – С. 211–219.
150. Вовк Ф. Археологічний конгрес у Києві 1899 р. // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1900. – Т. 3. – С. 174.
151. Вовк Ф. Міжнародний археологічно-антропологічний конгрес у Парижі // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1900. – Т. 3. – С. 180–181.
152. Вовк Хв. Вироби передмікенського типу у неолітичних становищах на Україні // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1905. – Т. 4. – С. 1–27.

153. *Вовк Ф.* Звістки і листи. Археологічний Конгрес у Києві у 1899 р. – Львів, 1909.
154. *Возьни М.* Археологічні дослідження Володимира Деметрикевича (1859–1937) на території Східної Галичини // Наукові студії: збірник наукових праць. – Львів–Винники, 2013. – С. 19–41.
155. Вѣстник Народного Дома. – Львов, 1885. – Ч. 37. – С. 329.
156. *Гавдяк М.* Княжий Галич. – Галич, 1938. – 68 с.
157. *Гаврилів Б.* Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича. – Івано-Франківськ, 2003. – 43 с.
158. *Гаврилів Б.* Іван Вагилевич і Прикарпаття // Галичина. – 2011. – 3 вересня (№130). – С. 6.
159. *Гаврилів Б., Деркач І., Кафарський В.* Давній Галич в пам'ятках історії та культури. – Івано-Франківськ, 1999. – 152 с.
160. *Гарасим Я.* Становлення моделі української культурно-історичної школи у фольклористиці // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 1999. – Вип. 27. – С. 14–21.
161. *Гелей С.* Наукова та громадська діяльність Ісидора Шараневича // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 320–331.
162. *Генинг В.Ф., Левченко В.Н.* Археология древностей – период зарождения науки (конец XVIII–70-е годы XIX в.). – Киев, 1992. – 64 с.
163. *Герич Ю.* Статути Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові // Український історик. – 1973. – № 1–2. – С. 43–64.
164. *Гнатюк В.* Наукове товариство імені Шевченка у Львові. – Мюнхен–Париж, 1986. – 244 с.
165. *Голик Р.* Легенда львівського Оссолінеуму: постаті, видання та соціальна роль бібліотеки Оссолінських в уявленнях галичан XIX–XX ст. // Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць. – Львів, 2010. – Вип. 2 (18). – С. 674–689.
166. *Головацький Я.* Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галичине и Буковине // Галичанинъ. Литературный сборникъ. – Львовъ, 1863. – С. 1–24.
167. *Головацький Я.* Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галичине и Буковине // Труды первого археологического съезда в Москве в 1869 г. – Москва, 1871. – С. 219–242.
168. *Головацький Я.* Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля у Л. (Лист 3) з Коломиї дня 27 липня 1839 р.
169. *Гребеняк В.* Засноване товариства охорони української старовини // Діло. – 1913. – № 216.
170. *Гребеняк В.* Скитська культура // Діло. – 1913. – № 129.
171. *Гребеняк В.* Чернігівський археологічний з'їзд і його “Труди” // Записки НТШ. – Львів, 1913. – Т. 114. – С. 162–163.

172. *Гребеняк В.* Сліди скитської культури в Галичині // Записки НТШ. – Львів, 1914. – Т. СХVII–СХVIII.
173. *Гребеняк В.* Нові археологічні знахідки на території Східної Галичини // Записки НТШ. – Львів, 1915. – Т. 122. – С. 5–28.
174. *Григор'єва Л.* Роль В.Б. Антоновича (1834–1908) у формуванні української археології // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2011. – Вип. 35. – С. 49–54.
175. *Грицак Я.Й.* Формування академічного статусу НТШ // Т. Шевченко і українська національна культура: матеріали наукового симпозиуму (Львів, 8–9 червня 1989 р.). – Львів, 1990. – С. 70–74.
176. *Грицак Я.Й.* Чи була школа Грушевського? // Михайло Грушевський і львівська історична школа. – Нью-Йорк, 1995. – С. 138–152.
177. *Грицак Я.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. – Київ, 1996. – 360 с.
178. *Грицак Я.* Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). – Київ, 2006. – 630 с.
179. *Грушевський М.* Похоронне поле каменного віку в с. Чехах (пов. Брідський) // Записки НТШ. – Львів, 1895. – Т. VI. – С. 11–12.
180. *Грушевський М.* Дальші розкопки в с. Чехах // Записки НТШ. – Львів, 1895. – Т. VII. – С. 1.
181. *Грушевський М.С.* (Рец.): Е. Сецинский. Город Каменем-Подольский. Историческое описание // Записки НТШ. – Львів, 1895. – Т. VIII. – С. 16–18.
182. *Грушевський М.* Бронзові мечі з Турецького повіту (Галичина) // Записки НТШ. – Львів, 1896. – Т. 10. – С. 1–4.
183. *Грушевський М.* Історія України-Руси: в 11 т. – Львів, 1898. – Т. I: До початку XI віка. – 628 с.
184. *Грушевський М.* Печатка митрополита Константина з Звенигород // Записки НТШ. – Львів, 1898а. – Т. XXII. – С. 1–2.
185. *Грушевський М.* Молотівське срібло // Записки НТШ. – Львів, 1898б. – Т. 25. – С. 1–6.
186. *Грушевський М.* Похоронне поле в с. Чехах. Археологічна розвідка // Записки НТШ. – Львів, 1899. – Т. 31–32. – С. 1–22 + 31 іл.
187. *Грушевський М.* Звенигород Галицький // Записки НТШ. – Львів, 1899а. – Т. 31–32. – С. 1–28.
188. *Грушевський М.* Печатка з Ступниці під Самбором // Записки НТШ. – Львів, 1899б. – Т. 31–32. – С. 1–4.
189. *Грушевський М.* Ковтки “київського типу” у сучасних кавказців // Записки НТШ. – Львів, 1900. – Т. 37. –
190. *Грушевський М.* Печатки з околиць Галича // Записки НТШ. – Львів, 1900. – Т. 38. – С. 1–2.
191. *Грушевський М.* Рецензія на книги А. Петрушевича “Лингвистическо-историческія изслѣдованія о начаткахъ города Львова и окрестностей

- его...” і “О соборной Богородичной церкви въ городѣ Галиче...” // Записки НТШ. – Львів, 1900. – Т. XXXVII. – С. 10–12.
192. *Грушевський М.* Відозва “В справі музею при Науковім Товаристві ім. Шевченка” // Записки НТШ. – Львів, 1901. – Т. 43. – С. 1–3.
193. *Грушевський М.* Ісидор Шараневич – заслужений історик // Записки НТШ. – Львів, 1902. – Т. XLV. – С. 12–14.
194. *Грушевський М.* Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи // Статті по славянознавству. – СПб., 1904. – Вып. 1. – С. 322–330.
195. *Грушевський М.* Автобіографія (1926). Зредагував Л. Винар // Український історик. – 1–4 (61–64). – Р. 16. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1979. – С. 79–88.
196. *Гудима Ю.* З історії археологічних досліджень північних схилів Вороняків у районі Олеська // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 278–282.
197. *Гупало В.* З історії дослідження ранньосередньовічної кераміки Прикарпаття та Західної Волині // МДАПВ. – Львів, 2005. – Вип. 9. – С. 353–372.
198. *Дашкевич Я.* Львівські “Теки” А. Шнейдера як історико-краєзнавче джерело // Архіви України. – 1965. – №4. – С. 73–76.
199. *Дашкевич Я.* Богдан Януш як вірменознавець // Галицька брама. – Львів, 1996. – № 21–22. – С. 18.
200. *Дем’ян Г.* Іван Вагилевич – історик і народознавець. – Київ, 1993. – 145 с.
201. Діло. – 19 червня 1883.
202. Діло. – 24 вересня 1885. – Р. VI. – № 101.
203. *Дорошенко Д.* Володимир Антонович: його життя й наукова та громадська діяльність. – Прага, 1942. – 164 с.
204. *Дорошенко Д.І.* Огляд української історіографії. – Київ, 1996. – 256 с.
205. *Доманицький В.* Піонер української етнографії (Зоріан Доленга Ходаковський) // Записки НТШ. – Т. LXV. – Львів, 1905. – С. 1–43.
206. *Драк М.* Карти Галичини другої чверті XIX ст. і вивчення територіально-адміністративного поділу краю // Історична топографія і соціотопографія України. – Львів, 2006. – С. 316–323.
207. *Думанська І., Скочилас І.* Антоні Шнайдер як дослідник Борщівщини // Літопис Борщівщини. – Борщів, 1995. – Вип. 7. – С. 82–86.
208. Душпастыръ. Газета церковна. – Львовъ, 15 (27 мая) 1888. – Ч. 10. – Р. II.
209. *Дьбидицкий Б.* Народная история Руси от начала до новѣйших времен. После наилучших историков составлена и издана. – Львов, 1868. – Ч. 1. – 224 с.
210. Енциклопедія українознавства: словникова частина / Ред. В. Кубійович. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 3116.

211. Естественный музей “Народного Дома” во Львовъ съ концемъ 1910 г. // Вѣстник Народного Дома. – Львів, 1911. – С. 84–90.
212. З археологічного з’їзду // Діло. – 15 вересня 1885. – № 97.
213. З’їзд археологів та виставка археологічна і етнографічна у Львові // Діло. – 11 серпня 1885. – № 83–84.
214. З’їзд археологів у Галичі // Діло. – 19 липня 1883.
215. *Залізник М.* Стан Музею // Хроніка НТШ. – Львів, 1911. – Ч. 45. – С. 58.
216. *Заремба С.* Археологічні з’їзди в Києві (1874–1899) // Киевская старина. – 1995. – № 3. – С. 65–72.
217. *Зарубій Е.* Золоті та срібні прикраси княжої доби в колекції Львівського історичного музею. – Київ, 2009. – 135 с.
218. Засъданіе Головной Руской Рады дня 3/15 червня // Зоря Галицька. – Львів, 1849. – 8 (20) червня. – С. 291–292.
219. *Зашикульняк Л.* Львів як центр формування української науки (друга половина XIX ст.) // Lwów. Miasto-społeczenstwo-kultura / Studia z dziejów Lwowa pod red. H.W. Żalińskiego i K. Kardczaka. – Kraków, 1998. – Т. II. – С. 387–402.
220. *Зашикульняк Л.* Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1999. – 226 с.
221. *Зашикульняк Л.* Іван Вагилевич на тлі свого часу та історіографії // Багатокультурне історичне середовище Львова XIX і XX століттях. – Львів–Жешув, 2006. – Т. IV. – С. 146–153.
222. *Зашикульняк Л.* Формування новочасної української історіографії в Галичині у XIX столітті // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka. – Rzeszów, 2007. – Т. V. – С. 42–53.
223. *Золотарьов Д.А.* Волков Ф.А. (1847–1918). Некролог // Русский исторический журнал. – 1918. – № 5. – С. 353–365 (з додатком списку праць).
224. Зоря Галицька. – Львів, 1854. – № 10
225. И.И. Три дни на древнихъ развалинахъ // Слово. – Львовъ, 1885. – Ч. 82. – С. 1.
226. Ілюстрований Провідник по Національному Музеєви у Львові / Зладив д-р І. Свенціцький. – Жовква, 1913. – 36 с.
227. *Ісаєвич Я.* Шнайдер Антон // Довідник з історії України (за ред. І. Підкови, Р. Шуста). – Київ, 2001. – С. 1093.
228. *І.Ф.* “За что старика обидѣли?” / І. Франко // Українське літературознавство. – Львів, 2010 – Вип. 72. – С. 245–260.
229. *Каковкина О.Н.* Украинский национальный вопрос на Всероссийских археологических съездах // Проблемы археологии Поднепровья. – Дніпропетровськ, 1998. – С. 11–22.

230. *Каковкіна О. М.* Археологічні з'їзди другої половини ХІХ–початку ХХ ст. в Україні. Науковий та суспільно-політичний аспекти: автореф. дис.... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 1998а. – 14 с.
231. *Карпович В.* Доля галицьких пам'яток в часі війни // Терем. – Львів, 1919. – С. 174.
232. Каталог наукових праць співробітників Національного музею у Львові (1905–1995), Науково-мистецька фундація митрополита Андрея Шептицького, Національний музей у Львові. – Львів, 1995. – 124 с.
233. *К-ий І.* Д-р Іларіон Свенціцький організатор і перший кустос “Національного Музея” // Діло. – 1913. – Ч. 278. – 13 грудня. – С. 6.
234. *Киричук О.* Археологічні дослідження Ставропігійського Інституту в 70–90-х роках ХІХ ст. // АДЛУ. – Львів, 2000. – Вип. 4. – С. 214–227.
235. *Киричук О.* Історичні дослідження діячів Ставропігійського інституту у Львові (1864–1890 роки) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000а. – Вип. 7. – С. 141–149.
236. *Киричук О.С.* Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. істор. наук. – Львів, 2001. – 19 с.
237. *Клейн Л.* История археологической мысли: в 2 т. – СПб., 2011. – Т. 1. – 688 с.
238. Клопоти львівських археологів // Зоря. – Львів, 1882. – № 23.
239. *Клюба Я.* Дослідники храмової архітектури Галича та його околиць // Успенський собор Галича. Минуле і сучасність: матеріали науково-практичної конференції. – Галич, 2005. – С. 43–49.
240. *Коваль І.* Дослідник підземного архіву України / І. Коваль. – Галич–Львів, 1999. – 174 с.
241. *Коваль І., Миронюк І.* Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України. – Івано-Франківськ, 2006. – 143 с.
242. *Козак Д.Н.* Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї та Західному Побужжі. – Київ, 1984. – 131 с.
243. *Козловський С.К.* Володимир Антоневич і Кароль Гадачек // АДЛУ. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 89–96.
244. *Комар А., Хамайко Н.* Збручський ідол: пам'ятник епохи романтизму? // Ruthenica. – Київ, 2011. – Т. X. – С. 166–217.
245. *Кондратюк К.* Архітектурні пам'ятки Львова кінця ХІХ–початку ХХ ст. // Матеріали ІІ наукової краєзнавчої конференції “Історичні пам'ятки Галичини”, 21 листопада 2002 р. – Львів, 2003. – С. 149–155.
246. *Королько А.* Громадсько-політична та наукова діяльність Антона Петрушевича: автор. дис. ... канд. істор. наук. – Чернівці, 2002. – 20 с.
247. *Костишин В.* Літописний Галич в історико-краєзнавчих дослідженнях Антонія Петрушевича // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 241–248.

248. *Костишин В.* Початки історичного краєзнавства в Галичині // Історичні пам'ятки Галичини: матеріали другої наукової краєзнавчої конференції 21 листопада 2002 р. – Львів, 2003. – С. 14–22.
249. *Котлобулатова І.* Львів на фотографії (1860–2006). – Львів, 2006. – 311 с.
250. *Кравець В.П.* Памятники Трипольской культуры Верхнего Поднестровья. – Львов, 1951. – 186 с. (Рукопис зберігається у архіві Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України – Оп. 5. – Од. зб. 109).
251. *Кравець В.* Кошилівці (Археологічний нарис) // Збірник праць і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. – Львів, 1998. – С. 7–15.
252. *Крип'якевич І.* Михайло Грушевський. Життя і діяльність. – Львів, 1935. – 67 с.
253. *Крип'якевич І.* Історико-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського в 1894–1913 рр. // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – Т. ССХХІІ. – С. 392–411.
254. *Крип'якевич І.* Михайло Грушевський. Життя і діяльність // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – Львів, 2001. – С. 233–255.
255. *Кріль М.* Невідомі листи Івана Головацького до Антона Петрушевича // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 350–372.
256. *Кротоус А.* Львівські музеї і Олександр Чоловський // Наукові записки ЛІМ. – Вип. VI. – Львів, 1997. – С. 3–13.
257. *Кротоус А.* До питання формування окремих музейних збірок України та м. Львова у ХІХ–І третині ХХ ст. // Наукові записки ЛІМ. – Вип. VII. – Львів, 1998. – С. 3–13.
258. *Крушельницька Л.* Іван Франко і археологія // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпоз. ЮНЕСКО, Львів, 11–15 вересня 1986. – Київ, 1990. – Кн. 2/3. – С. 177–179.
259. *Крушельницька Л.* Іван Франко і археологія // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 101–102.
260. *Крушельницька Л., Бандрівський М.* Археологічні розкопки А. Кіркора і Г. Осовського на Тернопільщині 70–90 рр. ХІХ ст. // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 73–75.
261. *Крушельницький Б.* Археологічні зацікавлення Антоні Шнайдера (1825–1880) // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 84–86.
262. *Кубійович В.* Нарис історії НТШ (1873–1949). – Львів, 1991. – 52 с.
263. *Кубійович В.* Вагилевич Іван // Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 203.
264. *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху ХІХ ст.–1939 р. – Івано-Франківськ, 1993. – 199 с.

265. *Кулинич М.* “Вѣстник для русинів Австрійської держави” як трибуна галицького українства. – Львів, 2011. – 200 с.
266. *Куріло О.Ю.* Нариси розвитку археології у музеях України: історія, дослідники, меценати. – Київ, 2002. – 262 с.
267. *Курінний П.* Історія археологічних знань про Україну. – Полтава, 1994. – 140 с.
268. *Кушнір В.* Створення львівського Музею Наукового товариства ім. Шевченка: суспільно-політичний та культурний контекст // Історичні пам’ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р. – Львів, 2005. – С. 19–25.
269. *Лаврецькій Л.* Розкопи старинного Галича // Зоря. – Львів, 1882. – № 19. – С. 304.
270. *Лазечко П.* Передумови будівництва залізниць у Галичині // Галицька брама. – 1996. – Ч. 14. – С. 3.
271. *Левин М.* Культурно-историческая школа в этнографии // Большая советская энциклопедия. – Москва, 1973. – Т. 13. – С. 598–599.
272. *Леебедев Г.* История отечественной археологии. 1700–1971 гг. – СПб., 1992. – 464 с.
273. *Лех Я.* З історії польсько-українських зв’язків в археології (кінець XVIII ст.–1939 р.) // АДЛУ. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 17–53.
274. *Лильо І.* Пеленський Йосип Гаврилович // Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000). – Львів, 2000. – С. 242–243.
275. *Лильо-Откович З.* Археологічно-бібліографічна виставка у Львові 1888–1889 рр. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 605–613.
276. *Литвин М., Науменко К.* Оссолінеум // Довідник з історії України / За заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. – Київ, 2001. – С. 541–542.
277. *Лукомський Ю.* Невідомі церкви на подолі княжого Галича // Записки НТШ. – Львів, 1998. – Т. ССXXXV. – С. 559–593.
278. *Лукомський Ю.* Білокам’яний храм на передмісті давнього Галича // Записки НТШ. – Львів, 1998а. – Т. ССXXXV. – С. 594–607.
279. *Лукомський Ю., Романюк Т.* Сторінки життя і діяльності Йосипа Пеленського // Записки НТШ. – Львів, 2002. – Т. ССXLIV. – С. 312–319.
280. Львівська поштівка: Мандрівка давнім містом. – Львів, 2012. – 488 с.
281. *Ляска В.* Станіслав Кунасевич і пам’яткоохоронна справа у Львові (60–70-ті роки XIX ст.) // АДЛУ. – Львів, 2009. – Вип. 12. – С. 188–203.
282. *Мазур О., Патер І.* Львів під час Першої світової війни // Львів: Історичні нариси / Упор. Я. Ісаевич, Ф. Стеблій, М. Литвин. – Львів, 1996. – С. 307.
283. *Макарчук С.А.* Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина XIX ст.–1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1997. – Вип. 32. – С. 82–98.

284. *Макарчук С.А.* Писемні джерела з історії України. – Львів, 1999. – 351 с.
285. *Макарчук С.* Історико-етнографічні райони України. – Львів, 2012. – 351 с.
286. *Макарчук С.* Населення “столиці” у другій половині ХІХ–першій третині ХХ ст. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: map.lviv.ua/statti/makarchuk.html.
287. *Максимчук І.* Нарис історії роду Петрушевичів. – Чикаго, 1967. – 288 с.
288. *Малєєв Ю.М.* Стародавнє минуле с. Кошилівці // Міжнародна археологічна конференція “Трипільське поселення Кошилівці–Обоз” (до 120-річчя відкриття): наукові матеріали. – Заліщики, 1998. – С. 3–6.
289. *Матисякевич З.* Український історик Яків Головацький. – Львів, 2002. – 154 с.
290. *Монгайт А.* Археология Западной Европы. – Москва, 1973. – 355 с.
291. Москвофільство: документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та добірка документів О. Сухого / За заг. ред. С. Макарчука. – Львів, 2001. – 235 с.
292. Московский наблюдатель. – Москва, 1836. – Ч. VII.
293. *Мудрий М.* Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 465–500.
294. *Мудрий М.* Активізація суспільно-політичного життя у 60-70-х роках ХІХ ст. // Історія Львова у трьох томах. – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 222–237.
295. Музей НТШ: з нашої історії. – Львів, 1999. – 11 с.
296. *Наулко В.* Листування Михайла Грушевського та Федора Вовка // Листування Михайла Грушевського. – Київ–Нью-Йорк–Париж–Торонто, 2001. – Т. II. – С. 94–221.
297. *Наулко В.* Листи Любора Нідерле до Михайла Грушевського // Український археографічний щорічник. – К., 2006. – Вип. 10/11. – С. 631–639.
298. *Наулко В.* Епістолярна спадщина Ф.К. Вовка – важливе джерело наукових знань // Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри. – Вип. 9. – Київ, 2012. – С. 181–185.
299. *Наулко В., Руденко Н., Франко О.* Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком. – Львів, 2001. – 216 с.
300. Новый триумф “польской sprawy” // Слово. – 23 июля (4 августа) 1885.
301. *Олійник В.* Музейництво Західної України під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) // Історичні пам’ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р. – Львів, 2005. – С. 12–19.
302. *Онищук Я.* До питання історіографії та історії вивчення археологічних пам’яток Волино-Подільського пограниччя (перша половина I тис. н. е.) // АДЛУ. – Львів, 2000. – Вип. 4. – С. 190–213.

303. *Онищук Я.* Археологічні дослідження Львівського університету у межиріччі Західного Бугу та Ікви // АДЛУ. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 147–156.
304. *Онищук Я.* З історії дослідження пам'яток висоцької культури в межиріччі Західного Бугу та Ікви // АДЛУ. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 283–293.
305. *Оприск В. М.* Грушевський і археологічний відділ музею НТШ у Львові // Михайло Грушевський і Західна Україна: доповіді й повідомлення наукової конференції, м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р. – Львів, 1995. – С. 41–44.
306. *Орлевич І.* Структура та організаційна діяльність Львівської Ставропігії (кінець XVIII–перша половина XIX століття) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 7. – Львів, 2000. – С. 132–141.
307. *Орлевич І., Пашук В.* Українські товариства Історія Львова у трьох томах. – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 371–383.
308. *Осередчук М.* Громадський простір Львова на зламі XIX–XX століть // Гуманітарний журнал. – 2013. – № 3. – С. 116–127.
309. *Оссовскій Г.* О Геологичесомъ и палеоэтнологичесомъ характерѣ пещеръ юго-западной окраины Европейской Россіи и смежныхъ съ нею мѣстностей Галиціи. – Томскъ, 1895. – 86 с.
310. *Павлів Д.Ю.* Археологічні заняття М. Грушевського // Шевченко і українська національна культура: матеріали наукового симпозиуму. Львів, 8–9 червня 1989 р. – Львів, 1990. – С. 82–83.
311. *Павлів Д.* Про скарб стародавніх бронз із с. Руди біля Рогатина // Рогатинська земля: історія та сучасність: матеріали першої наукової конференції. Рогатин, 24–25 березня 1995 р. – Львів, 1995. – С. 68–69.
312. *Павлів Д.* Скарб із с. Руда та деякі аспекти культової практики у гальштатський період на заході України // МДАПВ. – Львів, 2005. – Вип. 9. – С. 257–272.
313. *Павлів Д., Петегирич В.* Московський слід Михалківського скарбу // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в 2002 році: інформаційний бюлетень. – Львів, 2003. – С. 59–62.
314. *Пастернак Я.* Изидор Шараневич як археолог // Діло. – 1929. – № 36.
315. *Пастернак Я.* Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за 1928 р. // Записки НТШ. – Львів, 1929. – Т. 150. – С. 113–130.
316. *Пастернак Я.* Коротка археологія західноукраїнських земель. – Львів, 1932. – 130 с.
317. *Пастернак Я.* Старий Галич (Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.). – Краків-Львів, 1944. – 219 с.
318. *Пастернак Я.* Археологія України. – Торонто, 1961. – 789 с.

319. *Пастернак Я.* Ті, що розкрили підземний архів України (Пам'яті видатних археологів України) // Терем. – Детройт, 1962. – Р. I. – Ч. I. – С. 7–12.
320. *Пахолків С.* Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. – Львів, 2014. – 612 с.
321. *Пеленський Й.* З руїн Галича // Записки НТШ. – Львів, 1909. – Т. ХСІ. – С. 159–160.
322. *Пеленський Й.* Національний музей // Діло. – 1912. – 29 січня. – Ч. 22. – С. 4.
323. *Пелецишин М., Конопля В.* Східнокарпатський регіон у первісності (кам'яний вік) // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Археологія та антропологія. – Львів, 2000. – С. 31–115.
324. *Петегирич В.* Внесок НТШ у дослідження давньоруської археології // Т. Шевченко і українська національна культура. Матеріали наукового симпозиуму. Львів, 8–9 червня 1989 р. – Львів, 1990. – С. 80–81.
325. *Петегирич В.* З історії археологічної збірки музею НТШ // Історичне краєзнавство і національне виховання: матеріали науково-практичної конференції. Львів, 27 травня 1994. – Львів, 1994. – С. 74–76.
326. *Петегирич В.* Значення Перемишля в утвердженні християнства на південно-західних рубежах Київської Русі в XI–XIII ст. // Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. – Rzeszów, 1996. – С. 127.
327. *Петегирич В.М.* Доля археологічних колекцій музею НТШ // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди. – Львів, 1996. – С. 59–67.
328. *Петегирич В.М.* Коментар (до статті М. Грушевського “Ковтки “київського типу” у сучасних кавказців” // Михайло Грушевський. Твори у 50 томах. – Том 7. Серія історичні студії та розвідки (1900–1906). – Львів, 2005. – С. 631.
329. *Петегирич В.* Археологічні дослідження Наукового товариства ім. Шевченка // Наукове Товариство імені Шевченка. Енциклопедія. – Київ–Львів, 2012. – Т. 1. – С. 288–295
330. *Петегирич В., Павлів Д.* Археологія у дослідженнях членів НТШ // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – Т. ССХХІІ. – С. 412–426.
331. *Петегирич В., Павлів Д.* Михайло Грушевський і західноукраїнська археологія // Михайло Грушевський і Західна Україна: доповіді і повідомлення наукової конференції. – Львів, 26–28 жовтня 1994 р. – Львів, 1995. – С. 103–105.
332. *Петрушевич А.С.* Волинско-Галицкая летопись, составленная с концем XIII века. 1205–1292. – Львов, 1871. – 148 с.
333. *Петрушевичъ А.С.* Михалково-Днѣстрянскій клад // Слово. – 1878. – № 93. – С. 2; № 94. – С. 3; № 98.

334. *Петрушевич А.* О каменном истукане Хорса, Дажьбога открытом в русле реки Збруча в 1851 // Литературный сборник Галицко-русской Матицы. – Львів, 1885. – Вип. I. – С. 1–3; Вип. II, III. – С. 77, 103–104.
335. *Петрушевич А.С.* Археологические находки близ города Галича // Вестник Народного Дома. – Львов, 1882–1884. – № 1–18.
336. *Петрушевич А.С.* Лингвистично-исторические рассуждения. – Львов, 1887.
337. *Петрушевич А.С.* Каталог церковно-славянских рукописей и старопечатных книг, находящихся на археологическо-библиографической выставке Ставропигийского института. – Львов, 1888. – 52 с.
338. *Петрушевич А.С.* О городе Галиче за Луквою // Вестник Народного Дома. – Львов. – № 18–58.
339. *Петрушевич А.С.* О передградии Галича за рекою Днестром // Вестник Народного Дома. – Львов, 1887–1888. – № 59–67.
340. *Петрушевичъ А.С.* Критико-исторические рассуждения о надднепрянском городе Галиче и его достопамятностях. – Львов, 1888. – 619 с.
341. *Петрушевич А.С.* О начатках города Львова. Приложение къ № 74–85 “Вѣстника Народного Дома”. – Львов, 1889. – С. 5.
342. Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – К., 1965. – 652 с.
343. *Платонова Н.* История археологической мысли в России. Вторая половина XIX–первая треть XX века. – Спб., 2010. – 316 с.
344. *Погоральський Я.* Пам’ятки доби Київської Русі у дослідженнях археологів Львівського університету // АДЛУ. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 133–151.
345. Подорожі в Українські Карпати: збірник. Упорядник М. Вальо. – Львів, 1993. – 279 с.
346. Привілеї міста Львова XVI–XVIII ст. / Упорядн. М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. – Львів, 1998. – С. 507–509
347. Про розкопки у Вихрові // Діло. – 1884. – 25 вересня. – № 106.
348. *Пыпин А.Н.* История русской этнографии. – Санкт-Петербург, 1891. – Т. III. – 433 с.
349. *Ратич О.О.* Древнеруські археологічні пам’ятки на території західних областей УРСР. – Київ, 1957.
350. *Ратич А.А.* Раскопки кургана “Могила Святослава” // АО 1971 года. – М., 1972. – С. 382.
351. *Радієвська Т.М.* Археологія у науковому доробку Хведора Вовка, матеріали його досліджень у зібранні Національного музею історії України // Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри. – Київ, 2012. – Вип. 9. – С. 213–220.
352. *Репина Л., Зверева В., Парамонова М.* История исторического знания: пособие для вузов. – Москва, 2006. – 288 с.

353. Рідуш Б. Бакотсько-комарівський білатеральний скельно-печерний комплекс // Археологічні студії. – Київ–Чернівці, 2006. – Вип. 3. – С. 223–240.
354. Рожко М.Ф. “Чи велетнів се, чи розбійників дім...”. Про відкриття і дослідження міста-фортеці Тустань // Людина і світ. – 1988. – № 1. – С. 28–34.
355. Рожко М.Ф. Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – Київ, 1996 – 240 с.
356. Рожко В. Методика графічної реконструкції дерев'яної наскельної архітектури (на прикладі пам'яток IX–XVI століть західного регіону України): автореф. дис...кандидата архітектури. – Львів, 2013. – 24 с.
357. Розкопи підъ Галичемъ // Зоря. – 1882. – № 24. – С. 388.
358. Розкопи старинного Галича // Зоря. – 1882. – № 19. – С. 304.
359. Романюк Т. Внесок Володимира Гребеняка у розвиток української археології // Записки НТШ. Праці археологічної комісії. – Львів, 2007. – Т. ССІІІ. – С. 716–725.
360. Русалка Дністрова. Документи і матеріали / Упорядник Ф.І. Стеблій. – К., 1989. – 544 с.
361. Саламаха І. Державна охорона історичних пам'яток у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (1910–1914) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 17. – С. 73–79.
362. Саламаха І. Правове регулювання охорони історичних пам'яток у Східній Галичині австро-угорським законодавством в ХІХ – на початку ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія історія. – Тернопіль, 2010. – Вип. 2. – С. 49–54.
363. Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам'яток Східної Галичини // Пам'ятки України. – 1996. – № 3–4. – С. 110–115.
364. Свистунъ Ф. Некрологъ А.С. Петрушевичъ // Вѣстник Народного Дома. – Львов, 1913. – № 7–9. – С. 97–101.
365. Свѣтлицкій И. Обзоръ сношений Карпатской Руси съ Россіей въ І-ую пол. ХІХ в. – С.-Петербургъ, 1906. – 109 с.
366. Свенціцький І. Опис музею Ставропігійського інституту у Львові. – Львів, 1908.
367. Свенціцький І. Національний музей в 1911 році // Діло. – 1912. – 17 січня. – Ч.13. – С. 2–3.
368. Свенціцький І. Про музеї і музейництво: Нариси і замітки. – Львів, 1920. – 79 с.
369. Свенціцький І. ХХV літ діяльності Національного музею // Двадцять п'ять-ліття Національного музею у Львові. – Львів, 1931. – С. 4–18.
370. Свенціцький І. Образ розвою українського музейництва // Літопис Бойківщини. – Самбір, 1938. – Ч. 10. – С. 21.

371. *Свешніков І.К.* Довідник з археології України: Львівська обл. – Київ, 1976. – 95 с.
372. *Свешніков І.К.* Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. – Київ, 1974. – 206 с.
373. *Ситник О.С.* Хведір Вовк – перший професійний дослідник палеоліту України // Археологічна збірка Херсонської інспекції охорони пам'яток. – Херсон, 1999. – № 1. – С. 64–79.
374. *Ситник О.* Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії // АДЛУ. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 11–45.
375. *Ситник О.С.* Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ століття. – Львів–Жешів, 2012. – 365 с.
376. *Скирда В.* Археологические исследования на Харьковщине в период подготовки к XII Археологическому съезду // Проблемы історії та археології України. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові 25–26 жовтня 2003 р. – Харків, 2003. – С. 15–17.
377. Слово. – Львів, 1862. – № 22–23.
378. *Смирнов А.* Власть и организация археологической науки в Российской империи (очерки институциональной истории науки XIX – начала XX века). – М., 2011. – 592 с.
379. *Смішко М.* Гадачек Кароль // Радянська енциклопедія історії України. – Київ, 1969. – Т. 1. – С. 336.
380. *Сохацький М.* З історії археологічних досліджень на Борщівщині // Літопис Борщівщини. – Борщів, 1992. – Вип. 1. – С. 4–10.
381. *Сохацький М.* Археологічний комплекс Більче-Золотого // Літопис Борщівщини. – Борщів, 1993. – Вип. 2. – С. 4–7.
382. *Сохацький М.* Золоті скарби с. Михалкова // Літопис Борщівщини. – Борщів, 1994. – Вип. 5. – С. 10–13.
383. *Сохацький М.* З життя та творчого доробку археолога Готфрида Осовського // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 76.
384. *Сохацький М.* Археологічні розкопки в печері Вертеба на Поділлі // *Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej.* – Ojców, 2001. – S. 207–227.
385. *Сохацький М.* Археологічні розкопки в печері Вертеба біля села Більче-Золоте в 1996–1998 рр. // Археологія Тернопільщини. – Тернопіль, 2003. – С. 45–59.
386. *Сподарикъ Я.* О раскопкахъ въ с. Чехи и Высоцко / Ваврикъ В.Р. Основныя черты литературной дѣятельности Исидора Ивановича Шараневича // *Временникъ Ставропігійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1930 г.* – Львовъ, 1929. – Ч. 2. – С. 118–120.
387. *Справа розкопѣвъ старокняжого города Галича // Зоря.* – 1883. – №12. – С. 203.

388. *Сприса Т.В.* Пам'яткоохоронне право та діяльність Центральної комісії з дослідження та консервації пам'яток в Галичині в другій половині XIX ст. // Вісник Держ. ун-ту "Львівська політехніка". – Львів, 1999. – № 375: Архітектура. – С. 90–91.
389. *Сприса Т.* Пам'яткоохоронна та реставраційна діяльність у Львові від середини XIX-го століття до початку Другої світової війни (1939 року) // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". – Львів, 2011. – С. 269–273.
390. *Срезневский И.И.* Збручский истукан Краковского музея / Отдельный оттиск. – 1853 – С. 1–18.
391. *Стеблій Ф.* "Руська трійця" // Довідник з історії України. – Київ, 2001. – С. 609.
392. *Стеблій Ф.* Суспільно-політичне життя // Історія Львова у трьох томах. – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 129–147.
393. *Стеблій Ф.* "Весна народів" у Львові // Історія Львова у трьох томах. – Львів, 2007а. – Т. 2. – С. 148–169.
394. *Стефанович М.* З історії антропологічних студій на заході України // Записки НТШ. Праці Археологічної комісії. – Львів, 2002. – Т. ССXLIV. – С. 320–333.
395. *Стефанович М., Яницький О.* Західноукраїнський археолог Богдан Януш (1887–1930) // Постаті української археології. МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 82–84.
396. *Строценъ Б.* Історія археологічних досліджень на Тернопільщині // Археологія Тернопільщини. – Тернопіль, 2003. – С. 6–16.
397. *Сухий О.* Від русофільства до москвофільства. – Львів, 2003.
398. *Сухий О. І.С.* Свенціцький: еволюція суспільно-політичних засад наукової діяльності на початку XX століття // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. – Rzeszów, 2005. – Т. 3. – С. 318–319.
399. Съезд археологической комиссии въ Галичъ // Слово. – 1883. – Ч. 80.
400. Съезд археологов и археологическая выставка во Львове // Слово. – 15 сентября 1885.
401. *Тарасенко І.* Листи Ю.Й. Сіцинського до М.С. Грушевського // Проблеми країн Центральної і Східної Європи: збірник наукових праць. – Київ, 2011. – Вип. 2. – С. 212–222.
402. *Терський С.* Дослідження та колекціонування старожитностей Галицько-Волинської держави в Галичині у XIX ст. // АДЛУ. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 296–304.
403. *Терський С.* З історії колекціонування археологічних пам'яток львівськими науковими та музейними осередками у XIX–1-а половина XX ст. (за архівними матеріалами та колекціями Львівського історичного музею) // Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р. – Львів, 2005. – С. 43–55.

404. *Терський С.* Високий замок у Львові: археологічний коментар // Галицька брама. – Січень–лютий 2006. – № 1–2 (133–134). – С. 28.
405. *Терський В., Терський С.* З історії дослідження літописного Звенигорода // Записки НТШ. Праці археологічної комісії. – Львів, 1998. – Т. ССXXXV. – С. 359–372.
406. *Тимів І.* Краєзнавчі подорожі Якова Головацького та Івана Вагилевича (До 180-річчя “Руської трійці”) // Західний вісник. – 14 червня 2013.
407. Тимчасовий Каталог українського національного музею при Науковім товаристві імені Шевченка у Львові. Відділи археології і етнографії. – Львів, 1911.
408. *Тихонов І.Л.* Археология в Санкт-Петербургском университете: Историографические очерки. – СПб, 2003. – 322 с.
409. *Тихонов И. Ф.К.* Волков в Санкт-Петербурге // Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри. – Київ, 2012. – Вип. 9. – С. 302–311.
410. *Тишинська Е.* Погодін і Зубрицький // Записки НТШ. – Львів, 1912. – Т. СХ. – С. 101–122.
411. *Толочко Д. Ф.К.* Вовк та його наукова школа в сучасній українській історіографії // Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри. – Вип. 9. – Київ, 2012. – С. 311–314.
412. *Томашівський С.* Володимир Гребеняк – 7.VI.1915 // Діло. – 1915. – 10 липня. – Ч. 27. – С. 4–6.
413. *Трембіцький А.М.* Євфимій Йосипович Сіцинський: життя віддане науці (до 150-річчя від дня народження) // Археологія. – 2009. – № 4. – С. 76–78.
414. Труды Виленского Отделения Московского Предварительного комитета по устройству в Вильне IX археологического съезда. – Вильно, 1893.
415. Труды третьяго археологического съезда въ Россіи, бывшаго въ Киевѣ въ августѣ 1874 года. – Киевъ, 1878. – Т. I. – 352 с.
416. *Турій О.Ю.* Початки москвофільства в Галичині // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1993. – Вип. 29. – С. 36–43.
417. *Турій О.* Галицькі русини між москвофільством і українством (до питання про так зване “старорусинство”) // Третій Міжнародний конгрес українців. 26–29 серпня 1996 р.: доповіді та повідомлення. – Харків, 1996. – С. 106–112.
418. *Уваров О.* Галиція. Археологіческія замѣтки // Сборникъ мелкихъ трудовъ. Изданъ ко дню 25-лѣтія со дня кончины. Подъ редакторствомъ Гр. П. С. Уваровой. – Москва, 1910. – Т. II. – С. 22–51.
419. *Уляновський В.* Син України (Володимир Антонович: громадянин, учений, людина) / Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. – Київ, 1995. – С. 5–76.

420. Устиянович К. Н. Путь на Бескид: “Святославіе” і традиція о Святославі 1015 р. // Устиянович К. Н. Три цікаві загадки. – Чернівці, 1902.
421. Устиянович К. Путь на Бескид: “Святославіе” і традиція о Святославі 1015 р. // Подорожі в Українські Карпати: збірник. – Л., 1993. – С. 212.
422. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича. – Київ, 1997. – 224 с.
423. Формозов А.А. Страницы истории русской археологии. – Москва, 1986. – 238 с.
424. Франко А., Франко О. Аналіз документів і матеріалів особистого наукового архіву Федора Кіндратовича Вовка // Вісник Інституту археології Львівського університету. – Львів, 2011. – Вип. 6. – С. 106–123.
425. Франко І. В справі XI археологічного з’їзду // ЛНВ. – Львів, 1900. – Т. X. – Кн. 5. – С. 127.
426. Франко І. Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич та їх сучасне уживане // Записки НТШ. – Львів, 1911. – С. 200–202.
427. Франко І. О. Антін Петрушевич. Ювілейна сільветка // Українське літературознавство. – Львів, 2010. – Вип. 72. – С. 250.
428. Франко І., Гнатюк В. Письмо до Комітету археологічного з’їзду у Києві 20. 8. 1899 “Справа участі делегатів Наукового Товариства ім. Шевченка у археологічному з’їзді” // ЛНВ. – Т. 7. – Кн. 9. – С. 197–198.
429. Франко І., Гнатюк В. Два поклики // ЛНВ. – Львів, 1902. – Т. 17. – С. 77.
430. Франко О. Археологічні дослідження Федора Кіндратовича Вовка // Археологія. – 1992. – № 2. – С. 112–119.
431. Франко О. Неопублікована епістолярія Михайла Грушевського з Федором Вовком (1895–1913) // Михайло Грушевський і Західна Україна: доповіді й повідомлення наукової конференції (Львів, 26–28 жовтня 1994 р.). – Львів, 1995. – С. 44–47.
432. Франко О. Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві ім. Шевченка // З історії Наукового товариства імені Шевченка: збірник доповідей і повідомлень наукових сесій НТШ у Львові. – Львів, 1997. – С. 84–101.
433. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – Київ, 2001. – 378 с.
434. Франко О. Аналіз документів та матеріалів особистого наукового архіву Данила Щербаківського // Вісник інституту археології Львівського університету. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 68–80.
435. Хить М. Історія музею Наукового товариства імені Шевченка у документах фонду НТШ ЦДІА України у Львові // Матеріали II наукової краєзнавчої конференції “Історичні пам’ятки Галичини”, 21 листопада 2002 р. – Львів, 2003. – С. 89–94.
436. Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. – Львів, 1903. – Ч. 2. – 54 с.
437. Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1904. – Вип. I. – Ч. 17. – С. 48.

438. Цигилик В.М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. – Київ, 1975. – 172 с.
439. Цигилик В. Верхня Липиця – пам'ятка римської доби. – Львів, 2001. – 55 с.
440. Чикаленко Л. Хведір Кіндратович Вовк як перед історик // Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри. – Київ, 2012. – Вип. 9. – С. 21–25.
441. Чмелик Р. Музей Любомирських – від національної ідеї до спільної культурної спадщини // Виставка “Любомирські пшеворської лінії аристократи і колекціонери (з львівських фондів)”. – С. 31–38.
442. Чорнобай Ю.М. Пріоритети і традиції охорони природи (до 180-річчя від дня народження В. Дідушицького) // Наукові записки Державного природознавчого музею – Львів, 2005. – Вип. 21. – С. 229–234.
443. Чорновол І. Антоній Шнайдер – фундатор галицького краєзнавства // Львівська Газета. – 23 січня 2004 р. – № 12 (336) – С. 7.
444. Чорновол І. Від археології до самогубства. Кароль Гадачек // Львівська газета. – 26 березня 2004 р. – № 54 (378) – С. 7.
445. Чорновол І. Исидор Шараневич – призабутий фундатор історії України у Львівському університеті // Львівська газета. – 19 березня 2004 р. – № 49 (373). – С. 7.
446. Чорновол І. Enfant terrible. Граф Войцех Дідушицький // Львівська газета. – 2005. – № 48 (614).
447. Чорновол І. Володимир Антонович, граф Войцех Дідушицький і Археологічний з'їзд у Львові 1885 р. // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. – Rzeszów, 2005. – Т. 3. – С. 212–230.
448. Чорновол І. 199 депутатів Галицького Сейму. – Львів, 2010. – 228 с., іл.
449. Чорновол І. 100 виданих львів'ян. – Львів, 2009. – 448 с.
450. Шараневич И. Стародавній Галич // Зоря Галицкая. – Львов, 1860. – 44 с. (окрема відбитка).
451. Шараневич И. История Галицко-Володимирської Руси от найдавніших времен до року 1453. – Львів, 1863. – 462 с.
452. Шараневич І. Географическо-исторические статьи. – Львов, 1875. – 52 с.
453. Шараневич И. На которомъ мъстци стоявъ Галичъ // Зоря. – Львовъ, 1880. – Ч. 10–13.
454. Шараневич И. С Галича // Діло. – 1883. – № 80.
455. Шараневич И. Дальші розкопи руїн Галича // Діло. – 1883. – № 103, 107.
456. Шараневич И. Указания в писаных источниках, а особенно в документах и актах до археологических исследований. – Львов, 1886. – 35 с.
457. Шараневич І. Памятники галицко-русской старины въ изображеніяхъ. – Львов, 1886. – Ч. I. – 14 с.

458. *Шараневич І.* Известія о результатах исследовательных раскопок в рубежах древне-княжеского города Галича, предпринятых в гг. 1886–1887 // Литературный сборник Галицко-Русской Матицы. – Львов, 1887. – С. 71–86.
459. *Шараневич І.* Известия о результате исследовательских розкопок в рубежах древне-княжего Галича предпринятых в г.г. 1886–1887. – Львів, 1888. – 8 с.
460. *Шараневич І.* Каталог археологічно-бібліографічної виставки Ставропігійського і-ту у Львові. – Львів, 1888. – 95 с.
461. *Шараневич І.* Отчетъ из археологическо-библиографической выставке в Ставропигийском Институте, открытой 28 сентября(10 октября) 1888 р. закрытой 16 (28) февраля 1889 г., и опись фотографий снятых предметов той же выставки. – Львов, 1889. – 99 с.
462. *Шараневич І.* Каталог археологическо-артистических предметов, церковно-славянских рукописей и старопечатных книг кирилловского письма, находящихся в музее Ставропигийского института на дне 1/13 марта 1890 г. – Львов, 1890. – 40 с.
463. *Шараневич І., Лаврецький Л.* Про розкопи в Галичи // Діло. – 1883. – № 89.
464. *Шараневич І., Лаврецький Л.* Дальший ход розкопок в Галичи // Діло. – 1883. – № 115.
465. *Шах С.* Львів – місто моєї молодості. – Мюнхен, 1956. – Ч. III. – 362 с.
466. *Швагуляк-Шостак О.* Мільйонер від природи // Український діловий тижневик “Контракти” / № 17 від 23-04-2007 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dunajclub.info/340>
467. *Шевченко Т.* Археологічні нотатки / Зібрання творів: у 6 т. – К., 2003. – Т. 5. – С. 213–219.
468. *Шептицький Андрей.* Мої спомини про предмети музейних збірок // Двадцять п'ять-ліття музею у Львові / Під ред. І. Свенціцького. – Львів, 1931. – С. 1–3.
469. *Шнейдер А.* Борщівський повіт у Галичині з його доісторичною та середньовічною старовиною (Археологічне дослідження опрацьоване на місці у 1878 р. ...) // Літопис Борщівщини. – Борщів, 1995. – Вип. 7. – С. 84–99.
470. *Шовкопляс І.Г.* Короткий нарис розвитку археології на Україні. – Київ, 1969. – 341 с.
471. *Шпирка Г.* “Вѣстник Народного Дома” як джерело до вивчення культурно-освітньої діяльності Народного дому у Львові // Історичні пам'ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції, 19 листопада 2004 р. – Львів, 2005. – С. 88–95.
472. *Шуст Р.* Знахідки монетних скарбів на території Галичини в першій половині XIX століття: спроба реконструкції складу // Вісник Львівського університету. Серія істор. – Львів, 2003. – Вип. 38. – С. 427–458.

473. Шухевич В. Музей Дідушицьких // Діло. 1892. – Ч. 74–76; 1896. – Ч. 73.
474. Щербаківський В. Лопушанський “Святовид” // Записки НТШ. – Львів, 1910. – Т. 98. – С. 147–148.
475. Щербаківський В. Моє перебування та праця в музею о. митрополита А. Шептицького у Львові // Двадцять п’ять-ліття Національного музею у Львові. – Львів, 1931. – С. 22–27.
476. Ян Матейко на виставі Ставропігії // Діло. – 13.12.1888.
477. Янин В. Актовые печати Древней Руси X–XV вв. – М., 1970. – Т. 1. – 328 с.
478. Abramowicz A. Wiek archeologii. – Warszawa, 1967. – 189 s.
479. Abramowicz A. Dalecy i bliscy. Szkice z dziejów archeologii. – Łódź, 1974. – 131 s.
480. Abramowicz A. Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce. – Wrocław, 1983. – Cz. 1. – 205 s.
481. Abramowicz A. Archeologia // Historia nauki polskiej. – Т. IV. 1863–1918. – Cz. III. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1987. – S. 659–674.
482. Abramowicz A. Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce. – Wrocław, 1987. – Cz. 2.
483. Abramowicz A. Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek. – Warszawa – Łódź, 1991. – 206 с.
484. Abramowicz A. Rzeczy, idee i maski jacques Boucher de Perthes (1788–1868). – Warszawa, 1998. – 274 s.
485. Adamczyk K. Bohdan Janusz – człowiek, który kochał zabytki / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histmag.org/Bohdan-Janusz-czlowiek-ktory-kochal-zabytki-8571>.
486. Antoniewicz W. Żegota Pauli (W setną rocznicę urodzin) // Ziemia. – 1914. – R. 5. – S. 472–476.
487. Antoniewicz W. Die Vorgeschichtsforschung in Galizien // Wiener Prähistorische zeitschrift. – Wien und Leipzig, 1920–21. – Т. 7/8. – S. 8–28.
488. Antoniewicz W. Archeologia Polski. – Warszawa, 1928. – 344 s.
489. Antoniewicz W. Bohdan Janusz // Wiadomości Numizmatyczno-archeologiczne. – Kraków, 1931–1932. – Т. XIV. – S. 165–171.
490. Antoniewicz W. Demetrykiewicz Włodzimierz // Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1939. – Т. 5. – S. 102–103.
491. Antoniewicz W. Karl Hadaczek und die Vorgeschichtsforschung in Galizien // Wiener Prähistorische zeitschrift. – Wien und Leipzig, 1916. – Т. 3. – S. 1–14.
492. Antoniewicz W. Karol Hadaczek jako prehistoryk. W drugą rocznicę zgonu // Przewodnik Naukowy i Literacki. – Lwów, 1917. – S. 481–488.
493. Antoniewicz W. Miecze brązowe znalezione w b. Galicji // Przegląd Archeologiczny. – Poznań, 1921. – Т. I. – S. 13–14.
494. Antoniewicz W. O ochronę zabytków archeologicznych w Polsce. – Kraków, 1927. – Nr. 68 (Odb. z Przegląd Współczesny).

495. *Antoniewicz W.* Włodzimierz Demetrykiewicz a konserwatorstwo zabytków // *Ochrona Zabytków Sztuki.* – Warszawa, 1930–31. – T. 1. – S. 55–56.
496. *Antoniewicz W.* Dotychczasowy dorobek archeologii Polski. – Warszawa, 1953. – 63 s.
497. *Badecki K.* Lwowski zbiory naukowe i muzealne. – Lwów, 1932. – 27 s.
498. *Beck A.* Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15. – Lwów, 1935. – 86 s.
499. Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1861. – T. I. – s. 171.
500. Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1876. – T. I. – s. 487.
501. *Bieńkowski P.* (Rec.) Hadachek Karol Dr.: Złote skarby michałkowskie, z 13 tablicami w heliograwiurze i z 2 rycinami w tekście. Kraków, 1904 // *Kwartalnik historyczny.* – Lwów, 1905. – R. XIX. – S. 69–70.
502. *Bieńkowski W.* Dzieło Antoniego Schneidra i jego wartość dla badań nad historią książki // *Roczniki Biblioteczne.* – 1987. – R. XXXI. – Z. I. – S. 191–200.
503. *Bieńkowski W.* Schneider Antonii Julian (1825–1880) // *Polski Słownik Biograficzny.* – Warszawa, 1994. – T. 34/4. – Z. 147. – S. 571–573.
504. *Blombergowa M.* Polscy członkowie rosyjskich towarzystw archeologicznych (1839–1914). – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1988. – 143 s.
505. *Blombergowa M.* Badania archeologiczne Polaków na terytorium Imperium Rosyjskiego w XIX i początku XX wieku. – Łódź, 1993. – 125 s.
506. *Blombergowa M.* O kontaktach naukowych Erazma Majewskiego // *Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku.* – Warszawa, 1996. – S. 93–96.
507. *Blombergowa M.* Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928 // *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego.* – Warszawa, 1999. – S. 115–133.
508. *Borowski J.* Ochrona zabytków. – Poznań–Gdańsk, 1954. – 62 s.
509. *Brensztejn M.* Adam Honory Kirkor: wydawca, redactor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867. – Wilno, 1930. – 92 s.
510. *Brézillon M.* Dictionnaire de la préhistoire. – Paris, 1969. – 256 p.
511. *Brzęk G.* Benedykt Dybowski. – Lublin, 1981. – 445 s.
512. *Brzęk G.* Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego twórca. – Lublin, 1994. – 200 s.
513. *Bruce T.* Memorandum on the subject of the Earl of Elgin pursuits in Greece. – London, 1815. – 77 p.
514. *Bułyk N.* Od “Przeglądu Archeologicznego” do Karola Hadaczka: archeologia lwowska w latach 1876–1914 // *Przegląd Archeologiczny.* – 2006. – Vol. 54. – S. 99–124.
515. *Bułyk N., Lech J.* Karol Hadaczek (1873–1914) and the beginnings of archaeology in universities of the North-East borderland of the Austro-

- Hungarian Monarchy // *Archaeologia Polona*. – Warsaw, 2009. – Vol. 47. – P. 59–89.
516. *Burchard H.* Janusz Bogdan // *Polski Słownik Biograficzny*. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962. – S. 587–588.
517. *Catalogue spécial de l'exposition des sciences anthropologiques. Exposition universelle internationale de 1878 à Paris*. – Paris, 1878. – 95 p.
518. C.k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1904/1905. – Lwów, 1904. – 84 s.
519. C.k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1909/1910. – Lwów, 1910. – 50 s.
520. C.k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1911/1912. – Lwów, 1911. – 48 s.
521. C.k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1911/1912. – Lwów, 1912. – 48 s.
522. C.k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1912/1913. – Lwów, 1913. – 46 s.
523. *Charewiczowa L.* Niedoceniony krajoznawca lwowski Antoni Schnejder // *Przegląd krajoznawczy*. – Lwów, 1938. – № 4. – S. 73–76.
524. *Charewiczowa Ł.* Historiografia i miłośnictwo Lwowa. – Lwów, 1938a. – 291 s.
525. *Chłapowski F.* Włodzimierz Dzieduszycki. Wspomnienie pośmiertne. – Poznań, 1900. – 12 s.
526. *Chochorowska E.* Przyczynek do historii skarbu z Michałkowa // *Materiały archeologiczne*. – Kraków, 2001. – T. XXXII. – S. 231–235.
527. *Chodakowski Dołęga Z.* O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem // *Ćwiczenia naukowe. Oddział Literatury*. – Krzemieniec, 1818. – T. II. – Nr 5. – S. 3–27.
528. *Chodakowski Dołęga Z.* O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem // *Pamiętnik Lwowski*. – Lwów, 1819. – T. I. – Nr 1. – S. 17–48.
529. *Czasopism naukowy księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich*. – Lwów, 1828. – R. I. – Z. 1. – S. 5.
530. *Czekanowski J.* Sto lat antropologii polskiej 1856–1956. Ośrodek Lwowski. – Wrocław, 1956. – 69 s.
531. *Czołowski A.* Ruś Czerwona. Pogląd na jej zabytki przedhistoryczne i pomniki sztuki // *Biblioteka Warszawska*. – Warszawa, 1887. – T. II. – S. 23–39.
532. *Czołowski A. (rec.) A. S. Petruszewicz.* “Krytyko-istorieskija razsużdenja o naddnistrjańskom horodi Hałyczy i jeho dostopamiasnostiach” // *Kwartalnik Historyczny*. – Lwów, 1889. – R. III. – S. 745–751.
533. *Czołowski A.* O położeniu Starego Galicza // *Pamiętnik Drugiego Zjazdu historyków Polskich*. – Lwów, 1890. – S. 1–20.
534. *Czołowski A.* Jak giną nasze zabytki? // *Protokoly obrad Zjazdu c.k. Konserwatorów i Korespondentów w Przemyślu*. – Lwów, 1904. – S. 146–152.

535. *Czołowski A.* Wysoki Zamek. – Lwów, 1910. – 126 s.
536. *Czołowski A.* Lwowskie zbiory muzealne. – Kraków, 1938. – 10 s.
537. *Daniel G.* The idea of prehistory. – 1963. – 241 p.
538. *Daniel G.* From Worsaae to Childe. The models in prehistory // Proceedings of Prehistoric Society. – London, 1971. – Vol. 37. – P. 140–153.
539. *Daniel G.* A Hundred and Fifty Years of Archaeology. – Hardcover, 1975. – 410 p.
540. *Daniel G.* 150 Years of Archaeology. – Harvard University Press, 1976. – 381 p.
541. *Dębiński B.* Wojciech hr. Dzieduszycki. – Lwów, 1909. – 8 s. (przemówienie).
542. *Demetrykiewicz W.* Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków galicyjskich. – Kraków, 1885. – 29 s.
543. *Demetrykiewicz W.* Finansowe zaniedbanie galicyjskich pomników historycznych. – Kraków, 1886. – 26 s.
544. *Demetrykiewicz W.* Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych. – Kraków, 1886. – 74 s.
545. *Demetrykiewicz W.* Badania nad dobą przedhistoryczną Galicji // Światowit. – Warszawa, 1900. – S. 155–157.
546. *Demetrykiewicz W.* Kilka słów o działalności grona konserwatorów Galicji Zachodniej w latach 1889–1900. – S. 1–9 (odbitka z “Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne”).
547. *Demetrykiewicz W.* Groty wykute w skałach Galicji Wschodniej // MAAE. – Kraków, 1903. – T. VI. – S. 50–91.
548. *Demetrykiewicz W.* Kurgany w Przemyskim i Drogobyckim (Osobne odbicie z T. II Dz. I. MAAE. Akademii Umiejętności w Krakowie). – Kraków, 1897. – T. II. – 19 s.
549. *Demetrykiewicz W.* Poszukiwania archeologiczne w pow. Trembowelskim w Galicji Wschodniej // MAAE. – Kraków, 1900. – T. IV. – S. 109–121.
550. *Demetrykiewicz W.* Warunki pracy naukowej na polu archeologii przedhistorycznej w Polsce i kwestya ich zasadniczej poprawy // Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie. – Kraków, 1910. – T. 1. – S. 12.
551. *Demetrykiewicz W., Szczerbowski B.* Kilka słów o działalności Grona konserwatorów Galicji Zachodniej w latach 1889–1900 (Odbitka z N. 2 (48) 1901, Wiadom. num.-arch.). – 9 s.
552. *Devis N.* Europa: rozprawa historyka z historią. – Kraków, 1999. – 1406 s.
553. *Dołęga Chodakowski Z.* O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem. – Kraków, 1835. – 51 s.
554. *Dołęga Chodakowski Z.* O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy. Oprocował i wstępem opatrzył J. Maślanka. – Warszawa, 1967. – 454 s.
555. *Dybowski B.* O starożytności rodu ludzkiego w świetle najnowszych badań // Kosmos. – Lwów, 1904. – R. XXIX. – S. 123–184.

556. *Dybowski B.* Kilka uwag dotyczących stanowiska antropologii i jej przyszłej działalności // *Światowit.* – 1924/1928. – T. 12. – S. 11–16.
557. *Dzieduszycki Włodzimierz (1825–1899)* // *Britannica. Edycja polska.* – Poznań, 1999. – T. 10. – S. 131–132.
558. *Dzieduszycki W.* Przewodnik po muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie. – Lwów, 1895. – 273 s.
559. *Dzieduszycki Wojciech* // *Britannica. Edycja polska.* – Poznań, 1999. – T. 10. – S. 132–133.
560. *Dziwik K.* Krzyżanowski Stanisław Filip (1841–1881) // *Polski Słownik Biograficzny.* – Wrocław, 1970. – T. 15. – S. 618–619.
561. *Fajnhauz D., Nosek S. Adam H. Kirkor (1819–1886)* // *Polski Słownik Biograficzny.* – Wrocław, 1966. – T. 12/3. – Z. 54. – S. 475–478.
562. *Filip J.* Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. – Prag, 1966. – T. 1. – 664 s.
563. *Finkel L., Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1894. – P. 2. – 443 s.
564. *Fischer A.* Zakład Narodowy imienia Ossolińskich: Zarys dziejów. – Lwów, 1927. – 96 s.
565. *Fischer A.* Zorian Dołęga Chodakowski. – Lublin, 1946. – 48 s.
566. *Fras Z.* Galicja. – Wrocław, 1999. – 298 s.
567. *Frycz J.* Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795–1918. – Warszawa, 1975. – 190 s.
568. *Fr. I.* Wystawa archeologiczno-bibliograficzna // *Kurjer Lwowski.* – 15 lutego 1889. – R. VII. – N. 46. – S. 2–3.
569. *Gąsiorowski S.* Bieńkowski Piotr Ignacy Łada // *Polski Słownik Biograficzny.* – T. II. – Kraków, 1936. – S. 73–74.
570. *Gawroński R.* Zoryan Dołęga Chodakowski, jego życie i praca. – Lwów, 1898. – 132 s.
571. *Gazeta Lwowska.* – 26 lutego 1880. – № 46.
572. *Gębarowicz M., Tyszkowski K.* Zakład narodowy imienia Ossolińskich we Lwowie. – Lwów, 1926. – 24 s.
573. *Grodziska K.* Miasto jak brylant... Księga cytatów o Lwowie. – Kraków, 2007. – 540 s.
574. *Haczewska B., Korczyńska E.* Kolekcje numizmatyczne w Galicji // *Rozwój muzealnictwa i kolekcjonerstwa numizmatycznego – dawniej i dziś – na Białorusi, Litwie, w Polsce i Ukrainie. Materiały z II Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej 5–7.IX. 1996.* – Warszawa, 1997. – S. 51–58.
575. *Hadaczek K.* Kilka uwag o czasach przedhistorycznych Galicji // *Eos.* – Lwów, 1898–1899. – S. 55–61.
576. *Hadaczek K.* Grabarka Niesłuchowska // *Teka Konserwatorska.* – Lwów, 1900. – R. II. – S. 71–86.
577. *Hadaczek K.* Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu // *Teka Konserwatorska.* – Lwów, 1900a. – R. II. – S. 48–59.

578. *Hadaczek K.* Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru // MAAE. – Kraków, 1903a. – VI. – S. 33.
579. *Hadaczek K.* Światowit, szkic archeologiczny // MAAE. – Kraków, 1903. – VI. – S. 116–118.
580. *Hadaczek K.* Złote skarby michałkowskie. – Kraków, 1904. – 30 s. – Tabl. XIII.
581. *Hadaczek K.* Cmentarzysko ciąłopalne koło Przeworska// Teka Konserwatorska. – Lwów, 1904a. –R. III. – S. 1–21.
582. *Hadaczek K.* Grabarka Niesłuchowska // Teka Konserwatorska. – Lwów, 1904b. –R. III. – S. 1–14.
583. *Hadaczek K.* Zum Goldschatz von Michalkow // Jahresheften des österreichischen archäologischen institutes. – 1906. – Band IX. – S. 33–39.
584. *Hadaczek K.* Dział przedhistoryczny muzeum im. Dzieduszyckich. – Lwów, 1907. – S. 90–100 (odbitka z “Przewodnika po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie 1907”).
585. *Hadaczek K.* Neolityczne cmentarzysko we wsi Złotej w Sandomierskiem // MAAE. – Kraków, 1907. – T. IX. – S. 4.
586. *Hadaczek K.* Sprawozdania grona konserwatorskiego Galicji Wschodniej. Lwów, 1909.
587. *Hadaczek K.* Album przedmiotów wydobytych w grobach cmentarzyska ciąłopalnego koło Przeworska (z epoki cesarstwa rzymskiego). – Lwów, 1909.
588. *Hadaczek K.* Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego // MAAE – Kraków, 1912. – T. XII. – S. 23–28.
589. *Hadaczek K.* Osada przemysłowa w Koszyłowcach z epoki eneolitu. – Lwów, 1914. – 74 s.
590. *Hodder I.* Czytanie przeszłości. – Poznań, 1995. – 255 s.
591. *Jabłonowski A.* Z wycieczki członków Zjazdu Archeologicznego we Lwowie do Bohorodczan // Ateneum. Piśmo naukowe i literackie. – Warszawa, 1885. – T. 4. – S. 237–246.
592. *Jakimowicz R.* Ś.P. Bohdan Janusz // Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa, 1935. – T. 13.– S. 312–318.
593. *Janusz B.* Muzeum Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki // Na ziemi naszej. – 1909. – № 17.
594. *Janusz B.* Badania archeologiczne w latach 1900–1908, dokonane w Galicji wschodniej // Kurjer Lwowski. – Lwów, 1909. – N. 406, 408, 410, 412, 423.
595. *Janusz B.* Z paleoantropologii Galicji Wshodniej. – Warszawa, 1911. – 49 s.
596. *Janusz B.* Adam Honory Kirkor. Z powodu 25 rocznicy śmierci // Kurjer Lwowski. – 1912. – N. 53.
597. *Janusz B.* Z pradziejów ziemi Lwowskiej. – Lwów, 1913. – 92 s.
598. *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914–22.VI.1915). – Lwów, 1915. – 262 s.
599. *Janusz B.* Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej. – Lwów, 1918. – 310 s.

600. *Janusz B.* Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego. – Lwów, 1919. – 171 s.
601. *Janusz B.* Sprawozdanie z działalności państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za 1924 r. (nabitek z t. X. WA). – 16 s.
602. *Janusz B.* Wspomnienie o śp. Karolu Hadaczeku // Wiadomości Konserwatorskie. – Lwów, 1924. – S. 73–76.
603. *Janusz B.* Państwowy urząd konserwatorski dla zabytków przedhistorycznych we Lwowie. – Lwów, 1924. – 16 s.
604. *Janusz B.* Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych. – Lwów, 1924. – 15 s.
605. *Jarowiecki J.* Lwowskie pisma dla ludu oraz prasa udowa w okresie autonomii galicyjskiej // Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki. – Kraków, 2003. – T. VI. – S. 108.
606. *Jaworski F.* Lwów stary i wczorajszy. – Lwów, 1911. – 362 s.
607. *Jednorowska Z.* Dwadzieścia lat działalności sekcji wykopalisk komisji archeologicznej Akademii Umiejętności (1873–1892) // Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie. – R. XLI. – Kraków, 1996. – S. 63–74.
608. Jeszcze o skarbie w Michałkowie // Kurjer Lwowski. – 15 czerwca 1897.
609. *Jażdżewski K.* Ochrona zabytków archeologicznych. Zarys historyczny. – Warszawa, 1966. – 104 s.
610. *Karłowicz J.* Izidor Kopernicki // Wisła. – Warszawa, 1891. – T. 5. – S. 1001–1005.
611. Karol Hadaczek // Wiedeński kuryer Polski. – 23 stycznia 1915. – № 96.
612. *Karolczak K.* Mecenat kulturalno-naukowy Włodzimierza Dzieduszyckiego (1825–1899) // Львів: місто-суспільство-культура.– Львів, 1999. – T. 3. – С. 316–332.
613. *Karolczak K.* Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka. – Kraków, 2001. – 329 s.
614. Katalog muzeum imienia Lubomirskich. – Lwów, 1877. – 158 s.
615. Katalog wystawy Argheologicznej i Etnograficznej we Lwowie 1885. – Lwów, 1885. – 202 s.
616. *Kirkor A.* O znaczeniu i ważności zabytków pierwotnych i umiętnem ich poszukiwaniu // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1876. – R. I. – Z. 4. – S. 105–117.
617. *Kirkor A.* Słowianie nadbałtyccy. Zarysy etnologiczno-mitologiczne // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1876. – R. I. – Z. 2.
618. *Kirkor A.* Pokucie pod względem Archeologicznym // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności. – 1876 – T. V. – S. 208–315.
619. *Kirkor A.* Wycieczka na Podole Galicyjskie // Kłosy. – Lwów, 1877. – T. XXIV. – S. 355–379.

620. *Kirkor A.* Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1877 // ZWAK. – Kraków, 1878. – T. II. – S. 3–18.
621. *Kirkor A.* Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologicznej w r. 1882 // ZWAK. – Kraków, 1883. – T. VII. – S. 51–65.
622. *Kirkor A.* Kongres antropologiczno-archeologiczny w Wroclawiu i zjazd archeologiczny w Odessie // Przegląd powszechny. – Kraków, 1884. – T. IV. – S. 160–174.
623. *Kirkor A.* Z archeologii krajowej (Przegląd archeologiczny, organ c.k. Konserwatori pomników i Towarzystwa archeolog. we Lwowie. Zeszyt I, II, III. 1882–1884) // Przegląd powszechny. – Kraków, 1885. – T. V. – S. 154–164.
624. *Kohl P. L.* Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote past // Annual Review of Anthropology. – 1998. – Vol. 27. – P. 223–246.
625. *Kopernicki I.* Poszukiwania archeologiczne w Horodnicy nad Dniestrem, dokonane w r. 1877 // ZWAK. – Kraków, 1878. – T. 2. – S. 19–72.
626. *Kopernicki I., Przybyłowski W.* Dalsze poszukiwania archeologiczne w Horodnicy nad Dniestrem w latach 1878–1882 // ZWAK. – Kraków, 1884. – T. 8. – S. 24–27.
627. *Korzon K.* Dyrektura Ossolineum w latach 1851–1918 // Rocznik ZniO. – VIII. – 1973. – S. 115–145.
628. *Kostrzewski J.* Karol Hadaczek i jego działalność naukowa // Kosmos. – Lwów, 1916. – T. 41. – S. 97–99.
629. *Kostrzewski J.* Zarys rozwoju badań prahistorycznych w Polsce w latach 1875–1925 // Kosmos. – Lwów, 1927. – T. 50. – S. 101–114.
630. *Kostrzewski J.* Dzieje polskich badań prehistorycznych. – Poznań, 1949. – 221 s.
631. *Kozłowski S.K.* Pierwsi profesorowie // Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim / pod. Red. S.K. Kozłowskiego i J. Kolendo. – Warszawa, 1993. – S. 53–70.
632. *Kozłowski S.K.* Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy. – Warszawa, 2009. – 315 s.
633. *Kozłowski S.K.* Apostołowie okresu formatywnego Warszawskiej Archeologii // Księga Pamiątkowa I Zjazdu Absolwentów Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. – Warszawa, 2009a. – S. 7–15.
634. *Kozłowski S.K.* Tak wiele tak nieliczni. Młoda archeologia polska 1905–1928. – Warszawa–Łódź, 2012. – 280 s.
635. *Kozłowski S.K., Lech J.* O Erazmie Majewskim słowo wstępne // Erazm Majewski i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku. – Warszawa, 1996. – S. 7–12.
636. Kronika czynności Koła c.k. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej // Teka Konserwatorska. – Lwów, 1892. – R. I. – S. 148–163.

637. Kronika czynności Koła c.k. Konserwatorów i Korespondentów Galicji Wschodniej // TeKa Konserwatorska. – Lwów, 1900. – R. II. – S. 103–120.
638. Kronika Towarzystwa archeologicznego krajowego we Lwowie // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1876. – R. 1. – Z. II.
639. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1899. – T. 1. (1894/5–1897/8). – 265 s.
640. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1912. – T. 2 (1898/9–1909/10). – 711 s.
641. *Krzyżanowski S.* Bibliografia archeologii polskiej // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1876. – R. 1. – Z. 1. – S. 12–16; Z. II. – S. 40–44; Z. III. – S. 77–80.
642. *Krzyżanowski S.* Mowa miana dnia 20 lutego 1876 r. na pierwszym posiedzeniu wydziału // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1876. – R.1. – Z. 1. – S. 1–5.
643. *Kubala L.* Jerzy Ossoliński. – Warszawa, 1924. – 511 s.
644. *Kunasiewicz S.* Przechadzki archeologiczne po Lwowie. – Lwów, 1876. – Z. 1. – 54 s.
645. *Kuśnierz J.* Mieczysław Ludwik Potocki (1810–1878) – konserwator zabytków Galicji wshoniej, współodkrywca posagu ze Zbrucza, autor pierwszej monografii historycznej miasta Zamość // Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne. – Zamość–Луцьк, 2008–2010. – T. V. – S. 93–104.
646. *Laszak E.* Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944). – Łódź, 2004. – 185 s.
647. *Ławrecki R.* Isydor Szaranewicz (1829–1901) // Złota Księga historiografii Lwowskiej XIX i XX wieku. – Rzeszów, 2007. – S. 131–138.
648. *Lech J.* Prehistoria i przemiany światopoglądowe w Europie // Archeologia Polski. – Warszawa, 1992 (1993). – T. 37. – S. 270–277.
649. *Lech J.* Przyczynki do badań historii archeologii w Polsce // Archeologia i starożytnicy. – Łódź, 1997. – S. 157–165.
650. *Lech J.* Between Captivity and Freedom. Polish Archaeology in the 20th Century. – Warsaw, 1999. – 222 p.
651. *Lech J.* Muzeum archeologiczne w Krakowie i rozwój badań krzemieniarstwa neolitycznego do 1971 // 150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie. – Kraków, 2000. – S. 173–184.
652. *Lech J.* Początek archeologii w kręgu Polskiego towarzystwa naukowego w Toruniu: 1875–1881 // Archeologia Toruńska. Historia i terażniejszość. – Toruń, 2002. – S. 18–28.
653. *Lèger L.* Rapport à Son Excellence le Ministre de l'Instruction Publique sur une mission scientifique près le congrès archèologique de Kiev // Extrait des Archives des missions scientifiques et littéraires. 3e série. – T. IV. – Paris, 1877. – S. 7.
654. *Leligdowicz A.* Gustaf Kossina, jego archeologia, nazizm i Gordon Childe // Gordon Childe i archeologia w XX wieku. – Warszawa, 1999. – S. 173–221.

655. *Leńczyk G.* Światowid zbruczański // Materiały archeologiczne. – Kraków, 1964. – R. 5. – S. 5–61.
656. Licytacja zbiorów archeologicznych ś.p. profesora K. Hadaczka // *Wiek Nowy*. – N. 5117. – 8 czerwca 1918 r.
657. *Lippoman J.* Zastanowienie się nad Mogiłami, pustemi Siedliskami i Zamczyskami okopanemi, Zmijowemi Wałami. – Wilno, 1832. – 164 s.
658. *Liske K.* Modeli archeologiczne // *Przewodnik Naukowo-Literacki*. – Lwów, 1873. – Z. I. – S. 294–300.
659. *Liwoch R.* Wielki kurchany latopisowego Pleśniska // *МДАПВ*. – Львів, 2007. – Вип. 11. – С. 367–378.
660. *Lubbock J.* Pre-historic times, as illustrated by ancient remains, and the manners and customs of modern savages. – London, 1865. – 654 p.
661. *Malina J., Vašíček Z.* Archaeology Yesterday and Today. The Development of Archaeology in the Sciences and Humanities. – 1990. – 336 p.
662. *Maślanka J.* Zorian Dołęga Chodakowski. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1965. – 159 s.
663. *Mazois F.* Les ruines de Pompéi. – Paris, 1831. – 60 p.
664. Mowa miana na Walnym Zgromadzeniu Towarz. Naukowo-literackiego dn. 30 listopada 1869 r. – Lwów, 1869.
665. *Nakwaska K.* Pamiętnik o Adamie Hr. Potockim. – Kraków, 1862.
666. *Nieczuja-Ziemiecki T.* Pierwsza polsko-ruska wystawa archeologiczna we Lwowie. – Kraków, 1885. – 20 s.
667. *Niederle L.* Slovanské starožitnosti. – Praha, 1904. – T. I. – Sv. 2. – 494 s.
668. *Nosek S.* Pionierzy archeologii Polskiej // *ZOW*. – Poznań, 1935. – R. X. – Z. 2. – S. 17–20.
669. *Nosek S.* Adam H. Kirkor (1819–1886) // *Polski Słownik Biograficzny*. – Wrocław, 1966. – T. 12/3. – Z. 54. – S. 475–478.
670. *Nosek S.* Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce. – Wrocław, 1967. – 268 s.
671. Nowe akademickie Koło naukowe // *Gazeta Narodowa*. – 23.01.1909.
672. Nowe akademickie Koło naukowe // *Kurjer Lwowski*. – 23.XI.1908.
673. Nowe wykopaliska w Galicyi Wschodniej // *Słowo Polskie*. – 1903. – № 556.
674. Obrona starożytnych zabytków dziejowych // *Czas*. – 23 lipca 1897. – № 142.
675. *Ossowski G.* Zjazd archeologiczny we Lwowie // *Biblioteka Warszawska*. 1885. – T. IV. – S. 419–428.
676. *Ossowski G.* Sprawozdanie o wystawie archeologicznej we Lwowie w roku 1885 // *Przegląd Archeologiczny*. – Lwów, 1888. – Z. IV. – S. 207–218.
677. *Ossowski G.* Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889 // *ZWAK*. – Kraków, 1890. – T. XIV. – S. 19–22.
678. *Ossowski G.* Sprawozdanie z drugiej wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1890 // *ZWAK*. – Kraków, 1891. – T. XV. – S. 1–88.
679. *Ossowski G.* Sprawozdanie z drugiej wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1891 // *ZWAK*. – Kraków, 1892. – T. XVI. – S. 49–52.

680. Pamiętnik Wincentego Pola do literatury polskiej XIX wieku, w dwudziestu prelekcjach mianych w radnej sali miasta Lwowa. – Lwow, 1866. – 418 s.
681. *Pasternak J.* History of research // Ukraine: a concise encyclopaedia. – Toronto, 1963. – S. 521–524.
682. *Pauli Ž.* Starożytnosci Galicyjskie. – Lwów, 1840. – 49 s.
683. *Pawłowicz E.* Wystawa archeologiczno-bibliograficzna Instytutu Stauro-pigijskiego // Przewodnik naukowy i literacki. – Lwów, 1888. – S. 1–8.
684. *Pawłowicz E.* Muzeum im. Lubomirskich. – Lwow, 1904. – 28 s.
685. *Peleński J.* Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej (na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych). – Kraków, 1914. – 207 s.
686. *Pilcz S.* Ludwik Ćwikliński: 80-lecie urodzin i diamentowe gody z nauką // Kwartalnik Klasyczny. – Lwów, 1933. – R. 7. – Z. 4. – S. 15–44.
687. *Pilecki J.* Hadaczek Karol // Polski słownik Biograficzny. – Wrocław, 1960–61. – T. 10. – S. 223–224.
688. *Plezia M.* Filologia klasyczna // Historia nauki polskiej. – T. IV. 1863–1918. – Cz. III. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1987. – S. 726–752.
689. *Podczaszyński B.* Przegląd historyczny starożytności krajowych z powodu wystawy urządzonej w Warszawie w r. 1856 w pałacu JW. hr. Aug. Potockich. – Warszawa, 1857.
690. *Podgórski W.* Antonie Szejder autor “Encyklopedii do krajoznawstwa Galicyi” // Kłoso. – Warszawa, 1875. – N. 504. – T. XX. – S. 115–118.
691. *Pol W.* O potrzebie zachowania pomników i znaczeniu ich w czasie dzisiejszym // Czas. – Kraków, 1868. – N.78, 79, 80 i 83.
692. *Pomian K.* Zbieracze i osobliwości. – Warszawa, 1996. – 424 s.
693. *Pomian K.* Archeologia, historia, naród // Archeologia Toruńska. Historia i teraźniejszość. – Toruń, 2002. – S. 9–15.
694. Posiedzenie Komisji archeologicznej dnia 14 lipca // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności. – Kraków, 1876. – T. V. – № 16. – XIX.
695. *Potocki M.* Wiadomość początkowa / Wiadomość o bożyszczu słowiańskiem znalezionem w Zbruczu r. 1848. I. // Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Jagiellońskim złączonego. Oddziału Sztuk i Archeologii. – Kraków, 1851. – Z. I. – S. 3–16.
696. *Potocki M.* Sprawozdanie z czynności konserwatorskich co do utrzymania i restauracji dawnych pomników w części wschodniej Galicyi za czas od r. 1870–1874. – Lwów, 1874. – 31 s.
697. *Potocki M., Żebrowski T.* Wiadomości o bożyszczu słowiańskim znalezionym w Zbruczu w 1848 roku // Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Jagiellońskim złączonego. – Kraków, 1852. – T. VI(21). – S. 5–40.
698. Pradzieje i wczesne średniowiecze Małopolski. Przewodnik po wystawie, katalog zabytków. – Kraków, 2005. – 400 s.

699. Protokół posiedzenia Koła Konserwatorów z dnia 5 marca 1891 r. // TeKa Konserwatorska. Rocznik Koła c.k. Konserwatorów starożytnych pomników Galicji Wschodniej. 1892. – Lwów, 1892. – S. 159.
700. Przemówienie Wicentego Pola na posiedzeniu w Zakładzie nar. im. Ossolińskich 12 października 1864 r. // Biblioteka Ossolińskich. Poczet Nowy. – Lwów, 1865. – T. 7. – S. 389.
701. Przewodnik po muzeum imienia ksiąząt Lubomirskich we Lwowie. – Lwów, 1909. – 123 s.
702. Przewodnik wystawy starożytniczej Lwowskiej w r. 1861. – Lwów, 1861. – 32 s.
703. *Przybysławski W.* Ustęp z poszukiwań archeologicznych w Horodnycy nad Dniestrem dokonanych w r.1878 // ZWAK. – Kraków, 1878. – T. III. – S. 70–73.
704. *Przybysławski W.* Dwa złote skarby w Michałkowie // TeKa Konserwatorska. – Lwów, 1900. – R. II. – S. 31–43.
705. *Przybysławski W.* Repertorium zabytków przedhistorycznych na obszarze szesnastu powiatów Galicji Wschodniej. – Lwów, 1906. – 77 s.
706. *Puchała L.* Kiedyś niepotrzebne szpargały – dziś ważne źródła historyczne: O znaczeniu kolekcji “Tek Schneidra” dla badań nad dziedzictwem kulturowym Galicji // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: збірник наукових праць. – Львів, 2008. – Вип. 1 (16). – С. 479–484.
707. *Renfrew C., Bach P.* Archeologia: Teorie, metody, praktyka. – Warszawa, 2002. – 600 s.
708. *Rook E., Trela E.* Stanowiska kultury trypolskiej w Bilczu Złotym, w dawnym powiecie Borszczów, w świetle zbiorów Krakowskich // Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej. – Ojców, 2001. – S. 183–206.
709. Reskrypt Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 2 sierpnia 1911, dotyczący Najwyższego zatwierdzenia nowego statutu c.k. Komisji centralnej dla pieczy nad zabytkami // Dziennik ustaw państwa królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Zcz. LXIV. – Wiedeń, 1911. – S. 490–492.
710. *Rościszewski A.* Doniesienie o pomnikach starożytności w Galicji znajdujących się // Chasopism naukowy księgozbioru publ. im. Ossolińskich. – Lwów, 1829. – T. II. – S. 84–91.
711. Rozporządzenie ministerstwa wyznań i oświecenia z dnia 21 lipca 1873, tyżące się nowego statutu dla komisji centralnej do badania i zachowania zabytków sztuki i pomników historycznych. № 131 // Dziennik ustaw państwa królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Zcz. XLVIII. – Wiedeń, 1873. – S. 561–563.
712. Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności (dodatek). – Kraków, 1877. – T. VI. – S. 1.
713. *S[chneider] A.* Badania i poszukiwania archeologiczne w Galicji w ostatnich latach // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1876. – R. 1. – Z. I. –S. 44–51.
714. *S[chneider] A.* Badania i poszukiwania archeologiczne w Galicji w ostatnich latach // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1876. – R. 1. – Z. I.

715. *Sadowski J.N.* Sprawozdanie z posiedzeń ósmego międzynarodowego kongresu antropologiczno-archeologicznego w Peszcie w 1876 r. // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności (dodatek). – Kraków, 1877. – T. VI. – S. 1–26.
716. *Sawa-Sroczyńska B.* Odkrywcą Światowida Zbruczańskiego // ZOW. – 1981. – R. XLVII. – Z. 3. – S. 171–177.
717. *Schnaydrowa B.* Mapa archeologiczna Józefa Lepkowskiego. Geneza i okoliczności jej powstania // Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie. – Kraków, 1980. – R. 25. – S. 189–202.
718. *Sznajder A.* Dywinogód pod Lwowem // Dodatek do “Gazety Lwowskiej”. – 1872. – S. 229–237.
719. *Schneider A.* Sprawozdanie z odbytego w Buda-Peszcie kongresu Archeologicznego w r. 1876 // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1877. – T. I. – Z. 4. – S. 117–127.
720. *Schneider A.* Przewodnik po Lwowie. – Lwów, 1875. – 80 s.
721. *Siarczyński F.* Ślady wału Traiana w Galicji i Rusi // Czasopism Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich. – Lwów, 1828. – R. 1. – Z. II. – S. 116–121.
722. *S[iarczyński] F.* Sprawa o założeniu i stanie zbioru narodowego imienia Książąt Lubomirskich, Muzeum Lubomirianum i uczynionych dlań darach // Czasopism Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich. – Lwów, 1828. – R. I. – Z. IV. – S. 135–154.
723. *Shneider A.* Encyklopedia do krajoznawstwa Galicji pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym, geognostycznym, etnograficznym, handlowym, przemysłowym, sfragistycznym etc.ets. – Lwów, 1871. – T. 1.
724. Skład Towarzystwa Archeologicznego Krajowego we Lwowie, dnia 15 maja 1876 roku. – Lwów, 1876. – 7 s.
725. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911. – Lwów, 1910. – 49 s.
726. *Sklenář K.* Archeology in Central Europe: the First 500 Years. – Leicester, 1983. – 182 s.
727. *Skobelski P.* Archeologiczno-bibliograficzna wystawa Instytutu Stauropigijskiego. – Lwów, 1889.
728. Słownik historyków polskich / Koncepcja i opracowanie redakcyjne M. Prosińska-Jacki. – Warszawa, 1994. – 632 s.
729. *Śmieszko M.* Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. – Lwów, 1932. – 192 s.
730. *Sokołowski M.* Sztuka cerkiewna na Rusi i Bukowinie (Wystawa Stauropigialna we Lwowie z. 1889) // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1889. – R. III. – Zesz. IV. – S. 619–686.
731. Sprawozdania dyrekcji c.k. Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1892/93. – Stanisławów, 1893. – 73 s.

732. Sprawozdania Grona c.k. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej // Teka Konserwatorska. – Lwów, 1905. – T. III. – S. 1–25..
733. Sprawozdania Grona c.k. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej // Teka Konserwatorska. – Lwów, 1907. – S. 5.
734. Sprawozdania Koła c.k. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej // Teka Konserwatorska. – Lwów, 1910. – S. 76–87.
735. Sprawozdania z posiedzeń komisji odbytych w roky 1906 // MAAE. – Krakow, 1907. – T. IX. – S. 8.
736. Sprawozdanie o Towarzystwie archeologicznym we Lwowie // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1883. – Z. III. – S. 129–130.
737. Statut Towarzystwa Archeologicznego Krajowego we Lwowie. Zatwierdzone postanowieniem c. k. Namiesnictwa z dnia 31 grudnia 1875. – Lwów, 1876. – 12 s.
738. *Stęczyński M.* Okolice Galicyi. – Lwów, 1847. – 232 s.
739. *Stolpiak B.* Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-lecia międzywojennego. Część I: 1918–1928. – Poznań, 1984. – 193 s.
740. *Sulimirski T.* Kultura wysocka. – Kraków, 1931. – 202 s.
741. *Sulimirski T.* Polska przedhistoryczna. – C. I: od epoki lodowej do około 2000 przed chr. – Londyn, 1955.
742. *Sulimirski T.* Scytowie na Zachodnim Podolu. – Lwów, 1936.
743. *Sulimirski T.* Sprawozdanie z działalności Lwowskiego ośrodka prahistorycznego // ZOW. – 1935. – T. 10. – S. 70.
744. *Szaraniewicz I.* Cmentarzyska przedhistoryczne w Czechach i Wysocku w powiecie brodzkim, odkryte w 1895, 1896 i 1897 // Teka Konserwatorska. – Lwów, 1900. – R. II. – S. 1–30.
745. *Szaraniewicz I.* Katalog archeologiczno-bibliograficznej wystawy instytutu Stauropigiańskiego. – Lwów, 1889. – 89 s.
746. *Szaraniewicz I.* Miecze brązowe z epoki przedhistorycznej // Teka Konserwatorska. – Lwów, 1900. – R. II. – S. 101–102.
747. *Szaraniewicz I.* Muzeum Instytutu Stauropigijskiego we Lwowie // Teka Konserwatorska. – Lwów, 1892. – R. I. – S. 55–60.
748. *Szaraniewicz I.* O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w r. 1883 // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1883. – Z. III. – S. 3–9.
749. *Szaraniewicz I.* O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w roku 1884 i 1885. – Lwów, 1886. – 90 s.
750. *Szaraniewicz I.* O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w r. 1884–5 // Przegląd Archeologiczny. – Lwów, 1888. – Z. IV. – S. 3–90.
751. *Szaraniewicz I.* O źródłach służących do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego. Rzecz czytana na posiedzeniu oddziału Lwowskiego Towarzystwa Pedagogicznego dnia 15.IV. 1870. – Lwów, 1870. – S. 1–16.
752. *Szaraniewicz I.* Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniej w drugiej połowie XV w. – Lwów, 1869. – 124 s.

753. *Szaraniewicz I.* Trzy opisy historyczne starościążęgo Halicza w r. 1860, 1880, 1882, skreslone przez dra Iz. Szaraniewicza. – Lwów, 1883. – 22 s.
754. *Sznajder A.* Dzwinoogród pod Lwowem // Dodatek do “Gazety Lwowskiej”. – 1872. – S.151–255.
755. *Talko-Hryncewicz J.* Z moich wspomnień o dawnych archeologach // Wiadomości archeologiczne / red. W. Antoniewicz. – Warszawa, 1923. – S. 176–190.
756. *The Cambridge illustrated history of archeology / edited by Paul G. Bahn.* – Cambridge, 1996. – 386 p.
757. *Toczek A.* Czasopiśmiennictwo historyczne we Lwowie (1867–1918) // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. – Rzeszów, 2005. – T. 3. – S. 175–198.
758. *Toczek A.* Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta (1867–1918) // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. – Rzeszów, 2007. – T. V. – S. 211–239.
759. *Tomsen Ch. J.* Ledetraad for nordisk Oldkyndighed. – Christiania, 1836. – 100 p.
760. *Trigger B.* A history of archaeological thought. – Cambridge, 1989. – 500 p.
761. *Trigger B.* Romanticism, nationalism, and archeology // Nationalism, politics, and the practice of archaeology. – Cambridge, 1995. – P. 263–279.
762. Tydzień. – 1871. – № 23. – R. II.
763. Tygodnik Ilustrowany. – Warszawa, 1861. – Nr 101. – T. IV. – S. 77–79.
764. *Tyszkiewicz K.* O kurhanach na Litwie i Rusi Zachodniej. – Berlin, 1868.
765. *Turkowski T.* Czarnocki Adam // Polski Słownik Biograficzny. – T. IV. – Kraków, 1938. – S. 227–229.
766. *Twardecka J.* Erazm Majewski jako pierwszy polski krytyk tez Gustafa Kossinny // Archeologia Polski. – T. XXII. – Z. 2. – S. 399–420.
767. Ustawa z dnia 20 grudnia 1893, o ustanowieniu powierznictwa familijnego hrabiów Dzieduszyckich // Dziennik ustaw państwa królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Wiedeń, 1894. – Zcz. III. – №. 4. – S. 5–13.
768. *Wagilewicz J.* Berda w Uruczu // Biblioteka naukowego zakładu Ossolinskih. – Lwów, 1843. – T. 6. – S. 151–168.
769. *Wagilewicz J.* Bołdy w Polanicy // Album Lwowskie: Wydane przez Henryka Nowakowskiego. – Lwów, 1862. – S. 307–315.
770. *Widmann K.* Kościół pod wezwaniem Św. Jana Chrzciciela we Lwowie. Wiadomość historyczna. – Lwów, 1869. – 62 s.
771. *Wiczowski J.* Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście. – Lwów, 1907. – 587 s.
772. *Wierzbicki A.* Historiografia polska doby romantyzmu. – Wrocław, 1999. – 497 s.
773. *Wituch T.* Terytoria sporne w Europie po roku 1815. – Pułtusk, 2001. – 360 s.

774. *Wiśniowski T.* O odkryciu paleolitu z fauną ssawców dyluwialnych pod Glinianami. – Kraków, 1914. – 10 s.
775. *Włodzimierz Dzieduszycki* twórca i założyciel Muzeum im. Dzieduszyckich. Życiorys z portretem (odbitka z “Kosmosu”). – Lwów, 1899. – S. 1–7.
776. *Woźny M.* Włodzimierz Demetrykiewicz (1859–1937): the first prehistorian from Cracow. On his 150th birthday anniversary // *Archaeologia Polona.* – Warsaw, 2009. – Vol. 47. – P. 33–58.
777. *Woźny M.* Włodzimierz Demetrykiewicz (1859–1937) – pierwszy prehistoryk z Krakowa // *MA.* – 2010. – T. XXXVIII. – 2010. – S. 175–192.
778. *Wrońska J.* Archeolodzy warszawscy na początku XX wieku. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź. – 1986. – 197s.
779. *Wrońska J.* Archeologia w periodykach warszawskich w drugiej połowie XIX wieku. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1989. – 149 s.
780. *Wrońska-Twardecka J.* Główne kierunki rozwoju archeologii w Warszawie od przełomu XIX/XX wieku do roku 1918 // *Kwartalnik HNiT.* – Warszawa, 1984. – Nr. 2. – S. 361–376.
781. Wystawa Starożytności ojczystych we Lwowie urządzona przez Zakład narodowy imienia Ossolińskich // *Biblioteka Warszawska.* – 1861. – S. 690–698.
782. *Z życia młodzieży* // *Słowo polskie.* – 23.01.1909.
783. *Zachariewicz J.* Wykopalka w Załukwi nad Dniestrem. Opis do jesieni 1882 r. odkrytych fundamentów i wykopalisk // *Dzwignia.* – Lwów, 1882. – Z. 9, 10. – S. 139–140; 152–153.
784. *Zachariewicz J.* Wycieczka do Załukwi, Halicza i na Kryłos. – Lwów, 1882. – 75 s.
785. *Zachariewicz W., Szaraniewicz I.* Plan robot podjętą się mający w celu odszukania i bliższego zbadania starodawnych budowli lub innych historycznych pomników w Załukwi, w Haliczu i na Kryłosie // *Przegląd Archeologiczny.* – Lwów, 1883. – Z. II. – S. 36–38.
786. *Zaitz M.* Światowit – kamienny posąg słowiańskiego bożka // *Z archeologii Ukrainy i Jury Ojcowskiej.* – Ojców, 2001. – S. 229–238.
787. *Zawadzki W.* Muzeum Zakładu imienia Ossolińskich we Lwowie // *Biblioteka Warszawska.* – 1874. – T. III. – S. 365–374.
788. *Ziemięcki T.N.* Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej w r. 1881 dokonanej // *ZWAK.* – Kraków, 1882. – T. VI. – S. 59.
789. *Ziemięcki T.N.* Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej w r. 1883 dokonanej // *ZWAK.* – Kraków, 1884. – T. VIII. – S. 88.
790. *Ziemięcki T.* Pierwsza polsko-ruska wystawa archeologiczna we Lwowie // *Czas.* – Kraków, 1885. – Nr. 54. – 20 s. (окрема відбитка)
791. *Ziemięcki T.N.* Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej w r. 1885 dokonanej // *ZWAK.* – Kraków, 1886. – T. X. – S. 15–16.
792. *Żurowski K.* Zabytki brązowe z młodszej epoki brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru // *Przegląd Archeologiczny.* – Poznań, 1949. – T. VIII. – № 2. – S. 155–247.

SUMMARY

L'VIV ARCHAEOLOGY IN XIX – BEGINNING OF XX CENTURY

In XIX century L'viv was a part of the Habsburg Empire, so it is natural that issues of development of archaeology in Eastern Halychyna once considered foreign authors. Until recently, some disparity was seen in the process of history of archaeology between Polish and Ukrainian researchers. In Polish historiography, there are a lot of generalizing works dedicated to formation of archaeology in Halychyna during XIX century. At the same time these issues remained weakly explored by Ukrainian scientists until recently. In fact, problems of development of archaeological science in L'viv by Ukrainian scientists and institutions during XIX – beginning of XX century are extremely important for today's archaeological science in Ukraine and abroad.

This work includes analysis of history of formation and evolution of archaeology at only one small region – the Ukrainian part of Halychyna (or Eastern Halychyna). L'viv is regarded as an important archaeological centre that began its development since the appear of archaeology as a distinct scientific discipline. L'viv having research centres, at which, from the early XIX century researchers – founders of Western Ukraine archaeology, fruitfully worked. Despite the fact that the title of work is declared as “Archaeology in L'viv” territorial frames of monograph include the whole region of Eastern Halychyna because researchers, who worked in L'viv archaeological environment carried out scientific explorations in the territory of historical Halychyna (former Rus'ke voivodeship). This region after the first partition of Poland includes the larger, eastern part of Kingdom of Galicia and Lodomeria. Archaeological artefacts from L'viv museums also represent the whole Halychyna.

Chronologically, the work dedicated to the period from the beginning of XIX century – till 1914. Lower chronological limit is rather conventional and connected with a romantic enthusiasm with antiquities, first field researches, accumulation of private and museum collections. At this time formation of the archaeological centre in L'viv begins. The upper limit of this research is the World War I, which caused interruption of archaeological exploration in this region, and after its finish new and different stage in the development of archaeological science begins.

Based on the specifics of L'viv in XIX century we should focus our attention at another important point – existence of two scientific environments - Ukrainian and Polish. According to archival documents, some serious contradictions and misunderstandings existed between these two environments (these aspects we will analyse at the main text), but generally, quite close cooperation took place. The

crucial role at these relation the human factor played. So, at scientific contacts relationships between people was important regardless of their religion, nationality or scientific beliefs. Therefore, archaeological activity of two research environments in L'viv intertwined and we believe that such approach is only possible for exploration of subject .

The history of archaeology can be divided into periods according to different schemes: archaeological eras, outstanding scientist, attached to general historical periodization or philosophical development. One of the most suitable periodizations for L'viv archaeology at XIX – beginning of XX century is based on distinguishing of three main stages: Romantic archaeology, Age of Positivism, cultural and historical archaeology. The most of modern historians of archaeology follow these principles, and it is the most appropriate for use at L'viv environment.

The XIX century was a period of formation of archaeology as separate scientific discipline. This process took place across Europe and all the new ideas affected Halychyna. Several events play an important role at the process of formation of theoretical foundation of science. Among them: new look at the antiquities of mankind proposed by Boucher de Perth, Darwin's theory of evolution and adoption of the Christian Thomsen's "three eras system". Together they created a definitive basis for archaeological research and has finally provided archaeology as a scientific discipline.

At the turn of XIX/XX centuries the term "archaeological culture" was introduced at the literature that has been a defining feature of cultural-historical archaeology. Analyzing the state of archaeological science during the XIX century we can affirmatively say that archaeology in Eastern Halychyna developed in line with global trends of studying of prehistory, libraries of L'viv had the latest European literature, which contributed to the formation of a powerful archaeological centre in L'viv.

The scientific life at L'viv is closely connected with the famous University, Polytechnic, Ossolinski National institute, People's House, Stauropegian Institute; cultural one - with Lubomirski's, Dzieduszycki's Museums, National Museum .

It is also must be emphasized that academic institution which greatly influenced the development of Ukrainian science for decades was found in L'viv – Shevchenko Scientific Society. This organization united in L'viv not only the leading Ukrainian scientists, but also well-known researchers from Europe who were full members of the Society. Therefore, we can affirm that in XIX century L'viv became the centre, where favourable conditions for the development of archaeological science was formed.

The beginnings of archaeology in L'viv should be associated with the stage of collecting. Since the late XVIII century to bring antiquities from foreign trips became a good form for wealthy people. It contributed to formation of private collections that were often inherited from generation to generation and became the base for museums. The poorer people, who interested in prehistory began searching for artefacts in their territory.

From the beginning of XIX century first appeals appeared, dedicated to protection of ancient hill-forts, burial mounds, places where castles were located for preservation of cultural heritage from destruction. At the same time, archaeology became in some sense "fashionable". Many researchers from different fields of science applied to new scientific discipline. The first archaeological journey associated with the name of S. Dolenhy-Khodakowskyi, who was one of the founders of Romantic archaeology. Among the first researchers who applied to archaeological finds was Zhehota Pauli – the author of a small catalogue of sites "Antiquities of Halychyna" (1840), which represented artefacts from different regions of Halychyna.

At the beginning of XIX century, when archaeological science begin to emerge, formation of the first museum collection in L'viv took place. In the course of development of prehistory science Lubomirski and Dzieduszycki Museums deserve special attention.

In the first half of the XIX century this process were connected with Lubomirski museum, which in 1823 became the part of the Ossolinski's National Institution as autonomous unit. Henry Lubomirski was the head of the Museum for a long time (1777–1850). Museum stuff become among the first scientists who have engaged in an archaeological study in Eastern Halychyna. They collected, cataloging, processed accidental finds, such as coins, pottery, terracotta figurines, stone, bone and flint tools .

In the first, which was called "Archaeological-historical department" exhibits archaeological materials, divided into two groups. The first one included finds from the Stone Age, Bronze Age and Iron Age and represented by stone and bone tools, pottery. The second group is represented by medieval materials from excavations, mostly of sites, mentioned at chronicles.

Museum staff started archaeological research, carried out by the institution. In particular, the future director A. Klodzinskyy examined hill-fort in Glyniany and published results of these studies on the pages of Ossolineum journal.

Exhibition of antiquities in 1861 in Lviv was an important aspect of activity of the Ossolinski National Institution. It was the first such action in our region and already at the stage of organization, problems that existed in L'viv archaeology at the stage of its formation became evident. It primary concerned to the archaeological exhibits which in most cases were listed in the museum as accidental finds. Some exhibits have been referenced to certain areas including Zvenyhorod, Terebovlia and other. After the exhibition, its catalogue was published.

Another institution which became the centre of L'viv archaeology in the XIX century – Dzieduszycki's Museum. Small museum collection, founded approximately in 1845 in the family estate Poturytsi in L'viv region by Count Włodzimierz Dzieduszyckis in a short time was transferred to L'viv and turned into a powerful scientific institution. Dzieduszycki's Museum played an important role in the development of archaeology during period of Romanticism and also in subsequent periods.

Among the Ukrainian researchers first who became interested in archaeology were the Greek Catholic Theological Seminary graduates, who were jokingly called "Ruthenian Triad" by friends. It was Ivan Vahylevych, Jakiv Holovatskyi. I. Vahylevych since graduation carried out small-scale archaeological exploration of sites in Eastern Halychyna. His research interests included Halych, rock fortress Tustan', Bubnyshche, Rozhirche and accidental finds. Researcher published several scientific works dedicated to archaeological issues. His colleague Ja. Holovatskyi worked with archaeological literature, attempted to create catalogue of sites. His results he approved at I Archaeological congress in Moscow in 1869.

A new page at the chronicle of development of archaeology in Halychyna was casual find of stone idol, made in summer 1848 in Zbruch River (Ternopil' region), which became known at literature as Svyatovyd or Zbrutskyi idol. Soon it was transferred to Krakow, L'viv museums have only copies, but Zbrutskyi idol became a significant stimulus for further archaeological research. There were announcement to the public appear with a call to report about casual finds, the first Ukrainian articles also dedicated to this find.

In 1840-th and also in Ternopil' region well-known archaeologist, historian Anthony Schneider begins his archaeological explorations. He was self-taught at archaeology, in the best sense of this term. His fanaticism to antiquities and hard daily work contributed to the fact that the researcher discovered a huge number of archaeological sites (which later were explored by other archaeologists), gathered a huge collection of ancient books and manuscripts which still preserved in archives of L'viv and Krakow, has protected from destruction many sites and leaving information about them at the pages of L'viv journals.

Simultaneously, first field explorations led by one of the first Ukrainian archaeologists Anton Petrushevych have been started. The beginnings of his archaeological activity connected with the search for annalistic Halych. Researcher believed that the princely capital located on the territory of modern Halych. Such position caused controversy between him and other historians and archaeologists. Interestingly, after studies in Halych, carried out in 1847-1850 field drawings remained, that can be used as important source for studying of history of archaeology in western Ukraine.

In the context of development of romantic archaeology we analyzed only the initial stage of research activities of A. Schneider and A. Petrushevych, which is inextricably connected with this stage, when imported collections are beginning to play a less important role, while representatives of different fields of science looking for silent witnesses of the past at home .

With the interest in antiquities, there is a revival of interest to activities connected with preservation of archaeological sites also can be seen. From the early XIX century series of decrees were published that prohibited export of antiquities abroad, illegal excavation of burial mounds, hill-forts. In 1864, the first guard of archaeological sites for Eastern Halychyna was appointed. It was Mieczysław

Potocki. Since then, preservation of sites were provided by the state and structure of conservators expanded.

The next stage of development of L'viv archaeology connected with age of Positivism. Chronologically, it covers time span between approximately 1875 - the beginning of XX century. At this time in Lviv formation of two academic environments is evident: Ukrainian and Polish. Archaeological L'viv of the second half of XIX - beginning of XX century has several research centres, which caused the development of science and around which not only professional archaeologists from L'viv, but also from other European cities focused their activity. Ukrainian archaeology of L'viv is represented by activity of Stauropagian Institute, People's House, Shevchenko Science Society and National Museum instead Polish one - by Ossolineum, Dzieduszycki's Museum, L'viv University, the Provincial Archaeological Society. Their origin and research activities illustrates distinctiveness of academic life of these two communities.

However, this distinction is rather nominal, since history is created by individuals, and for consideration of issues, which analyzed at this work, we must focus our attention not at political accents but at scientific contacts and interests of archaeologists from Halychyna. As history shows, scientific communication, on the one hand, expanded this rather conventional for archaeological science limits, and from the other - with the help of archaeological research, scientists have searched for historical roots of their own people, try to prove its autochthonous on explored territory. Thus, archaeology in XIX century became an instrument for legitimizing of both national ideas.

L'viv archaeology of that period is represented by a constellation of talented researchers whose activities are closely intertwined around the various institutions of the city. First of all this is Ukrainian archaeologists Isidore Sharanevych, Anton Petrushevych, talented museum worker Ilarion Svetsitskyi, also Anthony Schneider, Alexander Cholovsky, Wojciech and Vladimir Dzieduszyckis. A significant contribution to development of L'viv archaeology was made by archaeologists from Krakow, Adam Kirkor, Gottfried Ossowski, Isidor Kopernitskyi.

We can see many examples of cooperation between representatives of different ethnic communities. However, based on the differences of scientific interests, archaeologists acted mostly alone. Thus, we can see good example of collaboration between Dzieduszycki Museum and L'viv University, which were presented by figure of K. Hadachek; G. Ossowski, A. Kirkor, I. Kopernitskyi closely cooperated with Provincial Archaeological Society. Actually these researchers discovered and explored Eneolithic and Bronze Age sites. Instead, Ukrainian archaeologists have concentrated their activities at People's House, Stauropagian Institute and the National Museum and mainly studied the Old Russian sites. Such choice was not accidental, because of absence of their own state, Ukrainians of Halychyna tried to use archaeological researches and scientific conclusions, based on these studies for showing own historical roots and their original right to their

territory. Examples of such activity - excavations in Halych, L'viv, Zvenyhorod, Terebovlia and other annalistic cities.

From the middle of XIX century process of studying of antiquities, including archaeological sites has well-organized character. The accumulation of materials and their preservation from activity of treasure-hunters were contributed by government decrees and activities of conservators service in L'viv. L'viv University, represented by L. Tsviklinskyi, K. Liske, I. Sharanevych, K. Hadachek play an important role at protection of prehistoric heritage. In the second half of XIX century due to a number of statutes and decrees archaeological explorations become organized and evidence-based, resulting in which the value of archaeological sources increased.

An important feature that at the beginning of XX century became characteristic for archaeological collections in museums of L'viv was the fact that the base of exhibitions were not accidental finds, which in most cases had no territorial or chronological interpretation, but well organized collections, accompanied by all the necessary information that provided materials and collections great research value.

Scientific compilations of papers, published in L'viv, became an important factor in the development of archaeological science. We mean, first of all "Archaeological Survey", "Annals of the Stavropegiion Institute", "Notes of the Shevchenko Scientific Society", "Teky Konserwatorska" and others. At their pages works of Ukrainian and Polish archaeologists not only from L'viv but also from other cities were published. This fact emphasizes the importance of L'viv as an archaeological centre from the XIX century.

At the turn of XIX/XX century archaeological science develops in line with Positivism, however cultural-historical school became its side brunch. One of its main postulates was the archaeological culture. At this time forming of academic science in L'viv began. Its main centres were Shevchenko Scientific Society and L'viv University .

Archaeology in Shevchenko Scientific Society associated with the figure of Mykhailo Hrushevskyi, who after transferring to L'viv from Kyiv established archaeological research at Shevchenko Scientific Society. Despite the fact that M. Hrushevsky was primarily historian, he carried out his own archaeological research of eponymous site of Vysots'ka culture in Chekhy and Vysots'ke (Brody district). At the same time, however, by separate excavations, the site was explored by M. Hrushevskyi and I. Sharanevych. M. Hrushevskyi's works were quite appreciated by his contemporaries. In addition to fieldwork scientist published archaeological materials at the pages of "Notes of Shevchenko Scientific Society" and founded the museum in which archaeology took one of the priority places. V. Hrebenyak and Ja. Bogdan begin their scientific work at the Museum of Shevchenko Scientific Society. The fate of both was tragic, but during a short time they had to do so many for Ukrainian archaeology that their names recorded to the history of this discipline forever.

It must be emphasized that before the World War I, Shevchenko Scientific Society was the leading scientific institution in which archaeology took a special place. The society became archaeological centre for Western Ukraine, which developed different fields of science. The most extensive field researches in XIX century, one of the best organized and processed museum's collections, large list of archaeological literature, participation at major scientific conferences associated with Shevchenko Scientific Society. Without exaggeration we can affirm that Shevchenko Scientific Society established traditions of academic archaeology in L'viv that are developing till now.

Significant changes took place at the university archaeology. In 1905 at the Faculty of Philosophy the Chair of classical archaeology and prehistory was established. It was led by Karol Hadachek - first L'viv professor of archaeology. Entire epoch in the history of archaeological science associated with the name of Hadachek. He carried out a large number of excavations of archaeological sites, the most important among which are Koshylivtsi, Gats' near Przeworsk, Plisnesko and other. The results of researches were published mainly as monographs, scientific introduced the term "archaeological culture".

His teaching work was equally important. Among K. Hadachek's most talented students were Volodymyr Hrebenyak, Jaroslav Pasternak, Volodymyr Antonyevych and other. He made an important contribution to the formation of the cabinet-museum of archaeological finds, which aimed to provide a demonstrative study, conducted archaeological seminar involve students to the field explorations.

Figure of K. Hadachek is rather contradictory. On the one hand he had a good academic background, made many research journeys, during which has a possibility to meet with people, discoveries, techniques, carried out a lot of field works and published their results. On the other hand, it is very common to hear that professor was a specialist only of classical archaeology, not know prehistory, that his excavation works carried out without any methods and he poorly oriented in special literature.

In 1913 the Department of Anthropology was established at the L'viv University. It was led by Jan Chekanowski. From the beginning of his activity Chekanowski collaborated with students-archaeologists including V. Hrebenyak and Ja. Pasternak. They participated in anthropological expedition that explored the cave Verteba in Ternopil region. Activities of the Department of Anthropology has shown a good example of cooperation between archaeology and anthropology at the stage of formation of two scientific disciplines.

World War I affected the development of L'viv archaeology. Beginning of the war, death of professor K. Hadachek and talented student-archaeologist V. Hrebenyak, M. Hrushevskyi's departure from L'viv completed the period of formation of archaeology in L'viv. Solid foundation for this young science was created. And it gave good results in the next decades.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Абрамович А. (Abramowicz A.)	14,19,20,24,25,56,89,157,168,211
Абрахам В.	156
Амі Є.	188
Антоневич В. (Antoniewicz W.).....	10,21,24,46,197, 198,199,201,202,203,214,229,233
Антонович В.	17,101,102,106,108,109,117,135,136, 166,175,184,185,190,191,192,193,202
Арістов Ф. (Аристовъ)	31,81,98,99,115,133,159
Аркуша О.	31,33
Ауліх В.	83,106,149,150
Багалій Д.	135
Бальцер О.	35
Бандрівський М.	16,18,109,113,123,124,135,164,167,168,183,184,186,202
Барановського Б.	135
Барвінський О.	122
Барусевич І.	119
Бек А. (Beck A.)	225,233,234,237
Бельовський А.	58
Берест Р.	12,16,17,18,22,27,153,192,193,199,205,206,210,219
Берест І.	199
Берх В.	24
Білас Н.	17,68,69,109,123,209,233
Білінкевич І. (Билинкевичъ)	108,109,186
Більчевський Ю.	68
Біляшівський М.	194,202,206
Блаер Б.	230
Бломбергова М. (Blombergowa M.)	226
Богачевський К.	177
Бонштетен А.	28
Бореман Р.	210
Борковський М.	165
Боцян Й.	177
Боярський А.	78
Брайчевський М.	182,194
Брей У.	27
Брискалувна М.	230
Брока П.	188
Бужинський Е.	135

Булик Н.	17,29
Булянда Е.	199
Бурдуланюк В.	194
Буше де Перт	27,28
Ваврик	99,101,112
Вагилевич І. (Wagilewicz I.)	25,54,60,61,62,63,64,65,66,67,68
Вахнянин А.	118
Вашішек З. (Vašíček)	14
Верига С.	32
Веселовський М.	174
Відманн К. (Widmann K.)	86,104,126,132,135
Вінницький М.	160
Винницький А.	177
Вілюш Й.	230
Вірхов Р.	29
Вісьньовський Т. (Wiśniowski T.)	236
Виспянський С.	37
Вовк Ф.	28,30,112,183,188,189,190,205,206
Возьни М. (Woźny M.)	12,225,236
Войцеховський Т.	209,234
Волощак А.	119
Ворсо Я.	26,27
Вроновський С.	41,52
Вроньска І. (Wrońska J.)	19,20,25
Габсбурги	13
Г. де Мортільє	29,129,188,190
Гадачек К. (Hadaczek K.)	9,10,17,18,28,30,72,144,153,155,156,166,167, 171,172,178,179,180,195, 199,200,202, 209,210,211,212,213,214, 215,216,217,218, 219,220, 221,222,223,224,225,226,227, 228,229,230,231,232,233,234,236,237
Гарасим Я.	30
Гарматій Л.	206
Генинг В.	42
Гінтер Б.	10, 12
Гнатюк В.	180,183,193,205,207
Гневоч Ф.	217
Голик Р.	49
Головацький Я.	60,63,64,66,68,72
Головацький І.	72
Голуховський А.	55
Городцов В.	29
Грабовські	41

Гребеняк В.	17,21,180,184,194,197,200,201,202,203,206,207,214,235,237
Гребнер Фріц.....	29
Грицак Я.	8,34,59,224
Грушевський М.	9,15,20,28,30,35,108,109,110,111,112,122,152, 181,182,183,184,185,186,187,188,189,190,191, 192,193,194,197,200,202,204,205,206,207,224,237
Гупало В.	12,160
Даніел Г. (Daniel)	13,27
Дарвін Ч.	26,27,28
Дашкевич Я.	76,195
Деметрикевич В. (Demetrykiewicz W.).....	10,15,28,41,87,88,89,151,152,154, 199,200,202,210,225,226,227,228,236
Дем'ян Г.	62,65
Дзерович І.	119
Дідушицька-Махнік А.	171
Дідушицький Войцех	17,103,104,106,121,132,133,134, 135,136,137,140,142,143,149,151
Дідушицький Володимир (Dzieduszycki W.).....	10,48,57,58,59,92,93,135, 162,163,164,165,167,168,169,170,171
Дідушицький Т.	171,172
Дідушицький М.	56
Дідушицькі.....	9,36,57,59,94,162,178
Дибовський Б.(Dybowski B.).....	111,158,226,235
Доленга-Ходаковський З. (Чарноцький А.).....	19,25,42,43,44,45,65
Дорошенко Д.	85,193
Драк М.	33
Думанська І.	17,78
Дунін-Борковський М.	163
Духнович О.	160
Едер Ю.	159
Жуковський К.	130
Заборовський К.	70
Завіша Ян	129,130,156,169
Залізник М.	204,206
Зарицький А.	160
Зарубій Е.	12,123,187
Захарієвич Ю. (Zachariewicz)	83,103,104,106,107,108,116,132,135,151
Зашкільняк Л.	25,32,40,62
Зверева В.	23,26
Земенцький Т. (Nieczuja-Ziemięcki T.)	104,137,141,168,221
Зонтак В.	163,164,165,166
Зубрицький Д.	33,35,81
Жебравський Т. (Żebrawski).....	70,71,72,73

Еванс Джон	28
Ізимонович І.	130
Кадлец К.	193
Кагорний В.	104
Каковкіна О.	193
Карпович В. (див. Б. Януш)	
Кетжинський В.	234
Кибальчич М.	135
Киричук О.	16,96,99
Кіркор А. (Kirkor A.)	17,19,70,71,104,126,127,133, 134,137,139,146,147,178,202
Клейн Л.	14,23,26,29
Клодзінський А.	53,54
Коваль І.	18,175
Козак І.	119
Козак Д.	218
Козицький В.	155
Козловський Л.	18,28
Козловський С. К. (Kozłowski)	12,21,29,37,42,200,214,226
Колачковський Ю.	126
Коллонтай Х.	24
Комар А.	70
Коперницький І.	111,147,170,178,222,223
Коранда В.	32
Коропецький І.	12
Кортум Е.	86
Коссіна Г.	29,42,211,212,218
Костжевський Ю. (Kostrzewski)	14,19,42,68,89,144,171,229
Котлобулатова І.	159
Кравець В.	219
Краєвський А.	109
Крашевський Ю.	126
Крип'якевич І.	181,182,185,192,204,205
Крижанівський С. (Krzyżanowski).....	92,125,126,129,131
Кріль М.	73
Кротоус А.	51,52
Крушельницька Л.	17,18,113,135,164,167,183,192
Кубаля Л.	234
Кубійович В.	65,182,206
Кугутяк М.	32
Кулинич М.	72
Кунасевич С. (Kunasiewicz).....	44,67
Купчинський О.	183

Курінний П.	17
Кухарський Ян	68
Кухарський Б.	109
Кюве Г.	28
Лаббок Д. (Lubbock)	27,28
Лаврецький Л.	15,104,105,106,107,118,119,141
Лавровський І.	119
Лазечко	34
Лайель Ч.	27
Ламанський В.	174
Левин М.	29
Левицький М.	31,81
Левченко В.	42
Ленчик Г. (Leńczyk).....	70
Лепковський Ю.	79,104,144,145,146
Ліске К.	35,69,96,143,144,151,179,209,231
Ліппоман Ян (Lippoman)	86,87
Лильо І.	224
Лобажевський Г.	58
Лех Я. (Lech J.)	10, 12,14,17,20,21,23,40,42,45, 74,127,129,210,214,218,229
Лильо-Откович З.	16
Литвин М.	51
Лозинський В.	80, 148,150,151
Ломніцький М.	172
Лукомський Ю.	12,105,106,224
Луцкевич П.	104
Любомирські.....	9,20,36,41,50,51,54
Любомирський А.	150
Любомирський Г.	48,50,51
Любомирський Єжи	75
Лям С.	197
Лянцкоронський К.	135,151,156,232
Ляска	44
Ляшак Є. (Laszak)	21,156
Мазуа (Mazois).....	24
Маєвський Е.	42,226,227
Маєр Ю.	92,93,136,137
Майков В.	174
Макарчук С.	33,36
Максимчук І.	85,99
Маліна Ю. (Malina)	14
Малецький А.	75,80

Манувріє Л.	188
Марков А.	174
Матейко Ян.....	119
Махнік Ян	12,171
Мацієвіч К.	55
Махт Х.	166
Мекелита	186,207
Мельник К.	166
Миронюк	18
Михайлов	95
Монгайт А.	22,27
Монтеліус О.	28,129,130
Мудрий М.	33,35
Наулко В.	112,183,191
Нечай А.	160
Нідерле Л.	29,113,190,191,202,209
Новаковський Г.	65
Носек С. (Nosek)	19
Обермайер Х.	29
Огоновський О.	135,137
Олійник В.	207
Онищук Я.	216,217
Орлевич І.	124
Осередчук М.	31
Оссовський Г. (Ossowski).....	17,19,52,54,137,138,139,148,178
Оссолінські	25,41,48,56
Оссолінський Ю.	41,48,49,50
Павлів Д.	12,16,164,168,169,183,202
Павліковський Г.	41,52
Павлович Е. (Pawłowicz)	40,52,71,116,118,119,120
Падолинський М.	119
Парамонова М.	23,26
Парчевський М.	12
Паславський П.	119
Пастернак Я.	15,16,18,28,72,84,97,113,147,149,150, 152,164,176,177,180,184,201,214,225,235,236
Паулі Жегота (Pauli).	25,46,47,53,126
Пахолків С.	99,112
Пашук В.....	124
Пеленський Й. (Pełeński)	15,84,108,223,225
Пелеш Ю.	136,137,139
Петегірич В.	12,16,164,177,183,202,204,205
Петрушевич А.....	9, 15,31,34,36,67,72,73,80,81,82,83,

	84,85,86,97,99,104,106,113,115,118,119,121, 122,123,124,126,131,132,133,137, 143,151,159,160,161,162,165,166, 197
Піотровський Б.	164
Пітт-Ріверс Генрі	28
Пыпин А.	44
Погодін М.	33,62,63,64
Погоральський Я.	221
Покровський М.	174
Поль В.	45,58,90
Потоцький К.	41
Потоцький М.	41,55,70,71,79,89,91,92,93,130,131
Пшибиславський В. (Przybyslawski W.).....	53,150,151,154,169,170,171
Радзімінський З.	55
Радієвська Т.....	188
Райнеке П.	29
Райш Е.	210
Ратич О.	138,216
Репина Л.	23,26
Реріх М.	174
Рожко В.	65
Рожко М.	64,65
Романюк Т.	17,200,224,236
Ромер Є.	200
Росцішевський А. (Rościszewski).....	54
Руденко Н.	112,183
Садовський Ю.	41,148
Саламаха І.	155
Сальб М.	167
Сангушка Є.	221
Саноцький О.	119
Сарніцкий К.	68,119
Сварник І.	195
Свенціцький І.	123,159,161,173,174,175,176
Свешніков І.	164
Свистун Ф.	123
Сергеевич В.	174
Сіцинський Ю.	191,192
Смолька Ф.	78
Солецкий Л.	68
Сапега Л.	41,52
Ситник О.	12,18,41,109,205
Скирда В.	67

Скленар К. (Sklenář K.).....	11, 13,14,40,210
Скочиляс І.	17,78
Смішко М.	223
Соболевський А.	174
Соколовський І.	104,151
Сохацький М.	165
Сподарик Я.	109,110,111,112,183
Сприса Т.	142
Стеблій Ф.	33,59
Стенчинський М.	62,222
Стефанович М.	78,195
Ступницький І.	67,90
Сулімірський Т. (Sulimirski).....	184,217,218
Сухий О.	174
Сярчинський Ф. (Siarczyński; S[iarczyński]).....	40,49,50,52
Таравська Л.	16,205,206
Тарасенко І.	191,192
Тарнавський	119
Талько-Гринцевіч Й. (Talko-Hryniewicz)	19,43,139
Твардовський К.	35,200,234
Телекім Й.	74
Тен Іпполіт	29
Терський С.	122,160,168
Тимів І.....	61
Тихонов І.	174
Тишинська Е.	33
Тишкевіч К. (Tyszkiewicz).....	45
Товарницький І.	160
Томашівський С.	202
Томенюк О.	12
Томсен К. (Tomsen).....	26,27,28
Топінар П.	188
Точек А. (Toczek).....	124
Тош	23,95
Трамп Д.	27
Трембіцький А.	192
Третер М.	54
Тріггер Б. (Trigger).....	13,29,30,211
Турій О.	32, 33
Тшемеський Е.	112,114,140
Уваров О.	29,54,55,67,84,85,162
Уляновський В.	102,166
Устияновим М.	138

Устияновим К.	138
Федорович В.	104,119
Фіголь М.	83,105
Фінкель Л. (Finkel L.)	35,68,97,200,232,234
Франко І.	17, 82,86,123,124,190,192,193,205
Франко О.	112,183,188,189,190,194
Хамайко Н.	70
Харевічова Л. (Charewiczowa L.)	15,74,75,146,195,200
Хвойка В.	175,202
Хемпель	210
Хить М.	207
Хоернес М.	29,209,210
Цвіклінський Л.	69,96,135,143,144,150,152,179,210,211,212,231,232
Целевич Ю.	135
Цішевський С.	158,235
Цигилик В.	112,223
Цичан Дун	39
Чекановський Ян	158,159,201,235,236,237
Чикаленко Л.	189
Чоловський О. (Czołowski A.)	21,78,84,108,119,132, 148,149,150,155,156,224
Чорнобай Ю.	163
Чорновол І.	17,34,58,122,135,136
Шараневич І. (Szaraniewicz I.)	9,15,17,20,35,36,69,84,85,96,97, 98,99,101,102,103,104,105,107,108,109,110, 111,112,113,114,115,116,117,118,119,120,121, 122,124,126,132,135,136,137,139,140,141,149, 150,151,152,174,179,180,183,184,185,217,231,232
Шауер Е.	58
Шах С.	36,197
Шафарик П.	60,61,63,64
Шашкевич М.	60,64
Швагуляк-Шостак О.	168
Шевченко Т.	23
Шептицький Андрей	9,173,175,237
Шіршнітц В.	166
Шидловський Т.	156
Шнайдер А. (Schneider, A. Sartoriusz, Сарторіус, Шнейдер).....	9,10,15,17,19,74,75,76,77,78,79,80, 86,89,112,126,127,128,129,130, 131,144,145,146,147,148,157
Шрейбер В.	158
Шуст Р.	408

Шухевич В.	59
Щербаківський В.	175,176,200
Щербаківський Д.	194
Юнкер Г.	214
Яблоновський Л. (Jabłonowski)	53,141
Яворницький М.	135
Якимович Р. (Jakimowicz)	195,199
Янин В.	187
Яницький О.	195
Яновський Б.	109
Янота Є.	125
Януш Б. (Карпович В. Janusz B.).....	10, 15,21,24,55,71,89,108,126,142, 147,180,194,195,196,197,198,199,200,206,214,216,233
Adamczyk K.	195
Bach P.	27,28
Badecki K.	52
Bieńkowski P.	79
Blombergowa M.	43,88
Brensztejn M.	126
Bręzillon M.	129,190
Bruce T.	24
Brzęk G.	158,163,164
Burchard H.	199
Dembiński B.	132
Fischer A.	43
Frycz J.	148
Haczewska B.	41,52
Jarowiecki J.	197
Jażdżewski K.	142
Gąssowski.....	43
Gębarowicz M.	49
Grodziska K.	32
Ławrecki R.	102
Karolczak K.	167,168
Kohl P.	25
Korczyńska	52
Kuśnierz J.	71,73,91
Liwoch R.	221
Maślanka J.	43
Renfrew C.....	27,28
Pilcz S.	210
Pilecki J.	171

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Podgórski W.	75,144
Pomian K.	41
Puchała L.	74,79
Sadowski J.	130
Skobelski P.	116
Starzynski S.	68,97,232
Szczerbowski	151
Sawa-Sroczyńska B.	70,91
Tyszkowski T.	49
Wiczkowski J.	162,233
Zaitz M.	70

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- АДЛУ – Археологічні дослідження Львівського університету, Львів
- АМ ЛНУ – Археологічний музей Львівського національного університету ім. Івана Франка
- АО – Археологические открытия
- ДАЛО – Державний архів Львівської області
- ЛІМ – Львівський історичний музей
- ЛННБ України – Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника
- ЛНВ – Літературно-Науковий вісник
- МДАПВ – Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині
- НТШ – Наукове товариство імені Шевченка
- ЦДІАУ у Львові – Центральний державний історичний архів України у Львові
- Ц.к. – Цісарсько-королівська
- АМСzК – Archiwum Muzeum im. Czartoryskich w Krakowie
- AU – Akademia Umiejętności
- МААЕ – Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne
- МАК – Muzeum Archeologiczny w Krakowie
- РАК – Państwowy Archiwum w Krakowie
- РМА – Państwowy Muzeum Archeologiczny
- ZOW – Z otchłani wieków
- ZWAK – Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej